

БОГ і РЕЛІГІЯ

БОГ І РЕЛІГІЯ

**The Society of The Ukrainian
Native Faith of Canada Inc.
21 Munn Street, Head Office
Hamilton, Ont. L8V 1K1 Canada**

YAROSLAV ORION

GOD AND RELIGION

(PRINCIPAL QUESTION)

Published by
SOCIETY OF THE UKRAINIAN NATIVE FAITH

Second edition

All rights reserved

Hamilton — 1984 — Canada

Publication Committee at the SVYATYNYA DAZHBOZHA in Hamilton, Ontario.
The publication of this book was made possible by the kind donations of the patrons.

ЯРОСЛАВ ОРІОН

БОГ і РЕЛІГІЯ

(ОСНОВНЕ ПИТАННЯ)

Видавці:

ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНЦІВ РІДНОЇ ВІРИ

Друге видання

Норектори:

Брага О. В. і Ситник Л.

Обкладинка у виконанні О. Браги.

Всі права застережені

Гамільтон — 1984 — Канада

Видавничий Комітет при Святині Дажбожій в Гамільтоні, Онтаріо, Канада.

PREFACE

The fundamental question of our life is the question of God and religion, and together with it of our existence in general. We are so used to the standard Christian religion and its dogmatics, that we have the impression of its intagibility. Yet at the same time, the world advances, and since Christianity was created, 2000 years have elapsed. Apart from Christianity exist many other religions, each of them believing theirs to be the true one. Spiritual values are being respected and enriched following the laws of God's evolution and with them human dignity grows. But existing religions, together with Christianity, have become unmovable and primitive.

History shows what is the truth and what is the mystery of the cosmos and God and how they are being interpreted today, except by us. We have become a spiritual desert. Our church moaning holds us many centuries behind other nations and does not help the liberation of our motherland from the yoke of Russian-Bolshevik terror. The only nation that is invulnerable and secure for the future is one that has instilled in itself a true faith and spiritual values. Christianity is a prejudice and a remnant of old primitive times. However, at the same time, permanent religious quarrels ruin us.

Following the way of reason, this generous gift of God, which searches, analyses, and permanently strives for the truth, the author of this unique kind of work also endeavours a very ungrateful task. He must consciously combat the prejudiced and fanatical authorities of the church. The author believes, in spite of everything, that there will be individuals who will quietly think through what is written in this work and will accept suitable finality, thus contributing to the inevitable and very retarded spiritual and religious renaissance.

The truth must prevail, because it is from God... Writing this book the author invented nothing, but only used very rich investigative literature of other nations. The immortal Ukraine has gone astray in smokes of prejudice and mythology, but the time will come when the wind of progress will disperse this smoke, and the smoke of marxism, and the people of Ukraine will be free forever.

Yaroslav Orion

ВСТУПНЕ СЛОВО

*Основне питання нашого життя — це питання Бога й релігії, а разом з тим і нашого існування взагалі. Ми так призви-
чалися до стандартної християнської релігії і її догматики, що
нам здається вона ненарушимою. А тимчасом світ іде вперед,
а від часів, коли постало християнство, вже минає 2000 років.
Та й поруч християнства існує багато інших релігій і кожна
з них твердить, що вона єдино правдива. Духові вартості пе-
реоцінюються і збагачуються за законами Божої еволюції, а
з ними й гідність людська зростає. Але існуючі релігії, разом
з християнством, застигли в своїй нерухомості і примітивізмі.*

*Історія найкраще показує де правда, а містерія космосу
й Бога пояснюється сьогодні на всі лади, та тільки не в нас.
Духова пустиня сумної “господипомилуйчини” затримала нас
цілі століття позаду других народів і ніяк не сприяє визволен-
ню нашої знедоленої батьківщини з-під кормиги московсько-
більшовицького терору. Тільки той нарід незнищимий і має
забезпечене майбутнє, котрий має правдиві духові вартості й
віру в них. Натомість християнство це є тільки забобон і пере-
житки давніх примітивних часів. А крім того, вічні міжусоби-
ці на тлі релігійному, руйнують нас.*

*Йдучи дорогою розуму, того великого дару Божого, який
шукає, аналізує й постійно добивається правди, автор цієї єди-
ної в своїм роді праці на нашому ринку, взявся за дуже не-
вдячний труд знаючи, як зустрінуть його забобонні й фана-
тичні церковні круги. Все таки автор вірить, що знайдуться
й серед нас одиниці, які спокійно передумують написане в цьо-
му творі і приймуть належні висновки, а тим самим спричи-
няться до необхідного й так дуже спізненого духово-релігійно-
го відродження.*

Правда повинна перемогти, бо вона від Бога. І пишучи цю працю, автор нічого не видумав, а користувався багатою дослідницькою літературою інших народів. Безсмертна Україна заблудила в димах забобону й мітології, але прийде той час, коли вітри прогресу розвіють той дим, як і дим марксизму, і буде народ України вільний назавжди.

Ярослав Оріон

ОСНОВНЕ ПИТАННЯ

ЛЮДИНА

1.

Основне питання — це питання Бога, яке зароджується на базі космічної свідомості. В нашій свідомості жевріють релігійні почування і наше відношення до вічності й до Бога. Всі релігії світу постали на людському відчутті космосу і сьогодні, на новому збагаченому етапі людської цивілізації, ті ж космічні почування й розум людини вимагають нового переосмислення основних проблем релігії і Бога. Вони ж бо займають центральне місце в душі людини і їхнє правильне розуміння це так, як чисте повітря необхідне для легенів. Бог дав нам розум, щоб ми шукали правди, бо релігія без розуму — це заблуд, а розум без релігії — це голий і бездушний інструмент. Але найперше ми повинні застановитись, що таке людина і її природа.

Шукати себе самого — це наше завдання, бо ми ж від себе починаємо думати й діяти. Тут же зразу переконаємось, що неможливо пізнати людину тільки дорогою науки, бо в людині є щось більше від самого тіла. Це його думка, як виразник душі, а душа нагадує Бога. Природа — це наша мати й наше тіло, це той будинок, в якому живе душа, отже ми повинні за нього дбати, щоб зберегти себе. Від здоров'я нашого тіла залежить наш успіх і основне наше завдання продовжувати життя — цей найцінніший дар Божий, щоб передати його далі. Життя на землі не переривається і наші батьки передали нам наші спадкові вартості, які ми зобов'язані збагатити й передати далі в кращому вигляді, бо такий закон Божої еволюції.

Наука знайшла способи, як берегти і зміцнювати наше тіло і ми користуємось сьогодні цими здобутками. В змаган-

нях впродовж цілого нашого життя ми боремось з оточенням, коли воно неприхильне, або й вороже, або йдемо назустріч, коли воно прихильне. В цьому допомагають нам наші ідеали й наша віра в вищу силу, або в Бога. “Щасливі ті, що мають Бога” — сказав В. Мороз. Багато з нас губиться в неприхильному й незрозумілому оточенні, бо не знайшли містичної дороги до тих духових сил, які постійно посилає нам Боже Провидіння. Багато з нас, може навіть і несвідомо, руйнує своє тіло, в якому нидіє хвора душа.

Неймовірно складну будову нашого тіла, не можна порівняти навіть з будовою безмежних космічних просторів, але ми не навчилися ще себе самих розуміти й навіть спеціалісти знають дуже небагато. Найбільше чудо — це наша думка, яку не можна зміряти й контролювати жодними фізичними засобами. Духова природа людини заставляє нас, як це так, що людина взагалі існує й думає? Чи людина це якийсь особливий виняток у природі? Життя — це один із могутніх поштовхів Божої еволюції і годі припустити, що людина це тільки якась помилка, або сліпий випадок, як кажуть матеріалісти. Це те, що викликає в нас релігійний настрій. Яке наше місце в світі? Які наші завдання? Що ми тут робимо? Мусить же бути якась вища сила і якийсь вищий плян у цьому чарівному світі. Мільйони років готувалась наша планета до приходу людини. І ось усього за декілька тисяч років, люди збудували таку могутню цивілізацію. І куди вона прямує?

Все це мусить мати якесь значення, але ми дозріваємо дуже повільно і взагалі хто-зна чи колинебудь дозріємо.

Біологічно — людина це найбільш скомплікована машинерія, якою керує дух. І тут жива й нежива матерія пов’язана тими самими законами. Про нашу долю вирішують залози, гени¹⁾, атоми нашого тіла, і тут знову постає питання: Хто ж вирішує їхню долю? Наука донедавна займалась більше хворобами тіла, але сьогодні вже особливу увагу звертається і на здоров’я. Контроль нашого тіла залежить від знання і надхнення, що збуджує нашу цікавість. Найбільше можемо по-

¹⁾ Гени — носії спадковості.

могти собі самі, коли маємо до того прагнення. Але часто через нашу короткозорість, ми руйнуємо себе і вкорочуємо своє життя. Часто навіть їсти не вміємо, й не знаємо, що їсти. Коли ж тіло підупадає, тоді й прагнення до кращих людських ідеалів зникає.

Так як усе в людській цивілізації багатіє, так і біологічна характеристика людини мусить покращати. Особливо нам, українцям, треба здорових, життєрадісних і національним духом насажених людей, бо тільки такі люди виборють для нас краще майбутнє. Народна приповідка каже: "В здоровому тілі здорова душа". Коли не зберігаємо вічні закони природи, які відносяться і до нашого тіла, то воно підупадає. Страх, журба, покора, заздрість, злість, недокормлення, перекормлення — руйнують наше тіло й наш перехід у вічність приходить надто скоро. Але найважливіше — затруюється здорова атмосфера наших визвольних змагань. Ми передчасно старіємось, бо не співпрацюємо з процесами відбудови й відмолодження. Нам Бог не дав життя на те, щоб воно було коротке, ліниве, сумне й жорстоке. В Корані є гарні слова: "Бог створив землю придатною для тебе, отже йди в її простори і приймай те, що Бог для тебе передбачив". Ми всі хотіли б продовжити цю чарівну пригоду, якою є наше життя. Черепаха живе 1000 років. І відійти з життя у вічність могло б бути таким же приємним, як і саме життя. Але ми не вмираємо, ми вбиваємо себе. Ми народились у світ помилок і фізично-духових обмежень.

Коли б ми постійно думали про те, що не хочемо старітись і відповідно реагували, то це б нам дуже допомогло. Бо психологія — це невід'ємна частина нашої фізіології. Є речі багато сильніші від нашого тіла — це наш дух. Клітини нашого тіла в чарівний спосіб знову і знову перероджуються, ніби гомонять вічною молодістю, але чи перероджується наша свідомість? Це ж від нас самих залежить. І знову наш мученик за правду В. Мороз каже: "Нове відчиняє двері не стукаючи". Але чи ми це помічаємо? Бог дав нам повну свободу — робіть, що хочете! Нові клітини дають нову енергію, яка бореться навіть і без нашої свідомості з поганими навиками й заблудами, до яких ми так призвичаїлися.

З чистою душею, з глибокою вірою в Божі плани й без осоружних релігійних забобонів, ми можемо прожити довге і щасливе життя. Наше тіло саме знає свої функції, але йому треба допомогти. Якби ми знали всі складні процеси нашого тіла, ми зацікавили б з подиву перед таким неймовірним чудом. Ніби десь над нашим тілом, чи в ньому, сидить таємничий Творець. Нам здається, що сонце кружляє навколо землі, але це тільки ілюзія²⁾). Ми не бачимо проміння сонця, але бачимо його тільки тоді, як воно падає на якийсь об'єкт³⁾, чи якусь перешкоду. Так же само ми не бачимо того великого майстра, яким є Бог. Ми можемо про нього тільки думати, а думаючи — наповнюємось радістю, відвагою і силою.

Зовсім не так, як фабрикував⁴⁾ людей-автоматів Ленін і Гітлер, без надуми відданих наказам партії, без людської гідності, без ідеалів і без віри в Бога. Їх і зараз є мільйони — жертви тюрми народів московської імперії. Навіть філософ Бертран Рассел є відгуком такої матеріялістичної доктрини. Бо він казав: "Людина є продуктом причин, які не мали жодних остаточних цілей. Її походження, ріст, надії і страх, любов і віра, це тільки випадковий результат переоформлення атомів". Так каже він у книжці "Містика і Логіка", але це є ані містика, ані логіка, а холодний і брутальний матеріялізм, який робить людину випадковим автоматом, як той камінь на дорозі, що ми копнули йдучи. Ми бачимо людину не звичайним фізичним об'єктом, чи машиною, а духовою істотою з шляхетними поривами й думанням, яке пов'язане з космічними силами і з Богом.

Щоправда, ми не є повновартісними людьми, бо ми є в стані формування й росту і про це говорить еволюція. Ніщо людське не є досконалим, бо на перешкоді наші помилки і вплив оточення. Але свідомі своєї недосконалості, ми стараємось себе виправити і збагатити. Тому наша недосконалість, як каже Шопенгауер, не повинна бути причиною песимізму. В нашому тілі і в нашому розумі є необмежені можливості росту. Не

2) Ілюзія — уява.

3) Об'єкт — предмет.

4) Фабрикувати — підробляти.

дивлячись на необмежені космічні простори, в людині є велич, яку треба подивляти й шанувати, але не бути зарозумілим. Діти ментально й фізично здорових чи недорозвинених батьків будуть звичайно такими самими, про що батьки повинні пам'ятати, але навіть хворий організм може продовжити своє життя й бути корисним, коли за це дбаємо.

Ніколи нам не вільно розчаровуватись, або попадати в відчай, а ще й другим давати приклад, бо безсмертна душа вимагає живучості. Організм живе так довго, як довго бореться і протиставиться всім перешкодам. Це один із основних законів життя. В боротьбі, в посвяті й неймовірних зусиллях, виросла наша цивілізація, яка відкриває нам очі на нові і кращі етапи. Але як би ми не старались, ми ніколи не будемо ідеально пристосовані до оточення. Життя безупинно йде вперед і згинули ті тварини і народи, які не вміли пристосуватись до природніх змін. Від могутніх, але безрадних дінозаврів, плезіозаврів і тиранозаврів⁵⁾, відкопують сьогодні тільки кістки, а цілі людські цивілізації залишились тільки в археології.

Життя вимагає дії від нас, бо й поза нашою свідомістю життя є повсякчасна дія. В розбитому атомі, підатомні частки, ця основа життя, перебувають в постійному русі. Отже, людський організм постійно діє, бо навіть розумний і творчий відпочинок — це дія. Довкілля дає нам завдання, вимоги і проблеми, до яких ми повинні ставитись відверто, відважно і щиро. Невмируща енергія в нашому тілі не тільки ворухить атомами й молекулами, але й буде їх для кожного завдання. Для наших завдань будемо світогляд, який постійно перевіряємо, шукаючи правди як дороговказу. Іван Франко теж думав про цей дороговказ, коли писав: "Шукайте тільки правди і нею жийте!" Свобідна воля дозволяє нам на всякі можливі зусилля, але відлюдність і непотрібне виснажування нашої душі — шкідливе. Всі можливості нашої природи це наша власність і ми розпоряджаємось ними, як вміємо. Наша особиста журба і пляни — це журба і пляни нашої спільноти й нашого народу,

⁵⁾ Дінозаври, плезіозаври і тиранозаври — тварини палеоліту (нам'яний вік).

бо ми тільки його частинка. В потребі завжди звертаємось до нашої централі, якою є наш розум, а він слухає голосу Божого. Навіть у самотині ми ніколи не є самі, а завжди з Богом і з своїм народом. В нашій розумі "сидить" геній, який треба вміти розбудити.

Людина є мініатюрний⁶⁾ модель всесвіту в площині матеріяльній і духовій. Філософ 9 ст. Скот Ерігена дивився на людину як на "мікрокозм у макрокозмі"⁷⁾. Ми живемо на грані двох світів, природного й того, що поза видимою природою — світу духового. І в нас самих подвійна природа, феноменальне⁸⁾ "я", яке бачимо, й позафеноменальне "я" — дух і іскра Божя в нас самих. Світ є не тільки фізичний і не тільки духовий, а ми в ньому тільки малесенька частинка незмірного пляну. Той плян ми пробуємо розгадати, але нам вдається тільки дуже небагато. Ніби той метеор у безмежних просторах, ми живемо від вічності до вічності, а кожний метеор є необхідний у Божому пляні.

2.

Свідома біологічна організація являється для нас як особа, значить ми є особою. Ми виростаємо як те дерево, але з духовими прикметами — розум і міркування, уява, відображення, відокремлення, порівняння, узагальнювання і всякого роду емоції⁹⁾. Таким чином кругом особи виростає особистість, або індивідуальність. Є це комплекс нашої поведінки й нашої дії, контрольованої розумом.

Наш розум — це не інстинкт хробака, зданого на ласку оточення. Відкривати дорогу нашої дії, чи на вищому етапі будувати якусь научну теорію, можна тільки при допомозі

⁶⁾ Мініатюрний — малесенький.

⁷⁾ "Мікрокозм у макрокозмі" — "світ найменших величин у світі найбільших величин".

⁸⁾ Феномен — рідкісне явище.

⁹⁾ Емоція — хвилювання, збудження.

нашого мозку, який приймає відомості і враження й будує поняття, вбираючи їх у слова. А нагромаджене в пам'яті знання допомагає нам до дальшого думання і до будування відокремлених понять. Тут теж допомагають нам наші емоції, які штовхають мозок до дії.

Все починається в нас від особистої індивідуальності хоч ми й не свідомі цього. Як наше життя, так і наша особистість є в постійній живучості на дорозі самореалізації. Якась незнана сила заставляє її до того. Ми відчуваємо, що ми є частинкою великого пляну і так, як атоми нашого тіла співдіють дружно, так і наша індивідуальність шукає співдії з іншими людськими одиницями, бо без людської спільноти, ми не можемо існувати. Навіть уся історія людства це маніфестація збірної і дуже скомплікованої спільноти, як кажуть історики. Кожний народ — це окрема одиниця і наш світ крігом нас, це теж своєрідна одиниця, яку ми порівнюємо з нашою особистою індивідуальністю для того, щоб прийняти від неї те, що найкраще.

Тут, в оточенні не тільки нам близького світу, але всього безмежного космосу, не раз прийде до нас думка: Хто я такий? Бо ж моє “я”, це щось окремого понад усім, що бачимо. Вся наша індивідуальність вміщується в цьому містичному “я”. Моє “я” в'яже мене з цілим світом, з моїми друзями, з сім'єю, з батьківщиною, з Богом. Моє “я” — це відгомін моєї душі, яка стоїть на границі між двома світами — реальним і духовим. Велс говорив словами Пітагора, що це “безсмертний, ув'язнений дух”. Це рівночасно мій талент, пов'язаний з пам'яттю, який стоїть до використання. Платон говорив: “Це не мої очі бачать, це я”. Ліна Костенко не мала на думці “зіниць”, коли про них писала:

А все залежить від людських зіниць:
В широких — відіб'ється вся епоха,
У звужених — збіговисько дрібниць.

Очі — це тільки зоровий інструмент, який передає враження далі, в глибину душі. Моє “я”, це відкриті ворота до Бога. Скворода писав: “Я — основа всього, навіть Царства Божого, і

навіть сам Бог не що інше, як повноцінне “Я”. Хто пізнав себе, той знайшов бажаний скарб Божий”.

Свідомість мого “я” каже, що індивідуальність, це не тільки фізично-хемічна одиниця. І не в кожного воно однакове. Ми спостерігаємо й думаємо настільки, наскільки ми до того здібні. Відсутність правильного й суцільного життя, неправильна традиція, кайдани неправильних звичок, відірвання від проблем світу й оточення, зменшують розмір і якість мого “я”. Песимістичні нарікання вбивають нашу живучість. Завдяки таким постатям як Дарвін і Фройд, знання людини дуже поглибилось. Та не завжди ми можемо відкрити себе самого, коли цього бажаємо. Але ми повинні постійно, як довго ми живі, старатись. Наша воля і наші емоційні відчуття нам у цьому допоможуть.

Відокремлене знання, засвоєне нашою особистістю, перестає бути відокремленим. Воно стає частиною нас самих. Ми можемо зрозуміти минуле, сучасне і плянувати майбутнє. Таким чином можемо знайти себе серед бурхливої ріки історії. Фізичне здоров'я, духове прозріння й багатство релігійного досвіду засвоюється тоді в одне ціле. Тоді людина є вповні людиною і може успішно збагачувати свою особистість, може творити себе, так, як Бог творить галактики¹⁰⁾ в просторах. Тут людина має сама собі помагати, не очікуючи помочі ні від кого. А всі її здобутки і її пізнання, які ми можемо називати “об’явленнями”, виходять на користь не тільки їй, але й суспільству, до якого вона належить.

Наша поведінка, наша свідомість і наша доля, не є вічними й незмінними. Вони в постійній перевірці, а навіть зміні, бо весь світ є в постійній зміні. Наша увага може змінити напрям із зміною обставин. Нерухомі й закостенілі індивідуальності нездорові. Коли ж нашій особистості бракує розуму, то вона шкутильгає. Всього комплексу життя неможливо зрозуміти й засвоїти, бо життя і здобутки людської цивілізації надто багаті, але ми повинні мати відкриті очі на те, що до нас відноситься. Об’єкти нашої уваги й події, в яких ми приймаємо

¹⁰⁾ Галактика — молочний шлях.

участь, це невідклична єдність нашого життя і нашої особистості. З сучасного переходимо на вічне, а з вічного на сучасне, бо ум наш — це не якесь відокремлення чи філософічне поняття, а центральний мотор нашого життя. Таким центральним мотором у космосі є Бог. Тільки наш мотор — це дуже маленький мотор, який не в силі схопити цілості нашої людської проблеми. Бог єдиний і неподільний, а ми тільки дрібні частинки вічного. Індійська “Бхагавад Гіта”¹¹⁾ каже: “Бог неподільний і ніби подільний в людях”. В людській природі є багато дикого й не виправленого, як це показують садистичні якості Сталіна чи Гітлера.

Визначний науковець Г. Темперлі каже, що “ми держимо безконечність на долоні нашої руки”. І дійсно, коли взяти еволюцію людини й ті великі можливості, які вона має сьогодні, то бачимо, що майбутнє усміхається до нас, як схід сонця, коли пов’яжемо проблеми нашого існування з глибокими і шляхетними проблемами всього існування і коли ми будемо не як коліщата в машині, а живі учасники Божого пляну. Бо наші маленькі і щоденні діла теж належать до вічності, бо вони на дорозі до неї. Шопенгауер сказав, що “Звірята живуть без осмислення”, а ми ж думаючи істоти, які знають, що вони знають. Ми є не тільки свідомі спостерігачі фактів природи, але і їх учасники. Знаючи себе самих, ми легше розуміємо факти природи. Багато фактів природи людина змінила і збагатила під впливом розуму й почувань, а думка й почування — це не факти, а намір. Основне — це мати збуджену свідомість, яка росте й багатіє з історією й еволюцією. Людина, якої свідомість спить, не живе, а животіє, як той хробак. Зміна може наступити тільки тоді, коли в людині прокинеться бажання виродитись знову.

¹¹⁾ Бхагавад Гіта — індійська релігійна книга.

3.

Присутність ума в світі — це факт незаперечний, бо ум контролює людське суспільство. Сотворення ума, це не те саме, що сотворення води, чи трави. Наш ум показує якусь вищу ціль і без ума ми не могли б жити. Ум пов'язаний з душею, яку наука називає інтелектом, що на одне вийде, бо інтелект це теж духовна і незнищима енергія. Про душу, як окрему від тіла одиницю, говорить тільки християнство, але не науково, а на базі легенд і забобонів. Душа чи інтелект, назв'ємо як хочемо, це енергія постійно активна, яка контролює нашу поведінку й наші фізичні процеси. Вона розбудовує теж ум, пам'ять, волю й почуття. Немає научних доказів на те, що наш ум випродукований фізичним тілом. Для індусів, джайністів і буддистів індивідуальна душа — це частинка Брагми, або всесвітньої душі, яка заступає місце Бога. Коли ж наш розум завжди активний, навіть тоді, коли тіло відпочиває, то мусить він мати якесь вище пов'язання. Кант каже, що “надаремні будуть наші зусилля, коли ми захочемо зменшити престиж розуму”. Так роблять матеріялісти й атеїсти, приписуючи появу розуму звичайному сліпому випадкові. Вони кажуть, що тіло хемічно продукує душу. Та воно зовсім не так, бо душа оживляє тіло, а не навпаки. Наша свідомість виростає понад наше тіло, чи понад будь-яку хемічну формулу.

Наше тіло — це рамка нашої душі і його здоров'я має помітний вплив на душу. Але жива душа — це живе життя, яке не знає ні початку, ні кінця. З смертю тіла дух еднається з духом, бо тіло, це теж тільки атоми, а атоми — це дух. Так як в атомі ув'язнена невмируща енергія, або дух, так і душа наша ув'язнена нашим тілом на дуже короткий час, згідно з годинником вічності. За наше тіло треба дбати з пошани до душі. Біль і невгода це школа нашого розуму. Дуже тяжко нам позбутись матеріяльного упередження, бо наша свідомість у нашому тілі, наш розум і душа не є незалежними від фізичного тіла й оточення.

Фізична інтерпретація це тільки поверховна інтерпретація. Світ наших вражень, які одержуємо дорогою наших змислів, це не механічний світ, а світ тісно пов'язаний з розумом.

Фізичну й духову реальність не можна розлучити, так як не можна розлучити наших вражень, нашої дії і наших мотивів. Душа відлучена від тіла — це тільки голе й нереальне слово. Матерія сама теж не може продукувати думки, мови, чи дії. Сліпі нервові реакції нашого тіла без пов'язання з мозком — це тільки хемічні процеси. Також нашу свідому поведінку не можна описати фізично. Як тільки прокинеться наша цікавість до якоїсь речі, чи якогось поняття, пам'ять наша зразу ж реагує. Цього фізично пояснити ніяк неможливо. Наш розум може сприйняти майбутнє, яке він ніколи не побачить, може зрозуміти минуле, яке він ніколи не бачив. Наш розум будує нові слова, нові ідеї і безупинно старається опанувати зовнішній світ. Навіть інстинкт у звірат — це теж прояв розуму, тільки без думання.

Німецький поет Новаліс каже: "Є тільки одна святиня у всесвіті — це тіло людини". І ми ніколи не є несвідомі себе самих, навіть тоді, як спимо. Тіло старіється, але свідомість ніколи, іноді тільки стурбована. Але більшість людей розвиває свої умові здібності тільки частинно. Пересічна людина дозволяє своєму розумові залишатись дитиною на все життя, замість заохочувати його до росту й дозрівання. Змисловий досвід може бути поштовхом до росту, але дуже часто змислові потіхи вбивають прояви здорового мислення. Як гарно сказав наш молодий поет шестидесятник Л. Тендюк:

Своєму серцю владно накажу —
Своєму серцю, що немов вітрило!
Ти бачило і не такі моря
І перед ними ти не відступило!

Коли ж шкідливі чинники, які розсівають увагу, виділяти, тоді ми повертаємось до чистого й джерельного розуму. Свідомість треба очистити від непотрібних і отруйливих намулів, бо це необхідне для нашої самореалізації. Для нас визначена законами життя дорога прогресу¹²⁾, а не регресу¹³⁾. З чистою свідомістю ми стаємо більш реальними й тоді краще нам тримати зв'язок з необхідними речами довкола нас і їх

¹²⁾ Прогрес — поступ вперед.

¹³⁾ Регрес — упадок.

розуміти. Для того, щоб будувати українську незнищиму індивідуальність, нам треба повноцінних людей з здоровою інтуїцією¹⁴). Щоб не сказали про нас, як сказав Шевченко:

Раби, невольники недужі!
Заснули, мов свиня в калюжі,
В своїй неволі!

Як говорять індійські Упанішади¹⁵) — інтуїція підіймає нас з нашого тіла й розкриває простори для нашої думки.

Творча думка, це сила, яку ніщо не знищить. Коли відчиняться для неї вікна, прекрасна мелодія мудрости чарівно розгортається, як та квітка, що цвіте на заклик сонця. Юрій Клен сказав це дуже гарно:

“Чиясь невидима рука
Ворота в далеч відчинила”.

Нова думка кличе другу, думки окрилюються в слова і в відкриття. Жадобу знання в нашій душі, цей голос вічності, треба плекати завжди, бо багато з нас живе ніби в темному підземеллі, заковані в ланцюги звичаїв і традицій.

Та філософія, яку ми будуємо для себе як зброю життя, залежна від нас самих, цебто від того, як ми зформовані й виховані. Деякі ўми тяжко хворі й не можуть випутатись з ярма свого життєвого стилю, а деякі навіть попадають у запаморочення.

Кожна жива істота має в собі тільки те, що їй призначено. Також людський мозок обмежений, але він має чарівну здібність збагачуватись. Людина не є чимсь завершеним, бо це було б дуже сумне й нестерпне. Ми прагнемо вчитись, шукати, виростати й багатіти знанням і досвідом. Не знає тільки той, хто прибитий життєвим горем, але і в нього бувають проблески весни. Вперед провадить нас уява, ніби дотик того, чого ще не знаємо. Без уяви не можна жити. Людина і нація без уяви не має вартости. Уява зростає на базі досвіду, а досвід веде нас не тільки назустріч реального світу і себе самих, а і для спостереження і перевірки.

¹⁴) Інтуїція — відчуття.

¹⁵) Упанішади — індійська священна книга.

Наші думки й наші спостереження можуть бути дуже суб'єктивні¹⁶⁾, але нам важко відділити суб'єктивне від об'єктивного¹⁷⁾, бо для цього потрібно великого досвіду. Світ нашого досвіду через суб'єктивне стабілізується¹⁸⁾ в об'єктивне.

Суб'єктивно, за голосом душі, ми сягаємо далеко вперед і можемо передбачити, що станеться в майбутньому. Науковець може писати розвідку про речі, які мають статись у майбутньому, щоб остерегти суспільство й направити на добру дорогу. Це та незрима сила, яка керує еволюцією і всім життям. Наша мудрість вдосконалюючись, повинна бути звернена в сторону можливостей майбутнього, бо ж ми туди йдемо, хоч можливо й не дійдемо до бажаної мети. Але завжди вперед, бо такий невідпинний струм життя.

При добрій волі і ширості, ми будемо духом і знанням багатіти й це забезпечить нам успіх у буревіях історії.

Наша душа — це частинка спільної душі, яка як проміння сонця, випромінює на всі сторони й показує дороги до нових переживань і духовних багатств. Є в нас свідомість, а також і підсвідомість, яка працює і без нашого відома, даючи фундамент свідомій дії.

Невидимі сили природи працюють у нас і з нами — це наш розум, або наша душа. Наша душа існує як виразник духа, й тому безсмертна, бо дух це безсмертна й невллова енергія, якої ніхто не може створити, або знищити.

Душа — це присутність Бога й тому смерть не існує. Душа, дух, життя і Бог — це терміни пов'язані. Мій розум я не сотворив сам. Я його одержав за вищим пляном природи й він являється чудом. Чи ж треба ще більшого чуда?

Шукаючи відповіді на кожне питання, зосереджуючись на собі самих, ми одержуємо відповідь з Джерела, переслану до нашого ума й переложену на думку. Думка думку гонить і в'яже в щось зрозуміле, що може викликати нові питання й нові відповіді. Таким чином ми ведемо розмову самі з собою. Потім кладемо це на папір, щоб не загубилось.

¹⁶⁾ Суб'єктивний — особистий.

¹⁷⁾ Об'єктивний — загальний.

¹⁸⁾ Стабілізація — устійнення.

Науковці спричинились до розвитку наукового знання, з якого ми всі без винятку користуємо. В релігії ми найбільше свідомі нашого ума й нашої душі, тому релігія така необхідна. Релігійні настрої самі приходять, навіть коли ми за ними не шукаємо.

Те, що духове, мусило прийти від духового й не могло прийти від матеріяльного, бо матеріяльне не існує. Подвійність нашого існування — це видиме й невидиме. Наш розум — це живуча струя атомів, які передають накази до дії і приймають поштовхи зовні. Серед загальної свідомости, яку описати неможливо, існує свідомість певна, яка будує логіку нашого думання. Загальна свідомість каже нам тільки, що ми живемо. При допомозі свідомости, як сяйва нашої душі, ми маємо деякий доступ до остаточної правди, якщо за нею шукати. А шукати за нею є нашим найсвятішим обов'язком. На це Р. Кіплінг сказав ось такі слова: "Ніщо на світі — ні братерство, ні слава, ні таланти — не заступлять одного того, що є законом понад усі закони — будь готов".

Корні нашого буття в невидимому й вічному. В нашій душі є більше життя і глибинної правди, як нам це здається, бо навіть себе самого збагнути неможливо, дарма, що наш ум це невичерпна криниця ідей і думок. Але світ вищий від нас належить до Бога й не нам його досягнути. Ми можемо тільки здогадуватись. На містерії життя, які віддзеркалюються в нашому власному тілі, ми можемо дивитись трьома дорогами — дорогою науки, філософії й релігії. Всі три себе взаємно доповнюють і жодна окремо не дає повної відповіді.

4.

До науки й філософії не багато людей має можливість підійти, але релігійний настрій — це постійний елемент людської природи. Навіть те, що ми стараємось бути кращими й маємо почуття людської гідности, належить до релігійности. Слідуючий розділ буде ширше розказувати про релігійний досвід, але зараз згадаємо тільки загально для ознайомлення про

людину. В нас є вроджене почуття, що ми серед світу явищ являємось якимись особливими істотами з особливим призначенням. Містик¹⁹⁾ Екгарт говорив: “В нашій душі є щось, що є понад душею”. А філософ Платон говорив, що ми приймаємо участь в якійсь вічній дії буття. Наша свідомість говорить не тільки про життя, але і про якусь ширшу цілість. На який об’єкт ми не звертали б увагу, то він завжди належить до свого оточення. Зовсім відокремлені об’єкти й події не мають ніякого значення в нашому досвіді.

Також наш ум не є якоюсь відокремленою одиницею, в ньому йде невидна співпраця з Вищим Умом. Мова, думки, символи — мають якесь відношення до Вищої Реальності. Людина грає на якомусь інструменті, надхнена Вищим Джерелом. Те саме діється з поетом, який пише вірш. Щоб підпорядкуватися свідомо вищим законам, треба мати до них пошану і та пошана має релігійний характер. Того вимагає від нас наша особистість, яка незрими нитками пов’язана з вічністю. Це дає нам уяву бачити себе самих, як частинки великої цілості. Над нею існує Вища Реальність, до якої жевріє в наших грудях релігійне почуття. Щоб мати пошану до чогось, то воно мусить бути вище від нас, вище й недосяжне. Ця Вища Реальність з усіма тими вартостями, які існують в нашій свідомості, мусить десь бути. Маючи правильну перспективу²⁰⁾ не допустимо до неправильних і незрілих висновків, які ведуть у забобон. Реальність, за якою тужимо, є поза засягом нашого розуму, але ми можемо мати ясні й недвозначні поняття про її загальну природу.

Людина це високо поставлена істота в пляні Творця. Їй дано пізнати глибокі тайни природи, про що так проречисто говорять досягнення науки. На тій дорозі в людині появилось почуття до чарівного дару Божого. Завдання сучасної людини, особливо української людини, це вибрати поміж суцільністю й гіпокритичною²¹⁾ “святістю”, це викинути на смітник легенди про сотворення світу і гріх первородний.

¹⁹⁾ Містин — шунач таємниць.

²⁰⁾ Перспентива — точна погляду.

²¹⁾ Гіпокритичний — лицемірний.

Джордано Бруно, якого християнство спалило живим, говорив: "Сумнів — це початок мудрости". Християнська церква завжди думає, що все новітнє є зле, але проповідує спасіння в неіснуючому раю. Ця уява перешкоджає нам будувати рай на землі.

Каятися за те, чого ми не зробили, це безглузде християнське вчення, а спасатись нам треба самим. Кволий стогін і благання Божої помочі, веде до духової анемії²²⁾, бо хто очікує помочі, той немічний, як та соломинка на вітрі. Павло — це синонім руйнника, який руйнує нас і до сьогодні. Він може бути корисним для християн, але не для цілого світу. Бог сотворив нас не на те, щоб руйнувати наше життя й постійно очікувати "Спасителя". Спасіння без "Спасителів" — це правдива релігія сучасної людини. Коли ми працюємо на хліб щоденний, то повинні підпорядковуватись тому, хто дає нам працю, а не падати ниць до землі і сподіватись манни з неба.

Наше життя і наш розум — це єдине джерело тих вартостей, які показують напрям у нашому земному житті. Нам самим треба реалізувати систему вартостей, які допоможуть нам прорубувати дорогу в майбутнє. Егоцентризм²³⁾ — це тільки необхідна зброя для оборони перед численними нападами. Але зарозуміла гордість — це злочин проти себе самого. Перемога над самим собою, це перемога лицаря Мітри над потворою з давньої іранської мітології.

В кожній людині є слід примітивізму й жорстокости, як спадщина примітивних віків. Але шанувати людину, це не значить шанувати його зарозумілість чи жорстокість. Шляхетна людина завжди шукає за вищими вартостями, щоб за них віддати життя.

На тих вартостях, які показують напрям до Бога, виростає моральність. Релігійність без здорової моральности — це заблуд. Спільні інтереси завжди стоять вище особистих.

Бог подарував нам чарівні пригоди життя, які ми не вміємо оцінювати. Чому ж Бог не сотворив досконалих істот?

²²⁾ Анемія — слабкість.

²³⁾ Егоцентризм — самолюбство.

Найперше наше слово “досконалість” дуже широке. Потім ми зовсім неправильно навчилися уявляти собі Бога людиноподібним і по-християнському. Коли ми люди, то виходить, що й Бог повинен таким же бути. Тоді й наші міркування про Бога тільки людські. І чи ж обов’язково все, що людське, має бути правильне? Позбутись нашого людського думання дуже тяжко, бо ми є люди, а Євангелія каже, що Бог навіть на хресті висів і вродився від звичайної жінки. Через таку віру наша природна релігійність тратить дуже багато.

Бог не карає, не мститься, а караємо ми себе самі своєю глупотою, зарозумілістю, а навіть злочинністю. Наші шляхетні пориви йдуть разом з Божими. Людина з релігійними почуваннями шукає підтримки в своїх починаннях у Вищому Світі. Щоб побороти успішно наші внутрішні протиріччя, ми теж мусимо бути духово пов’язані з Вищим Світом. Тоді в нас буде більше сили контролювати себе самих і своє оточення. Ми є люди, які часто забувають за Вищу Силу, й себе самих уважають “божеськими”. Таких було багато в історії. Культ особи, фанатизм і винятковість ведуть у пропасть. Життя піде понад такими лжепророками й учителями дорогою законів Божих. Сучасна людина не може бути зовсім непомильною.

А ті, що захоплені матеріяльними багатствами людської цивілізації й не бачать вищих вартостей, руйнують здорову релігійність, а з нею і правильну мораль. Їх можна б назвати поклонниками Баала, або золотого тельця, який панує в моральній порожнечі при допомозі електронічного мозку.

Відкриття себе самого вказує на відкриття Бога. Тіло наше в своїй чарівній будові і в духовому житті — це діло Бога. Завжди ми повинні бути свідомі того, що знати все і відкрити все — неможливо. Стараючись розв’язати містерію нашого ума — це тільки перший крок до розв’язки вищої містерії. І шукаючи розв’язки вищої містерії, починаймо від себе самих, тоді будемо на добрій дорозі. Філо Олександрійський писав колись: “Той, що втікає від Бога, ховається сам в собі”. Але починаючи від себе самого, ми не втікаємо від Бога, а готуємось його зустрінути, бо наша душа споріднена з Богом. Ми ж належимо

до тієї великої Реальності, якої частинка є в нас самих. Бог — це наша перша заповідь, в ньому ми живемо, він у нашім серці. Наше існування не є окремим від Творця.

Любити його — значить бажати наповнити своє життя вартісним змістом, вчитись і другим допомагати. А шукаючи за його вічними законами, ми повинні напружити всі свої сили, мандрувати думкою до найдалших доступних для нас границь, знаходити наші помилки кожного дня на кожному кроці. Божа щедрість і доброта знайдеться всюди, якщо ми за нею шукаємо. Віра в себе самого — це теж віра в Бога, дарма, що ми такі недосконалі. Ми в його плянах вічності і це є наша дорога відчувати його доброту і щедрість. Християнська ласка це обман, бо віруючий християнин мусить все життя тільки надіятись на “ласку Божу”, обезброюючи себе самого. Багато з нас навіть несвідомі того, що активна добра воля Творця є з нами. Особливо забуваємо це тоді, коли бурі й негоди б'ють нас з усіх сторін і ми попадаємо у зневіру й цинізм²⁴⁾.

В існуючих релігіях, які зформувались у давні часи, є багато недосконалостей і прямо збочень. Але й наука ніколи не буде досконалою, коли вона без віри в Вищу Реальність. В природі ми бачимо тільки зовнішні явища і процеси, які пробуємо пізнати. Але в деталях і в координації²⁵⁾ деталей, наші спостереження далеко не сягають. Тут ми бачимо, що скільки б науковець не відкривав, то перед ним завжди залишиться бездонна містерія. І кожний науковий факт, кожне відкриття, коли воно перевірене, не заперечує Бога. Науковець повинен бути релігійний, бо це напуває його ентузіазмом²⁶⁾ до праці, як композитора до музики, чи поета до поезії. Релігійність повинна бути в усіх ділянках життя. Можна бути знечуленим до краси природи, чи до музики, але без релігійних почувань людина порожня, як луска без зерна. В ритмі еволюції такі випадки трапляються, особливо в нашу зматеріялізовану епоху. На привеликий жаль багато вигідніше є насолоджуватись но-

²⁴⁾ Цинізм — критицизм.

²⁵⁾ Координація — узгіднення.

²⁶⁾ Ентузіазм — надхнення.

вим автом, чи телевізійним апаратом, як пізнавати космічні проблеми Бога й релігії. Це не дасть нам міцних духом людей, так необхідних на нашій тернистій дорозі.

Життя наше — це не легка дорога й не завжди цікава пригода. Життя — це суміш бажань, спокус, змагань, зударів і боротьби. Без віри в Бога воно порожнє й людина чується загубленою. Більшість людей одержують релігію так, як одержують мову. Коли ми були дітьми, ми вірили так, як старинні греки вірили з гумором у свій авантюрний Олімп. Але коли ми дозріли, то в нас появився критичний ум, але кайдани християнської традиції не дозволяли нам ним користуватись. Більшість з нас жила й живе сьогодні подвійним життям. Моральність в усіх, за винятком хіба сліпих фанатиків і гіпокритів, суспільна, бо церковну неможливо практикувати. Цивілізоване суспільство знайшло свою мораль, висловлену в законодавстві, але пересічна людина живе доволі розгублено, бо не знає правдивих законів Божих. Церковні байки належать тільки до церковних мурів. Все таки людина — це істота моральна й навіть злочинці зводять внутрішню боротьбу з собою, як про це пише індійська “Бхагавад Гіта”.

5.

Якби не людський ум, людина пропала б, бо є сильніші сотворіння в природі. При допомозі думки й мови, людина збудувала ідеї, а з ними й релігійність. Ідеї, це були ті творчі сили, які зразу відрізняли первісну людину від звірят. Це були зернята майбутніх багатих плодів, бо еволюція показала, що в людині дримають необмежені божеські можливості. Наш респект²⁷⁾ перед правдою — це частина нас самих, тільки правда в історії дуже повільно виявляється. Людина, блукаючи, повільно знаходить свій напрям, назначений Вищим Голосом. Американський природник Г. Торо писав: “Ніколи не є запізно позбутись забобонів. Жодним поглядам чи ділам, які б вони давні не були, не можна вірити без доказів”.

²⁷⁾ Респект — повага.

Через сумніви, ілюзії, катастрофи, песимізм²⁸⁾, а навіть цинізм, відчиняються очі на правду, яка вічна й незнищима, бо Бог — це найвища правда. Свідомість нашого незнання — це початок мудрости, яка заставляє шукати й ніщо сліпо не приймати. Ще філософ 12-го віку П. Абеляр сказав: “Сумніваючись — приходимо до питань, питаючись — знаходимо правду”. Оформлена картина в нашому умі вимагає довгого досвіду, на дорозі якого багато приманливих спокус і плутанини. А крім того, людина це не острів, вона вродилась у гурті і в гурті виростала. Гурт розрісся на племена, племена на народи. Сама для себе, відірвана від спільноти, людина не може здійснити своїх великих можливостей. Також молодь домагається змін і пригод.

Сьогодні кожна людина — це найперше громадянин з своїми правами. Він частинка всесвіту, але як одиниця, приналежний до свого народу. Без цієї приналежності — він загублена людина і його духові можливості, це руїна. Індивідуально людина проявляє себе як частинка цілості, де вона реалізує свої духові й фізичні потреби. Кожне досягнення — це досягнення в розумінні суспільному, або національному. А нація — це теж частинка великої цілості. Також релігійність, яка в’яже спільноту в міцну цілість, маніфестується спільно, дарма що найінтимніші релігійні почування людина плекає в собі сама.

Поняття відокремленої особистості — це помилка, яка в теорії наробила багато лиха нам і другим народам. Суспільне “я” підіймає дрібні сили індивіда до спонтанного росту, до подвигу й героїзму. Також емоційний посередник міцніє в спільноті. Один людський ум надто малий, щоб схопити цілість проблем дня. Навіть генії творять не для себе, а для народу. Людське суспільство ніколи не є нейтральне. Воно завжди плекає якісь ідеали, мораль і завдання. Ось палкі Симоненкові слова:

²⁸⁾ Песимізм — зневіра.

Кораблі, шикуйте до походу!
Мрійництво, жаго моя — живи!
В океані рідного народу,
Відкривай духовні острови.

Але надмірна ідеалізація замкненого суспільства може вийти йому на шкоду, що доказав німецький нацизм. Так як індивід, так і суспільство, не можуть замикатись у собі, бо це самотність. Українці-русичі не зникли з поверхні землі, переносячи бурю за бурею, бо ніколи не були замкненим суспільством. Любити й шанувати своє, це не те саме, що не бачити іншого. Суспільне життя накладає на нас обмеження, які ми повинні шанувати в інтересі спільноти. Але так, як індивід поєднує себе з народом, так нарід поєднує себе з людством. “Вибраний нарід” — це невилікувальна хвороба, яка тягнеться впродовж усієї історії.

Суспільство — це школа життя і в ньому вчимося від народження до смерті. Тільки частина нашого знання, це те, що ми самі навчились. Все інше приходить від суспільства. Від нього ми приймаємо ідеї, віру, традиції, забобони, ворожнечу, фанатизм, толеранцію²⁹⁾ і філософію життя, але не завжди вміємо вибрати собі те, що найкраще. Суспільство — це млин, в якому змелюються всякі вартості, але й виростають найкращі вартості, коли знайдуться сильні одиниці, які ті вартості підтримують. Хто не бажає вчитись, той стоїть на місці. Життя це школа, яка дає всякі можливості здобути знання, а найбільше в цьому допомагає нам книжка. С. Єфремов, діяч безсмертної Спілки Визволення України, писав: “Завоювати майбутність допоможе нам книжка і тільки книжка”.

Але знання для самого знання, не має вартості. Знання — це тільки засіб до вищої цілі, яку показує вища і правдива релігійність. Одуховлене знання підіймає людину на вищий рівень, який не кожна людина може досягнути, але неправильне знання, так як і неправильна релігія, може наробити багато шкоди, може зруйнувати ціле життя і спаралізувати цілі народи. Тому вчитись треба обережно і при кожній нагоді шу-

²⁹⁾ Толеранція — терпеливість.

кати знання, бо воно рятує нас від темряви, від звіринного примітивізму. Шукати спасіння в крові замордованого Єгошуї (Ісуса) — це забобон, негідний думаючої людини. Бог дав нам розум на те, щоб ми вчилися, а не на те, щоб він занепадав.

Людські потреби, вимоги і звички дуже різноманітні, тому шукаємо, звичайно, стандартів та ідеалів. Живучи серед різноманітності, ми повинні шукати координації, бо без того життя було б одним хаосом. А координація залежна від гостроти й напруги нашого бажання. Всі можливості прогресу лежать у нас самих. Кожний наш крок не може бути скоком у безодню, а передуманим кроком на базі тієї правди, яку ми здобули. Помилки трапляються й до них треба щиро признаватися. Тільки той знайде правду, хто вміє відважно признаватися до своїх помилок. “Правда лежить у нас самих” — говорив грецький філософ і містик Плотин. Шукаючи правди, нам треба підтримки, і ми шукаємо за авторитетом. Але й авторитет може статися тюрмою, вузькою й задушливою камерою, якою є християнство, або комунізм. А визволитись від штивних і застиглих авторитетів нелегко.

Треба небуденної відваги, щоб порвати з традиціями і звичаями того суспільства, до якого ми належимо. Ховатися під викрути і блискучі слова не належить до людської гідності. Той факт, що всі члени спільноти, до якої належимо, вірять у ті самі фантазії, не робить ті фантазії реальними. Революціонери духу попадають в осамітнення, ба навіть презирство, в оточенні лінивих пристосуванців. Сьогодні, в епоху інтенсивного³⁰⁾ аналітичного³¹⁾ досвіду, годі припускати, що ті, які ходять до церкви, є віруючими. Є це радше автомати, заколисані вигодою, в часі повної духової бездіяльності. Чи таких людей Богові потрібно, чи ж на те Бог сотворив людей, щоб були чередою овець?

Тільки одиниці духово збуджені, а широкий загал задоволений зовнішніми культовими формами і звичками, не шукаючи поза ними іншого світу. Мерехтіння мертвих ікон і свічок засліплює уяву правди, а співи-голосіння смутять душу.

³⁰⁾ Інтенсивний — напружений.

³¹⁾ Аналітичний — перевіряючий.

Життя бурлить понад і поза церквами, глибокі проблеми життя не перестають існувати, але ми ними не цікавимось, бо думкою блукаємо по Авраамових закамарках.

В одній секунді космічного часу людина довершила не тільки багато подивугідних досягнень, але й жахить та божевілля. Кожна епоха історії знає свою кризу, яку можна побороти переорганізацією думки й віри.

Це є складна проблема, бо перлини виростають тільки на глибині й під великим тиском. Але невидимими дорогами Божо еволюція перемагає всі катастрофи й людина підіймається щораз то вище, здобуваючи в горні подій вищі ідеали, як динамічну силу свого існування і прогресу. Людський ідеалізм має відношення до природи Остаточної Реальности. Він робить життя важливим, цілеспрямованим і обділяє людину долею, яка цінніша від змислового світу і всяких забобонів. Він наділяє людину внутрішньою дисципліною і контролею пристрастей.

Співаймо разом з нашою Великою Лесею Українкою:

Я на гору круту, крем'яну
Буду камінь важкий підіймать.
І несучи вагу ту страшну,
Буду пісню веселу співать.

Закон самозбереження відзивається в нас голосом батьківщини. Той голос наказує нам ставити наші ідеали вище всіх накопичень від фальшивих культів та ідеологій. Навіть мала кількість надхнених одиниць може забезпечити прогрес і остаточне визволення української людини. Духова неволя гірша від політичної, бо вона опановує душу. З духової неволі демонічного хреста визволить нас свободний ум і нова віра в Бога. Це приведе до цілковитої духової реорганізації надбудови відродженої української людини. Треба тільки слухати голосу вічності, який каже, що людина творець майбутнього, а не коліщатко в машині. Служачи ідеалам — служимо Богові і правді, і для цього треба мати відкриту душу й відвагу. Латинська приповідка каже: "Сапере оді!" — або "Май відвагу знати!"

• •

• •

• •

РЕЛІГІЯ

1.

Релігія — це природний елемент людської особистості. Він такий природний, як їсти, пити, спати, відпочивати. В своїй формі це універсальна¹⁾ функція людини. В християнстві релігія особиста, в східних релігіях пантеїстична²⁾. Це є та важлива частина нашого існування, яку ігнорувати ніяк не можна. Але, як не дивно, мабуть небагато серед нас віруючих є таких, які б поважно запитались, що таке релігія? І на нашій духовій Сахарі³⁾, ніхто не написав про те ані словечка. А проте без розуміння релігії нема цілісної людини, а тільки бездушні сателіти християнської церкви. Релігія це не знання, не історія, не філософія, а все разом, що створює стиль і зміст життя в дорозі до остаточної правди нашого існування. Самі факти природи й життя диктують ті границі, в яких кружляє наше релігійне думання. Це наша тотальна реакція на життя, змісл існування і присутності світу й нас у ньому. Так, як у Платона шукання “Божої Цілости”, не шукання краси в якомусь моменті чи об’єкті, а в цілому і завжди.

Релігія надає характеру й цілеспрямування всьому життю й організоване суспільство без релігії немислиме. Це таке саме явище, як голод, потреба знання світу, уява майбутнього, моральний обов’язок і спосіб життя. Людина завжди думала, відколи навчились думати, про свою долю і своє місце на землі і в космосі⁴⁾. Ми завжди шукаємо відповіді на краще життя. Шукаємо тієї вищої сили, яка нам допоможе те життя оправдати. Наш внутрішній голос з глибини душі каже нам, що так як на

1) Універсальний — всеохоплюючий.

2) Пантеїзм — релігійне вчення, що Всесвіт є Бог.

3) Сахара — пустиня в Африці.

4) Космос — всесвіт.

кожному господарстві мусить бути господар, а в кожній державі мусить бути уряд, так над усім життям і над безконечним космосом мусить бути вища сила й мудрість, яку ми називаємо Богом.

Народження і смерть — це для нас потрясаючі містерії, які будять сильні релігійні почування. Учитель сіків з Пенджабу говорив: “Глянь на життя і смерть, вони нерозлучні”. Релігія, як любов, розвиває й гармонізує наші найглибші почування й думки про фантастичну різноманітність світу, в якому необхідно нам мати якийсь напрям, щоб не загубитись.

Релігія виростала з примітивних фантазій примітивного світу аж до складних метафізичних⁵⁾ спекуляцій сучасності. В різних народів з різним культурним розвитком, релігія — це продукт традиції, забобону, освіти, філософії, оточення й історії. Основні елементи віри — це філософія, теологія, етика й ритуал. Для пересічної людини це просто святість життя і Вищої Сили. Живучість релігійних ідей впродовж усієї людської історії показує, що їхнє джерело мусить бути дуже глибоке. Релігійні почування й ідеали зливаються в одне й виростають разом з еволюцією. Творець світу, або те Джерело, до якого скеровуються думки всіх віруючих, без релігійних почувань є немислимий.

Коли приглянутись ближче, то побачимо, що релігія це дуже складне питання, яке має багато визначень, але для нас найважливіше значення внутрішнє, інтимне. Зацитуємо найперше декілька визначних науковців і мислителів, що вони думали про релігію. А. Вайтгед каже: “Релігія це те, що індивід робить з своєю самотністю”. Також: “Це система загальної правди, яка має силу змінити характер”. М. Арнольд каже: “Релігія — це моральність, пройнята емоцією”. Б. Страттон каже: “Релігія — це цілість стремління людини до того, що здається їй найкращим і найбільшим”. А. Веллес каже: “Є це віра в остаточне значення всесвіту”. Дж. Морлі каже: “Є це наші почування про найвищі сили, які керують людською долею”. Дж. Мартіно: “Є це віра в Божий ум і волю, які керують всесвітом”.

⁵⁾ Метафізичний — духовий.

М. Таггарт: “Емоції, які ґрунтовані на переконанні про гармонію поміж нами й цілим світом”. Платон писав, що “релігія відноситься до життя в цілому”. Радгакрішна пише, що “релігія — це не втеча з бездушного світу”. З. Фройд думає, що “релігія — це проекція бажань доростаючих дітей”. А вже абсолютний цинік Ж. Сартр думає, що “Релігія — це видумане намагання людини знайти себе самого”.

Думок можна б наводити сотні, але й цих досить. Людина має вроджену цікавість до основних питань про своє життя, завжди прагне заспокоїти свою внутрішню тривогу, завжди шукає доріг до щастя. Життя насуває різні загадки, на які тяжко знайти відповідь. В релігії не вимагається відповіді, бо воля Божа незбагнена, а людина тільки дуже недосконала істота. Присутність Божої дає спокій і рівновагу душі. Увага до інших і моральні вартості, набирають ваги в релігійній атмосфері. Туга за остаточною правдою зникає, бо вона в плянах Божих. Думка про безсмертя надає ваги сучасності. В релігії різними дорогами, в роздумах, чи в молитві, в культовій участі, чи просто в надхненій свідомості, знаходимо ефективний зв'язок з Найвищою Реальністю, або з Богом. В світі, в щоденній боротьбі за існування, багато зла і перешкод, а релігія — це протилежність зла, так бодай вірить віруюча людина і рівень її віри залежить від того, що сприймає й перетворює її розум, або душа. Психолог Юнг каже, що “релігія необхідна для психічного здоров'я — для заспокоєння туги, яка знаходиться в підсвідомості.

Ми хочемо бути разом з Богом за життя і по смерті, а кожна психічна депресія викликає осамітнення й відсутність Божої сили. Наш зв'язок з Богом робить нас залежними від Нього, ми відчуваємо, що маємо різні обов'язки, бо створено нас для виконання важливих завдань. Гідність людська набирає вартості й уваги. Природа вчить нас багато, бо вона має свій плян. Причина викликає подію, а плян показує дорогу. Отже, людина як частина природи, повинна теж мати свій напрям, як заплановано Богом. Таке вияснення в релігії називається телеологічним. В релігії маємо повне довір'я до плянів Божих, навіть захоплення, якщо вміємо ті пляни відгадати. А

коли не вміємо, то надіємось на поміч. Мудрість наша — це дар Божий і вона мусить мати якусь ціль — це слова Канта. А ціль людини завжди повинна бути шляхетна, як того вимагає релігія. Східні релігії, як буддизм, індуїзм чи конфуціанізм, не згадують про Бога. Вони кажуть: “Ми не знаємо”. Вони теж не заперечують існування Бога. Їм вистачає поняття містерії, святости, чи мудрости, яка зосереджує їхню релігійну увагу. Але почуття присутності Божої має більшу динамічну силу, що доказала історія християнства, юдаїзму й ісламу.

Релігійна моральність не є обов’язково правдива, вона підшита емоційністю, далека від здорової моралі організованого суспільства. Бо коли релігія збудована на мітах, то й моральність буде мітична, непридатна до практичного життя. Такі додатки як дідько, демони, ангели, в відсталих релігіях заступають суспільну мораль. Але сама віра в Бога має великий вплив на нашу поведінку. Релігія — це явище людське і кожну релігію збудували люди, заохочені надхненнями одиницями, яких називали учителями. Людська дія — це річ досвіду, отже з розвитком науки всі релігії підлягли критиці, як і все інше, що сталося в історії еволюції людського життя. Як виразник найвищої правди, релігія сьогодні вимагає повної перевірки й нового вислову. Неправильні релігії наробили більше лиха, як користи. Але зовсім без релігії обійтись неможливо, бо людина завжди буде шукати за реальністю небаченого й за відповіддю на містерію буття.

Велич всесвіту має в собі щось божественного, що торкає цілість людської особистости, як дрібної думаючої частинки. Релігія — це настрій того, як ми сприймаємо всесвіт і ті неловимі сили, які діють у всесвіті. Безконечність всесвіту будить у нас німий респект. Вся наша дія набирає космічного значення, бо перед нами і навколо нас — велич вічності. Марко Аврелій писав: “Нічого не станеться зі мною, що не згідне з природою всесвіту”. Космічні емоції викликають у нас ентузіазм любити природу і всі її чарівні прояви. Це добре знають поети, зачаровані природою.

Наша свідомість розкривається як частинка космічної свідомости. Свідомість наша каже нам, що ми живемо в атмос-

фері Універсального Життя, яке є поза часом і простором. Як тільки частинка природи, ми не можемо сприйняти того, що поза природою. Незрозумілий острах в душі говорить, що світ не міг сам сотворитись, що мусили бути вищі сили, які нам незнані. Однак нам так хочеться бути у всесвіті, як у себе вдома, про це каже нам кожний удар нашого живчика. Звідси й наша релігійність, яка каже, що світ походить від Вищої Реальності, якою є Бог. Він відповідає за все, що не-вловиме для нас, а рівнож і таке чарівне.

Сама збірка теологічних міркувань — це ще не теологія⁶⁾, бо це тільки пояснення релігії, а релігія — це внутрішня потреба, почування, надхнення й поведінка людини, як вона відноситься до детальної реальності свого життя. Але без понять і теорій ми не можемо обійтись, бо вони уточнюють те, що ми відчуваємо й думаємо. Все, що сприймають наші очі, чи наша думка, це тільки символи Вищої Реальності, від якої кожна дрібничка одержує свій ступінь реальності. Чому речі є такими, як ми їх бачимо, можемо відповісти тільки умовно, бо дійсність перед нами скрита. Ми тільки люди й по людському бачимо й розуміємо.

Перші релігії постали на базі примітивізму, забобону і страху. Сьогодні нам допомагає знання і творчі можливості нашого розуму. Але завжди буде щось більше від нас і недосяжне для нас. Це заставляє нас до постійної розумової живучості в індивідуальному, суспільному й національному масштабі. Творча і правдива релігія — це могутня зброя для будівництва майбутнього й цього забувати ми не можемо. Французький поет Поль Валері сказав: "Бережімося входити в майбутнє задкючи!"

2.

Релігія світу — це нерозлучні частини загальної людської цивілізації. А різні вірування — це сторінки освіти для думаючої людини сучасності. Підставою кожної релігії є релігійний досвід, який скупчується на базі облудних переживань.

⁶⁾ Теологія — Богословське вчення.

Природа так створена, що вона дає людині всі можливості для історії й релігії. Бо природа — це не тільки фізичний світ, але чинник підпорядкований людському життю. Релігійний досвід пов'язаний з життям людини від найдавніших часів і природні елементи того досвіду збагатили й поширили вартість життя. Ми не знаємо іншого життя, як те, яке маємо, тому іноді огортають нас почуття непевності й розгублення. Різні вірування дають різноманітність релігійних переживань, як мрії, уяви чи надхнення, без яких ми обійтись не можемо.

Вони являються поза й понад нашими щоденними турботами й такі переживання не завжди бувають релігійними, залежно від дії нашого тіла. Напр. порівняно нормальні явища, як телепатія⁷⁾, не є релігійними, хоч заворожені одиниці приписують їх до релігії.

Релігійний досвід має свій особливий характер іншої реальності чим матерія і життя.

Особлива збудженість підсилює нашу увагу й змінює одноманітність нашого примітивного думання. Не дозволяє “гнилою колодою по світі валятись” — як сказав Шевченко. Ми не знаємо Бога, але ми не знаємо матерії й життя, а проте існуємо й шукаємо розв'язки. Релігійний досвід є психологічний, отже зовсім природний, бо психологія — це частина нашої особистості. Наша психологія має поважний вплив на наш організм і навпаки. Кожноразовий досвід не обов'язково повинен мати вартість, бо на помилках вчимось. Всі релігії говорять про душу і віддають їй найбільше уваги, але наука сьогодні каже, що душа це наш розум. З душею пов'язані спекуляції про небо, пекло й безсмертя, які ґрунтуються тільки на мітах.

Найпримітивніший релігійний досвід виріс на магії⁸⁾ й примарах, а підставою його був страх. Коли ж первісна людина створила поняття “божественне”, то це нове поняття крім страху, створило цілу серію інших почуттів у відношенні до Вищої сили. Коли вищі духові центри ще не розвинені, то нижчі працюють хаотично. Минули довгі тисячоліття, заким примі-

⁷⁾ Телепатія — передавання думки на віддалі.

⁸⁾ Магія — обряди, пов'язані з ворожбитством.

тивні особисті почування вирости в теологію, філософію й релігійну організацію. Якись гострі щоденні події набирали релігійного характеру, але це не була дійсна релігія, дарма, що зосереджувала всю увагу й будувала ідолатрію⁹⁾. Ідолатрія в давнину оформлених релігій тягнеться до сьогодні. Релігія має велику вартість, але коли вірування, книжки і звичаї переходять в ідолатрію, то прогрес неможливий. Ідоли — це об'єкти забобонного обожнення, яке вбиває душу людини. Обожнювати правду — це найчистіший релігійний досвід, бо найвища правда — це Бог.

Релігії не постали з порожнечі, але формувались під різними впливами. І їхній розвиток в історії не обов'язково приймав релігійний характер. Від нашого дитинства ми при звичаєні драматизувати наші переживання й наш досвід. Скомпліковані¹⁰⁾ й таємні риси оточення викликають подив, впливають на нашу уяву. Релігійна мова на низькому рівні в відношенні до Бога, всесвіту й нашого положення, це мова виключно емоційна¹¹⁾, а сліпі емоції ведуть на манівці. З темряви віків виринає розумна людина, найбільше чудо новітніх часів. Американець А. Стівенсон нещодавно захоплено сказав: "Хай буде слава Спутникові, тому немилосердному, блискучому ангелові, що нарешті пробудив нас зі сну". Релігійний досвід в минулому приносив різні переживання — мелянхолію¹²⁾, щастя, страх, надхнення, транс¹³⁾, залежність, безрадість, надію, любов, радість і смуток, навіть сльози. Найчастіше людина шукала щастя і знаходила його навіть у нужді, коли була оптимістично¹⁴⁾ настроєна. Сильні враження, криза, чи несподівана подія тільки загострювали релігійний досвід.

В основній формі релігійності об'єктом обожнення є Бог, а ми йому підпорядковані. Людина бажає служити Богові й

⁹⁾ Ідолатрія — поклоніння ідолам.

¹⁰⁾ Скомпліковані — складні.

¹¹⁾ Емоційно — з виявом переживання.

¹²⁾ Мелянхолія — похмурність, сум.

¹³⁾ Транс — затьмарена свідомість.

¹⁴⁾ Оптимістично — думати позитивно.

таким чином сповнити своє призначення на землі. Ніхто не може пересічній людині розказати про Бога, тому вона пристає до якоїсь релігійної організації. Тоді все її життя пов'язане з безкритичним авторитетом церковної організації. Її довге існування в історії надає їй авторитету. Тільки дуже збуджені уми шукають власної дороги, але таких нема багато. Вони не можуть користуватися “божественним” з другої руки. Надмірне голошення майбутнього вічного життя й безсмертя існуючими релігіями, дає фальшиву перспективу шукаючим правди. Людина не може позбутись думки про безсмертя і на тих почуваннях грають жреці існуючих релігій. Давній страх культивується зовсім неслухно сьогодні. Чому не культивувати радість, яка більше корисна людині. А майбутнє життя непотрібно відвертає увагу від сучасності. А крім того, вічний стогін “спаси нас” і “помилуй нас” — це стогін конаючих, а не живих людей. О. Бердник в “Чаші Амріти” каже: “Бідні люди — вони молять Бога, щоб врятував їхню душу. Треба насамперед мати душу, а маючи — віддати її людству”.

Вроджена релігійність — це могутній поштовх узагальнити, а навіть уособнити те, що містичне, або як його неслухно називають, надприродне. Є тільки знане й незнане в природі, а те, що незнане, містичне. Людське життя, його скороминучість, невідоме після смерті, постання світу, це містерії і тільки здогадливо можемо розширити горизонти пропонованої реальності. А розум і наука досягає тільки досягне й показує напрям. Містерія викликає релігійне почування, бо вона не має географії, ані границь. В тих почуваннях напрошується постійно питання: Чому? Але остаточну відповідь завжди залишаємо Богові, бо ми для неї не вродились.

Досвід святости — це своєрідний досвід, щось як краси, або логічного вислову. Цей досвід проявляється в обожненні, або в роздумуванні серед внутрішнього спокою і задоволення. Є це почування подібне до того, коли подивляємо героїзм, чи щось вищого від нас. Колись обожнювали скелі, або могутні дерева. Сьогодні існують святині, яких завдання створити відповідний настрій, вищий від того життя, що кругом гомонить.

Церковний ритуал має магичне значення, дарма що духовники, які його виконують, можуть бути зовсім другорядні. Наша народна приповідка каже гумористично: “Коли ігумен за чарку, то братія за ковші”. Зовнішній культ має координувати спільні релігійні переживання, але важнішим є те, що діється в душі присутніх. В душі може бути тільки порожнеча, коли культивується забобон.

Невидна реальність може мати неперевершену красу, якби ми вміли заглянути поза звичайну поставу побожності, надто часто фальшивої і незмістовної. Солідарність з спільнотою — це велика сила. Людина, яка дійсно шукає контакту з Вищою Реальністю, завжди хоче більше. Цей своєрідний голод — це ніби іскра Божя в нашій душі. Людина не звірина, вона завжди шукає чогось вищого, кращого, в прагненні до досконалості. Вона в надхненні релігійному ніби хоче звільнити душу з тілесної тюрми й визволити ідеали, які в глибині душі дрімать. А ідеали, без яких людина не може жити, показують і підкреслюють майбутнє. Вони можуть залишитись ніколи не реалізованими, але туга за ними залишається.

Кожна релігія має свої ідеали. Конфуцій говорив про “Тао”, тобто моральну дорогу життя. Будда говорив про мир, любов, добро і середню дорогу практичного життя. Шінтоїзм¹⁵⁾ дбав за престиж і могутність мікадо¹⁶⁾ і його касти. Ідеали джайнізму¹⁷⁾ — це правильне знання, чеснота й пошана всього, що живе. Індуїзм проповідує надію на перевтілення, кастовість, мир, фантастичність життя й фізичні обмеження. Заратустра вчив любови, добра, справедливості й пошани до Бога. Юдаїзм проповідує національну мораль і хвалу свого Бога. Іслям — присутність Божу, харитативність і відвагу перед труднощами. Християнство визнає любов, спасіння, покору, традицію догми і смертельний гріх. Але християнські ідеали, голошені Єгошуєю¹⁸⁾ нереальні, нежиттєздатні, будують облуду і роз-

¹⁵⁾ Шінтоїзм — релігія Японії.

¹⁶⁾ Мікадо — король.

¹⁷⁾ Джайнізм — релігійна секта сходу, основоположником якої був Магавіра.

¹⁸⁾ Єгошуя — Ісус.

двоєння душі. І в інших релігіях багато нежиттєздатного. Релігійні поняття й ідеали — це переважно мимовільні творива моральних і містичних елементів у людському умі примітивної давнини. Гріх, тільки в християнстві, відіграє домінуючу роль. Християнська покора та індійська фантазія життя, вбивають духові почуття людини.

В релігійному досвіді треба відрізнити особистий досвід від організованого. Більшість нашого релігійного знання базується на розповіді других людей, але в кожного з нас є щось особистого. Ми попадаємо в настрої, які мають зовсім особистий характер. Не кожний з наших особистих настроїв має якусь вартість, бо ми попадаємо під нездорові впливи. Напр. індуси для піднесення релігійного настрою п'ють "сому", або вивар з конопель. В практиці "йоги" є багато облуди. Рівнож багато облуди є і в християнській церковній атмосфері серед свічок, співів і кадила. Свідомість радше спить, чим несеться до Бога. Ще Платон говорив, що "змисловий дурман вбиває розум". А зовсім без розуму релігійний досвід — це релігійна облуда. Також умертвлювання тіла аскетами¹⁹⁾ і святцями — веде до зневіри. Наш ум під тиском спосібний на всяку можливу дію. В духовому піднесенні виголошуються "пророцтва", які не оправдуються.

В кожній релігії були особливі одиниці, які мали сильні релігійні почування, що вони покликані Богом голосити те, що їм здавалось найкращим. Такими були Конфуцій, Ляотсе, Будда, Заратустра, Кабір, Єшоуа і Мохаммед. Вони знайшли собі учеників і таким чином релігійний рух став масовим, або попав на погідний ґрунт. Але хоч учителі говорили, що вони одержали "об'явлення", або такі про них постали легенди, в дійсності, це були особисті переживання на тлі психологічного подразнення, яке приводить до екстази²⁰⁾.

Релігійне захоплення — це одна з людських слабостей, які переходять у сліпий фанатизм. Під маскою побожності жорстоко переслідувано жидів, нищено арабів, мордовано валь-

¹⁹⁾ Аскети — монахи.

²⁰⁾ Екстаза — найвищий ступінь захоплення.

дензів і гугенотів, палено чарівниць і науковців і винищувано вірмен. Ця “побожність” належить уже до минулого, але сліпий фанатизм ще й сьогодні трапляється серед нас. Догматичний²¹⁾ шовінізм — це одна з форм звироднілого релігійного досвіду й водночас смертельний ворог людства. Гарно сказав Іван Франко, якого так ненавиділи духовні отці.

Обриваються звільна пута,
Що в'язали нас з давнім життям.
З давніх брудів і думка розкута.
Оживемо брати, оживем!

Про те, що таке релігія, різні існуючі релігії дають різні відповіді, бо різні люди, в різні епохи, по різному розуміють. Кожна релігія має свою власну мораль, яка не залишилася без впливу на віруючих. Все таки одна на одну дивляться з підозрою і кожна вважає себе єдиною і найкращою. Теологічні опінії залежні від історії. Римський автор Сіммах писав: “Серця так великої містерії не можна досягти йдучи однією тільки дорогою”. Наш славний фільмовий режисер О. Довженко сказав ось такі дотепні слова: “Двоє дивляться вниз — один бачить калюжу, а інший зорі в ній. Що кому”. Ні одна релігія не має монополію на правду. Навіть дві особи, які жили в різних часах і обставинах, не могли бачити однаково основні проблеми віри, коли взяти, що всі релігії — це продукт людського розуму. В кожному культурному середовищі реакція до божественного прийняла свою власну характеристику. Але в усіх релігіях Остаточна Божа Реальність є безконечна й неловима для людського ума. Всі релігії керуються якимсь остаточним припущенням.

Кожний учитель говорив щось іншого, бо так навчало його життя. В усіх народів світу були невиразні поняття відносно початку і загадкової природи довколишніх речей. Такі поняття змінюються з розвитком розуму й історії. Біда тільки в тому, що всі існуючі релігії збудовані на примітивних і мітичних передбаченнях, бо кращих колись не було, й сьогодні під

²¹⁾ Догма — установлена опінія.

тиском нових часів і буйного розвитку науки й розуму, не бажать поступитись вимогам часу. “Не хочеться духові моєму ходити на виходжених підшвах” — сказав Ніцше в “Так Мовив Заратустра”. Старі релігійні традиції — це своєрідні колоди на дорозі прогресу, а для нас, українців, християнство — це кайдани на ногах і на душі. Кожна з існуючих релігій має свої власні дороги до спасіння, але основне спасіння сьогодні це освіта й боротьба за людські права. “Бути людиною — це бути борцем” — сказав Гете. Тоді, коли формувались існуючі релігії світу, такої фрази як “людські права” ніхто не розумів. Існуючі релігії треба вивчати і з кожної вибирати те, що найкраще, бо тільки тоді зрозуміємо, якою повинна бути релігія сьогодні.

Гомінка механізована цивілізація є злим середовищем для росту релігії. Правда і краса релігійного досвіду ледве помічається сьогодні. В такій ситуації говорити про єдину релігію, об’єднуючу все людство, не приходиться. Особливо українському народові, який досі поневолений, не приходиться мріяти про космополітичні ідеали в так дуже різноманітному світі. Релігії в історії завжди були чинником роз’єднання, а не об’єднання. Сьогодні вільна людина хоче мати свою думку на основі проблеми життя. Сьогодні вже неможливо робити релігію надприродною, бо це відриває її від життя. Умові недуги чи катастрофи, приписувати надприродним силам сьогодні теж неможливо, бо наука знає відповіді. Прогрес психології є дуже помітним сьогодні.

Поруч з наукою, релігійний досвід сьогодні, не тільки розвивається, але ще й поглиблюється. Ортодоксія й догматика існуючих релігій тратить ґрунт. Релігії пробують рятувати себе символізмом, ставлячи його на місце перестарілих мітів. Але це нікуди не веде. Релігія мусить будувати життя і його вартості, а не втікати від нього в мітичний, потойбічний світ. Людська животворчість вимагає здорового мислення для будівництва щасливого життя на землі, а не обіцянок про посмертні нагороди. Правда є незмінна й вічна, і людина завжди тужитиме за її розв’язкою. Релігія повинна іти з духом часу, щоб мати вплив і задовольнити основні потреби людини. Знаний істо-

рик Тойнбі написав у книжці “Що Думати про Релігію” таке: “Завдання пересівати є постійне, бо живо не дає чистого зерна”. Він мав на думці існуючі релігії світу.

3.

Творення богів — це звичайний людський процес, збудований на почуваннях у відношенні до природи. На формуванні богів, демонів і духів, виростали в людині теж перші інтелектуальні ідеї, які закріпились назавжди. Це дуже широка тема, яку неможливо наочно прослідити, бо залишились давні сліди тільки в похованнях і в випадкових археологічних знахідках. Релігійні думки первісної людини, яка жила в безпосередньому зв'язку з сурою природою, були першими перед культурним комплексом²²). Демонічний елемент, сполучений з божественним, зосереджувався на найближчих предметах пошани, заким людина навчилася будувати святині. Чарівники й заклиначі були першими представниками вищої сили на землі. Свої змагання, як представники надприродного, вони пов'язували з явищами природи і з відповідним ритуалом, який заступав складну мову пізніших вірувань.

Неандертальська Людина 150,000 років тому й Розумна Людина 50,000 років тому, показує сліди релігійного змісту й духової тривоги перед вищою силою. Поховання, житла, пожива, знаряддя, вогонь — говорять про релігійний досвід на найпримітивнішому рівні. Тривога перед смертю, небезпека життя, заставляла шукати підтримки в невидимих і уявних духів. В особливій пошані був людський череп, підмальований вохрою²³), яка означала безсмертя. Складність ритуалу залежала від розумового рівня людини. Спадщина магії перейшла на існуючі сьогодні релігії, які вперто протиставляться еволюції. Чи ж кропило, яке виганяє нечистих духів, це не магія? Зби-

²²) Комплексний — складний.

²³) Вохра — залізна іржа, що нею посипали череп, як символ життя.

рання овочів і полювання на звіря, перейшло в хліборобство, печери замінено хижинами.

Всякі примітивні забобони перейшли до організованих релігій. Немало тих забобонів і сьогодні. Ідолопоклонство здобуває найлегший доступ до примітивних умів. Воно існує до сьогодні в різноманітних формах і його позбутись дуже тяжко, як доказали тисячоліття.

Чари — це теж забобон, сповнений штучної “містерії”, який дуже легко здобуває довір'я й навіть захоплення в легковірних людей. Чари навіть мають свою логіку. Без них не обходяться сучасні релігії, включно з християнством. Оккультизм²⁴⁾ у примітивному стані доводив колись до розгулу й морального розкладу, що так театралью задемонстрували діонісійські і орфейські містерії часів Ісуса. Його “тайну вечерю” треба вважати тільки як скромний відгомін оккультизму, який обіцяв спасіння й безсмертя. Ще й до сьогодні використовуються того роду магії. Піраміди Єгипту були збудовані, щоб забезпечити безсмертя фараонів, але забезпечили тільки їхні імена. Ми й сьогодні не помічаємо, як під блискучою одежою християнства криється магія і чари сірої давнини.

Релігія, основана на надприродному, замінила земну магію, коли вона показалаь недіючою. Бездушний ритуал і забобон замінено моральністю. Багато практик залишились змодернізовані, бо простолюття любить практику й без неї обійтись не може. Людська вдача любить прикривати правду зовнішніми формами, які не вимагають розумової глибини. Сповідь — це давнє орфейське “очищення”. Колись приносили жертву богам, щоб їх злагіднити, сьогодні ставлять свічку, або несуть гроші до церкви. А в давнину несли харчі, або вівцю, бо грошей ще не було. Основна мета — це наклонити божество на нашу сторону, а спільне обожнення вимагає драматизації й естетичної насолоди.

Обожнення без матеріяльних додатків — це вищий ступінь обожнення, на яке здібна тільки розвинена людина. Від обожнення каменя, дерева, гадюки, сонця, вола чи орла, до

²⁴⁾ Оккультизм — спроба контанту з надприродними силами.

обожнення хреста й ікон недалеко дорога. В минулому над головою молільника стояв привид імператора, або головного жреця, сьогодні стоїть Папа Римський, або Патріарх Царгородський — земний намісник Божий. З вузького світу давнини, виринули релігії в театральному блиску сучасності, але Вищої Реальності Божої вони не знайшли, бо вона завжди криється далеко поза ними.

З магією пов'язана мітологія, основою якої є примітивний фольклор і забобонна уява. Це є схильність пояснювати незрозуміле байками. Християнство — це суцільна мітологія²⁵⁾ і їй не допоможе жодна теологія, яка приймає міти за символи, щоб таким чином зберегти їхній авторитет. Міти — це продукт розгубленої психології примітивної людини, якій уявні картини заступають думання. Відсутність досвіду теж заступлено уявою. Міти, без сумніву, є доказом шукання якоїсь розв'язки на містерію, але розв'язка ця не сягає далі носа. Мітотворча людина хоче пов'язати себе з Вищим Світом, але робить це засобами відповідними епосі. Міт говорить про релігійну тугу, яка завжди була й буде, але еволюція має свою власну мову. Міт може бути поетичний, навіть дуже принадний, переносний, або просто релігійна вигадка. Очистити релігію від мітів неможливо, бо без мітів нічого не залишиться. Отже найкраще відкинути міти й будувати віру засобами сучасності.

Фізичні засоби релігійної практики потрібні в спільноті, яка спільно молиться. Їй потрібно своєрідних об'єднуючих символів. Коли ж вони надто численні, вони вбивають дійсний релігійний досвід. Учасники стають роботами своєрідного примусу.

Цей примус використовується в християнських парадах і процесіях, також у політичних, як нацизм і комунізм, яким потрібна безоглядна психологічна покора. Такі зовнішні практики зосереджують увагу, хоч учасники не обов'язково вірять у те, що виконують. Таку практику вживали фінікійці, її вживають брамани, буддисти, мусульмани і християни, разом з бездушним шепотінням молитов, немов магічних заклять. Під

²⁵⁾ Мітологія — розгляд (аналіз) старих релігій.

тими зовнішніми ознаками релігійности, порожніми рухами і звуками, свідомість заворожена не прокидається. Співи, клякання, хрещення, застарілі картини на стінах, мерехтіння свічок, довжелезна служба — набирають характеру демонічного важкого сну. Це є повне духовне заокостеніння, в якому поняття вищого світу немислиме.

Людина віддыхає з полегшенням аж тоді, коли виходить з в'язниці - церкви. Тяжка церковна атмосфера вбиває душу, понижує людину до ролі раба мітичних релігійних заклень.

Індійський релігійний філософ Рамакрішна писав, що культова і релігійна практика непотрібні для тих, в кого серце сповнене щирих почувань до Бога. Церковний ритуал не врятує людину від "злого світу", бо тільки вирвавшись з церковного оствопіння людина йде звичайними земними дорогами. Церковний ритуал має сьогодні зовсім дитячий характер, а думаюча людина, з щирими релігійними почуттями, шукає сьогодні спокійного мислення, або доброго пояснення й безпристрасної виміни думок. Весь ритуал видуманий духовниками для їхніх цілей та інтересів. Суспільство до них звекає й не має відваги їх позбутись. В людині є не тільки релігійний голод, але й естетичний²⁶⁾. Вона любить багатство зовнішніх прикрас і хвилювання з кожного куточка літургійної служби і це використовується для добра церкви. Мистецтво, яке торкає душу, завжди було складовою частиною магичної практики і перейшло в практику релігійну. Мистецтво, головнo співи, малярство, різьба, декорації, одежа — мають своє окреме існування в релігійному культі й ніби мають звеличувати дорогу до Остаточної Реальности. Але коли те мистецтво мертво й магичне, тоді воно усіпляє й руйнує найшляхетніші почуття. В християнському світі постає повне роздвосіння — магія в мурах церкви й реальне життя поза мурами.

Зовсім без релігійної практики релігія не може існувати. Практика повинна мати національний характер, щоб розквіт національної культури мав свій власний природний колір. Мусульмани, крім спільної молитви, мають дуже мало ритуалу.

²⁶⁾ Естетичний — гарний; естетина — філософія краси.

Їхні мечеті порожні. Але зате вони моляться 5 разів на день, де тільки попало, навіть на публічному майдані. Пости можуть бути корисні фізично й морально, але надмірні пости фізично шкідливі, а в душі постає хаос. Традиція — це велика сила й мало знайдеться відважних, які б виступили проти традиції. Релігійний консерватизм не дозволяє нарушити релігійну практику, яка стається своєрідною святістю, дарма, що вона може бути колодою на дорозі прогресу.

Церква пов'язана з суспільним життям, охоплює теж сімейне життя, народження, подружжя і смерть, отже визволитись від церковних обіймів не так то легко. Автоматизм і застиглість церкви робить її непорушною. Традиція — це є нагромаджена віками мудрість, а не перестарілі звички й забобони. Їх треба перевіряти разом з історією. Але упокорені вірні, які нічого іншого не знають, почувають себе в церкві, як у небі. Монахиям образ Христа заступає чоловіка. Маса завжди була бездіяльна й ніколи не могла обійтись без ідолів. Про таких проречисто сказав Іван Франко:

І хоч душу манив часто волі приваб,
Але кров моя раб, але мозок мій раб!

А революцію робили завжди відважні одиниці. Освіта поширюється все більше і церковна практика невідклично розкладається. Залишаються тільки вартості вічні, як гарантія нової життєдайної віри.

Забобон — це дуже примітивне наближення до релігії, це тільки залишки давнього доісторичного примітивізму. Забобонні засоби розуміння містерії космосу зберігають свою застарілу практику, якої позбутись, це позбутись забобонної релігії. Чим більше людина примітивна, тим більше вона тримається застарілих практик. Забобони багато легше приймаються, як правда й розумові ідеали. Сліпі емоції бувають міцніші від розуму, особливо тоді, коли трапляються речі незрозумілі. Коли людина живе тільки релігією, вона робиться дивною, що позбавляє її критики й живої думки. Релігійні лідери бували психічно невірні, коли згадати Павла з Тарзосу, Мохаммеда, Будду, Фокса, лідера квакерів, чи фанатика Кальвіна.

Емоції забобонних людей можуть довести до жорстоких злочинів, як це показала історія.

Скептики²⁷⁾ бояться хаосу, тому керуються авторитетом і тиранією церкви. Вони не бачать нічого кращого поза перестарілими догмами. Тому так мало людей покидає ідолопоклонну релігію, щоб шукати чогось кращого. Багато з нас не помічає, що світ невинно йде вперед і кожний день приносить щось нового. Старі вартості і традиції постійно перевіряються і хто того не хоче, той залишається далеко позаду. Кожний з нас відповідальний за майбутнє свого народу. Ось що сказав І. Франко:

Кожний думай, що на тобі
Міліонів стан стоїть,
Що за долю міліонів
Мусиш дати ти одвіт.

Як можна одержати щире надхнення від мітів, в яких нема правди? Життя сьогодні вимагає доказів. Досліджувати мітологію Гомера, Євангелій чи Корану²⁸⁾, це одне, а в них вірити — це друге. Теологія мусить вrostати корінням в сучасний світ, щоб бути ефективною²⁹⁾. Правдива релігія — це єднання з Богом без забобону й магії. Перестаріла релігійна мова й ікони тільки затемнюють дорогу до Бога, яку людина ніколи шукати не перестане, бо така її природа.

4.

Тоді, коли світ постійно перевіряється й наука відкидає те, що безвартісне, релігійні догми стоять на перешкоді прогресу. Найбільше на цьому тратить сама релігія, яка в застиглому стані стає пережитком. Багато людей приймає християнство як частину необхідних звичаїв і духа суспільства, думаючи про догми як підставу релігії. Сьогодні треба сказати “до по-

²⁷⁾ Снептин — людина з критичними поглядами.

²⁸⁾ Коран — священна книга мусульман.

²⁹⁾ Ефентивний — діяльний.

бачення” догматичній теології, що значить, віддати її до музеїв. Конфуцій сказав колись: “Є три шляхи розумної дії: Перший — за досвідом — цей найприкріший, другий — наслідуючи — цей найлегший, третій — обмірковуючи — цей найшляхетніший”. Релігійний комплекс, який прийняв давні легенди і їх відповідно підмалював, належить до історії. Релігійний досвід — це наша жива думка й почування, так як вони проявляються сьогодні. Зустрічаючись з сьогоднішніми проблемами, людська влада має звичку оточувати вартості й ідеології мурами інституцій, боячись, що буря епохи їх розміє. Старі ідеї здаються вартісними так довго, як довго в людини закриті очі й вуха на нове і свіже.

Догматичні ідеали християнства не є суспільними, бо суспільство переповнене проблемами біжучого дня. Не можуть теж бути національними, бо нація — це складне політичне й культурне тіло, в якому найбільшою цінністю є свобода. Церковники завжди використовували свою теологію для добра церкви і свого власного, їм не була важна релігійна правда, а лише стійкість церкви. В фанатичному засліпленні, релігійної правди вони й не шукали. Від Нікейського Собору 325 р. (н.е.), церква на сьогодні покололась на сотні сект у війні за догми. А тимчасом догми, збудовані на мітах, не мають ніякої вартості. Їх відкинути — це не є атеїзм, як твердить церква, а якраз навпаки, визволенням від перестарілого забобону. Догматичне проголошення тисяч “святих” — це ще одні кайдани на свободний розвиток правдивої релігійності. “Святих” ніколи не було, нема й не буде. Церкві потрібно прикладів посвяти для підпори авторитету інституції. Сучасний філософ Вайтгед сказав: “Релігійники виконують самогубство, коли знаходять надхнення в своїх власних догмах”.

Релігійні догми і доктрини, незмінні й нетолерантні, є продуктом штучним, або видуманим, тоді коли релігійні почування природні і вроджені. Монархічний тип церковної суверенності, глибоко закорінений у церковній традиції, бо він є спадщиною давніх віків. Монархічний тип — оточений святістю й непорушністю. Святість ця — штучна, бо під нею криється психологічне божевілля, або звичайні людські слабості. Свя-

тість ця має прикривати всяких недородків і духових блазнів. Доктрини “люби твоїх ворогів”, “не протився злу” та інші дивогляди, створюють нестерпне душевне роздвоєння. Під маскою святця, часто криється дегенерат³⁰⁾, який виголошує, як папуга, завчені фрази догматичної теології. Овочі кожної релігії, як і всі людські надбання, змінні. Під маскою фанатизму часто криється непростима короткозорість.

Церква збудувала собі фортецю з догм, доктрин, святих і пророків. Святих голосно почитують, навіть не знаючи нічого про них. Чи Богові потрібна криклива слава? Новітні часи розклали догми, замінили чуда на легенди, “святі тайни” — на символи, а “святі книжки” — на літературу.

Авторитет церкви сьогодні — це тільки голе слово. Догматизм сьогодні — це найбільша загроза цивілізації, бо він скритий і руйнуючий. Сліпа підпорядкованість церкві чи орієнтація на Біблію, сьогодні вже щораз рідше трапляється. Релігія є безвартісна без щирого і природного змислу присутності Божої. Саме прийняття доктрин, без їх розуміння й розумового переосмислення не вистачає. Догматична релігія — це джерело шкідливих збочень. Жити в тіні традиційної й непорушної віри — це не жити, а животіти. Навіть трава не животіє, а пнеться до сонця. Свідома й несвідома неправда, це отруя для душі.

Християнські теологи говорять, що християнська віра “об’явлена”, отже її змінити неможливо. На об’явленнях побудовані догми, а так зване об’явлення — це тільки міт, бо об’явлення ніколи не було, його нема й сьогодні. Міти іноді мають у собі дещо корисного, як символи, коли їх критично аналізувати. Але “об’явлення” критики не допускає. Без християнських об’явлень можна спокійно обійтись, бо кожну людську думку, перевірену досвідом, можна сьогодні вважати об’явленням Божим. Наш розум — це інструмент постійного об’явлення. Саме таке об’явлення, або голос душі, вимагає сьогодні кращої релігії. Правда — це об’явлення, отже її породжує душа шукаючої людини, а суспільство перевіряє її життєздатність.

³⁰⁾ Дегенерат — звироднілий (виродок).

Коли християнський геолог Барт каже, що “об’явлення — це Божа творчість”, треба це розуміти так, що Бог нам нічого не накидає, а заставляє нас самих шукати за правдою. Бог дав нам свободу й духові таланти, щоб ми себе удосконалювали. Ступінь нашої творчості вирішує наше об’явлення, або відкриття. Це те саме, що в науковця якесь нове досягнення.

Хочеш, щоб тобі щось розумного об’явилося, “не сиди небоже, то й Бог допоможе” — каже народна приповідка. Наш внутрішній релігійний голос ломить стіни духової безпорадності, а також нашої інтелектуальної³¹⁾ обмеженості. Не Єгова дав Мойсееві таблиці з заповідями, а ті заповіді й байки про таблиці склали люди, які мали трохи фантазії й багато забобону. Індійські Упанішади кажуть: “Остаточне об’явлення приходить тоді, коли людина відкриває в собі вічне “я” Атмана, яке є тотожне з святою реальністю Браманою, що володіє космосом”. Упанішади³²⁾ були написані в стару еру і треба дивуватись, що вже тоді автори мали мислення подібне до сучасного. Особисте об’явлення не може мати повного довір’я. Воно завжди мусить бути докладно перевірене іншими умами. А об’явлення різних святців і аскетів бувають дуже наївні, навіть глупі. Недаром народна мудрість каже: “Не по коренях ми знаємо їх, а по овочах”. Франц з Ассіжу, який написав уявне “Наслідкування Христа”, був не мислячим дегенератом. Маємо три догматичні об’явлення — індійське, християнське й мусульманське. І кожне з них має бути єдине і правдиве. Хай хтось спробує їх погодити, як же гірко розчарується.

Релігія може дуже облегшити життя, особливо в критичні моменти. Але християнство робить життя трагічним тягарем підкреслюючи вагу гріха й потребу спасіння. Основні потреби життя християнства не цікавлять, бо все зосереджене на мітичному “царстві небесному”. Неясна догматика нікуди не веде. Думати про вічність і містерію космосу — це природна річ, але ми живемо сьогодні на конкретній планеті й бажали б сьогодні

³¹⁾ Інтелектуальний — розумовий.

³²⁾ Упанішади — Священна книга Індії.

бути щасливими. Догматична винятковість і авторитетна об'явленість, є перешкодою до повноцінного людського життя. Кожна ідея, підлягає перевірці в світі, в якому живемо. Ю. Гекслі пропонує "релігію без об'явлення".

5.

Віруюча людина має нахил до молитви. В потребі вона молиться і в сильному релігійному збудженні висловлює свою любов і віру в Бога. Гераклія писав колись: "Людина — це звір, який вміє молитись". Що ж таке молитва і яка з неї користь? Молитва, яка є тільки проханням, не має ніякої вартості. Як може Бог вислухати всі людські прохання? Які ми маємо докази на те, що Бог вислухає наші молитви? І чи можемо ми очікувати відповіді на наші прохання? Молитва як живе єднання з Богом може мати якусь психологічну вартість для нас, але шукання особистої користі є порожнє і принижує людину. Іноді просять про безвартісні речі, або шукають у Бога винятковості для себе самого, не дивлячись на те, яка буде користь з того для інших. Чи ж Бог може звертати увагу на такі прохання, які можуть являтися навіть образою величі Божої? Тільки дуже наївні молільники вірять у те, що Бог пішле їм дощ, коли вони того просять.

Візьміть такий випадок: Корабель з пасажирями потонув, тільки декілька врятувалось. Чи ж доцільно за тих кілька рятувати, забуваючи за всіх потоплених? Подія сталась на базі законів природи, а Бог законів не міняє, бо тоді він мусив би діяти сам проти себе. Буває так, що події складуться прихильно для нас і тоді здається, що Бог вислухав нашу молитву. Але це тільки уява. Бувають такі молитви, що в дійсності не є молитвами, а бездушним повторенням вивчених слів. Це є звичайна культова практика церкви, чи на якійсь релігійній імпрезі, яка більше виглядає на примітивну магію, як на щиру і свідому молитву. Йдеться тільки про те, щоб чути голос священика, а що він говорить, не має ніякого значення.

Молитва до святих, щоб заступились за нас перед Богом, це видумка християнства. В молитві до Бога нам не потрібно заступників, бо Бог — це всеобіймаюча велич. Між іншим, ніяких святих немає і посередників між нами і Богом не потрібно. Молитовну покору, якої вимагає християнство, треба замінити мудрістю й допомагати собі самому, а коли це понад силу, треба шукати помочі серед приятелів і в суспільстві.

Індійський мислитель Вівекананда сказав: "Метою релігій є звільнитись від контролі природи над нами". Звільнитись треба від тих умових недомагань, якими обложило нас життя і спадковість. А умові недомагання діють на наше тіло й воно хворіє, або робиться немічним у боротьбі за краще завтра. Віра в себе самого більше варта, як покірنا молитва. Вища сила допомагає нам, коли ми сами собі допомагаємо. Коли я є лінивий, чи доцільно мені просити помочі, щоб я міг здати іспити? Дрібні речі, які ми можемо досягнути без зусилля і допомоги від інших, не вимагають молитви. Просити для нашої вигоди — це бунтуватися проти Божої мудрости.

Одно з завдань віри — це допомагати людині психологічно. Свідомість величі Божої і тих дарів, якими він нас наділив, краща від всякої молитви. Молитва, як медитація³³⁾, яка збагачує наші найкращі бажання і зміцнює нашу волю до їх реалізації. Нема нічого шляхетнішого від самостійности і скромности. Мислення витісняє примітивні думки й поглиблює наше поклоніння до Бога та тих творчих ідей, які він нам посилає в нашому внутрішньому об'явленні. Часто повторювані завчені слова молитви, душі не розбудять, не відсвіжать нашої думки. Чиста свідомість, без молитви, відганяє страх, непевність і егоїзм — звичайне явище пересічної людини. Молитва як самопереконавання, а не як жebraцтво, збільшує нашу життєвдатність.

Наш обрахунок совісти тоді, коли ми молимося, не завжди є справедливий, бо на нас тяжить спадковість, виховання й культура, серед якої ми вирости. Часто ми є суб'єктивні³⁴⁾,

³³⁾ Медитація — міркування, передумування.

³⁴⁾ Суб'єктивний — особистий.

навіть того не знаючи. Молитва є важлива в релігії, але тільки як внутрішня потреба спокою й рівноваги.

Всі події світу й наша особиста доля, є в пляні Вищої Реальности, але чи Бог безпосередньо відповідає на наші прохання, ми того не знаємо. Боже Провидіння робить незрівняно більше, чим нам, нашими короткими змислами здається і життя не спочиває на випадкових молитвах. Наш успіх не залежить від молитви, молитись можна, а помагай сам собі. Коли ж заходить якась потреба, в нас мимоволі і стихійно появляються нові сили для її заспокоєння.

6.

В сьогоднішню індустріяльну епоху, можна зустрінути чимало розчарованих мітичним християнством, які попали в безнадійний, а навіть цинічний атеїзм. Французький релігійний філософ Паскаль каже: “Вічна тиша безмежних просторів жахає мене”. А проте тишини і порожнечі немає. Тільки розгублена людина заповнює ту “порожнечу”, яка постає після розкладу християнства чи інших мітичних релігій, різного роду видумками, які ведуть у сліпий кут.

Атеїсти кажуть, що космос несвідомий, сповнений механічної і бездушної енергії. Вони кажуть, що Вища сила, яка панує над космосом, це наша видумка. А людський індивід — це звичайний випадок, бо життя не має ніякої цілі. Так теж думають деякі науковці, а інші прийняли позицію агностиків³⁵⁾. В сучасному світі видно сумні сліди тих розчарувань. Снується серед людства трагічна ідея безцільности життя, дуже на руку комунізму й анархії. Відповідальність за той прикрий стан несе безнадійне непридатне до життя забобонне християнство.

Але матеріялістичні й атеїстичні погляди не мають ніяких підстав і є тільки шкідливим явищем епохи. Не дивлячись

³⁵⁾ Агностин — людина, що зневажнює будь яке знання про Бога чи всесвіт.

на деструктивну роботу воюючого атеїзму, це хворобливе явище минеться, бо закони природи непорушні. Ніщо не діється в природі випадково, як кажуть матеріялісти.

Наші очі створені з багатьох частинок, чарівно пристосовані одне до одного, щоб ми бачили. Наш організм сам себе боронить перед хворобою зовсім не випадково. Протеїна (або білок) у нашому організмі, необхідний для життя, незвичайно скомплікований, не є випадком. Мільярди клітин нашого тіла, взаємно співпрацюючи, не є випадком. Бджоли запліднюють квіти пилком не випадково. Безліч прикладів говорить нам про чарівну й високо згармонізовану дію в природі і в цілім космосі. Цю дію жодний матеріяліст чи атеїст не в силі пояснити. Ціла серія причин завжди завершується розумним і цілеспрямованим результатом, що говорить про вищий плян і вищу силу.

Світ не є машиною, бо в ньому є живучість і плян, що в релігії називається телеологією. Механічне вияснення можливе тільки в математиці, але математика — це тільки категорія нашого думання, яка помагає аналізувати явища.

В матерії діє творча сила, ніколи невмирущі атоми й симфонія підатомних частинок. Є речі, які ми не можемо бачити, але на дослідах ми знаємо, що вони є, і тому віримо. Не мати віри в життя, в космос — це відмовлятись від життя. Матеріялісти й атеїсти навіть не здають собі справи з того, що в них самих діє та творча й вічна сила, наперекір їхніх переконань. Знаючи ту творчу силу, наші стремління скеровуються до ідеалів, до Бога. Матеріялізм — це сліпе обожнення матерії, а християнство — це сліпе обожнення людини. Самотність в душі атеїста — це гірше самотности в тюремній келії. Коли ми з вірою в душі прагнемо до правди, до добра, весь світ до нас усміхається й симфонія життя напуває нас теплом.

Будучи свідомі того, що несемо в собі правильне пояснення життя й вічності, набираємось сили до змагань, до участі в величному пляні Божому. Свідомість наша — це теж не випадкова реакція нашого тіла до оточення, бо свідомість іде далеко понад оточення. Наша свідомість і наше життя — це не сліпий випадок, бо ми були потрібні, щоб продовжувати вічний процес життя.

Через невдачі й катастрофи людина таки добивається прекрасних результатів, які є гарантією дальшого негасаючого прогресу. Телескоп показує факти й об'єкти, але він нічого не говорить про любов, справедливість, добро. Але наш ум говорить про те. Якби він був мертвою матерією, він не говорив би. Поезія, мистецтво, музика і вся наша духовна творчість, для якої ми сотворені, реалізується за дотиком вищого світла з світу Божої вічності й Вищої Реальності. Видимі матеріальні речі минаються, але дух залишається назавжди. Так, як матерія атеїстів, так і надприродний світ християн — це тільки блуд, бо світ — це одність і ми його частинка.

Матеріалізм і атеїзм — це підстава комунізму, додавши ще класову боротьбу — на думку Маркса й Енгельса. Комунізм — це теж своєрідна релігія, як таоїзм в Китаї. Їхня віра — це утопічне суспільство майбутнього й абсолютна непомильність комуністичної партії, подібно як і догматичне християнство, та сама містика, посвята й безоглядне підпорядкування, що і в християнстві. А комуністичне “об'явлення” — це діямат³⁶⁾ Маркса й Енгельса, розроблений Леніном. Діалектика³⁷⁾ основана на боротьбі протилежностей і синтезі³⁸⁾, позичена в ідеаліста Гегеля, а майбутнє безкласове суспільство заступає християнське “царство небесне”. Те “царство” показує Маркс у праці “Свята Родина”, а Енгельс — в “Анти-Дюрінг”. Гегеліанська діалектика, в якій протилежності об'єднуються, подібна до таоїзму і Веданти, де протилежності об'єднуються в цілість. Недаром комуністичний Китай проголосив таоїзм офіційною релігією країни, бо він сходиться з комунізмом. В християнстві — гріх, в комунізмі — приватна власність. У християнстві — спасіння, а в комунізмі — революція. Енгельсова “переміна кількості на якість” — це також загублена містика, як у християнстві. Маркс замінив Бога “вічністю матерії і руху”. Святих при комунізмі багато, а серед них — ідол Ленін. Енгельс навіть цитує буддизм, як споріднений з “діалектикою думки”.

³⁶⁾ Діямат — діалектичний матеріалізм.

³⁷⁾ Діалектика — нереальність.

³⁸⁾ Синтеза — різні думки, об'єднані в цілість (висновок).

Попередником діалектичного матеріалізму був Геракліт, який говорив “панта рей” — усе тече. А соціальна революція в поясненні Марксом як “закон природи” нагадує “вічну Дгарму” індукції. Єрархічна побудова християнської церкви те саме, що влада в комуністичних країнах. Непомилність папи — це непомилність Леніна, чи його ідеолога Суслова. Прикладів можна було б наводити багато більше. Скажемо тільки, що з жидівськими біблійними пророками споріднений новітній жидівський пророк Маркс і всі вони, крім лиха, нічого доброго людству не дали. Маркс, Енгельс і Ленін не відмовлялись від життєдайної матерії, бо самою мертвеччиною її пояснити було б неможливо. В Генезі 11. 7 пишеться: “Бог сотворив людину з пилу землі, вдихнувши в нього віддих життя й людина стала живою душею”. Те, що Єгова зробив для людини, те Маркс зробив для матерії. Бо для нього матерія, як і вся природа, “розумна і свідома”. Те саме думає Енгельс у “Діалектиці Природи”. Він пише про “життєдайний принцип, подібний до душі”. А Ленін в “Матеріалізм і Емпіріокритицизм” пише, що матерія “це ніщо, тільки об’єктивна реальність, існуюча незалежно від людського ума”. Така відповідь нічого не доводить.

Комуністичне обожнювання природи подібне до пантеїзму. Природа займає місце Бога, в живій природі є ум, душа і дух. Але що таке ум, душа і дух, того матеріалізм ніколи не розв’язав. Теорія противоріч у матеріалістичній діалектиці перекидається на саму комуністичну систему, бо в “безкласовому суспільстві” існує класа партійних бюрократів, без порівняння більше тиранічних, як у капіталістичному суспільстві. Яким це чином у природі постає дуалізм³⁹⁾ ума й матерії, марксизм теж не знайшов відповіді.

Марксизм навчає, коли “зерно вмирає, щоб дати нове життя”, то це “закон заперечення”. Це не закон, а порожні слова, бо зерно не вмирає, а продовжує життя, яке є містерією Божою. Коли Енгельс пише, що “праця природи не обов’язково вірно віддзеркалюється в людському умі”, то тут комунізм б’є

³⁹⁾ Дуалізм — роздвоєння.

себе по лобі, бо ум працює незалежно від природи. Обіцяне безкласове суспільство, після 60 років тиранічної практики в більшовицькому “царстві небеснім”, виявилось звироднінням суспільного ладу, суцільною брехнею й обезціненням людини. Матеріялізм оправдує себе в дрібних речах, але не у великих, підсуваючи свою “правду” на місце тієї Найвищої Правди, якої шукає релігія.

Ідеологічна база нацизму теж подібна на своєрідну релігію, в якій на місце Бога ставиться “германську расу”. Теоретичної бази не існує, є тільки роздмукані емоції, подібно як в ісламі, хоч Гітлер ніяк не надається на заступника Аллаха. Він людина звихнена, як і деякі учителі релігій, які в фанатичному засліпленні не бачили світу і його проблем, а тільки себе самих і свої мрії. Комунізм теоретично складніший від ідолопоклонного расизму.

Існує в нашій цивілізації практична течія, яка називається прагматизмом. Вона каже, що кожна правда є релятивною⁴⁰⁾, а не абсолютною, бо кожну правду видумали люди. А люди не є досконалими. Правду треба оцінювати на базі її практичних наслідків. Є корисно жити думкою, що Бог існує. Навіть визначний філософ Кант так думав: “Те, що корисне в природі, треба приймати, а не корисне відкидати”. Для прагматиків релігія корисна тим, що облегшує тягар життя. Навіть Паскаль, будучи католиком, дає таку недоречну пораду: “Коли ви не вірите, то поступайте так, якби ви вірили — ходіть до церкви, практикуйте церковний ритуал і це зробить вас віруючим”. Гарна порада, нема що казати. Недалеко від прагматиків стоять гуманісти, для яких центром життя є не Бог, а людина, подібно як у буддизмі.

Людей без релігії завжди притягає щось інше, бо порожнеча життя нестерпна. Він слухає тільки таких як він, бо все інше для нього вороже. Народна мудрість каже: “Опінія наймудрішого коня не має для осла такої ваги, як опінія другого осла”. Коли хтось не має внутрішньої потреби Бога, то жодна логіка його не переконає. Людська зарозумілість дуже тверда.

⁴⁰⁾ Релятивний — відносний.

Тільки в трагічні моменти така людина інтуїтивно⁴¹⁾ звертається до Бога. В песимістичному натуралізмі⁴²⁾, подібно як і в матеріалізмі, змісл релігійного досвіду занепадає. А детерміністи⁴³⁾ взагалі байдужі до всього. Їхня філософія: “Тільки я маю рацію”. Щоб полегшити бодай на хвилину свою самотність і безвиглядність життя, їм допомагає горілка, або якісь одчайдушні й дикі вчинки. Це ті, про яких В. Стефаник каже: “Мій сміх недосміяний, мої сльози недоплакані”.

Свобода людини — це гарний ідеал, але нема свободи без дисципліни й ідеалів, нема розумного і творчого життя без віри, яка дає охорону перед життєвими небезпеками, психологічними кризами, а також і перед умовими заблудженнями. Скептиків найбільше переслідує самотність. Егоїзм⁴⁴⁾, вигоди, ласунство, багатство, розгул — не заповнюють життя. Щастя і приємність — це дві різні речі. Біль і терпіння приймаються легше, коли людина дійсно релігійна. Навіть смерть приймається як звичайну пригоду життя на дорозі в вічність.

Релігія — це природна й органічна функція, як голод, чи дія нашої свідомости. Хто має живу душу, той вірить у вищі вартості. Душі вбити неможливо — вона знову і знову прокинеться й нагадає про себе. Ось як каже І. Франко:

Зрозумійте й затямте собі,
Ви сліпців покоління,
Що як здушите душу живу,
Заговорить каміння.

Є, одначе, багато людей не релігійних і вони вважають релігійний досвід фантазіями. Тільки чисті серцем розуміють релігію. Багато залежить від оточення, в якому людина виростала і яким впливам підлягало формування її ідентичности⁴⁵⁾. Природна глибина нашої душі не задовольняється будь-якими філософічними теоріями, включно з атеїзмом і комунізмом, а хоче чогось

⁴¹⁾ Інтуїція — внутрішні почуття.

⁴²⁾ Натуралізм — віра в природу.

⁴³⁾ Детермініст — людина певна своїх поглядів.

⁴⁴⁾ Егоїзм — егоїзм (тільки “я”).

⁴⁵⁾ Ідентичність — індивідуальність.

більшого, звертаючись свідомістю у вічність і скороминучість нашого життя. Коли б можна було заглянути до душі пересічного комуніста, то можна б там знайти ту тугу, яку ніщо затерти не може. Атеїсти, подібно до сліпо віруючих християн, прикриваються облудністю, щоб заглушити дійсний інстинкт життя.

Життя — це глибша містерія, чим наш інтелект⁴⁶⁾ спроможний розуміти. Нема потреби ділити реальність, серед якої живемо, на два світи — природний і надприродний. Саме такий поділ підриває вартість релігії і самого життя. А журитися тим, чого не знаємо, будувати різні штучні теорії і філософії, теж не треба. Комунізм, натуралізм, прагматизм та інші ізми, історія розвіє, як ту полову з змеленого зерна. А чисте зерно життя залишиться й дасть поживу невмирущому інтелектові людини. Заперечування релігії — це одне лихо, а друге лихо — перекручування й будівництва релігії на фальшивих принципах, як це сталося з християнством. Життя, історія й розум завжди беруть верх і докажуть, що радісне і щасливе життя можливе тільки тоді, коли розум і наука йдуть разом з вірою.

7.

Дуже тяжко жити в світі, який не має ніякого значення. Ми живемо в епоху великої духової кризи, коли переоцінюються вартості моральні, соціальні й релігійні. Є багато речей уявних, які одержали ми в спадщину, але наше існування не є уявним і про нього нам самим приходиться вирішувати. Життя мусить мати якусь ціль і напрям, не тільки наше життя, але й усе, що існує. Дуже тут помагає релігія, але якраз на релігійному полі повний застій і зусилля передових умів, яких ніколи не бракує, зударяються з застиглою церковною традицією. Існуючі релігії — це творива давноминулого, але сама релігійність завжди жива й вимагає оновлення, яке дасть продуктивну й живу віру з повними творчими можливостями, відповідними для людини. Освічена людина не може дозволити собі постійно мати роздвоєний погляд. Релігійність така ж правдива, як і хемічні елементи, філософія така ж правдива, як і телевізія.

⁴⁶⁾ Інтелект — розум.

Це не руйнуюча сила, як її вважають атеїсти, а динамічна частина людського життя, яка допомагає промощувати дорогу до кращого майбутнього.

Правдиву релігійність треба розцінювати по її результатах. Запитаймось, які результати дали два тисячоліття християнства? Наша цивілізація прямує зовсім іншими дорогами, звільнившись від християнської тиранії. Такі речі як інквізиція⁴⁷⁾, сталінізм, гітлеризм — це криваві плями в історії людства, які, одначе, залишились позаду. А в нас, на Україні, що принесло тисячу років християнства? Один безконечний ідолопоклонний жах і рабський стогін: Помилуй, помилуй! Недаром наша геніяльна Леся Українка писала:

В руїнах тепера єдиний наш храм,
Вороги найсвятіше сплямили.
На твоїм олтарі неправдивим богам
Чужинці вогонь запалили.

Вимогою правдивої релігійності стає щастя людини і творче надхнення до будівництва кращого життя. Правдиве релігійне надхнення підпорядковує низькі інстинкти.

Постійне культивування шляхетної свідомості без віри в Вищу Реальність — неможливе. Вище призначення людини — це вимога його життя. І найкращі наміри руйнуються, коли засоби до здійснення ідеї не вірні. В реальному світі нам треба багато уяви, але не забобону.

Світ надприродний — це один з основних забобонів, переданих нам давниною. Але людський розум розкриває реальний світ все більше й “надприродне” залишається тільки порожнім звуком. Надприродне є надто зворушливе довкола нас. Фальшиві пророки й фальшиві доктрини можуть захопити безкритичні маси, навіть спрямовувати їх до героїзму.

Примітивне ідолопоклонство приносило страждання. Люди не тільки терплять, але й життя віддають за фальшиві ідеали.

Фанатизм і нетолеранція говорять про низький рівень знання віруючих, а забобон завжди процвітав серед тих, котрі були несвідомі й пасивні. Забобони й фальшиві упередження є дуже шкідливі в процесі еволюції. Досвід минулого допома-

⁴⁷⁾ Інквізиція — знищення.

гає сучасному в формуванні наших релігійних символів і остерігає нас перед псевдорелігією й погубним ідолопоклонством. Бути побожним і релігійним — це дві різні речі.

Філософ Паскаль писав: “Хто прагне бути ангелом, стає нелюдом”. Наша інтелектуальна постава більше вартісна, як клячання й биття поклонів. Релігійну чесноту не здобувається рабським послухом церкви, бо церква — це люди. Арістотель сказав правильно: “Чесноту здобувається практикуючи”. Лев Толстой покинув церкву, бо не міг задовольнитись порожнім культом. Культ — це не релігія. Можна бути глибоко релігійним не ходячи до церкви. Любов правди й обоження дійсної святости є більше вартісні від застарілих церковних традицій, театральної молитви і жебрання грошей “на бога”. Порожні форми руйнують правдиву релігійність.

Ідучи в правдивому напрямі, ми можемо досягнути все більшої правди, бо вона єдина і є найкращим здобутком життя. Примітивна релігія підтримує примітивні погляди на світ. Знову ж бути завжди релігійним неможливо, як неможливо завжди сміятись, або працювати. Правда надто велика, щоб її виявити тільки в одній формі, бо життя дуже многогранне.

Думка про Бога робить його присутнім біля нас і в нашій душі. Релігійність — це вихід із темряви на світло, а християнство — це втеча від світла в темряву, бо надприродні території — це темрява для нас. Суттю релігійности є не тільки мораль і почування, але й розум. Страх перед розумом у християнстві такий давній, як біблійна байка про “Райський Сад”. Сама моральність — це люнатизм, а церковщина — це тиранія ідолатрії. Релігійність повинна бути пов’язана з щоденним людським досвідом і суспільними проблемами. Антропоморфічне⁴⁸⁾ релігійне думання християнства є основою ідолопоклонства.

Спасіння християнське, буддійське і брагманське — це перехід здорового життя в порожнечу. Релігія має шукати життя і ним цікавитись, а не втікати від нього. Потреби релігійности завжди існували, тільки засоби були невірні. Ще в 13 в. Р. Бейкон мав відвагу серед терору церкви сказати: “Знання — це сила”. Знаючи релігії світу і їхні недомагання, легше нам

⁴⁸⁾ Антропоморфізм — віра в боголюдину.

буде знайти правдиву дорогу. Порожнє повторювання релігійних фраз, душі не зворушить. Нас цікавить життя, а воно пов'язане з вічністю і з Богом. Минулися ті часи, коли священик був самотньою грамотною особою в селі. Ті часи не вернуться вже ніколи. Життя доказало, що замінити людей у машини теж неможливо. Цього не довершило християнство, цього не довершить і комунізм.

Релігія повинна бути суцільно-інтелектуальна⁴⁹⁾, моральна, емоційна, але без фальшивих і перебільшених почувань, без догматичних табу⁵⁰⁾, і з програмою суспільної відповідальності.

Будувати здорове й гармонійне суспільство — це почесне завдання релігії. Триматись застарілої ідолопоклонної релігії в епоху висадки на місяць — це недвозначна відсталість.

Кожен може й повинен віддати частину себе самого релігії і присвятитись для спільного добра. Тільки в такій атмосфері розвинемо в собі те, що найкраще й забезпечимо майбутнє. Всеоб'єднуюча особистість — це найвищий продукт еволюції.

Релігійний консерватизм без знання інших релігій і що таке релігія взагалі, це сліпий кут. Великі проблеми життя суспільства, батьківщини — чекають на динамічних людей — науковців, філософів, письменників і т. п. В людині йде боротьба між добром і злом, але перемога добра приходить з вірою у Вищу Реальність.

Ми повинні вірити, що ми живемо для чогось вищого від пересічності. Не може бути нічого кращого, як жити для батьківщини, особливо, коли вона є в тяжкій армі. Жити пасивно, означає те саме, що й не жити, тобто тільки існувати. Пасивність зникає з вірою, яка народжується в людині. Світ є таким, яким він є, але ми повинні робити його кращим.

Конфуцій говорив: "Коли вважаєш, що життя порожнє, поклади туди щось вартісного". В посвяті знайдемо себе, але не в сліпому підпорядкованні, як того хоче християнство. Нема нічого, що не підлягало б аналізу і критиці, бо на те нам

⁴⁹⁾ Інтелектуально — розумово.

⁵⁰⁾ Табу — заборона (вето).

Бог дав розум, як основну зброю життя. Не користуючись розумом ми поведимось як малі діти, і тому християнський світ ніколи не виріс з дитинства. Релігійний досвід йде разом з патріотизмом, але поєднувати релігію з політикою, як це робило і робить християнство, — доведе його до повного занепаду. В новому суспільстві релігія відділена від держави, бо релігія — це приватна справа кожного зокрема.

Культура народу має вплив на релігію, але єдиної релігії для цілого світу не буде, мабуть, ніколи, бо думання всіх людей ніколи не сходяться. Політичні й релігійні реформатори, різні школи релігійного життя, дали нам добру лекцію і ми не можемо сьогодні сприймати безглузді теорії. Прокинувшись — бачимо живучий і реальний світ як велику святиню, в ньому і для нього живемо, а не для “потойбічного”, як це обіцяє нам християнство. Релігія як втеча від життя, це не релігія, а обман. І все, що добре для суспільства, не є антирелігійне. І коли ми хочемо збудити зацікавлення до релігії, ми не можемо обминати найгостріших проблем, які стоять на порядку дня. Бо релігія — це поміч в усьому, в цілості нашого життя.

“Кожна хвилина, кожна дрібниця, кожний крок — це нагода зустрінути новий світ, нове життя і Бога в ньому” — за словами Марка Аврелія. Більшість з нас сліпі й нечуткі на ті багатства, що є довкола нас. Все наше існування зміниться на краще, коли житимемо з Богом у душі. Втолене буревіями людство чекає нових розв’язок. Український нарід-страдник, чекає нових днів і нових людей з полум’яним словом.

Час релігій типу закостенілих мітичних догм вже проминув. На їх місце треба творити щось нового, дарма, що абсолютної розв’язки центральних проблем нашого існування ми ніколи не знайдемо. Але ми мусимо йти вперед, бо такий закон еволюції. Будувати треба від самого початку, від фундаментів, бо старі руїни не надаються на ніщо. Будувати треба без шуму, з почуттям і щиро від душі. І студіювати треба не середньовічну теологію, а підстави релігії, як органічну функцію життя. Релігія повинна бути відвертою до вимог дійсності, до розвитку, до збагачення і до прогресивної зміни. Тоді ми будемо на добрій дорозі.

РЕЛІГІЯ І НАУКА

1.

Релігія й наука — це явища універсальні й обидві ділянки є важливими в житті людини. Великою помилкою є, коли ті дві ділянки ідуть окремими, зовсім відлученими дорогами. Визначний науковець і атоміст М. Плянк у книжці “Релігія і Наука” каже: “Релігія й наука не виключають одна одну, як дехто сьогодні вірить і побоюється, навпаки — вони доповнюють і є передумовою одна одній”. Щоб щось придумати, треба розуму, а придумане викликає віру в даліші можливості. Від непам’ятних часів релігія й наука йшли паралельно, бо коли первісна людина винайшла вогонь, вона вірила, що це дар вищої сили. До вола молились, бо він давав м’ясо на поживу і шкіру на одяг. Перше письмо належало до храмів. Такою дорогою еволюції могло дійти до гармонійного співжиття цих двох ділянок. Але стався перелом, бо деякі мітичні релігії, а особливо християнство, покинули реальне життя й розум і перенеслись до “надприродного світу”, а розум і наука стали для них ділянкою диявола. Науковці горіли на вогнищах, дарма, що вони від християнства не відказувались.

Проминуло багато віків мітичної темряви після яскравих проблесків месопотамської, китайської, єгипетської і грецької цивілізації. Рештки християнства Темних Віків тягнуться ще й до сьогодні. Перші кроки зриву з тиранією мітичного християнства почались під час Ренесансу¹⁾ в Італії, а розум прокинувся в усій своїй величї аж у 17 в. в Європі. Галілео, Ньютон і Коперник звели людство до маленького мурашника в безмежному космосі. Примітивний світ церкви розвіявся, як дим і разом з ним розвіваються сьогодні забобонні християнські міти. Дарвін своєю теорією еволюції життя на землі ще

¹⁾ Ренесанс — відродження.

більше поширив горизонти людського думання і науки. Галілео, Ньютон, Коперник і Дарвін глибоко вірили в Бога, але не в біблійні байки.

К. Моррісон у книжці “Людина не Сама” пише: “Ми живемо на світанку нової ери”. Цей світанок є рівночасно переломом — з однієї сторони — могутній розвиток науки, а з другої — занепад мітичного християнства та інших віджилих релігій. Наростає пекуча потреба нової релігії, яка йтиме разом з наукою, бо без віри в вищу реальність людина жити не може, а наука без релігії — порожня. Без вищого Розуму світ незрозумілий. Наука пізнала тільки маленьку частинку світу. І про цілість його ми не можемо знати без віри. Кожний новий винахід — це крок вперед еволюції і разом з науковим винаходом зростає глибина релігійного досвіду. Наука відповідає на питання “як”, а релігія “чому”. Галілео й Коперник належать сьогодні вже до історії, а наукові досліді знову і знову перевіряються й розбудовуються. Отже й релігія мусить перебудовуватись і поглиблюватись, щоб зблизитись з душею.

П. Леконт де Нуї в книжці “Призначення Людини” пише, що “науці вірити не можна, бо вона помиляється”. Але ж наука опирається на розум, а розум завжди живий і завжди все перевіряє. Застигли тільки мітичні релігії, бо формувались тоді, коли ще розум спав. Людська цивілізація — це не тільки технологія, але й почування, поведінка, ідеали, організація суспільства й віра. Віра базується на емоціях, але без розуму, емоції ведуть на манівці. Почування — це ті рейки, по яких біжить досвід.

Знання й біжучі досліді завжди розвиваються в товаристві емоцій, які разом з розумом показують дорогу. І тому абсолютно помилковим є утотожнювати релігійну потребу виключно з почуваннями, а науку — виключно розумом і логікою.

Наші релігійні почування не належать до функцій математично збудованої машини, але й машина, збудована людським розумом будить подив. І ми нічого нерозумного не робимо, коли підпорядковуємось внутрішньому світлові, голосові душі. Все наше життя розвивається в супроводі віри, ін-

стинкту, звички й надії — все те кероване, або й не кероване розумом. Залежно від того, ми або блукаємо, або виходимо на рівні стежини. Розум і досвід провадить і контролює нашу дію, але без віри й духовного збудження наша дія буде тільки механічна й інстинктивна, як у звірят. Принцип грецького філософа Пітагора, який спрямував науку до вічного мислення дорогою Платона й Арістотеля, християнство спотворило. Він, той принцип, аж сьогодні стає вирішальним фактором у будіванні майбутнього.

Описувати різні форми і процеси фізики, хемії й математики, це ще не еволюція. Вони мусять мати значення й мудрість, а це може дати тільки віра. Релігійна людина, яка шукає в усьому значення й вартости, повинна бути поставлена поряд з науковцем, який досліджує атоми й електрони та відкриває закони енергії в природі. Атоми й електрони — це ще далеко не все, бо вирішальним є значення тієї духової сили, яка керує світом. Велика частина нашого досвіду пропадає, коли ми не звертаємо нашої уваги на його значення й вартість. Всі явища відбуваються згідно законів природи, що і показує на Вищий Світ, який веде до недосяжної Святости, а її без релігійних почувань неможливо осмислити. Отже нема ніяких підстав на конфлікт між наукою й релігією, а тому цілковитий поділ між ними привів би до духової катастрофи.

Наука займається однією сторінкою реальности, а віра — другою. Хемічний аналіз картини не може викликати естетичного²⁾ захоплення. І пропасть поміж кількістю і якістю, наука ніколи не перескочить, ані не збудує моста без релігії.

Сфери практичної діяльності релігії й науки можуть бути відділені, але не їхня спільна суть. Кожне вияснення наукове є тимчасове, бо завтра може бути інше, але й віра без розумового фундаменту — це тільки фантазія. Навіть кожне людське слово вимагає уваги, бо воно може вихопитись нехотя. М. Гоголь писав: "Поводитись з словом треба чесно, бо воно вищий дар Божий". Містерія буття для науки і релігії залишиться завжди та сама. Переконання — це одне, а доказ — це

²⁾ Естетичний — цінавий, красивий.

друге. Переконання наші, як і віра, можуть бути на фальшивих передумовах. Коли докази вичерпані, залишається ще віра, але й вона повинна опертись на останніх доказах. Коли в науці, або між наукою й вірою, появиться щілина, тоді в душі нашої неспокій. Бертран Рассел каже: "Фізичний світ — це те, що сприймають наші змисли, а їх перевірити неможливо". Найсильнішим бажанням думаючої людини є — пояснити не пояснене й непояснене.

Таємниці життя є в безмежно малому й безмежно великому. Наука знає, що речі і явища є і які вони є, але не має відповіді чому вони є. На ці питання пробує відповісти філософія і таким чином не допускає нас захоплюватись безпосереднім і тимчасовим, а показує дальшу і вищу дорогу. Світ науки без релігії холодний, мовчазний і безбарвний. Як не пробують комуністи оживити їхню "матерію", це їм ніяк не вдається. Для цілоти життя сам розум не промовляє до душі. "Наука без віри храмає, а віра без науки — сліпа" — сказав Айнштайн. Коли релігія відділена від розуму, тоді губиться основне джерело надхнення. Природа дає нам широкі можливості для духового розвитку, для надхнення, для віри в вищі вартості і розум.

2.

Світ розуму і світ релігії не є двома окремими світами, дарма, що центр уваги для одного видимий, а для другого невидимий. Вони один одного взаємно доповнюють. А доповнюють на практиці тоді, коли релігійний світ віддає увагу розумовому досвідові, який пов'язує релігію з реальним оточенням. А розумовий досвід пояснює не тільки розумові та чуттєві враження, але й шукає відповіді на питання, що те все означає. Завдання науки є — додати до духових переживань, а не замінити їх математичними відповідями. Бо духові переживання — це частина нашого досвіду, спостереження та думання. Розум дає нам досвід, а досвід дає нам віру. Як у науці, так і в нашій релігійності, є глибокі щілини і протилежності, які говорять

про наше незнання й порожнє фантазування. Воно говорить, що ми помилялись, і таким чином помилка має свою користь. Потрібні глибші студії, щоб мати краще розуміння релігійності, а релігійність потрібна для одуховлення науки.

Жадоба знання поширює релігійні горизонти й оправдує наше існування. Жодне знання не може розвіяти релігійного досвіду, бо наука й релігія — це тільки дві різні функції того самого духу.

В релігійних дослідах не можна обійтись без почувань і без настирливих проблем існування. Наука досліджує явища природи і пробує пояснити причини їхньої дії. Науковець не завжди свідомий того, що своєю працею він збагачує релігію. І учень, збагачуючи себе знанням, збагачує свою духовність і свої шляхетні почування. Збагачувати свій інтелект — це поглиблювати уяву про Бога, бо знання збагачує уяву, а уява, це необхідний інструмент життєздатності людини і її релігійності. А релігійність — це могутня зброя проти духового упадку, роздвоєння, сумніву, рабства й цинізму. Б. Шов писав: "Тайна життя — це не навігація"³⁾. Щоб бути навігатором свого власного життя, замало читати компас і мапу, як це робить капітан корабля, — найперше треба слухати голосу душі.

Розум буває рабом пристрастей, але і з релігійністю те саме трапляється, коли вона забобонна. Забобонний науковець це той, хто втікає від релігії. Забобонність — це велике лихо, від якого здоровій людині треба оберігатись. Наука не може обминати релігійних проблем, а релігія не може обминати проблем науки — вони виростають разом. Те, що наука відкриває про природу й людину, є вартісним і правдивим для релігії, знаючи, що ні одне, ні друге, не є досконалим і завершеним, бо закони еволюції вимагають нових досягнень. Наука може бути атеїстична, агностична, або релігійна — все залежить від науковця. Але й релігія може бути атеїстична, як комунізм, або агностична, як буддизм. Наука без релігії безвартісна, навіть шкідлива, а релігія без науки веде в сліпий кут.

³⁾ Навігатор — керівник корабля чи літана (напітан).

Сама наука нікого не зробить щасливим і користі з наукових досягнень буде мало без релігії. Найкращий доказ — сучасний світ, в якому люди в погоні за земними добрими, забувають про вищі вартості. Наукові надужиття можна порівняти до атомової бомби, а релігійні надужиття до християнства.

Бомба і перестарілі релігії однакові вороги людства, але атомова енергія і правдива релігійність, можуть бути дуже корисними для людства. Структуру численних ділянок науки треба було б цілком перебудувати. Відповідальність наукової роботи необхідно брати до уваги. Наука для науки — це повний абсурд. Все більше містерій виявляється з прогресом людської цивілізації, не тільки для науки, але і для релігії.

Догматична релігія це те саме, що наука для науки. Люди науки будують свої теорії на теоріях інших людей. І зовсім недоречним було б, якби релігійна людина противилась дійсному науковому відкриттю. Але так робило християнство, ще й жорстоко карало науковця. Для голої агностичної чи атеїстичної науки, вся дія тільки демонстративна й нейтральна, а в комуністичних країнах вона являється інструментом тиранії партії.

Розум не може ігнорувати глибин душі, бо вона є контактом з Вищою Реальністю. Але і скарби в глибині душі можуть змарнуватись без мислення. Розум помагає нам організувати наш досвід і ми прагнемо все більших і глибших пояснень. Того хоче голод душі й жодна наука не зуміє того голоду пояснити. Бажання пізнати — це непереможна сила розуму. “Хто хоче пізнати, вже пізнав” — каже народна мудрість, бо бажання — це підстава пізнання.

Різниця між думкою і психічною потребою дуже виразна. Отже наукове знання не є абсолютним. Знання — це тільки одна сторінка нашого досвіду реальності життя й воно становить підставу нашої віри. Навіть гуманізм науковця, коли він працює з думкою про добро людей, є своєрідною релігійністю, бо без ідеалів науковець знаходиться у безвихідному положенні. В Симоненко сказав правильно:

Живе лиш той, хто не живе для себе,
Хто для других виборює життя.

З научною гіпотезою⁴⁾ ми знаємо, де стоїмо, чому ж тоді не вжити ту саму гіпотезу для релігії? Теологи, які цього не роблять, це відсталі сектанти. Віра в голу науку — це ірраціональна⁵⁾ віра, бо без вищих ідеалів наука мертва. Наука пояснює тільки одну частину реальності, але розум вимагає цілості, цебто поєднання об'єктивного і суб'єктивного досвіду.

Наука не існує в порожнечі, вона частина суспільства з його мораллю, релігією, політикою і культурою. Разом з усіма елементами суспільства, наука будує структуру суцільної і здорової спільноти людей. Але “сама наука не може зробити людства кращим” — каже американський хемік Е. Гауз. Розум, це чудова річ, але він далеко ще не все. Є вічні й непорушні закони природи, які розум тільки відкриває, але не будує. Він будує довкола нас те, на що закони дозволяють. Цього навіть матеріялісти не заперечують. Але людська свідомість несе поняття вищої незглибимої реальності. Нам може здаватися, що ми маємо в чомусь рацію, бо так, бодай, каже наш розум, але він може помилятися, бо на нього діють різні впливи. Свідомий рефлекс⁶⁾ і емоційне надхнення завжди треба мати на увазі — вони приходять до збудженої й розвинутої свідомості інтелекту, але ідеал досяжний тільки одиницям.

Щоб не робити помилок, наука й релігія повинні спокійно приходити до висновків. Як довго існує християнська догматика, так довго християнська релігія не буде офіційно перевірена, а критичні уми будуть ігноровані. Ми живемо сьогодні на вищому ступні цивілізації, де свобода людини має вже деяке значення, але реакційний голос застиглої церковної традиції має ще велику силу. Бажання всеохоплюючого досвіду штовхає нас поза границі науки й догматичної релігії. Визволена релігія повинна бути раціональна⁷⁾, щоб сягати до глибини людської свідомості.

4) Гіпотеза — припущення.

5) Ірраціональний — неправдивий, недоцільний.

6) Рефлекс — відображення.

7) Раціональний — правдивий, доцільний.

Емпіричним⁸⁾ досвідом релігія користує з своєї живучості. Хоч наука ніколи не знищить релігії, але нові дороги релігійного досвіду будуть змінені за вимогами часу. Без віри наші прагнення незрозумілі, без розуму — віра це тільки забобон. Але світ такий многогранний, що ще довго прийдеться чекати, поки скрізь буде правильне розуміння віри й науки. І правильно молитися той, хто каже: “О, Боже, зреформуй світ починаючи від мене”.

Щоб розуміти вартість релігії, ми не можемо ігнорувати матеріалізму й атеїзму, бо їх дуже легко розпізнати. Матеріалістичний аналіз заставляє нас забути за основні вартості життя й космосу. Через те матеріалістична надпродуктивність і її наслідки дуже небезпечні. Людина без вартостей вічних жити не може, а прагматичні⁹⁾ вартості тимчасові, хоч партія старається робити їх тривалими. Для матеріаліста фізичне пояснення є абсолютне, а дорога технології для нього — це єдина дорога.

Іструменти в лабораторії завжди обмежені й матеріалісти забувають, що навіть їхнє думання спирається на ум, якого вони пояснити не вміють. Ідеї про фізичний світ оперті на матерію дуже поверхові, але після розбиття атома, наука прийшла до переконання, що слово “матерія”, це тільки символ. Це значить, що матерія в дійсності не існує, а існує енергія, або дух. Нерелігійні науковці не бачать позафізичного світу. Наука не може пояснити народження життя основиючи це, вищого гатунку “чудо”, на випадок. Але випадок взагалі не існує, бо все в природі керується закономірністю і мудрістю творення світу. Втікати від дійсної реальності і спрощувати явища життя — дуже некорисно.

В органічному світі механічне пояснення цілком невідповідне. Комуністичні країни тримають науку під контролею. В науці ми тільки читаємо інструменти й коли ми наближаємось до остаточної будови матерії, якість мститься на матеріалістах, бо матерія зникає, а появляється тільки дух. Є одиниці

⁸⁾ Емпіризм — шарлатанство, шахрайство.

⁹⁾ Прагматичний — настирливий, в'їдливий.

глухі на музику і сліпі на красу, але бувають і науковці глухі і сліпі на Вищу Реальність. Відкриваючи щодня нові речі, наука всеодно знає мало й дивлячись на майбутнє, живе тільки ілюзіями.

Наше існування — це не випадок і не математична формула. На щастя є багато науковців сьогодні, які звертаються в сторону духових вартостей і релігії. Їх лякає тільки примітивізм існуючих релігій. Вони зрозуміли, що науку без віри в Бога й вищі духові вартості, годі назвати поступом. Наші часи гострого конфлікту між матеріалізмом і ідеалізмом, вимагають спокою, мудрости й толеранції. Правда напевно переможе, бо її жодна сила світу не знищить.

Толеранція й розум прийшли пізно до Європи. Телескоп Галілея відчинив новий світ. Бейкон, Гарвей, Декарт, Лок, Спіноза, Ляйбніц — будителі розуму 17 в. Розум, що спостерігає, аналізує, досліджує, свіжими струмками почав пробиватися з темного Середньовіччя.

Універсальний трон Ватикану і його надприродний світ захиталися й ніколи більше не знайшли своєї рівноваги. Ван Левенгок, винахідник побільшуючого скла, побачив більше мікробів в щілині зубів, як ціле населення Ватикану. Визначні скептики 18 в. — Юм, Гіббон, Вольтер — всі вони відкрили величезні можливості розуму, але ніхто з них не відмовлявся від Бога. Ті перші відважні почали нову еру, яка продовжується сьогодні й розбудовує єдину цивілізацію на весь світ. В ній прокинулась індивідуальність поодиноких народів. Конфлікт між наукою і християнством поглибився і християнство сьогодні дихає тільки в мурах храмів. Розуміння світу поглиблюється досвідом, а не мертвими церковними догмами. Нова віра в новому світі — це гостра проблема дня.

Для поневоленого українського народу, мітичне й віджиле християнство, це не зброя визволення, а поневолення. Вже визволилися деякі могутні духові сили, які були поневолені християнством. Чи ж ми, українці, і далі маємо спати, або бути замороженими забобою і стогнати “господи помилуй”? Чи ж далі маємо любити своїх ворогів, як наказує Євангелія? І. Франко писав:

“Подумай добре, що Господь велів.
Любіть — казав він — своїх ворогів.
А ворог правди, ворог світла й волі —
Не варт любови вашої ніколи”.

Релігія конче потрібна, але не застаріла і караюча. Релігію треба замінити новою і кращою, близькою душі народу, яка допоможе ефективно¹⁰⁾ розв'язувати проблеми дня. Нам треба вчитись і ще раз вчитись. Дійсне знання не виключає того, що вище від нього. Ми свідомо занедбуємо ті сили, які в нас дремають і якими нас наділила природа. Життя наше — це боротьба, християнство боротьби не знає, а тільки покору й рабство. Знання робить світ багатшим і тим самим поглиблює розуміння Найвищої Реальності.

Об'явлення розуму кожного дня повинне принести краще розуміння Бога й релігії. Ми не є самі собі ворогами, наука служить людству, послужить і нам. Треба тільки відкрити душу до ширших можливостей правди.

3.

Світ не є поділений на природний і надприродний, матеріальний і духовий, научний і ненаучний. Поділ тільки підкреслює різні погляди певної реальності. Матерія перестала бути тим, чим її вважали ще в 19 віці. Сьогодні вона є тільки “ув'язнена енергія”. Солідна матерія — це нечисленні рухомі світи атомних і підатомних частинок, які ми бачити не можемо. Як би ми собі їх не уявляли, картина завжди була б відносна. Це говорить нам, як неможливо є уявити собі Бога. Але ідея Бога є захоплююча через свою об'єднаність всього в Єдину Творчу Реальність.

Матеріялісти теж змушені говорити про “творчу матерію”. Але що таке “творча”, то вони відповісти не в силі. Ця творча регулярність і цілість поза різноманітністю, є джере-

¹⁰⁾ Ефективно — гідно, наявно.

лом дослідів науки. Природа є пов'язана не тільки з видимим матеріальним світом, але за ним криється глибинна реальність, якої ми технічно, ані мовою науки, висловити не можемо. Тому й наша свідомість природи подвійна — розумова й релігійна. Гегель каже, що “навіть видима реальність збудована думками й наше місце в світі залежне від структури нашого ума”. Наші ідеї — це тільки оперативні і творчі сили. А наш ум залежний від наших змислів. Вища Реальність є поза нами і ми її тільки уявляємо і тужимо за нею. Англійський письменник А. Кронін каже: “Хоч би як ми думали, хоч би що робили — всі ми сини Божі”.

Буддисти, джайністи, індуси і християни не цікавляться природою і працею над нею. Куди краще думав Заратустра: “Знайте, що Бог сотворив світ для праці”. Розкриваючи природу речей, знаходимо наші ідеали, серед яких найвищий ідеал — це наша віра. “Щоб панувати над природою, треба їй підпорядковуватись” — говорив Р. Бейкон. Вона відповість на кожне наше питання. Втікати від природи й від життя в мітичний світ, це заперечувати Божий дар, яким є життя. Вивчаючи сили природи для добра всіх, ми наближаємось до Бога і збагачуємо наш релігійний досвід.

Вартісна людина користується своєю свободою і своїми талантами для творчих процесів і не ховається перед небезпеками життя. Космос має свої закони, до яких пристосовується наша думка. Ми є частинка природи й наші суб'єктивні реакції — це прояв нашої свободи в шуканні дороги. Все в природі діється на базі законів вічних і навіть наша суб'єктивність законна.

Закони природи не постали сліпо й випадково, як того хоче матеріалізм. Є багато випадків у природі, але й вони законні. Чи чарівний порядок у космосі може бути випадковий? Чи перехід життя у вічність в сприятливих обставинах випадковий? Чи чарівна будова і праця нашого організму разом з душею може бути сліпим випадком? Патріотизм можна пояснити, але яким чином приходить до почуття патріотизму в нашій душі? На те матеріалісти й атеїсти відповіді не знають. Маркс, Ленін і Сартр кажуть, що порядок, стабільність

і закон постали серед гри комбінацій випадкових безчисленних частинок матерії впродовж безчисленних мільйонів років. Такі фантастичні й нереальні пояснення — це тільки видумка безбожних людей. Виходить, що людина і життя це теж випадок. Така сумна й бездушна картина не викликає будь-яких глибших почувань. Поміж живою й неживою матерією є різниця, але живі клітини не постали з хаосу, бо атоми в молекулах і електрони в атомах не є хаотичними, а в упорядкованій і постійній дії. Визначний науковець Еддінгтон каже, що “Студіюючи життя й людину, ми бачимо проти-випадковість”.

Кожне явище має свою причину, а причина і її наслідок завжди законні. Деякі науковці називають Бога Першо-Причиною, але назва недоречна, бо викликає питання: А що було перед Першо-Причиною? Тут Бог назавжди залишиться містерією для нашого розуму. Наука замінила надприродне природними причинами. Тільки на вічний рух електронів в атомі нема відповіді. Вони показують, як і самі закони, на план у природі. Про складність атомного світу говорить хоч би й молекула протеїни¹¹⁾, яка має 40,000 атомів, а кожний атом має не менше сотні підатомних частинок. Маркс і Ленін про склад атома ніколи не чули. А ідеолог комунізму Суслов закриває очі на правду, бо так йому вигідніше.

Коли ми не вміємо пояснити закони, це не значить, що вони не існують. Ми не можемо бачити хвиль соняшного проміння, але вони існують. Електричного струму ми теж не бачимо, але він існує. Причиновість говорить про плян у природі й космосі. Коли є плян, то мусить бути пляновик. Чи обов'язково все мусить бути вияснене? Кожне явище, навіть смерть, має якесь значення, про яке ми не знаємо. Та сама причина повинна мати ті самі наслідки — це акт нашої віри. Навіть наша воля й бажання мають причину, але нашу думку не можна висловити як одиницю енергії, хоч в атомах нашого тіла діє електрика. Є сили вищі від нас, які для нас недосяжні. С. Стромберг сказав: “Крім видимого світу існує Вищий Світ і Вищий Розум”.

¹¹⁾ Протеїна — білон.

Успіхи наукових дослідів, зокрема астрономії, тільки говорять нам, що космос це тільки частинка безмежної цілості. Нам вільно здогадуватись, але здогад, це ще не знання. Але навіть на такому рівні як зараз, наука показує, що світ — це розумна організація, в якій поодинокі частини залежні одна від одної і всі разом творять одну цілість. Таким чином, фізичний світ викликає в нас релігійні почування. При першому враженні нам може здаватись, що ми бачимо хаос, але все залежить, як ми спостерігаємо й чи розуміємо те, що спостерігаємо. Найперше, нема жодного явища, яке не було б пов'язане з іншими. Весь світ — це тканина різноманітних функцій, обоснованих на законах Єдиної Реальності. І навіть наша свідомість відкликається на безліч явищ всесвіту й оточення.

Ніяк неможливо зрозуміти, що з хаосу постав упорядкований рух молекул, атомів і електронів. Ми змушені думати, що реальність — це порядок, якому тільки підпорядковується техніка й наука. Науковці вірять в універсальність природи, тільки деякі кажуть, що пляну в цьому нема й закони автоматичні. Так, очевидно, думають матеріялісти. Їхня “автоматичність” нічого не говорить і нічого не пояснює. Всесвіт живий і постійно рухомий, тому мусить бути якийсь плян і ціль. Ленін зовсім не “автоматично” видумав свої божевільні теорії і на це складались відповідні причини, які формували його характер і свідомість, маючи іншу мету, а говорити про релігійні почування. Навіть давні релігії мали респект до вищого світу, але вони пояснювали його мітично, бо розум спав. Сократ, Платон, Арістотель, а в нас Сковорода, були на дорозі релігійного пояснення буття. Є тільки один світ, в якому й ми вирости, розумні істоти. Християнство теж має свою телеологію, або плянове розуміння світу, позичене від старших за християнство вірувань, але це тільки наївні байки.

Кожна подія, кожне спостереження складається в цілість. В серії подій і фактів ми бачимо якийсь невловимий візирець. Але обсерватори того візирця залишаються поза наукою. В органічній і неорганічній природі мусить бути якась ціль, яку ми не всилі відкрити. Наші здогади залишаються тільки здогадами. Чому продовжуються безконечно процеси, ми того теж не

знаємо. Ми змагаємось, думаємо, плянуємо, але остаточна ціль тих змагань недосяжна.

Одно заспокоює нас, що в усьому є плян і закон. Бо безпляновість і безцільність — це безнадійна порожнеча, яка відбирає бажання жити. Але наш розум відкриває вічні закони й на їх основі придумує практичні міри для щоденної потреби. Людина, маючи свободну волю, може зламати закон, це значить тільки нарушити. Закони логіки не можуть змусити наш ум думати логічно. Ми робимо помилки, щоб на помилках вчитись. Ми хотіли б поправити природу, але ми можемо тільки наслідувати її, бо її закони непорушні.

Наша контроля природи залежить від нашого знання її законів, а з збільшеним знанням, росте наша свобода й наша релігійність. Не будучи пов'язаними з природою, наше знання дуже непевне, тому нашим почуттям ми не можемо вповні довіряти. Закон природи можна пояснити математично, але математика — це тільки логіка нашого думання, а логіка — це тільки метод шукання правди, а не сама правда. Закони природи — це одна сторінка космічної досконалости — Бога.

В природі ніщо не проходить непомітно. Ніколи не думаймо, що ми все знаємо і що наші мрійливі пляни обов'язково ведуть до цілі. Надіймось, що при бажанні ми наблизимось до пізнання законів природи. Але самою надією теж не можна жити. Бо життя людини — це боротьба, наука і творчість. Так, як цвітуть квіти, так цвіте наша свідомість і вимога дії.

Очевидно, природні закони не можна порівнювати з невидимим світом — світу релігії чи символів. Світ невидимий ми можемо заступити тільки уявою, базуючись на світові видимому. Закони, які панують над атомами, не є ті самі, які панують над електронами.

Ми не знаємо, чому діє електрика, чому сонячне світло летить до нас. Природу треба студіювати в дії, тоді можна де-що довідатись. Всі наукові факти підлягають законам і тому наука не може ворухнутися з місця ігноруючи закони природи. Коли повинь знищити місто, то нам здається, що це незаконне. Але дощі й вилив ріки мають свої закони. Тільки пов'язуючи частини до цілоти, можна їх належно зрозуміти. Ідея святос-

ти лежить у вічному існуванні і в безконечному космосі. З планети Земля науковці й астрофізики розкрили широкі горизонти всесвіту. Пізнавати всесвіт можна тільки при допомозі суцільного знання, а для цього треба різних кваліфікацій і внутрішніх здібностей, які поширюють картину буття, а разом з тим і релігійного досвіду.

Наука відкрила, що простір і час мають поняття відносні, бо вимірність земна, це наша вимірність. Нові досліді всесвіту підіймають гідність людини. Все наше знання не вистачає одначе, щоб збагнути містерію космосу. Але пристосовуючись до нашого положення, ми завжди будемо спиратись на закони природи, які говорять про велич і силу Вищої Реальності.

4.

Життя сполучене з чистою свідомістю, набирає вищого значення. Якесь містична сила впливає на наш мозок і містерія завершується — це наші думки. В душі дрімає велика й невичерпна скарбниця. Плутарх писав: “Дуже часто дрібна подія, слово, або якийсь рух, виявляє людські природні вдачі й манери краще, як побідна славна битва”. За якимсь чарівним дотиком невидимого відчиняється віконце нашого інтелекту¹²⁾ і звідти вилітають думки, які нам приходится ловити і в’язати. Наша свідомість упорядковує те, що знаємо й показує напрям, куди повертатись думкою і дією. Такий опис тільки уявний, бо наука не знає, що таке думка і яким чином вона вродилась.

Світ зовнішній посилає нам безперестанні сигнали, які наші змисли передають до свідомости. Але ті процеси діються поза нашою свідомістю. Ми тільки свідомі нашого ума і в ньому шукаємо відповіді на наші власні питання. В ньому шукаємо орієнтації і він відбирає й пояснює наші релігійні почування. Поняття та ідеї теж не виводяться безпосередньо з

¹²⁾ Інтелент — розум.

наших змислових вражень. Але є глибші джерела нашого інтелекту, які ті враження перетравлюють і передають мозкові. Релігійність є вроджена, але релігії, богів і демонів, творили люди, які не могли глибше думати, обмежуючись примітивними символами й мітами.

Наша свідомість завжди збуджена в більшій або меншій мірі. Вона тужить, сумнівається, шукає, вимагає, штовхає і оцінює. Все те разом створює відповідне світло в душі. Науковець, своєрідний містик, іде слідом того світла, що в душі — світла переконання і проводу. Свідомість допомагає нам запевнити наше життя та пояснити наші зусилля й почуття. Ми сягаємо в невідоме, вагаючись поміж ілюзіями й фактами, інтуїтивно шукаючи напрямку. Відчуваючи, що є щось більше, як ми знаємо, постійно вертаємось до нашої свідомості. Внутрішнє переосмислення вартостей остерігає нас перед помилками, прикростями й привидами і тому ми самі можемо вирішувати правдивість наших переконань. Таким чином ми слухаємо нашої власної думки. Жоден матеріяліст чи атеїст не може пояснити того внутрішнього світла, яке ми несемо в собі. Розум ніколи не вмирає, хоч і натрапляє, як і весь організм на перешкоди, але він завжди доповнює наші знання. Тільки життя наше земне надто коротке і тому знання продовжують наступні покоління. Слушно писав Марко Аврелій: “Не дій, ніби перед тобою тисяча років життя”. Бо розум даний нам, щоб він жив як і все життя на землі, і відроджувався.

Сама свідомість душі, без розуму і знання, це темна пропасть, в якій гніздяться всякі забобони. Центральне джерело нашої свідомості науковець ніколи не відкриє, ми тільки можемо вживати символи, як у математиці. Але математика абсолютної правди нам не покаже. Її ми відчуваємо релігійно. Здорово зорганізована людська особистість, яка не нехтує розумом і інтуїцією, краще відчує Найвищу Реальність, бо їй недвозначно помагає те світло, яке блимає в глибині душі. І хоч людина не є центральною фігурою в світі, як того хоче християнство, і хоч її життєвий досвід може охопити тільки маленьку частинку великого цілого, але думкою вона сягає в безконечність. Одній людині допомагає все людство, бо досвід долучив-

пшись до досвіду, творить могутню симфонію. Інтуїція каже прислухатися до голосу інших.

Інтуїція — це своєрідне об'явлення. В глибині душі криються засоби, які є поза аналізом свідомого ума. Фройд називає це підсвідомістю.

Наш ум не є абсолютним, бо він пов'язаний з спадковістю, історією, оточенням, способом життя й освітою. І це є причиною, що різні люди по різному думають, постають різні філософічні напрями й різні релігії. Однаково думати люди ніколи не будуть, бо людина і світ — це не машина. Релятивний спосіб нашого мислення залежний від оточення в світі, в якому ми живемо. Наші змисли далеко не сягають. Наші очі приймають тільки одну октаву світляних хвилюнок. А те, що приймають наші змисли, записується на таблиці нашого ума. Експерименти позазміслової психології доказують, що один ум може діяти на другий ум навіть на далеку віддадь. В індуїзмі це трохи інакше. Браманізм каже, що є тільки один ум у світі, Брама, а індивідуальні уми — це тільки ілюзія. Але якщо багато умів є уявними, то й Брама мусить бути уявним. Ми стараємось вийти з зміслового світу при допомозі абстрактних¹³⁾ ідей. І ті ідеї, залежно від реальности, оправдуються або ні.

Наш ум, крім нахилу до пристосування, зберігає в пам'яті ідеї, що допомагає нам перевіряти саме пристосування, яке може бути невірним, або й зовсім фальшивим. Цілісна свідомість виростає тільки при високому рівні організації умового життя. Є характери легковажні, але є й такі, які думають завжди поважно, навіть тоді, коли жартують. Примітивні уми все непояснимо пояснюють малюнками (чи образами), а не дійсністю. І ті малюнки-образи промовляють не до розуму, а до емоцій, як напр. християнські образи-ікони. Християнство — це сон, бо і в сні ми маємо тільки картини, тому що вищі центри нашого розуму відпочивають. Наповнена забобоном свідомість посилає забобонні картини, про що розказують психічно хворі аскети¹⁴⁾. Філософ Кант каже: "Ми живемо в світі

¹³⁾ Абстрактний — відокремлений.

¹⁴⁾ Аскет — пустельник (монах).

явищ і через нашу самосвідомість ми не можемо нічого знати про вищий світ". А хто явищ світу не розуміє, той часто заміняє їх забобоном.

Між нашим умом і враженнями зовні є точне відношення, бо наш ум дорогою змислів приймає кольор, звук, форму й запах. Пояснити це співвідношення матеріально неможливо, отже твердження матеріалістів, що наш ум це матерія, недоречний. Цей механізм можна пояснити психологічно, але не матеріалістично. Мозок має молекули, але думка молекул не має. Б. Рассел каже, що "Світ, який ми думаємо, що знаємо, це тільки змислові враження". Але в який спосіб можливі змислові враження, то Б. Рассел пояснити не може. Чи зможе лабораторія в Москві збудувати механічний мозок? Напевно ні, і наперекір своїй матеріалістичній теорії, будуть послугуватись вищими силами природи. Сліпому вставити нові очі неможливо, а механічні моделі є тільки перешкодою для зрозуміння правди поза явищами.

Фізика не має засобів сягати поза символи й природу, яка є поза символами. Фізик може пояснити явища математичними формулами, але математична формула — це ще не сама природа. Наука дуже мало знає про дію мозку і його мільйони нейронів. Мозок — це теж своєрідний космос, в якому віддзеркалюється вищий порядок. Він говорить про духову природу всього нашого організму. Навіть матерію звела наука сьогодні до символізму.

Наш ум може сприймати враження, які виходять від сторонніх осіб або предметів, навіть без посередництва змислових органів. Це значить, що одна людина може накидати свою думку іншій людині. А. Вайтгед каже: "Умові функції не є частиною природи". Тиранія механічного й мертвого матеріалістичного світу позбавила зовнішній світ життя й ума. Але матеріальний світ, який ми знаємо, є в основному духовий. Про це говорить недвозначно підатомний світ.

Людина не є досконалою істотою і тільки надбані скарби знання є до диспозиції тих, що здібні їх збагнути. Освіта й надбання цивілізації ще далеко не для всіх доступні, але еволюція йде вперед. Жадоба знання допомагає пізнавати світ і се-

бе самого. Інтелектуальні сили відроджуються в підсвідомості людини. Ми стоїмо сьогодні між атомом і зорями. Наука стає не тільки засобом збереження, але й засобом особистого задоволення. Загальне знання збагачує людину і її духове життя, коли в людини є самодисципліна і цілеспрямованість. Природна мудрість створила релігійність для духового задоволення людини. Але нечесні люди спотворили релігійний досвід пристрастями, страхом, журбою й забобонами.

Наш ум вирішує нашу долю, бо людина прямує туди, де провадить її думка. Тому цей природний дар треба цінити і користуватись ним, а не присипляти його забобонами й мітами.

5.

Впродовж усього нашого життя ми є пройняті ідеєю правди. Правда має значення найбільшої вартості й дороговакзу в житті, без якого ми не могли б жити. Від того, як вміємо відрізнити правду від неправди, залежить вартість нашого життя. Наука шукає за правдою фактичною, а релігія — за правдою вищою. Фактична правда — це тільки перший крок до вищої правди. Научні теорії блукали в минулому, вони блукають і сьогодні, але частину правди вони постійно знаходять.

Правда світить перед нами, як маяк на розбурханому морі й навіть якщо знайдемо те, за чим шукаємо, це не повинно зупиняти нас від дальших розшуків. Навіть є науковці, які кажуть, що важнішим є шукати, як знайти.

Релігія, яка не бажає шукати правди, бо думає, що все вже знайдене, відривається від життя і стає музейним об'єктом. Правда не є завжди те, чого ми собі бажемо, бо наші бажання часто розходяться з правдою. Світ є в процесі еволюції і правда не об'являється раз на завжди. Там де є правда чи неправда, там є причина до дискусії різних непорозумінь.

Інтелектуальні якості не є однаково розподілені поміж усіх людей, тому й опінії є різні. Очевидно, правда є тільки одна, так як один є Бог, але є різні пояснення правди чи Бога.

І тому факти науки й релігійні теорії не можуть бути протилежні, бо правда їх єднає. Правда це не одиноке слово, яке розум і наша підсвідомість зберігають, бо правда має дуже широке значення. Одно я напевно знаю, що я є, але й те “я” залишається містерією. Нас переконують докази про правду, але наші переконання й докази можуть виявитись невірними. Шукаючи правди, ми знаходимо тільки фрагменти¹⁵⁾, які можуть не відповідати безмежній комплексності¹⁶⁾.

Також наше почуття обов'язку може впливати на правду, а тому можемо сміливо сказати, що абсолютна правда — це Вища Реальність, або Бог.

Дух шукання й толеранції веде до правди, бо те, що знайде одно покоління, може бути невідповідне для наступного покоління. Живучість здорової цивілізації є не визискуюча інтелектуальна цікавість. При тому помічним є інтуїція¹⁷⁾, настирливість і уява. Необхідне теж деяке попереднє знання. Починати з нічого — це довгий процес. Інтуїцію й уяву неможливо вияснити. Визначний науковець М. Плянк каже: “Нові ідеї не творяться дедуктивно¹⁸⁾, але при допомозі мистецько-творчої уяви”. Уява доповнює те, що здобуваємо не точним і випадковим спостереженням. Чому і як, те залишається поза нашим розумом. Інтуїцію можемо називати вищою уявою, яка має контакт з Вищою Реальністю, бо нижча уява упорядковує хаотичну свідомість.

Наше думання, яке б воно не було, ніколи не вияснює події і факти докладно. І саме тому, ми зобов'язані постійно спостерігати, досліджувати, аналізувати, бо того прагне наш розум. Кожний експеримент, щоб залишити за собою щось позитивне, мусить мати здорову логіку. Навіть здогади мусять бути логічними й тоді вони матимуть наукову вартість, хоч пропозиції будуть тимчасовими, забарвлені особистістю автора. Закони логіки не є незмінними й логіка не забезпечує правди, бо

¹⁵⁾ Фрагмент — уривок (кусоч).

¹⁶⁾ Комплекс — складна цілість.

¹⁷⁾ Інтуїція — внутрішні почуття.

¹⁸⁾ Дедукція — висновок.

це тільки метод упорядкованого думання. Навіть логіку треба перевіряти, бо вона не є копією об'єктивного світу, а тільки буде символи. Це відноситься однаково до наукового досліджу й до релігії. Є багато слів, які мають значення понять, але їх докладно сформулювати неможливо. Напр., слово "довжина", "сила", "існування", "кольор" і багато інших. Логіка й досвід не завжди йдуть у тому самому напрямі й тому логіка не завжди переконлива. Те саме порівняння для однієї особи може бути добре, а для другої — абсурдне¹⁹⁾. І тому заключного слова ми часто не всіли скласти. Про рух електронів наука тільки здогадується, але цього спостерегти не може. В підатомному світі напевно буде ще багато несподіванок.

Арістотелева логіка думання — це тільки ілюзія, клітка для живої приці, тюрма для душі й індивідуальности. Логіка ув'язнила науку, подібно як християнство ув'язнило релігію догмами, бо понад догмами й логікою є вищий і невловимий світ. Навіть математика не завжди знаходить розв'язку своїх проблем при допомозі логіки, бо скувати всі докази в математичні кайдани є небезпечним і абсурдним. Інтуїція, чи несподіваний проблеск розуму, має таку саму, або й більшу вартість, як логіка й математика. Науковці зводять весь фізичний світ до математичної формули, бо на самих здогадах вони будувати нічого не можуть. Інший світ для нерелігійних науковців не існує, навіть Бог це тільки здогад. Спеціалізація робить дослідників короткозорими, мертво-механічними і нестійкими. Вони знають багато, але не про все. Науковці будують прямі лінії, але прямі лінії в природі не існують, а існує інша небачена дійсність.

Також наш розум не є непомильним провідником до знання, бо глибина знання не має дна, а ми тільки дрібні істоти й розум наш далеко не сягає. Наше знання не є і ніколи не буде абсолютним, бо воно тільки в рамках наших інтелектуальних спроможностей. Тільки думкою та калькуляціями²⁰⁾ ми не можемо дійти до правди про реальність світу, як би ми не

¹⁹⁾ Абсурд — безглуздя.

²⁰⁾ Нальнуляція — обчислення, вираховування.

доповнювали нашу уяву розумом. І тому наше довір'я до нашого досвіду, як об'явлення, мусить бути дуже обмежене. Про "дійсне" об'явлення можна складати тільки байки, як це робить християнство. Ніщо не виглядає для нас таким, як воно є, а наші поняття не є ідентичними²¹⁾ з явищами. Будувати математичні формули, це не значить будувати дійсність, бо ми їх будуємо нашим розумом.

При допомозі розуму ми доповнюємо наш досвід, але розум наш часто буває не зовсім розумний. Тоді краще надіятись, як вірити в розум. Чи було розумним думати в 1930 році, що високо освічена нація Європи поцілує стопи тирана Гітлера і його послідовників та масово піде його слідами? Чи було розумним думати в 1920 р., що божевільний грузин Сталін безоглядно запанує московською імперією й вигубить десятки мільйонів невинних людей і найбільше українців? Без досвіду ми не можемо мудрувати, а без розуму віра наша сліпа. Основним пунктом розуму є наш внутрішній досвід, акт інтелектуальної віри, від якої залежать наші постанови. Ми віримо наприклад, що правда мусить побідити і це наснажує нас у найскладніших обставинах незламною силою.

Ті думки, які ми висловлюємо, це тільки зовнішні прояви нашої особистості, в глибині душі є інші речі, але те, що підсвідоме й нерациональне, не повинно бути кермом практичного життя. Не можна бути певним речей, яких ми не бачимо. І наша пам'ять не завжди може бути джерелом інформацій. На базі нашого досвіду ми будуємо провідні принципи, але все залежить від джерела наших інформацій. Старий досвід провіряється новим. Розум все ж таки завжди є центральним мотивом, але ми не є думаючою машиною, як думають матеріалісти. Визначний атоміст Бор каже: "Ми є рівночасно обсерваторами і об'єктами в драмі існування".

Розум, як рушій віри, може бути збоченням, не тому що ми віримо, а тому, що того роду віра збуджена нашими суб'єктивними бажаннями. Розум і віра повинні бути доповнені нашою зрівноваженою особистістю. Розум і досвід повинні спів-

²¹⁾ Ідентичний — подібний.

працювати між собою, виправляючи зроблені нами помилки, і таким чином вони збагатять нашу релігійність.

Ми не можемо здобути більше, як те, що нам дозволяє наш інтелект. Ми свідомі матерії і духу, але як вони пов'язані, ми цього не знаємо. Між іншим, знання не є самоціллю, найціннішими є засоби і дія. Що з того, що людина є дуже освічена, коли її поведінка недостойна. Правдиве знання — це не наукове знання, а життєва мудрість. Мудрість каже нам, що думкою ми не можемо сягнути далеко, але й те, що нам дане, це велике багатство — треба тільки відкрити свою душу. Наука повинна вийти з замкнутих келій. Спостерігаючи й аналізуючи, вона бачить безліч явищ, але всі вони разом — це одне величне явище, перед яким молитовно відзивається душа. Ця одність космосу не є тільки філософічною, чи сентиментальною, бо наша інтуїція каже нам щось іншого, вона вказує на Центральну Силу.

6.

В фізичному світі — вищий світ непомітний, до якого належить наша душа. Це часто недобачає наука, так як християнство недобачає досягнення науки. Звідки береться світ нашої свідомості й думки, наука не знає. Світ, в якому живемо, це тільки наші умові картини, бо зовнішні об'єкти — це атоми і їх дія, яких ми не бачимо. Так, як неврони в нашому мозку, так і світло й інші випромінювання, біжать у просторах як функція великого ума. Ми маємо до діла з вічною живучістю, яка поєднана в одно велике ціле. Якась вища, для нас не зрозуміла сила, мусить усе координувати²²⁾ при допомозі законів. Про закони наука дещо знає, але хто встановив закони — мусимо віднести до релігії. Навіть наука й наш розум — це частина релігії, які пов'язані з Вищою Реальністю.

Бога матеріялісти не знищили, а навпаки викликали в нас уяву про Нього. Матеріялісти заставили нас наново і в

²²⁾ Координація — упорядкованість, гармонійність.

кращому світлі розуміти поняття Бога, космосу й людини. В кожному явищі ми бачимо Вищу Свідомість і наше незалежне існування — це тільки ілюзія.

Треба, одначе, остерігатись надмірної побожності, бо кожне засліплення — це безглуздя. Без здорового розуму обійтись не можна, хоч не все наш розум здібний охопити. Філософ Платон говорив: “Безконечне світить із глибини душі”. Наш безпосередній досвід каже нам, що велич космосу зрозуміти неможливо, але чим більше ми освідомлені, тим більше наближаємось до мудрости Божої. З ростом науки й розуму, зростає й поняття про Бога. Це одначе вирішує якість знання, а не кількість. Через присутність нашої свідомости бачимо наслідки в природному світі, які викликала Вища Енергія. Для того, щоб відчувати близькість Бога, не обов’язково треба особливого умового розвитку, бо нам помагає в думанні Вища Сила.

Астроном Ньютон говорив, що закони природи невідклично вимагають координуючої сили самого автора законів. Бо коли відкинути ідею містичного Автора, то й самі процеси космосу такі ж містичні, як і Автор. Релігійна мова не така сама, як кожна інша мова, бо вона говорить про конечність присутности Божої, як першої потреби людини. Є щось поза розумом і моральністю, що ми вважаємо святістю й найвищим авторитетом.

7.

Те, що ми вважаємо святістю, пов’язане з фальшивими інтелектуальними поглядами, або з штучною мораллю, наробить більше шкоди, як користи. Таким є християнство. Ми хочемо бути певні, що в нашій вірі ми не йдемо за ілюзіями, що Бог у нашій свідомості це не фантазія і що релігія, яку визнаємо, нас не обманює. В релігії, як і в науці, досліді повинні бути поставлені на перше місце, а не непорушні догми, бо вони в думаючої людини викликають сумнів. Дух шукання, який людину оживляє, відмовляється вірити безкритично в релігійні догми.

Релігійний дух є творчим, але не мертві слова, від яких віє атмосферою цвинтарища. Коли ж на тому цвинтарищі панує дух фанатизму, то шукуючий правди туди доступу не має. Тут стоїть виразна ділема: Покірно корися, або відрікайся. В сьоднішньому світі панує загальний нахил сумніватися й недо-віряти авторитетам, які б вони не були, бо авторитети часто зводять на манівці. Студіюючи — знаходимо, що багато речей повторяється в різних релігіях. І щоб зберегти релігійні традиції й організацію, експлуатується на всі лади релігійні громади.

Шовінізм існує не тільки в релігії, але і в науці, що стоїть на перешкоді шукання правди й перевірки віджилої догматики.

Релігія, чи якась інша духовна схема, яка не підлягає критиці нашого розуму, є перестаріла. Природа й розум у пляні еволюції — це об'явлення, а не ворог. Те, що наука відкриє, є об'явленою правдою в релігії. Філософ Лок каже: "Найкращим доказом, що кожне об'явлення походить від Бога, є принцип розуму". Об'явлення — це відкриття чогось нового й доброго. Це ні в якому разі не є старинні й примітивні християнські байки. Кожний досвід і приватне об'явлення повинні бути детально перевірені тому, що є люди, які мають нездорову уяву — симулянти, шукачі слави і свідомі фальсифікатори. На таких людях будувати релігію не годиться. Якою б не була людина, яка одержала об'явлення, її заява не може бути зразу ж переконлива. Об'явлення в науці — це дар Вищої Реальності яка існує, хоч ми так мало про неї знаємо.

Божа реальність — це остаточна реальність, про яку релігія тільки говорить, а наука дуже непомітно наближається до неї. Віра не може бути скоком у темряву, але разом із розумом і наукою, вона бачить напрям. Якесь хвилеве засліплення, без розумної підстави, може стати фанатичним і забобонним. Забобон переходить у ортодоксію, а позбутись ортодоксії не так легко, бо легковірні й безкритичні люди люблять авторитет. Ортодоксія, ніби та чорна хмара, навідає не тільки на релігію, але й на науку. Як у релігії, так і в науці, деякі висновки можуть бути фальшиві, або неможливі. Але ортодоксія не дозволяє їх пояснювати, дотримуючись теологічних догм. Догми — це не факти й вони не дозволяють на свободну виміну

думок. Релігійні чи наукові ідеї широкі кола приймають безкритично, ніби ті діти, яким розказувати якусь цікаву байку. Така віра сліпа й нерухома.

В науці пропозиції мусять бути доказані, але релігійні догми — це тільки солодкі ілюзії, які ніхто не доказує, бо за них “відповідає” авторитет церкви. В науці ми наближаємось до правди, але в християнстві ідеї передані з минулого. Релігія повинна збагачуватись новими фактами науки, але християнський абсолютизм на те не дозволяє. Християнська догматика — це огорожа з колючих дротів кругом церкви, яка нічого доброго не дає, а тільки зупиняє природний прогрес і базується виключно на мітах.

Від мітів, прогресивний світ перейшов до розуму, а не навпаки. Міти сьогодні — це музейні речі. Вони корисні хіба тим, що говорять про ментальність²³⁾ давніх людей. Давні люди теж мали візію, але та візія була підтверджена примітивними імпульсами, які сучасний розум розкладає. Процес переходу мітології на дорогу розуму тривав цілі тисячоліття, він не закінчився й сьогодні. Разом із мітами відходить і надприродність, бо наука доказує недвозначно, що світ — це одність (цілість).

Очевидно, не можна заперечити, що навіть у мітах можна знайти зерно правди, але зовсім недоцільним було б позбавити християнство мітів, як це деякі сучасні теологи пробують. На місці старого й зруйнованого дому треба будувати новий і на засадах сучасного будівництва. Церковна роблена авторитетність не будить більше довір'я, а викликає тільки сумнів. Ще Тома з Аквіну, визначний християнський теолог, пробував рятувати християнство такими словами: “Християнська віра перевищує здібність розуму”. Годі зрозуміти, як саме перевищує, коли взагалі не допускає розуму. Великий твір Томи “Сумме Теолоджіка” не приніс людству жодної користі, бо сьогодні теологія запуталась докраю, пробуючи оправдати мертві доктрини. Найперше походження будь-якої релігійної традиції мусить бути перевірене, бо саме твердження, що так, мовляв,

²³⁾ Ментальність — розумова здібність.

сталося, зовсім не вистачає. Те, що колись сталося, могло статися тільки в уяві забобонних і примітивних людей, як це часто буває з різними “чудами” й видіннями. Сьогодні ми думаємо інакше й дивимось на світ іншими очима. Здорово віра опирається на факти.

Арістотель зайняв відважне становище супроти забобону, але успіху мав дуже мало. Навіть Августин, один з основоположників християнства, говорив: “Розуміння — це нагорода віри”. Але парадоксально²⁴⁾ він сам пояснював тільки християнські міти, які з дійсністю не мали нічого спільного. Августин жив на переломі 4-5 в., а ми живемо в 20 в. й оглядаємо знімки з Марса. Марс не вбив релігійних почувань, а тільки поширив до них дорогу засобами людського інтелекту. Той самий інтелект допомагає контролювати людські сліпі інстинкти й забобонні фантазії. Християнство не привітало оглядин поверхні Марса, як і не привітало подорожей на місяць. Воно вперто шукає свого “Царства Небесного” десь по загумінках²⁵⁾.

Студіюючи існуючі релігії переконаємось, як дуже вони відстали від сучасності й від дійсної релігійності, яка ніколи не відмовиться від містерії космосу й буття. Цілісна людина повинна мати цілісний підхід до проблем життя, дарма, що цілісність — дуже загальне поняття. Християнство не може пристосуватись до новітніх часів, бо його природа зовсім інша. Для нього немає новітніх часів. Християнство каже сьогодні, що науковець-атоміст відчинив двері до пекла. Але двері до пекла відчинило якраз християнство своєю неземною мораллю, яка навчила людей перверсії²⁶⁾ і злочинності. Шляхетний підхід до атомової енергії, чи інших наукових відкриттів, може принести людству величезні користі. Розбитий атом говорить краще про Бога, як Біблія.

Гола наука, подібно як і голе християнство, це лихо. Наука без Бога, як остаточної правди, не розв’яже всіх проблем

²⁴⁾ Парадоксально — всупереч собі. Парадонс — заперечення.

²⁵⁾ Загумінон — занутои.

²⁶⁾ Перверсія — ненормальність.

життя. 2000 років християнства наглядно доказало, що воно безвартісне. На дорозі розуму не все залишиться таким, як воно є сьогодні, бо світ іде вперед і нові винаходи заперечують попередні.

Людський ум може толерувати²⁷⁾ багато недоречностей, але всьому приходить кінець і правда, як те сонце, пробивається крізь хмари. З рівнем нашого ума ми наближаємось до розуміння Бога, але наш ум є обмежений.

Модерна фізика зовсім змінила поняття матерії. Нове розуміння матерії розвиває, як недоречність, механічний матеріалізм, але і для мітичного християнства наближається кінець. Ні матеріялісти, ні християнські теологи, не витримують тиску життєвої реальності. Матеріялісти й теологи говорять про минуле, тоді коли життя бурхливо йде вперед.

Для теологів і для московських діалектиків потрібно свого бідного критичного підходу до всіх проблем. Одних б'є довбнею по головах партія, других — авторитет церкви. Тут більшовицький матеріалізм подібний до християнської теології, бо одні і другі претендують на прогрес і універсальність, а в дійсності лишаються позаду. Технологія в більшовиків і нові церкви в християн, це ще не є прогрес. Розумом, щоправда, користуються одні і другі, бо без розуму жити неможливо, але його вживається тільки для реорганізації забобонів і недоречностей. Про вигідну хронологію²⁸⁾ світу, вложену в 6000 років, вже не говориться, як і про інші нісенітниці. Подібно як більшовизм про визволення поневолених народів московської імперії теж уже не говорить, бо ті народи у більшовицькій ярмі є “найщасливіші в світі”.

Нерозуміння християнства пересічними парафіянами є для церкви великим “досягненням”. І в більшовизмі те саме. Маси діяматом²⁹⁾ не цікавляться і навіть для партійців він мер-

²⁷⁾ Толерувати — терпіти, терпимість.

²⁸⁾ Хронологія — аналіз часу минулих подій.

²⁹⁾ Діямат — діалектичний матеріалізм.

твій і чужий, але плескати в долоні вимагає дійсність. Замість плескати в долоні, християни співають "Господи помилуй". Поясненням світу, які подають існуючі релігії, ніхто не віддає належної уваги, бо життя вимагає інших пояснень, хоч містерія космосу назавжди залишиться містерією. На пункті містерії й релігійних почувань, наука й релігія завжди будуть друзями. Майбутні теорії й теології повинні бути сприйнятливими для людського ума й відповідні для практичного життя. Генеза каже: "В поті чола будеш їсти твій хліб". Але життя вимагає чогось іншого. Всі шукаємо одности, а знаходимо різноманітність. Це, однак, не значить, що світ не йде вперед. Чи ми, українці, теж підемо вперед, залежить від того, що зробимо з нашим розумом і нашою релігією. Чи ж не чуємо тривожний голос Івана Франка:

Народе мій, замучений, розбитий,
Твоїм будучим душу я тривожу!

8.

Під сучасну пору релігії світу тримаються ще тільки там, де нарід темний і забобонний. Позбутись застиглої церковної традиції дуже важко, бо вона зрослась з щоденним життям і з історією. Ті, що розчаровані в існуючих релігіях, кинулись у скептицизм³⁰⁾, агностицизм і атеїзм. В науці, яка стала механічною, настає повільний зворот до проблем духових. Теорія релятивності й теорія квантів³¹⁾ цьому сприяє. Годі припускати, що наука вернеться до фальшивих підстав релігії. Життя вимагає правдивої релігійності в цілості людського життя. Сьогодні наука й релігія йдуть фальшивими дорогами, цілковито відірвані одна від одної. Науковці згирдливо висловлюються про релігійні проблеми, а релігія не помічає великих досягнень науки. Ніби те зоране поле, існують величезні резерви твор-

³⁰⁾ Скептицизм — недовірчивість.

³¹⁾ Кванти — кільність.

чого духу, який у майбутньому забезпечить прогрес. Сучасні катаклізми³²⁾ — це тільки перехідна стадія. Ті сили, разом із правдивою релігійністю, зліквідують несправедливість, рабство й відсталість національну та економічну.

Замість темряви, забобону і страху, релігія повинна підтримувати знання, свободу і творчі можливості людини. Така релігія стане могутньою силою, необхідною для розв'язки проблем людства. Це наука повинна зрозуміти й на науковцях лежить велика відповідальність. Між наукою й теологією повинна наступити співпраця і ті дві ділянки будуть одна одну доповнювати й підтримувати. Розум є на те, щоб збудувати здорову і творчу систему теології, а віра є на те, щоб зусилля науки спрямувати для добра людства. Надхнений розум і контрольована емоційність необхідні для дійсного прогресу й визволення людини й народів. Релігія, яка не піде крок-у-крок з наукою, занепаде, а наука без релігії переміниться в тиранію і злочин, як це вже сьогодні задокументував комунізм.

Матеріалізм, в своєму дослівному значенні, давно мертвий. Він міг бути оправданий частинно за часів Маркса, як протест проти експлуатації людини. В епоху зростання капіталізму, в англійських фабриках працювали навіть діти, а селянство було в ярмі феодалізму³³⁾. Матерія — це не бездушна річ. Хвилювання атомів будуються в форми, кольори, звуки, а наша думка належить до надматеріальної реальності. Матеріалізм не має відповіді на явища вищого світу. Наука — це не Декалог³⁴⁾, але тематика для студій і поширення знання.

Правдива наука ніколи не зрікається духового світу й релігійного досвіду. Як релігія в минулому, так наука сьогодні, намагається бути диктатором і єдиним авторитетом. Дійсні духові вартості можуть виростати тільки тоді, коли наука йде разом з релігією. Біблійне оп'яніння подібне до наукового оп'я-

³²⁾ Натанлізм — раптова катастрофа.

³³⁾ Феодалізм — рабовласницький лад.

³⁴⁾ Деналог — релігійні заповіді.

ніння. Широким масам народу потрібний голос душі, а не біблійні байки, або наукові формули.

Християнство дійшло до цілковитого духового безладдя, туди ж веде й гола наука. Мало того, високотехнізоване суспільство без віри й моралі, тією технікою може само себе знищити. Вже помітна сильна реакція проти научного матеріалізму. Визначний науковець Дж. Джінс каже: "Струм знання веде до немеханізованої реальності. Наука й й релігія стоїть перед незбагненою містерією буття, якої ніхто не розв'яже". Світло від незримого світу показує нам дорогу й відвертатись від того світла нема потреби. Залишається постійно розкривати космічні процеси, вчитись, будувати краще життя на землі й будувати нове розуміння космосу й людських можливостей. Кожний винахід в науці без релігійних почувань, мертвий. Але коли наука наближається до найбільш незрозумілих понять, вона заставляє формувати нову віру й релігію.

Нове поняття світу не понижує людської гідності і Бога, тільки будить гострі духові проблеми, які чекають розв'язки. Успіхи науки відкривають нові дороги для релігії. Ніби ті ластівки напровесні нові ідеї появляються тут і там, які вимагають реалізації. Нова віра в вищі сили потребує участі всіх без винятку. Людина зайшла вже так далеко на шляху еволюції, що вертатись до минулого неможливо. Життя наше — це не випадкова пригода, але етап росту до кращого. Фантастична різноманітність світу доповнюється Вищою Свідомістю. Вона дає нам суцільність існуючого світу й нашого життя. Вона наділила нас невгасаючим вогнем цікавості до пізнання і росту. Сократ говорив: "Життя без досліду не варте жити".

Раз пізнавши факти й дійсність, нам треба жити з відкритими очима. Толерантна виміна думок необхідна. Ідеї на ланцюгах нежиттєздатні. Наша свідомість говорить нам, що вона тісно пов'язана з еволюцією. Величезні простори невідомого залишаються ще недослідженими. Напр. до сьогодні наука не знає, як діє телепатія³⁵⁾, який вплив на наш організм

³⁵⁾ Телепатія — передавання думок на віддалі.

має космічна радіація, або що таке думка. Найбільша потреба дня — це правильне розуміння науки й релігії. Коли думка спить під гнітом застиглої церковної традиції, тоді ми не живемо, а тільки животіємо. Ось що сказав Е. Маланюк у “Книзі Спостережень”: “Нема гірш, як інертність³⁶⁾ людської думки. Затавровується в людській уяві певний образ і от проходять роки, десятиліття — а він залишається фатально-непорушним, мертво-захололим, звикло-освоєним, так би мовити, рідним”.

³⁶⁾ Інертність — пасивність, неактивність.

ЕВОЛЮЦІЯ

1.

Космічний ум завжди в напрузі, завжди активний. В усьому існує невловимий плян і еволюція в цьому пляні. І в нашому житті теж повинен бути якийсь плян, бо жити без пляну — це бути іграшкою стихії. Ще Платон говорив: “Все ворухнеться за Божим законом”. Християнство, використовуючи Платона, склало свій власний плян без еволюції, з небом і пеклом, і тим само себе заперечило. Сили еволюції перемогли християнство, хоч на те треба було довго чекати. Щоб розуміти еволюцію, треба мати перспективу в часі, бо еволюція не йде рівними дорогами. Іноді регрес заперечує еволюцію, але це тільки необхідні випадки в складних процесах. Дослідники говорять про такі ступні еволюції нашої планети: газ, матерія, рослина, звірята, люди. Світ не був сотворений в 6-ти днях, як каже біблійна байка, а твориться безперервно впродовж еонів¹⁾ часу. Час, початок і кінець — це тільки наші людські поняття.

Найбільшим чудом у процесах еволюції було життя і свідомість, які інакше пояснити не можна, як дією Вищої Реальності. Органічний світ після неорганічного, духовий після природного. Вже само формування атомів і молекул, як вихідних до вищих форм, годі пояснити матеріально. Серед гри хемічно-фізичних процесів від атому до людини — далека дорога. Постійні зміни показують якийсь дефінітивний²⁾ напрям. На вищому рівні комплексності, під впливом оточення й космічних сил, виринають складні форми життя. Навіть на прогрес самого життя, аж до думаючої людини, треба було двох мільярдів років. На різних ступнях реальності, вище життя

¹⁾ Еон — вічність (безмежний час).

²⁾ Дефінітивний — певний.

залишає за собою нижче, яке, однак, згідно з ритмом Остаточної Реальності, залишається складною частиною безмежної цілості.

Невидна динамічна сила, через помилки, хаос і катастрофи, завжди направлена вперед. Всюди зарисовується порядок і контролю, до якої Ленін з своїми божевільними міркуваннями не доріс. Іноді появляються дивні побічні галузі, сліпі кути й відвороти, а це означає, що еволюція ніколи не йде відкритими дорогами. Нестійкі процеси нераз вводять дослідників в недорозуміння. Але коли думкою пробувати охопити цілість, то в дослідника будиться захоплення й релігійна екстаза³⁾, дарма, що думкою тільки малу частину можна пізнати. Для нових видів тварин і рослин треба було складних і глибоких переформувань, які будували нове і здорове, а відкидали слабе й непотрібне.

Часто з великої комплексності⁴⁾ виринала життєздатна простота і навпаки, простота багатила новими надбаннями. Науковці матеріалісти погрожують ентропією, або 2-им законом термодинаміки, який каже, що в космосі енергія постійно згорає. Але закон еволюції в органічних процесах протиставиться ентропії, як про це так гарно розказує визначний атоміст Еддінгтон. Органічні процеси є вищі за хемічні. Фізичні умови космосу, який породив органічний світ, наука схопити не всилі.

Документи палеонтології⁵⁾ не всилі дати суцільної картини початків життя, бо знахідки дуже розпорошені і з великими прогалинами. Але є здогад, що всі живі істоти мусили мати спільне походження. Нижчі типи, за винятком нездібних до життя, живуть до сьогодні поруч з вищими. Такі процеси, як мутація⁶⁾, пристосування і природний добір, доведені Дарвіном і Лямарком, функціонують спільно. Появу живих організмів мусило попередити передприспособування неживої ба-

³⁾ Екстаза — надзвичайне захоплення, радість, що полонить думку.

⁴⁾ Комплексність — сунупність явищ.

⁵⁾ Палеонтологія — вивчення праісторичного життя на землі, включаючи тваринний і рослинний світ.

⁶⁾ Мутація — біол. мінливість, зміна.

зи, на якій виросло життя. Це передпристосування можна назвати “сотворенням”. Лямарк говорить, що “пристосування” це тільки засоби, якими оперує вищий Пляновик”. Природний добір Дарвіна показує в тому самому напрямі. Дарвін був глибоко віруючою людиною і його теорія еволюції — це гімн величі Божій.

Природний добір сильніших чи здібніших прагне до того, щоб позбутись тих, кого він раніше підтримував. Натомість пристосування не є прогресивним, тут і Дарвін помилився. Наше українське пристосування в історії до чужого, вийшло нам на шкоду. Швидкі зміни в оточенні засуджують пристосування на загибель. Пристосування може породити диаволів. Таких диаволів і серед нас на чужині не бракує. Також комплексність не обов'язково означає прогрес. Існує теж в еволюції “закон відшкодування”, коли на кожне від'ємне явище появляється додатне. Хоч і тут не існує точности, але наш організм має спроможність боронити себе від шкідливих нападів. Цілости картини всіх імпульсів всесвіту ми мабуть ніколи знати не будемо, бо наука — це тільки інструмент на нашому рівні. Закон “причини й наслідку” говорить, що наслідки якоїсь причини не завжди є безпосередні. Часто вони відложені на довший час. Така наявна нескоординованість викликає війни, революції та інші трагедії.

Всі сузір'я видимого космосу не можуть дорівнятись до одного свідомого ума людини, яка одначе не вміє оцінити ті скарби, якими вона обдарована. Підготовка до зародження ума мусила бути дуже довга і глибока. Тільки біблійний Адам і Ева зараз же по “сотворенні” згрішили розумом. Перші живі істоти відрізнялись від рослин тим, що мали вже пам'ять, навіть одноклітинні організми мали пам'ять, але не відразу. Наглих змін в еволюції не могло бути. Треба було безчисленних координованих⁷⁾ змін, щоб збудувати око, яке бачить, чи інші органи нашого тіла. Інші тварини досягнули приблизну рівновагу, тільки людина рівноваги не знає, бо в ній присутній потенціал⁸⁾ майбутнього. Віруюча людина бачить в еволюції три

⁷⁾ Координований — відповідний, правильне співвідношення.

⁸⁾ Потенціал — можливість.

сторінки: Музику, слухачів і композитора. Музика — це еволюційні процеси, слухачі — це ми, а композитор — це Вища Сила. Новий світ — це не ідеалістичний сон, а логічний хід еволюції.

2.

Те, що з космічної стихії виросла свідомо людська особистість, найкраще говорить про вищий плян і цілеспрямованість в еволюції. Від найнижчих підатомних частинок до думаючих гомінідів⁹⁾ — це довгий шлях, але він довгий тільки в наших очах. Мусульманський містик Джаляль уд-Дін Румі сказав: “Вмер як звірина й надів на себе людську одержу, але вмираючи, я постійно виростав”. І найновіша фаза еволюції — це людина, яка принесла звідкись щось нове, бо розум та ідеї, визволились з фізично-хемічних і нижчих біологічних оков. Ті, що мають вищий розум, діляться ним з іншими, це теж закон еволюції. Виростаючи в розумну істоту, людина мусить постійно поборювати залишки первісної примітивної природи. Свідомість, думка й мова їй в тому допомагають. Емансипація¹⁰⁾ йде від простого до складного, від дитячих фантазій до розумово зрілої людини.

Ми можемо дивитись на людину з однієї сторони як на істоту, що еволюційно постала з тварини, а з другої сторони, як на істоту одужовлену, в якій є щось святого. Дуалізм¹¹⁾ людського організму говорить про хемію, контрольовану ендокринними¹²⁾ залозами, і про духа. Виміна матерії показує, що клітини в людському організмі постійно вмирають і народжуються. Закон зміни й закон сотворення говорить, що ніщо не є постійне, тільки зміна, яка ніколи не зупиняється. Організм

⁹⁾ Гомінід — людиноподібна істота.

¹⁰⁾ Емансипація — визволення (звільнення від обмеження).

¹¹⁾ Дуалізм — подвійність.

¹²⁾ Ендокринні залози — залози, які контролюють дію всіх інших залоз в нашій організмі.

мусить одержати поживу, як річка воду, щоб жити, щоб принести нову зміну. Суцільність людського тіла довершена зміною. Тіло, яке ми маємо сьогодні, вже зовсім не те, яке було рік тому. Процеси змін бувають різні. Один організм прогресує, другий підупадає. Але назагал люди сьогодні живуть довше і людство зросло до 4-ох мільярдів. Вартість людей дуже різноманітна, але грамотність і освіта зростають з дня на день. На нас має вплив оточення, яке теж постійно змінюється, але й ми впливаємо на зміну оточення.

Ритм нашого тіла — це відгомін на ритм у космосі. Приплив і відплив крові в нашому тілі, це ніби приплив і відплив моря. Ритм наших змислів не є під такт явищ природи, бо ми не можемо сліdkувати за цвітінням рожі, ми не можемо теж бачити, що діється всередині атому, де діє “плюс і мінус”. Але ми винаходимо способи, як добиватись до таємниць природи і збагачувати наше життя. Наші реакції тільки в деякому відношенні можна порівнювати до реакцій звірят, бо ми вирости духом. Наш змисловий досвід приймає багато більше від звірят, але й те, що приймає, це тільки малесенька частинка тих вібрацій¹³⁾, які оточують нас. Колись наша уява будувала міти, а сьогодні про речі, які нам невідомі, будуємо гіпотези¹⁴⁾. Ми ще далеко не відкрили всіх доріг для дії нашого інтелекту, він у більшості ще не використаний. Бетговен komponуючи, може не був свідомий того, що він творить красу, чи вірніше її відкриває. Можливо ми ще не вміємо оцінити цілей і етапів історії. Але стихійно ми пристосовуємо наше життя до майбутнього, якого ніколи не побачимо.

Здобутки поодиноких здібних людей помагають іншим іти вперед. На тій базі діє суспільна еволюція. Спенсер каже, що біологічна еволюція йде разом з суспільною. На постійній дорозі вперед, в зіткненнях з ситуаціями і проблемами, в людині появляється почуття моральності, релігійності та інших вартостей. Вона стає борцем і таких нам найбільше треба. Як каже пісня нашої героїчної УПА:

¹³⁾ Вібрація — коливання, тремтіння.

¹⁴⁾ Гіпотеза — припущення.

Ні сліз, ні ридань, ні прокльонів,
Ні кволости дряхлих старців,
А нових сотень, батальйонів
Нових і незламних борців.

Недорозвинена людина приймає вартості від творчих одиниць.

Еволюція розвивається нерівномірно. Європейський ум розвинувся далеко більше від африканського, хоч і в Європі є ще люди, які не живуть, а животіють, терплять, бажають і надіються, подібно до африканців. Одначе, майже вся Африка має вже незалежні держави, коли в Європі 50 мільйоновий український нарід в неволі. Негри не захопились так сліпо абсурдним християнством, як більшість європейців, включно з українцями. Протилежності на кожному кроці, навіть регрес, але еволюція не зупиняється. Вона збагачує світ новими ідеями й дорогоцінними духовими вартостями, як свобода й людські права. На дорозі духового росту витворилась гідність людини. З психологічних переживань, терпінь, радощів, смутків, змагань і зударів, формуються закони майбутнього духового світу.

В досконалості світу ми пізнаємо щось, що є подібне до наших інтелектуальних здібностей. Коли ми чуємо гармонію в музиці, щось відзивається в нашій душі, що говорить про вищий плян еволюції. Такі почування ушляхетнюють нас бодай у хвилину задуми. Тут і там, навіть не шукаючи, ловимо фразу або дві універсальної симфонії, що гомонить по всьому світі. Це вимагає нашої участі, бо ми є складна частинка однієї великої цілості. У життєвих катаклізмах¹⁵⁾ нам легко заблудити і наш спотворений мозок може принести шкоду еволюції. Але в цілому, еволюція держить свій напрям, а наша ініціатива виходить нам самим на користь, коли вміємо жити. Китайська мудрість каже: "Великі душі мають волю, слабі — тільки бажання". Хочемо ми цього, чи ні, але від еволюції не втечемо. Якщо б ум усього світу був спрямований в тому напрямі, щоб нам допомогти в наших замислах, проблема остаточного визволення була б розв'язана легко. Але життя не таке, бо цілість склада-

¹⁵⁾ Натанлізм — раптова натастрофа.

ється з частин і за наші цінності ми повинні боротись самі. Епіктет сказав: "Труднощі показують, які є люди". В цілості є тільки дві розв'язки — повна асиміляція, або боротьба за власну індивідуальність.

Наш ум — це така ж містерія, як безконечний всесвіт. Вродившись, він прийняв провідну роль в еволюції людства. В еволюційній історії наш ум — це визначний об'єкт для застави й подиву. Так ніби головною ціллю еволюції було збудувати ум і свідомість. Ум завжди дивиться на всі сторони, але найбільше таки перед себе. Той, що шукає правди, шукає найперше себе самого за імпульсом¹⁶⁾ Вищої Сили. Наш ум — це тільки працьовитий трудівник, що діє за наказами душі. Він шукає дороги до найвищого Ума. Йому до помочі служить пам'ять. Всякі впливи зовнішнього світу можуть будити нас до безпосередньої дії, або відкладатись у пам'яті на пізніше. Пам'ять — це скарбниця нашого життєвого досвіду. Наш ум, керуючись внутрішнім голосом, може принести зовсім новий досвід, нові ідеї, нову філософію й показати напрям на нові дороги життя. Суцільна людина — це найвищий продукт еволюції.

3.

Людський інтелект розбудував науку, бо інтелект, як суцільна частина еволюції, не може спати. Наука від самих початків пробудження інтелекту збагачує знання.

Наше знання ґрунтується головню на щоденному досвіді й допомагає нам досягнути те, що добре й обминати те, що зле. Знання остерігає нас перед перешкодами, які стоять на дорозі. Еволюція механічного знання дала нам жорстокі війни й розбудження погубних пристрастей, бо те знання не було одуховлене правдивою релігійністю. Наука попадаючи в холодну математику не бачила того, що понад математикою. Наука —

¹⁶⁾ Імпульс — поштовх.

це розум, а розум може бути додатнім і від'ємним інструментом. Багато процесів розвивались мільйони років і безпосереднє спостереження їх було неможливе, але розум прискорив розуміння явищ. Розум складає теорію, слідкуючи за цікавістю, а теорія вимагає експлуатації, яка не завжди правильна й корисна. На помилках учиться наука й кожна людина.

Наука, не пройнята релігійним духом, зводить у тупик. Вартісне життя повинно мати три елементи: Релігійне наснаження, філософічне розуміння й наукові засоби. Всі три повинні бути ґрунтовані на фактах життя, а не тільки на умових спекуляціях. Науковий досвід багато коротший від релігійного, бо релігійний виріс на психології людини. Примітивна психологія дала примітивну релігію. Еволюція релігії йшла такими ж крутими дорогами, як і все інше. Але наука й розум дають уже глибше розуміння релігії. З бігом історії були теж різні ступні знання, яке звільня визволилось від забобону.

Був час, коли наука думала, що земля плоска як стіл. Геродот не знав, що земля кругла. Християнська ортодоксія довгі віки фанатично дотримувалась думки, що земля є центр світу, але правда таки перемогла. Книжка Жюль Верна "Кругом Світу за 80 днів" — була неймовірною мрією. Сьогодні астрономи говорять про формацію сонячної системи й галактики "Молочний Шлях". Сьогодні наука пояснила багато більше про походження життя на землі, як Дарвін, Лямарк, Спенсер і Лисенко, але основні питання нашого існування залишаються містерією.

Скільки не було б у нас знання, воно нас не задовольняє, бо завжди хочеться чогось нового. І поза всім знанням залишається знання трансцендентного, або знання про вічність і Бога. Нам тим не треба журитись — кажуть атеїсти. Проте, це не справа журби, а внутрішнього спокою і щастя. Майбутнє стоїть на порозі нових відкриттів, які принесе еволюція, переможно крокуючи вперед. Американський філософ Вайтгед сказав про матеріялістів: "Науковець, який віддає своє життя для того, щоб доказати його безцільність, представляє собою цікавий об'єкт для студій". Бо чим більше поглиблюється і збагачується наука, тим виразніше вона показує, що вище всякого знання.

4.

Дійсна релігійність і її форми повинні об'явитись в еволюції. Еволюція науки й еволюція релігії мусять бути рівнорядними, щоб досягнути свою повну вартість. Наука й релігія не можуть стояти непорушно на місці. Те, що було 2000 років тому, не існує сьогодні й ніколи більше не буде існувати. Наука і релігія, як витвір людей, повинні існувати й змінюватись разом з людьми й епохою.

Анімізм¹⁷⁾ і магія чергуються ворожбитством, приношенням людських жертв, самобичуванням і розпустою в святинях. Деяким прогресом релігійної практики являється колесо-молитва, коралі-молитва, кадило, танці й оп'яніння, а на етапі християнства — монашество, Атос пройнятий божевіллям, аскети¹⁸⁾, обоження, "книги" і "спаситель на хресті". На кожному етапі поруч релігійної практики існує відповідна моральність. З еволюцією деякі практики відкинені або замінені, але не саме поняття еволюції, бо такого поняття не було. Навіть Платон був проти поняття еволюції.

Були світлі уми, як Бейкон, Галілео чи Дарвін, від яких плян еволюції зарисовувався, але сліпе наставлення християнства робило все можливе, щоб приголомшити правду. Християнство не ввійшло й ніколи не ввійде в реальний світ, відмовляючись від світу буття. Для індусів Веданта¹⁹⁾ говорить про "авідію" — це те саме, що християнське "блаженні убогі духом". Без земного знання, якого домагається еволюція, християнська "любов" не допоможе, а тільки спотворить людину. Лєся Українка сказала чудово:

Учили ви мене любити ближніх,
Так научіть мене їх боронити,
А не дивитись, опустивши руки,
Як в рабстві браття погибають.

¹⁷⁾ Анімізм — поклоніння духам.

¹⁸⁾ Аскет — монах (пустельник).

¹⁹⁾ Веданта — священна книга Індії.

Еволюційний світ з усіма своїми нещастями більше вартий, як німий і мертвий світ християнства. Людство бореться проти варварства, нещасття, лукавства і брехні, в протилежності до біблійного “раю”. Нас спасали “Спасителі”, а еволюція веде до того, щоб ми спасались самі. Відсталість християнства не означає, що релігійність занепадає, бо в людстві є вічна віра в поступ. Без тієї віри живуть тільки збоченці.

Християнство не хоче розуміти, що старі догми і канони згідно з вимогами часу мусять бути перебудовані, або й зовсім відкинені. Навіть християнські теологи не мають вже відваги говорити, що чорна раса походить від Хама, який став чорним після того, як його прокляв батько Ной. Старі теологічні пропозиції звучать сьогодні наївно й непереконливо. Існування різних пояснень релігійної дійсності в різних релігіях, були в еволюційних плянах. І той же плян, ті ж самі пояснення на вищому етапі перекреслюються. Всі релігії маліють по дорозі до Вищої Реальності. І ніякий діалог релігій тут не допоможе, бо те, що віджило, має відійти. Різні відсталі форми релігійного життя зударяються, бо дійсність вимагає щось нового. Традиція церкви зберігає ще й досі свої ілюзії, але й ті згодом розвіються.

Людина дозріває і її традиційна релігійність — це тільки залишки минулого. Як і всі ділянки, так і релігію, не минає процес еволюції. Знання Бога поглиблюється не застиглими байками, а засобами еволюційними. Хоч-не-хоч Коперникову систему світу християнство мусило прийняти і в школах вже не навчають біблійної системи. Коли ж можна поступитись в одному, чому тоді не можна поступитись в іншому? Адже Коперникова революція астрономії — це теж революція віри, не в сторону церковних догм, а в сторону релігійної правди. Універсальні закони еволюції відносяться і до релігії, тим більше, що релігія повинна бути виразником вічної правди, для якої не потрібні жодні догми, бо вона сама собою непоборна сила. Поєднуючи релігію з знанням, яке принесла еволюція, ми знаходимо правильний напрям до вічних ідеалів, до Вищої Реальності.

5.

Протягом довгих віків прийшла свідомість, яка промостила дорогу до розуму і світла. Динамічними подвигами збагатився людський геній, який розв'язав багато складних проблем, залишаючи одначе містерію розуму нерозв'язаною. Людські погляди удосконалювали нове знання, нову уяву, новий досвід на етапі прогресу. Невидима сила стихійно будить передчуття нових змін. Захоплення трансцендентними²⁰⁾ ідеалами, створює фата-моргану майбутньої гармонійної цивілізації на землі. Фрагменти²¹⁾ майбутнього світу людський інтелект висловлює в найрізніших формах духової творчості, яка не меншає, а розростається постійно й вимощує дорогу для нових тріумфів.

Еволюція не є ані добра, ані зла, але поняття “добра” виринуло з еволюції разом з іншими моральними й естетичними²²⁾ вартостями в процесах кристалізації від несвідомого до свідомого, від асиметрії до симетрії, від цілини до зораного поля. Це був природний спротив проти ентропії, або згоряння енергії. Смерть стала незрозумілою загадкою і перешкодою на дорозі життя, отже як протест проти смерті, постали поняття безсмертя. Наші внутрішні вартості, які окрилюють нашу діяльність, ні в якому разі не є завершенням еволюційного процесу, вони тільки переоцінюються в цьому процесі.

Вже в перших гомінідів²³⁾ було зерно душі, засіяне душею космосу. Все сильніше відзивається голос душі в людських непорозуміннях і блуканнях. Цей голос будить прогресивні сили, які ломлять штучні бар'єри, розвалюють тюрму психічного примітивізму. Людина озброюється новою зброєю, не тільки матеріальною, але духовою й вимагає права на життя, на свободу індивідуальну, расову, релігійну й національну. Визначний палеонтолог П. Теяр де Шарден каже: “З появою думачої

²⁰⁾ Трансцендентний — позадосвідний.

²¹⁾ Фрагмент — уривок, частина.

²²⁾ Естетика — філософія краси.

²³⁾ Гомінід — людиноподібна істота.

людини до біосфери²⁴⁾ була додана нусфера". Нусфера — це розум і його творчість.

Людська духовість виростає й вона є гарантією прогресу, вона є підставою росту. Нам, українцям, цього забувати не вільно. Не чекаймо на швидкі переміни, бо в історії бувають сотні років регресу. Жодна річка не тече рівно, але тече завжди вперед. Правда повинна бути реалізована найперше в глибині нашої свідомости. Людський дух дає все краще пояснення все-світу і його сил, але людина сама себе ще належно не оформила, не знайшла належного місця в еволюційних процесах. Цивілізації народжувались і вмирали, залишаючи спадщину. Спадщина українського народу — це засіяне поле, яке чекає на весну. Зміни погоди необхідні, але вони вимагають боротьби, без якої еволюція зупинилася б. Вона йде від космічних газів і радіацій до природи, до цивілізацій, до націй і до нас сьогодні, і вона (еволюція) не зупиниться ніколи.

Ідеї мають більшу силу від машини. Людство керується силами, які походять від ідей. Вибирати ідеї треба дуже дбайливо, бо вони можуть бути забобонні, навіть злочинні і можуть вести в пропасть. Великі маси народу, або й цілі нації, приймаючи якусь ідеологію, або стиль життя, не завжди є на правильній дорозі. Ілюзії мають велику силу, бо вони звичайно суб'єктивні й тяжко їх позбутись. Ілюзії заповняють ту порожнечу, яку створює частинне знання. Буває, що й ілюзії оправдуються, але їх треба перевіряти розумом, а не смоціями. Комуністичне суспільство — це дуже небезпечна ілюзія безбожних матеріялістичних елементів і духово скалічених людей. Розбудована технологія — це фальшивий символ цивілізації. Без моральних вартостей суспільство дегенерується²⁵⁾, навіть "практичний змисл", який каже, що Бога нема, але сама ідея Бога корисна. Це еволюції не одухотворить, а нас зробить тільки коліщатами в величезній машині. Практичний змисл не може бути інструментом прогресу й людського героїзму, бо тільки дуже мала кількість практичного змислу потрібна.

²⁴⁾ Біосфера — тілесна сфера.

²⁵⁾ Дегенерат — звироднілий, виродок.

Ми часто сприймаємо величні слова які, одначе, можуть завести нас на манівці. Також старі слова, які є висловом старих понять, не можна вживати завжди. Нові дні приносять нові погляди розуміння дійсності й вимагають нових слів. Це означає стремління до ідеа 'у. Маляр малює картину не додержуючись тільки формул, а того, що диктує йому душа. Це називається надхненням. Те саме робить поет, складаючи вірша. Він шукає завжди нових слів і нового вислову. Розум служить для реалізації вищого пляну. Композитор komponуючи симфонію мабуть не знає, чому він це робить. Ним керує внутрішній голос. Основні пляни світу належать до еволюції. За цим пляном у відповідній атмосфері постають стихійно гарні прогресивні речі. За виясненням цього пляну треба наближатись до остаточного етапу, але це неможливе.

6.

Останній етап обіцяє християнство, але це тільки байка, не основана ні на законах природи, ні на розумі. Тимчасом прогрес не зупиняється ніколи, бо на це не дозволить течія життя. Нам, українцям, треба щодня питатись, де ми є в цьому процесі й чого чекаємо? Чекати на "Царство Небесне", пектуючи царство земне, це є самогубство. В сьогоднішніх часах могутнього поширення науки й освіти, неможливо не бути еволюційним. А проте скільки серед нас іде наперекір еволюції, двигаючи хрест на плечах. Від нас самих залежить, як поліпшити нестерпну ситуацію і знайти розв'язку нашого рабського положення. Жити в згоді з космічними силами, це означає бути відповідальним за еволюцію довкола себе, або як сказав Конфуцій "жити в гармонії". Жити в гармонії з природою, означає жити в гармонії з Богом, бо природні сили еволюції є частиною Вищого інтелекту.

Ми є тільки учасниками творчої еволюції, яка наказує нам вибирати те, що найкраще і стреміти до прогресу. Наша дія сьогодні, вирішує наше майбутнє. Електрони співають пісню завтрішнього дня і їх настроює й одуховлює саме буття. Але

еволюція — це ще далеко не вся історія буття, а тільки частина Вищої цілості, про яку ми не знаємо. Всі речі і явища скеровуються до цілості, яка не має ні початку, ні кінця. Наше спасіння — це не християнська покора і стогін під тягарем хреста, а прогресивна еволюція і краще розуміння Бога. А для цього треба здорової крові в жилах. Вже Т. Шевченко надіявся, що

Може зйдуть і виростуть ножі обоюдні,
Розпанахають погане гниле серце трудне
І вицдіять сукровату і наллють живої
Козацької тії крові, чистої, святої.

Ми не можемо покласти руки на кожну стопу природи, але щире бажання й воля вирішують усе. Брутальна сила ніколи не створить здорового і справедливого ладу і всяка брутальність — це хвороба нашої цивілізації. Надто швидкі еволюційні скоки часто кінчаються катастрофою й залишають сумні сліди на довгі часи. Революція необхідна там, де є застій, або реакція, але найперше приготуймо до цього самі себе. Труднощі історичних процесів завжди бувають і ми є на те, щоб їх поборювати. Природа — це не фабрика, яка продукує годинники, або телевізійні апарати.

Смерть і руїна — це тільки те, що відходить, бо виконало своє завдання і стоїть на перешкоді дальшій еволюції. Відповіддю на руїну є завжди переродження й відродження. Все, що існує, хоч і не видиме для наших очей, прагне до єдиної Вищої цілі.

Ми ніколи не перестанемо надіятись на краще. І наше цінне життя не є тотальністю людського існування, бо ми пов'язані душею з вищими силами, які ніколи не вмирають. Любов керує світом і зорями, не та хвороблива любов, яку проповідують християни, а та могутня й невмируща сила, яка породила розум. Еволюція веде до цілісної людини, яка розв'яже загадку свого існування, яка звільниться від забобонів, ілюзій, помилок і обмежень. Цього домагається постійно невмирущий голос душі.

Безпосереднє майбутнє невиразне, але й воно буде тільки етапом еволюції. Старе риштовання тріщить в кожному місці і тільки зовсім глухі того не чують. Ми щойно покинули племінне життя і ще далеко не оформились у здорові й суцільні форми співжиття. Ми ще не звільнились з пережитків минулого примітивізму і ледве повернулись у сторону духових вартостей і тієї ролі, яку нам треба відіграти в еволюції. Чуємо прихід нових часів, але ще не видобулись з багна релігійного забобону. Вп'явшись цупко в старі звички, ми не відкриємо нічого, ми не викуємо нової зброї. Світ буття і саме життя належить до відважних і творчих людей. "На похиле дерево й коза скаче" — каже народна мудрість.

Еволюційний процес відбувається повсякчасно і хто не бачить цього, той не хоче бачити. Люди, які ховаються від еволюції з страху перед жертвами, або прямо з лінивства, радо пристосовуються до обставин. Такими пристосуваннями була велика частина української інтелігенції, яка відійшла від народу і в еволюційних процесах свого народу найбільше пошкодила йому, даючи поганий приклад. Того роду пристосування, це ганебна зрада діючих сил народу. За зрадниками пішли ті, які самі просились в ярмо тиранії. М. Рильський в годину прозріння їх бачив і писав:

Прокляття вам я посилаю
Залізнії кайдани,
Але ще гірш я проклинаю
Отих, що руки простягають:
— Закуйте нас — ми вашії раби! —

Є ще й інше пристосування, яке шукає рівноваги в кожній ситуації, або вивчає ситуацію набираючись сили для дальшої участі в творчій еволюції, бо ріст джерельних націй — це творча еволюція. Того роду пристосування в Україні було дуже тяжке, бо ворожі сили наступали з усіх сторін. Найбільшою, однак, перешкодою на дорозі еволюції українського народу, було мітичне й чуже душі народу християнство, яке вбило рідну творчу ідентичність²⁶). Як буде виглядати присто-

²⁶) Ідентичність — особистість (незалежність).

сування великої української еміграції на чужині, покаже майбутнє. Правильна дорога — це пливчити все, що найкраще і зберегти рідну ідентичність, як того хоче природа. Християнство й комунізм ведуть у сліпий кут, але відроджені ідеали свободи і правди просвітлюють нам дорогу еволюції, яка неодмінно переможе.

КОСМОС І ПРИРОДА

1.

Астрономія каже сьогодні, що християнство заморозило всесвіт, бо християнський парафіяльний світ був тільки маленькою кліточкою в порівнянні з сьогоднішніми безмежними просторами. Земля вже давно перестала бути центром світу, як того хотіло християнство. Поняття географічного світу в Середньовіччі було колом з Єрусалимом у центрі. Індія, Америка були невідомі. Джордано Бруно, який розбив це заворожене коло, був спалений живцем на вогнищі. Індійська космологія¹⁾ була ще “веселіша”. Земля спочивала на спинах трьох слонів, які стояли на великій черепаці. Християнська теологія, подібна до середньовічної географії, збереглась до сьогодні. Біблійне сотворення світу було всього 6000 років тому. Але сучасна космологія згадує про біблійні байки тільки з гумором.

Християнський триповерховий космос з небом, землею і пеклом був подібний до нерухомої птоломейської системи. Птоломей говорив: “Якщо б земля ворушилась, вона із всесвіту полетіла б у пропасть”. Границі Арістотелевого світу були теж дуже обмежені. Платон називав космічні об’єкти “божеськими”. На тому рівні знання виросло християнство. Але як же прогресивно, на свій час, висказався Плутарх: “Всесвіт є безконечний, він не має початку ані кінця, не має теж центру”. Християнство поставило людину в центрі життя, для неї навіть сам “Бог зійшов з неба” в виді людини, щоб її спасти. Християнський апологет Оріген, обурений на антихристиянського філософа Цельсія, сказав: “Цельсій не соромиться сказати, що якби хтось із нас подивився з неба на землю, то побачив би, що наші діла нічим не різняться від діл мурашок і пчіл”.

¹⁾ Космологія — наука про всесвіт.

Не дивлячись на християнський терор і темряву, звільна появляються після Ренесансу астрономи, які за голосом душі відчитують поодинокі слова в книзі космосу. Галілей винайшов перший астро-телескоп і побачив гори на місяці. Браге збудував першу астрономічну обсерваторію. Кеплер дослідив закони руху планет і сонячної системи. Ньютон відкрив закон гравітації²⁾. Він говорив, що космосом керує Бог. Це заставило Ляйбніца закинути Ньютоні, що він робить Бога механіком. Гершель склав мапу цілого Молочного Шляху. Кант і Ляплас склали теорію, що ціла сонячна система разом з землею походить із величезної хмари газу. Згадуємо про визначних дослідників тільки кількома словами. Вони дали підстави для глибшого розуміння всесвіту в 20 віці. Світ біблійний, світ Данте і Мільтона, розвіявся як дим. Сьогоднішній всесвіт — це вічний і невтомний рух різновидної енергії в атомах і підатомних частинках.

Новітня наука й розум завдали смертельного удару християнській релігії. Нагадуються слова Геракліда: "Правду раз знайдену можна сховати, похоронити під землею, але знищити її неможливо". Наука промостила дорогу до студій космосу і природи, але до остаточної реальності їй ще дуже далеко. Всі картини природи й космосу, які з'ясовує наука, є тільки математичні і не сягають далеко. Але вони промощують дорогу до нових відкриттів, а це те, за чим тужить людська свідомість. Течія знання іноді затримується, або й повертається назад, та це явище тільки тимчасове. Нові дні збагачують фізичний світ духовим змістом, в якому відроджується людина, дарма, що найбільша містерія залишається містерією. Велике відкриття атомової енергії, подібно як і вся природа, може бути використане для добра і для зла.

²⁾ Гравітація — притягання.

2.

Всесвіт є багато більший, як це здається навіть астрономам і наука мабуть ніколи не дасть нам його повної картини. Поняття безконечности переходить наші умови здібності. Найбільший у світі телескоп на 200 інчів пробує сягнути мільйони світлових років у простори, де простір і час — це тільки відносні поняття нашого мислення. Світ складається з явищ, які ми тільки частинно можемо досліджувати й розуміти. Він робить враження, що ми є на порозі чогось величного, що не можливо собі навіть уявити. Мільйони галактик у просторах говорять про те, що порожнечі не існує.

Наш Молочний Шлях разом із сонячною системою має мільярди зірок, 100,000 світлових років у перекрої. Галактика Андромеда віддалена від нас на два мільйони світлових років, Гидра — на два мільярди світлових років. Наша земля — це тільки крапля в безмежному морі. Її вік має приблизно 5 мільярдів років. Голим оком ми бачимо не більше 6000 зірок, але їх така кількість, як піску на всіх побережжях світу. Деякі зірки є в мільйони разів більші від нашої землі.

Вік видимого світу встановлюється на десятки мільярдів років. Міряти час і простір у космології дуже тяжко, бо все рухоме й нема точки опертя, з якої можна було б почати вимір. Всі небесні тіла рухаються в скомплікований спосіб одно до одного, але всесвіт мусить мати якийсь незнаний нам закон, бо інакше постав би страшний хаос. Серед симфонії нестримного руху існує якась невидна рівновага й залежність одиниць від цілоти, як це зауважив Плянк. Ця гармонія навіть заперечує причиновість, на яку опираються матеріялісти. Ця гармонія — це невлотима краса, перед якою німіє душа людини. А творчий процес у всесвіті можна порівняти до чарівної музики.

У всесвіті більша скомплікованість, як це матеріялістична наука припускає. Постійно гармонійний поділ на частини і об'єднання в ціле у космосі — зовсім незрозуміле. Зірки, планети, молекули, електрони, кванти енергії в кожну мільйонну частину секунди змінюють умовини в просторі й часі. Цілі галактики летять з неймовірною швидкістю, подібно як і електрони в атомах. При тому весь знаний всесвіт то звужу-

ється то розширюється, як той пульс в людському тілі. Геометрія просторів змінюється з місця на місце. Айнштейн ствердив, що кожна точка в просторах має невовлиме й незмірне тяжіння. І кожна точка має однакове право вважатися центром експансії³⁾. Але ніщо не діє самочинно, бо ніщо не існує для себе самого, бо все пов'язане невидними в'язами в одну цілість. Час, простір, тяжіння зникають у цілості, але не в порожнечі. Бо всесвіт не має порожнечі. Поняття “порожнечі простору” пов'язане з “порожнім часом”. Також немає темряви в просторах, нам це так тільки здається.

Загальна теорія про сотворення говорить про величезну кількість газу, який згущується. Місцеві згущення формуються в галактики. Наша земля — це тільки уламок від сонця. Теорія ця, нічим не доказана, залишається тільки теорією. Різні галактики є різної величини й віддалі мають різну кількість енергії. Енергія, яка в основному є змістом усього, оперує тяжінням, притяганням, відштовхуванням, хемічно, теплово, радіацією і всеціло підатомними невмирущими силами. Всі небесні тіла продукують величезну кількість різnorodної радіації, як електро-магнетичне, інфра-червоне й ультра-фіолетне проміння, яке доходить до нас із незміримих просторів і діє на нас і на всі земні об'єкти. Весь космос — це суцільне хвилювання, ув'язнене в матерії і свободне в радіації. Навіть наше власне тіло радіє. Радіацію пояснюють як безперервне творення і перетворення усього, що існує.

Знані є далекі пункти в просторах, які викидають з себе, ніби ті надовчі станції, з регулярними перервами, велику кількість радіоенергії, яка раз пущена в рух, ніколи без перешкоди не зупиняється. Ті пункти в астрономії називаються “пульсари”. Сонце, яке всередині мусить мати понад один мільйон градусів Цельсія температуру, теж викидає із себе постійно й могутніми зривами електро-магнетичні хвилі. Тоді на землі бувають катастрофи, бурі й землетрясення. Під впливом космічного проміння змінюється характер зеленої поверхні. Навіть риби на дні моря відчують радіацію. Лікарі припускають, що радіа-

³⁾ Експансія — поширення.

ція викликає в людей пістряка. Багато речей ще недосліджені. Відомо, що сонячне світло й електричний струм — це вібрація, або хвилювання атомів. Різного роду вібрації зустрічаються й інтегруються. Весь космос правдоподібно постав при допомозі вібрації, які вказують на Джерело всіх вібрацій. Метелиця вібрацій безсмертної енергії створила безліч форм, які оглядаємо голим оком. Для науки ті форми — це сузір'я атомів.

Сузір'я Центавр, недалеко від сонця, викидає радіо-бурю, тисячу разів сильнішу від пересічної галактики. Квейзар, невідоме небесне тіло, два мільйони світлових років віддалене від нас, ясніше від сотень галактик разом узятих, але розміром тільки одна тисячна пересічної галактики. Нещодавне відкриття Квейзара говорить про величезні джерела енергії в далеких просторах. Один сантиметер матерії Квейзара повинен важити більше як три мільйони тонн. Подібну вагу має центр нашого сонця. Можливості життя, подібного до нашого, в космосі дуже великі. Досі життя не відкрито, але космологія розвивається дуже швидко і все виразніше говорить про еволюцію Вищого Пляну, не дивлячись на поважні зміни і видимі ускладнення в просторах.

Всесвіт є єдиний, двох всесвітів немає, і центральна сила, яку ми називаємо Вищою Реальністю, знаходиться в самому всесвіті. Гекель писав: "Бог — це сума всіх сум, він об'являє себе в колективних явищах природи". Таким чином усі закони природи — це закони Божі. Розуміти значення всесвіту перевищує наш земний досвід. Те, що бачимо, це тільки математична відбитка того невловимого всесвіту, створеного Вищим Інтелектом. Зрозуміла річ, той невловимий всесвіт приголомшує наші змисли. Але ми маємо здібність звеличення, яке наповнює наші груди невимовним щастям. Гете писав: "Нема гарнішого звеличення Бога, як зв'язок із природою в наших грудях". Здрігається душа, коли подумаєш, що забобонні мільйони людей моляться до мальованої дошки з ідолами.

Космологія — це дуже складна наука, в якій багато недотягнень і здогадів, але все таки картина космосу і його розуміння поглиблюється з дня на день. Той модель, який ми знаємо сьогодні, буде доповнений, бо знання не стоїть на міс-

ці й розум постійно шукає. Світ показує недвозначно плян і контролю, подібну до нашого людського ума. Наука послуговується математикою й фізикою, не маючи інших доріг пізнання. Релігійність людини доповнює незнане інтуїцією і уявою. Але центральну уяву ми не всіли здобути ані інтуїцією, ані логікою, ані аналогією, або порівнянням. Як народився світ? На це ми відповіді не знайдемо. Чи ж може мурашка мріяти про те, щоб провадити літака? Стоячи перед містерією колишні люди будували міти.

Струм людського знання веде в напрямі вищої реальності і всесвіт починає виглядати більше як великий інтелект, а не машина. Антропоморфічне⁴⁾ пояснення всесвіту навіть у християнстві вже трактується сьогодні як алегорія⁵⁾. Безмежні простори в думаючої людини вже не викликають страху, чи розсіяння, але радість і задоволення, бо ми є частиною всесвіту. Наші спостереження природи можуть бути не точні, але без дослідів і спостережень ми нічого б не навчились і залишились би й досі на рівні Середньовіччя.

3.

Не дивлячись на різні місцеві зміни, в космосі панує чарівний порядок, що переконливо говорить про якийсь великий плян, придуманий Творчим Умом. Найрізноманітніші речі в природі мають своє місце і всі разом творять одну цілість. Візьмим хоч би людське око-наука пояснює факти, але таке чудо, як зір і його посередництво з нашим умом, пояснити неможливо. Звичайний випадок, як того хочуть матеріялісти, тут ніяк неможливий. Теологія, або пляновість космосу скерована до будівництва краси і щастя, без якої не було б росту й розвитку нашого інтелекту, який робить наше життя таким багатим. Навіть абстрактна математика науковців говорить про красу і мудрість. Тільки людина з затьмареним умом не

⁴⁾ Антропоморфізм — персоніфікація явищ природи.

⁵⁾ Алегорія — говорити в переносному значенні.

бачить величі світу. Можна мати затьмарений ум від уродження, або наповнений фальшивими доктринами, як у комуністів.

Плян вимагає законів, які той плян регулюють. Природа повинується законам і навіть зміни бувають законні. Світ складається з цілої серії комплексів, керованих безліччю законів, підпорядкованих найвищому закону. Платон називав закони “формами”, які він розумів як ідеї. Закони природи поєднуються з духовими і їх зустрічаємо на кожному кроці довкола нас, чи мільйони світлових років далеко від нас. Їх заперечити неможливо. Астроном Кеплер говорив про закони: “Всемогучий Боже — це твої думки, і мої думки слідкують за твоїми. Ти — духове світло, від якого ані один атом у космосі втекти не може”. Речі не є такими, як вони нам виглядають і щойно ближчі студії відкривають закони. Але далеко не всі закони природи наука відкрила, чи взагалі колинебудь відкриє.

Деякі закони, як напр. закон тяжіння є дуже складні в чотирьох вимірних просторах із шириною, довжиною, висотою й часом, бо в просторах безліч різних тіл різної величини. Відносно постійного руху небесних тіл, закон динаміки говорить, що кожне тіло буде безконечно в русі, хіба що якимось іншим тілом його зупинить. Досліджувати дію різних законів природи належить до фізики й хемії. 2-ий закон термодинаміки, який говорить про спалювання енергії, отже виглядає некорисний для космосу, а радше для нас, бо коли сонце згорить, то й життя на землі згасне. Є це однак незнання інших законів і суцільності всіх законів. Бо енергія не згорає, а тільки шукає рівноваги з оточенням. Нова фізика не говорить, що світ хилиться до спочинку, а тільки до більш скоординованої діяльності. Світ еволюціонує, а коли де-не-де охолоджується, то це означає, що зникає хаос. Ті сили, які доповнюють 2-ий закон термодинаміки, або ентропію, науці ще мало знані. Знана є вже теорія квантів, яка говорить про безпричиновість підатомних частинок. Універсальний закон про періоди в природі пов'язаний навіть із нашим організмом, в якому удари серця й ритм в атомах тіла відповідає ритмові в природі. Наше тіло реагує на рух космічних сил.

Те, що ми не можемо схопити очима космічного пляну не означає, що він не існує. Закони самі себе не роблять, ані Ленін в своєму “діяматі” їх не видумав. Кожна деталь в процесах світу має своє призначення. Для Ньютона, який досліджував космічні рухи, закони — це дія Творця. В ніякому разі закони не є сліпий випадок і вони зовсім недвозначно говорять про Автора. Римський автор Вергілій сказав: “щасливий той, хто може знати причини речей”. Все має свою причину, отже і світ мусить мати причину. Закони світу не змінюються ніколи, ми можемо на них тільки будувати й готувати майбутнє.

4.

Містерія матерії, з якої складається світ, сьогодні вже розв’язана. З матерії залишилась тільки назва для ув’язненої енергії. І хоч наука не має досі абсолютних стандартів міряти космічну субстанцію, але після розбиття атому знайдено, що в підатомному світі діє електрика. Вона і є тим інструментом, при допомозі якого складаються різні матеріали всесвіту. Здавалося б, що інертна матерія скриває в собі напружену активність атомів і підатомних частинок, від складу яких, або від квантів, залежить вигляд і функційність матерії. Кусок матерії є в дійсності системою пов’язаних подій — розуму й духу всесвіту. Кванти й космічна радіація порядкують підатомним світом у дружній співпраці. Матерія має в собі елементи життя і свідомости, які покладаються на її животворність. Визначний науковець Дж. Джінс каже: “Нам не треба думати, що світ складається з солідних кусків матерії, яка держиться в часі й ворухиться в просторі”.

Знаний філософ Берклі заперечив матерію і сьогодні заперечує її наука. Матерію в 19 в. відкинено ідеалізмом і науковою “енергією або силою”. Матерія звільна вивітрується з матеріяльного світу, що заставляє думаючих людей відчувати спільність з духом космосу. Колір, звук, температура, смак і слух відходять із території фізики до суб’єктивних ілюзій, які в дійсності не є ілюзією, а дією атомів. Матерія — це тільки

змислове явище, в яке включається теж час і простір. Ми є мешканцями вічності. Матерія видима тільки тоді, коли зв'язана; навіть скелі — це наполовину кисень. 85 процентів людського тіла складається з невидимого газу. Координація невидимих елементів — це могутня творча сила, пов'язана з невмирущою енергією. Наша земна куля розвіялась би як дим, якби не енергія Творчого Духу. Вода, така важлива в нашому житті, складається з кисню й водню, але коли випарує, вона невидима. Це не значить, що вона перестає існувати.

Матерія не починається й не кінчається. Вона буває невидимою, або видимою в залежності від відповідних умов і співпраці квантів. Нажаль ми розуміємо всесвіт тільки по речах видимих, але невидимих речей більше, як видимих. І все невидиме й видиме в світі поєднане в одну велику цілість. Краплі дощу складаються з тієї самої води, яка несла човни запорожців до Царгороду. Коли матерія відходить поза границі спостереження, її місце займає невидимий творчий процес. Нова синтеза⁶⁾ повинна бути створена, щоб зберегти постійну рівновагу світу, бо порожнечі немає.

На місце згаслих зірок постають нові зірки в різних галактиках. Таким чином творчий дух вічно живий. Зорі розсіваються радіаціями в космічних просторах, а радіації згущуються в матерію. На руїнах старого постає нове. Циклічний космос безсмертний в усіх проявах. Матерія — це тільки хвилева ситуація космічних сил в часі і просторі. Кванти не можуть нічого сказати про реальність, бо вони рухомі, вони тільки говорять про творчість, яка безперервними хвилюваннями пише про мудрість вічності.

Модель всесвіту в Леніна — це тільки бездушна машина, ніби та шибениця для живої й думаючої людини. Детермінізм матеріялістів не знає нічого про душу, про релігійність, про вищі прагнення. Детермінізм — це механічне пояснення явищ природи. Найменший і найбільший світ, цебто атоми й галактики, не знають детермінізму. Це підтвердив визначний атоміст Плянк і його підтримав Айнштейн. Основні принципи фі-

⁶⁾ Синтеза — сполука.

зики домінує теорія квантів. Кванти — це кількість таких чи інших підатомних частинок в атомі, які дають атомові характеристику. Тут входить в рахунок “закон недетермінізму”, цебто, ми не знаємо, чого очікувати в детальних формах природи. Очевидно, багато явищ можна пояснити механічно, слідкуючи за причиною і наслідком. Але в ширшому і глибшому пов’язанні появляються сили, які ніяк не сходяться з механічним поясненням. Навіть наш мозок можна пояснити механічно, але все ж таки він є в контакті з вищою і невливою Реальністю. Свобідну волю й незалежні думки ніяк не можна пояснити механічно.

Поняття матерії, яке сьогодні перейшло в енергію, заперечує теж містерія безсмертної всесвітньої енергії. Світло теж конденсується в матерію, бо світло — це радіація, одна з багатьох, а радіація — це енергія. Нова енергія з нічого не може постати, вона тільки розподілюється й переформовується без будь-яких додатків. Силова різниця в струмі підатомних частинок вирішує, в котру сторону попливе струм. Коли ж поглянемо на життя, то тут навіть голим оком бачимо, що чистий детермінізм неможливий. Зовнішні об’єкти і явища можна описати математично, але тільки як вони проявляються, а не що вони собою уявляють. Творець працює поза часом і простором і не завжди згідно з нашою логікою. Матеріалістичне пояснення світу, що він постав сам із себе, зовсім незрозуміле й невивистачальне.

5.

Матерія перестала бути тим, чим вона була колись. За духом вічності не треба далеко шукати — він біля нас і в нас самих. Матерію замінено “субстанцією”, яка ближча до правди, але й субстанція — це тільки слово. В атомах хвилює енергія, про яку ми знаємо, що вона є, але не знаємо, хто нею керує. Мабуть атоми самі себе знають. Дослідник Едінгтон каже: “Змістом світу є ум”. І здається, він таки близько правди.

Простори завжди були сповнені малесеньких частинок, або електронів “+ і —”, які концентрувались біля свого нейтрального ядра, бодай так говорять найновіші досліді фізики. Електрична енергія відіграє основну ролю в організації і невмирущій дії субстанції світу. Мова фізики звучить сьогодні як поезія, або як молитва. Людська свідомість пучнявіє й виростає до найдальших горизонтів світу. Кожна форма субстанції постала й постає знову, як тільки складаються умови в схрещенні підатомних частинок. Тоді нові атоми будують нові форми. Нема іншої відповіді, тільки одна: Рух і дію електронів спричинює Керівник всесвіту. Але, як сказав філософ Лок, “дійсна природа субстанції буде на завжди незнана”.

Вернімося до слова “матерія”, бо вона для нас практичніша. Ми її бачимо й дотикаємо. Вона залежно від обставин і поштовхів прибирає різні форми. Ця склонність до зміни живе в дуже чутких квантах. Сьогодні знаними є понад сотня різних елементів, як залізо, золото, мідь і т. д. Деякі з них наука вміє змінити в інші, не дивлячись на складність підатомних частинок, які хоч і різні, але є з тієї самої сім'ї електричної. Величезні засоби енергії приходять до нас постійно з далеких просторів, із квейзарів, пұлсарів та інших небесних тіл. Може вони й породили нашу плянету. Це, що нам здається порожніми просторами, в дійсності густо наповнене хвилями електронів, які зустрічаючись з якимись об'єктами трансформуються, але ніколи не зникають. Вони існують не тільки в тому, що видне, але і в звукові, температурі й радіації. Вони пробігають через дроти й радіо-хвилями через повітря.

Електрична енергія діє не тільки в атомах, але й поміж атомами й молекулами. Ці останні — це комплекси атомів. Електрика, магнетизм і радіоактивність споріднені. Коли терти якийсь об'єкт, електрони оживляються і творять струм. Ним ми освітлюємо наші кімнати, гонимо машини й поїзди. Електрони, як каже дослідник Шредінгер, мають свою власну вимірність. Кожна хвилька має свою реальність, яку ми побачити не можемо. Та й самого електрона ми не побачимо. І тому неможливо сказати, куди котрий електрон біжить. Але серед тієї підатомної метушні є подивугідна цілеспрямованість. Про

це говорить Гайзенберг і Бор. Ці мініатюрні явища для наших очей не існують. Але ми маємо ум і він бачить далеко.

Електрони мають швидкість сотень тисяч миль на секунду і їхня маса змінюється зі швидкістю й температурою. Крім основних електронів є ще й інші підатомні частинки з тієї самої сім'ї, яких відкрито досі декілька дюжин. Кожній частинці відповідає протичастинка, електронам відповідають позитрони. Коли електрон зустрінеється з позитроном, вони викидають деяку кількість енергії, яка має дальше творче призначення. На тій підставі науковці, як Рутерфорд, догадуються, що крім матерії існує антиматерія. В центрі атома, ніби король, знаходиться ядро комплексу⁷⁾. Воно має неймовірне навантаження енергії. Коли б цю енергію вкласти в один кубічний міліметр, то його вага буде 200,000 тонн.

Відкриття наукою того невичерпного джерела енергії, збудувало атомну бомбу й відкрило нові дороги для майбутньої цивілізації людства. Ядро може жити тисячі мільйонів років, радіючи від себе енергію. Електрони кружляють кругом ядра, як малесенькі планети. 20 хвилин руху для електрона, чи іншої частинки, це ціла вічність. Елемент барію має 56 електронів, лантанію 57 електронів, а крім того, багато інших частинок. Це тільки так для прикладу, бо складність підатомного світу велика і щойно в стадії досліду наукою.

Рух сонця, нашої землі й інших небесних тіл, це тільки спільний рух більшої в'язанки атомів. Наше тіло — це теж в'язанка атомів, із яких дещо постійно викидається, а дещо приймається. Атоми завжди заховувались відповідно до своєї космічної природи. Ми є тільки малесенькою порошокною в порівнянні з землею, що й говорити про космічних гігантів, для яких наша земля — це порошок. Але й кожний атом є на такому самому пляні, як і весь космос. Якої величини один атом, то вистачить сказати, що його ядро має розріз менший, як одна мільйонна мільйонної частини одного інча. Відносно швидкості, то молекула, яка вміщає в собі сотні, а то й тисячі

⁷⁾ Комплекс — цілість.

атомів, біжить зі швидкістю кількох сотень футів на секунду. Молекула газу, коли його конденсувати, терпить мільйони ударів атомами всередині.

Атоми зударяючись розкладаються, або складаються. Вони пожирають, або викидають енергію. Їхня поведінка індивідуальна не є та сама, що збірна. Атом залишається незмінним так довго, як довго зовнішній неспокій і атаки є менші від напруги квантів всередині атома. В твердих речовинах, як метали, чи скеля, лежить великий потенціал ув'язненої енергії. Різні речовини мають різний потенціал. Ураній має в десять разів більше енергії, як вугілля. Атоми нашого ума можуть мати помітний вплив на оточення навіть без нашого відомо, про що говорить телекінез, або рушення предметів думкою на віддалі від нас. Можна сказати образно, що атоми — це актори, які грають велику драму космосу, в різних ролях, ситуаціях і одязі.

Коли температура в масивних тілах підіймається, вони втрачають енергію, коли ж температура знижується, вони енергію зберігають. Розігрітий елемент кидає енергію в формі світла якогось специфічного кольору. Всередині розігрітого елемента молекули й атоми в молекулах танцюють прискішеним темпом. Вогонь — це хімічна реакція, а хімічна реакція — це доведені до високої швидкості атоми й молекули. При зовсім холодній температурі атоми зовсім спокійні й пов'язані один із одним. Коли якась речовина викидає з себе енергію в формі проміння, то це називається радіоактивністю. Проміння складається з хвильок, а хвильки з підатомних частинок. Радіоактивне проміння носить назву альфа, бета, гама, ікс, інфра червоне та інші. Вони викидаються, або входять в іншу зустрінуту по дорозі речовину. Деякі з них мають швидкість 10,000 миль на секунду. В таких процесах атоми перебудовуються з однієї форми в іншу. Таким чином космос — це безсмертна лабораторія живучості й реалізації невимовного плану, яким керує Вища Реальність.

Космічна радіація, якої ми не помічаємо, приходить до нас із зоряних просторів, має вплив на земну атмосферу й на нас і проникає глибоко в землю. Високої швидкості й напруги

частинки проходять у глибину 770 футів води, або 7 метрів олова. Вони представляють собою одну п'ятсоту всієї енергії видимого світу. Надмірна радіація може бути дуже шкідлива. Вона вдаряє на зустрічні тіла, а ті від себе видають другорядну радіацію. Радіація розкладає й будує атоми й показує дію Творця. Матерія може бути зовсім перебудована радіацією. Є це один із фундаментальних процесів всесвіту, в яких матерія і радіація співпрацюють, бо всі типи радіації, це тільки форми вічної енергії. Сонячне проміння — це теж радіація. Є навіть такі струми радіації, які мають силу пробитись через усю земну кулю...

Зовсім не дивно, що ми радіації не бачимо, бо її потрясення буває 375 до 700 тріліонів на секунду. Це легко висловити словами, але уявити неможливо. А проте, поміж безконечно великим і безконечно малим у космосі, майже нема різниці. Космічна радіація — це бездонний резервуар невичерпної субстанції, яка проходить циклічні фази творчої будови й перебудови. Потрясення радіації плывуть хвилями, отже ми живемо в світі невидних хвиль. На тій базі постала в науці нова "механіка хвиль". Є два типи хвиль — найперше хвилі радіації і світла, а потім хвилі енергії замкненої в матерії. Ті, що замкнені, або ув'язнені, не є мертвими. Вони виконують свою функцію, як для них заплановано. Зважити радіацію неможливо, можна її тільки знайти. При тому варто зазначити, що матерія, яка радіює, нічого не тратить, бо вона теж одержує радіацію. Отже старе твердження, що сонце згорає, не є правдивим сьогодні.

Промінь світла, це струм маленьких електро-магнетичних хвильок. Вони діляться на одиниці, "світлові кванти" або "фотони". Світло завжди летить у прямій лінії і заламується тільки тоді, коли зустрічає якусь перешкоду. Довжина хвильок може бути різна, залежно від енергії. Атоми, електрони, фотони — це вояки нечисленної армії, якої завдання не воювати, а порядкувати. Вони є незнищима, або безсмертна енергія, отже й ми безсмертні, бо ми є тільки в'язанка енергії, упорядкована вищими законами духу. Смерти в космосі нема, є

це тільки обскурантна⁸⁾ християнська видумка. Вже Демокрит і Люкрецій при кінці старої ери говорили, що атоми безсмертні.

Не робім собі ілюзій, що ми вже знаємо все. Наші знання дуже обмежені й ми є тільки на дорозі до цілковитої правди. Такі науковці як Плянк, Шредінгер, Гайзенберг, Кюрі, Рутерфорд і Айнштейн багато дали нам в ділянці атомістики, але світ іде скоро вперед і сьогоднішнє знання буде перестаріле завтра. Тайни ждуть на нас, щоб ми їх відкрили. Ми знаємо наприклад, що електрика — це енергія, але що воно таке в своїй основі, ми не знаємо, як і не знаємо, що таке наша думка.

6.

Безмежні простори є сповнені сил, невідомих для нас. Факти самі для себе не мають значення, коли вони не пов'язані й не сконсолідовані⁹⁾. Факти є самі для себе, байдужі до нас і до нашого життя, а природа так довго залишається загадкою, як довго наш інтелект спить. Але йому дано діяти й розвиватися, шукаючи розв'язки в усьому. Він же складова частина природи, бо природа його створила. І до розв'язки тайн природи він постійно наближається. Поняття простору, в якому будуємо наші картини, й часу, в якому вони сліdkують одна за одною, залежні від нашого уму. Нам здається, що ми живемо в світі реального й шукаємо нереального, а воно якраз навпаки, ми живемо в світі тіней, які кидає вищий реальний світ. Живучи в світі тіней, нам тяжко піднятися до вищої реальності, хоч наша свідомість цього постійно вимагає, бо світ — це одна велика цілість.

Наш ум не є чимсь абсолютно окремим від тіла, хоч його дія духова. Вся матерія залежна від невидимих законів

⁸⁾ Обскурантизм — опозиція до прогресу. Обскурантний — той, хто стає в опозицію проти прогресу науки, розслідувань і реформ.

⁹⁾ Консолідовані — зміцнені (зміцнити своє становище).

духу. Ми маємо багато на нашому умі, бодай так нам здається, але мусить бути вища Істота, яка має все на умі. Так говорить ідеаліст Берклі. Також об'єктивність предметів у нашому умі постає тому, що вони існують в умі Вічному. Ми називаємо реалізмом те, що бачимо, але наука сьогодні каже, що різниці поміж реалізмом та ідеалізмом затираються, коли взяти невимимий атомний і підатомний світ. Наші думки й почування — це тільки вібрації, такі подібні до космічних радіацій. Приходиться думати, що основною субстанцією всесвіту є дух, який є дійсною реальністю поза всіма явищами.

Матерія має обмежену свободу, але не дух. Наші змисли ув'язнені в тілі, але ум наш свободний, а змисли йому підлягають. Всесвіт — це динамічна дія духу, а ми його маленька частинка. Поняття, які ми будємо умом, приймають участь у глибинних поняттях всесвіту. Нашими думками ми знаходимось у кожній частині світу. І тому космічну свідомість ми носимо в нашому умі, який є в рамках фізичного світу. Всі наші духові маніфестації — це ніби відблиски Єдиного Ума. Цей ум ніби та надавча станція, від якої наш ум приймає музику космосу, яка будить його і нас до творчості. Зрозуміло, що в нашому маленькому умі космічні репродукції дуже обмежені і невиразні. Але бувають моменти проблеску, коли ми ловимо чудові об'явлення, від яких стає радісно на душі. Наш ум не має достатньої чутливості для глибокої космічної участі. “Природа служить вищій волі, а ми служимо один-одному, наслідуючи природу” — каже індійський мислитель Срі Оробіндо. А наш великий В. Симоненко каже:

Живе лиш той, хто не живе для себе,
Хто для других виборює життя.

Для Срі Оробіндо “світ духу — це Пуруша, а світ матерії — це пракріт” — цебто два вигляди тієї самої дійсності. Для нас світ духу залишається містерією. Щоб розуміти природу всесвіту, треба найперше розуміти природу нашого ума. В щоденному житті ми пристосовуємо природу до наших практичних ідей, навіть наша мова походить від земних переживань і понять. Але дійсно реальні речі незалежні від нашого сприй-

мання, бо воно надто коротке. Ми не чуємо надзвичайно частих звуків, не бачимо радіації. Але наш розум відчуває дещо з невидимого світу. Напр. ми знаємо, що різні кольори — це тільки різниці в довжінні електро-магнетичних хвиль. Багато чого ми догадуємось, хоч наші телескопи й мікроскопи примітивні. Але ми бачимо наслідки й вони говорять нам про причини. Ми мусіли б залишити світ тіней, в якому живемо, щоб бачити реальність, але це неможливе. Тому наш розум нам допомагає, а за розумом віра в те, до чого розум не досягає.

Те, що сонце було в якійсь зударі з іншим космічним тілом, а може стався в сонці великий вибух підчас якого відкололась частина газів, є причиною існування землі й життя на ній. Для хемії — життя це та сама категорія, що електро-магнетизм, або радіо-активність. Про життя буде окремий розділ у цій праці, а зараз згадаємо тільки коротко. Різні роди матерії формувались із хаосу, їх є більше сотні. Життя почалося при допомозі вуглецю. Тоді, коли атоми різних елементів організуються в молекули з 2-10 атомів, то молекула життя має тисячі атомів вуглецю. В тому різниця життя від інших елементів. Але є щось більше в клітинах життя, як вуглець, водень, кисень, чи азот. Це та необхідність, яка ставить життя вище всього. І хоч всесвіт не був запланований тільки для життя, але воно не появилось випадково, як того хочуть детерміністи¹⁰⁾ й матеріялісти. В симфонії космічних законів життя разом зі своєю духовою надбудовою зайняло почесне місце.

Життя — це гармонія вібрацій¹¹⁾, які можуть бути знищені радіацією мікробів. Але допоміжна дія радіації нейтралізує й поборює дію мікробів. Старіння живого організму — це руїна клітин, які не мають сили відродитись. Якби ми могли усунути причини руїни, ми жили б до 1000 років. Хто-зна, чи на інших планетах, де існують відповідні умовини, життя не є на вищому рівні, як на землі. Динаміка атомів не всюди однакова. Але не довгий вік має значення, бо наша участь у вічності ніколи не кінчається. Ми є тільки хвилевими гостями на

¹⁰⁾ Детермініст — певний своєї, хоч і неправильної, думки.

¹¹⁾ Вібрація — коливання.

землі й бачимо тільки маленьку частинку безмежної цілості. Будьмо щасливі, що бачимо, бо камінь не бачить. Наша свідомість — це найкращий доказ нашої приналежності до Вищої Реальності. Гете сказав: “Найбільшим щастям думаючої людини є зрозуміти речі, які можливі до зрозуміння, а незрозумілі — подивляти в спокій”.

7.

Теорія релятивності¹²⁾ Айнштейна і теорія квантів Плянка, зробили революцію в космічному думанні. Є це дві сторінки нової фізики. Теорія релятивності говорить про неможливість вимірності часу, простору, маси й руху, які залишаються тільки поняттями людськими. Теорія квантів заперечує детермінізм, цебто не можна передбачити поведінки підатомних частинок і їхньої кількісної організації. Нам здається, що ми живемо в світі часу і простору. Але час і простір — це тільки ілюзія, бо поняття ті створені нашим умом на нижчому рівні духового життя. Також маса і рух зовсім не так виглядають, як нам здається. Час і простір — це тільки тіні, які кидає вища реальність у наш нижчий світ.

Безконечність простору й часу — це понадрозумова містерія, яка приголомшує нас і тому треба бути дуже обережними із цими поняттями. Космос не можна розцінювати й міряти на взір тих речей, які довкола нас. Нема в просторах точки опертя, щоб почати міряти, бо все є в русі. Віддаль теж не має значення, бо для подорожжування ума час не існує. Незнаний для нас центр це “тепер”. Платон писав “Ми кажемо “був”, “є”, “буде”, але в дійсності тільки “є” можна правильно вжити”. Явища природи не можна поділити на час і простір, бо природа має свою власну довжину, ширину і глибину. Всі ті виміри разом зі швидкістю на різних зорях мають різне поняття. Коли ми бачимо різні частинки цілості, як вони одна по одній наступають, то в нас постає поняття часу. Нам було б

¹²⁾ Релятивний — відносний.

неможливо обійтись без поняття часу та інших вимірностей, але життя наше надто коротке й розум наш надто обмежений, щоб пізнати правду. В теорії релятивності всі наші вимірності приходиться зводити до невідомої четвертої вимірності.

Космічний ритм працює поза нашими людськими вимірностями. Ми не знаємо, що зроблять міріади атомів у найближчу хвилину, про атоми ми тільки думаємо. Світло часто приходиться до нас із зірки, яка вже давно згасла. Той самий експеримент повторений може дати багато різних результатів. Відносно маси, то кожний рід енергії має свою власну масу. Природа не знає нічого про якісь точні виміри, це тільки форми нашої логіки. Але навіть логіка не знайде положення і швидкості електрона. Нам хотілось би, щоб усе було ясним і зрозумілим. Але процеси космічні, які тривають мільйони років не є завершеними, а в постійній реалізації і їх схопити в означений нами момент неможливо, навіть якби ми мали здібність усе розуміти.

Модерна фізика купує весь космос в етері, значить наша земля теж пливе в морі етеру, але ніхто не знає, що таке етер. І тільки "половина науковців визнає існування етеру" — каже Еддінгтон. Але за здогадами завжди йдуть досліді, які можуть потвердити здогади, або заперечити. Вища реальність є на те, щоб її відкрити і людський ум все більше й більше відкриває. Це один із законів еволюції. Але є речі, які ми ніколи не відкриємо, бо внески нашого ума не ведуть далеко. Ось ми сидимо при столі і нам здається, що ми є в спокої. А тимчасом стіл і кімната і вся земна куля летить у просторах кріжком сонця, а ціла сонячна система теж летить своїми дорогами. А атоми нашого тіла кружляють по своїх власних орбітах. Як же тут визначити слово "спокій", коли це тільки ілюзія.

Пояснити космічні явища ми можемо, коли до них підійти з різних сторін, бо світ це не машина, яку можна пояснити математично. Ми можемо сказати, що сонце посиляє енергію до землі, але її зміряти неможливо, бо та сама енергія в різному часі і просторі буде різною. В тому і є її релятивність. Майбутнє всесвіту годі передбачити, одне є певне, що наші знання поширюються й поглиблюються й людина на землі по-

чинає доходити до повноліття. Є щось поза нашим умом, що вкладає в нього все нові поняття і нові зв'язки тих понять. Це “щось” — це Вища Реальність, яку ми називаємо Богом. Ми без неї ніяк обійтись не можемо й вона показує нам дорогу до еволюції.

8.

Ми даємо пояснення всесвіту й нашого в ньому існування, але це ще далеко не все. Ю. Гекслі каже: “Правда не об'являється як цілість, її треба прогресивно розкривати”. Ми не можемо надіятись розкрити колинебудь усю правду про все-світ. Ми пробуємо відчитати тайне письмо, не маючи до нього ключа й не маючи контакту з автором письма. Ми беремо речі так, як їх бачимо, не знаючи їх складності, гармонії і краси. Те, що вміє пояснити фізична наука, є тільки малою частинкою дійсності, бо безмежні простори і складність космічної дії не так легко віддають свої секрети. Наука поглиблює знання, але містерії не вияснює. Тому приходиться вірити на базі того, що знаємо. Але сліпа віра нікуди не веде. Платон мав рацію, коли писав: “Ми є ув'язнені в печері без світла й тільки можемо оглядати тіні на стіні”. А наша доля подібна до долі легендарного Тантала, який стояв по шию в воді і вмер зі спраги.

Людина, живучи в часі і просторі, не може зрозуміти дійсної правди і себе самої. Те, що видиме, заслонює реальне. Великі запаси нашого інтелекту марнуються, так як марнується сонячна енергія, яка до нас доходить, але ми не вміємо її використати. Безмежні запаси космічної енергії є до нашої диспозиції, але ми палимо дерево й вугілля, щоб роздобути крихітку енергії. Вища Реальність посилає нам різноманітні скарби, яких ми не бачимо й не вміємо оцінити. Вища Реальність — це свідомість, динаміка, безсмертя й гармонія. Нема смерти ані застою в співпраці електронів, атомів, молекул і таких великих молекул, як наша земля, або й безмежно більших. Кожне існування — це індивідуальна організація пов'язана з загальною.

Пощо мали б ми журитися про сотворення і скорий кінець, як того хоче християнство, коли ті речі звучать так наївно в космічних вимірах. Хаосу ніколи не було, але були різні форми, які повсякчасно змінюються. Те, що кажуть існуючі релігії, філософія, наука, треба передумати й шукати, на те ми маємо розум, бо правда виринає для того, хто її шукає, так як електрони шукають свого призначення. Не біжим сліпо в одну точку, бо світ пребагатий і звертає до себе нашу увагу. Чим ширші наші горизонти, тим більше розуміємо. Християнська видумка про упадок людини заслонює нашу дорогу до космічної Правди, затикає нам вуха й тому ми не чуємо гармонії космосу. Не тільки наше життя, але вся людська історія, це тільки одна частинка вічності. Ми є мешканцями малесенької горошинки в незмірних просторах, а проте думкою можемо так далеко сягати і приймати участь у складних процесах світу. Остаточна синтеза нашого життя належить до нашої душі, яка чує в собі голос вічності, яка тужить за Вищим Єством і Йому співає гімн.

Світ не є закінченим продуктом, він постійно формується. Те саме людина й людське суспільство. Відкривати нові речі в скарбниці Вічності повинно напувати нас щастям і світ наш чаром. Помилки ми будемо постійно робити, бо на помилках і досвіді вчимося. Вища мудрість виринає звільна й ми ніколи не перестанемо дивитись на містерію з релігійним хвилюванням. Бо ми вирости з того, що вище нас і наш релігійний досвід і віра пов'язує видиме з невидимим. Звеличання природи і наше єднання з нею — це підстава нашого існування й оформлюючий аргумент нашого космологічного світогляду. Коли ми прийдемо до цілей і завдань нашого існування, ми мусимо мати Капітана на нашому кораблі. Поет і філософ Ірану Омар Хаям сказав: "Я не навчився нічого від життя, хіба що подиву".

КОСМІЧНА СВІДОМІСТЬ

1.

Космічна свідомість, як частина людської істоти, сягає до поєднання видимого світу з невидимим, при допомозі розуму й містичних схильностей людського інтелекту. Є це теж голод незнаного й вищого від нас. Пробуючи вирватись із земних обмежень, ми бачимо всесвіт у безмежному багатстві, гармонії і красі. Ми хотіли б порвати ті заслони, які скривають перед нами абсолютну правду і в містичному надхненні догадуємось, що над нами мусить бути Вища Свідомість, яка керує світом і нами. В душі нашій відчуваємо порожнечу, яку хочеться заповнити змістом, щоб бути ближче до правди.

Космічну свідомість можна поділити на три ділянки містичного досвіду, які одна одну не виключають, а всі три є виразником релігійних диспозицій в людині. Є це містика любови, знання і природи. Любов це не любов змислова, а любов духовна всього, що є вище й ідеальне. Це бажання участі в загальному існуванні, щоб не бути покинутими в струмі життя. Це бажання участі в Вищих плянах. Містика знання веде нас до пізнання тайн всесвіту, не тільки в його фрагментах, але в цілому. В нашому досвіді хочемо зрозуміти мудрість всесвіту і відповідно доповнювати нашу свідомість. Третій містичний досвід — це містика природи, якою відзначаються релігії Сходу, а в Європі — філософ і містик Спіноза. Для них Бог присутній в кожній деталі природи, а людина це теж своєрідна деталь одуховленої цілості. Це т. зв. пантеїзм, який в буддизмі чи в таоїзмі навіть не говорить про Бога.

Свідомість вищих і об'єднуючих сил світу пробивається через історію і час (як речі проминаючі) у вічність і безконечність. Правильно писав Ю. Липа: "Люди живуть не тільки в очевидних будівлях, вони перебувають також і в невидимих будівлях". Розбуджена емоціями свідомість в людині стає

надхненням релігійних проповідників, філософів, поетів і мистців. Дослідник містики Р. Бак каже: “Є це інтелектуальне просвітлення, яке неможливо описати”. Різні епохи мали різних містиків-філософів. В історію записались такі містики, як Будда, Ісус, Павло з Тарзосу, Сократ, Платон, Мохаммед, Данте, Буніян, Бемен, Бейкон, Екгарт, Блейк, Сведенборн, Вітмен, а в нас Сковорода, коли згадати важніших. Писати про кожного з них треба було б окремої праці, але про деяких мусимо згадати. Всі вони були такі різні, як ті квіти на леваді, але всіх єднає одне, це шукання одности з Вищою Реальністю.

Поступово, з розвитком науки, людство почало впізнавати всесвіт, опертий на закони. Містичні елементи Сократа, Платона й неоплатоніків мали вплив на християнську теологію, яка виросла на легендах про “спасителя”. Особливо неоплатоніки з Плотиним начолі, дуже спричинились до інтелектуального й інтуїтивного відкриття проблеми реальности. В той самий час процвітав на Сході буддизм та пантеїстична філософія індійських Упанішадів. Будда в мітичному трансі¹⁾ відкрив всеохоплюючу велич “вічне колесо”, знання, яке є понад земним знанням. Осягнення Нірвани дорогою чеснот це “статися”, але чим, то Будда сам не знав. Бо Нірвана означає виректись інтелектуальних функцій і осягнути вищий ступінь байдужости до всього земного. Через те й застоявся Схід і щойно сьогодні прокидається під впливом динамічного Заходу.

Орієнтальне²⁾ ув’язнення свого “я”, навіть у дуже поетичній екстазі, пробивається і в Упанішадах, філософічних творах індуїзму й веданти. Це та сама Нірвана, що в буддизмі, або “святий стан” без бажань, забуваючи, що без бажань нема розуму. Відносно остаточної правди, то вона невловима і що б людина не думала, то завжди буде “Ні, ні!” Тому Упанішади кажуть: “Будуть бачити і не схоплять, будуть чути і не зрозуміють”.

В поемі Бхагавад Гіта, яка є завершенням книг Вед, говориться: “Все знання — це незнання”. Все таки серед хаосу

¹⁾ Транс — затьмарена свідомість.

²⁾ Орієнтальне — східне.

містичного многобожжя вже говориться про “Цю Одну Істоту”, або Браман, яка рівнозначна з поняттям єдиного Бога. Браман — це Першо-Причина й одність в різноманітності. Ми знаємо тільки одне напевно: “Тат Твам асі” — що Ти є. Але навіть це “Твам” — це тільки частинка безмежного Брамана.

Містик Павло з Тарзосу був під впливом тодішніх “містів” і був захоплений спасінням себе самого і зруйнованого життєвого народу. Його космічною свідомістю був Христос, уявна фігура з-посеред трьох десятків “спасителів” у різних країнах тогочасного світу. Його космічна свідомість дуже суб’єктивна, хоч він опирається на містичного Христа. “Блаженні убогі духом, бо їх є Царство Небесне” подібне до індійської “авідія”, або незнання. З містикою і значенням всесвіту він пробує поєднати біблійні легенди й забобони і з того виходить недоречність, бо “об’явлена” релігія й інтелектуальна містика — це зовсім різні речі. Його сучасник Діонісій Аеропагіта пішов слідами Павла.

Плотин, який жив у 3 віці, значно пізніше від Павла, стоїть багато ближче космічній свідомості. Для нього підмет і предмет мусять бути поєднані. Зовнішні картини предметів і оточення не говорять усієї правди, але показують дорогу до вищого. Якби душа наша не була поневолена змислами і пристрастями, ми бачили б багато більше. Про містичку говорить Плотин, що “всі її мають, але мало з неї користає”. Деякі ідеї Плотина знаходяться в Упанішадах і в Ведах. Як і Упанішади, Плотин заперечує вартість розуму. Саме тоді формувалось християнство і Плотин мав на нього вплив.

Мохаммед, подібно як і Павло, мав візії на горі Гара. Будучи під впливом юдаїзму і християнства, він проголосив віру в єдиного Бога Аллаха, визнаючи Ісуса тільки як учителя. Аллах нібито особисто передав йому післанництво голосити правду про життя вічне, на яке треба собі заслужити шляхетним життям. Космічна свідомість у нього була дуже коротенька, подібна до Ісусової, обмежена до земної моральності з наказу Бога-Батька в людській подобі. Дещо далі від Мохаммеда пішли містики ісламу, т. зв. Суфі, які були під впливом Індії. В релігійній екстазі вони вірили в поглиблення душі і присутність

Божу. Аль Газалі говорив: “Відлучи серце твоє від усього, що не є Богом”. Християнський містик Скотус Ерігіна в 9 віці говорив, що “все в світі залежне одне від одного, а над усім панує Божий ум”.

Темні віки Середньовіччя під тиском церкви вбили будь-яку думку, а християнська містика “святих” була підшита за-бобоном. Під впливом Ренесансу виринають в 16-17 віці три визначні містики, Ф. Бейкон, Й. Бемен і Б. Спіноза. Ф. Бейкон в роздумах насамоті писав свої сонети космічної свідомості. Він говорив, що “свою свідомість він не одержує за посередництвом того, що бачить, але з душі”. В еволюційному процесі, самосвідомість породжує космічну свідомість. Космічна свідомість дає поштовхи розумові. Філософ Бейкон один із тих, які поклали підстави під модерну науку, звертаючи увагу на вартість розуму.

Бемен — це релігійний містик, для якого Бог — це пропасть, все і ніщо. Його вислови незрозумілі, бо був малоосвічений, як Мохаммед. Його космічна свідомість — це Христос і спасіння. Його слова: “Я не збираю знання з книжок, бо я маю його в собі самому, бо небо й земля з усіма мешканцями і навіть сам Бог є в людині”.

Спіноза був пантеїст, для якого Бог і природа — це одно. Закон природи — це розум Божий, а думка — це прикмета Божа. 18-ий вік дав двох містиків, Е. Сведенборга і В. Блейка. Обидва були християнськими містиками, але мали свою власну віру.

Блейк погорджував церквою й ніколи до неї не ступив. Самосвідомість була для Блейка і для Сведенборга перешкодою до вищого світу духу. Їхні візії на тлі мітичного християнства були післані їм Богом. Вони не самотні, як доказ того, якої руїни може наробити в душі людини забобон. Сведенборг зустрічався навіть з ангелами й духами, подібно як Ісус, Мохаммед та інші візійники. Дійсним містиком 19 в. був американський поет В. Вітман, який писав свої поетичні візії прозою. Спочатку дивились на нього як на примітива. Він чув навіть, як трава росте. Він розмовляв з квітами й деревами і кожна дрібничка в природі була для нього важною частинкою велич-

ного храму. “Життя кожної людини може бути величне й героїчне” — він казав. Смерть — це абсурд, бо Бог є всюди, і боятись смерти нема потреби. В нього був глибокий змисл вічного життя і присутності Божої. Його слова: “І я знаю, що дух Божий є моїм найстаршим братом”. “Ти Боже прояснив моє життя”. “Так як щастям є вродитись, так і щастям є вмерти”.

Окреме місце займає в містиці глуха і сліпа О. Келлер в 20 в., глибоко релігійна, але критична до біблійних легенд. Інструментом її космічної свідомости була її душа, яка бачила дуже далеко, сама позбавлена земних перешкод. Вона думала категоріями поза часом і простором, так як думають сьогодні науковці атомісти. Вона говорила: “Я не можу уявити себе без релігійних почувань”. Цих декілька постатей із галерії містиків в історії хай послужить нам як вступ до інтерпретації космічної свідомости, як бази релігійного досвіду. Більшість із них, як і їхні часи, не позбулись релігійного забобону і щойно пробудження розуму поглибило творчий релігійний досвід і спрямувало релігійність на нові дороги.

2.

Ум думаючої людини завжди знаходить глибоку загадку й містерію буття, від найдавніших часів і найпримітивніших проявів містики, головню релігійної містики. Людина шукає якогось вияснення світу і свого місця в світі, щоб знати на чому будувати своє майбутнє й заспокоїти голод безсмертя. Дослідник Отто пише: “Основною категорією релігійного досвіду є змисл містерії і подиву”. Цей досвід, на його думку, має три складові частини: емоційну, практичну й інтелектуальну. Спіноза бачить три типи знання в містиці, сприйняті змислами, розумом та інтуїцією. Всі три координуються. Коли одного з них немає то знання недостатнє, або й зовсім неправильне. Поза змисловими враженнями наш інтелект шукає контакту з невидимим світом. Тверді факти досвіду і змислові враження не заповнюють нашої свідомости. Містичне й інтуїтивне світло,

загально знане в поезії, містецькій творчості, філософії, етиці й навіть в науці, яка без інтуїції й містики обійтись не може.

Містика й космічна свідомість ідентичні³⁾. Є це форма релігійного досвіду, але не релігія. Для релігії потрібні ще й інші чинники, як віра, мораль, філософія й мистецтво. Всі люди мають вроджений деякий змисл містичного. Слово “містика” походить від грецького “містос”. Так називали того, кого приймали до культу спасіння й безсмертя. Містичні переживання дуже тяжко описати, бо кожний переживає по-своєму. Звичайно це бувають короткі проблески інтелекту, наснажені оптимізмом, моральністю, radoцями життя, любов’ю до правди, безсмертя й космічної мудрости. Космічна свідомість охоплює цілість світу й людське “я”, як виразник космічної сили. Поза хвилевими проблесками, які помагають думанню, буває в деяких людей і глибша інтелектуальна контемпліяція⁴⁾, в якій підмет і предмет зникають, де, як каже містик Екгарт “Все є одне й одне є все”. Одність у протилежностях, змисл безчасовости й безпростірности, як у китайському Тао і в мусульманських Суфі. Містик Блейк написав гарного вірша на цю тему:

Гляди на світ, як на зерно піску,
І небо, як дикий квіт.
Держи безконечність на долоні твоїй
І вічність в одній годині.

Космічну свідомість дуже тяжко вкласти в слова, бо вони не достатні. Кожна людина переживає інакше, коли вона слухає симфонії. Емоції вимагають авторитету до чогось вищого, понадбуденного. І хочеться шукати доріг до інтерпретації найвищої тайни буття, але безсилля будить тільки подив перед складністю і глибиною проблеми. Містичне світло — це світло в темряві, яке освітлює контури⁵⁾ невідомого, але його цілості побачити неможливо.

³⁾ Ідентичні — подібні.

⁴⁾ Контемпліяція — скупчення думок.

⁵⁾ Контур — лінія (окреслення чогось).

Перед величчю всесвіту наше “я” робиться як порожинка. Поглиблюючи нашу свідомість виходимо з тюрми обмеження і стаємо на порозі безконечного. Голос безконечности відзивається в нашій душі. Містики завжди шукують самотности, бо в тишині цвіте душа й гомін життя не стоїть на перешкоді. Щоденне життя губиться в роздумах про вічне і хочеться вийти із свого “я”, щоб стати ближче до Вищої Реальности.

Не всі містики бачать те саме, бо в кожній людині інша особистість. Багато, як ціла галерія християнських святих і аскетів, опановані забобоном і упередженням, отже до їхніх візій не можна мати довір'я. Виходять різні форми тієї самої Реальности, або взагалі фальшива “реальність” хворої людини, неконтрольована розумом. Тоді мова участі в візіях не приймає, бо мова залежить від інтелекту. Хворобливі візії, як у Павла й Мохаммеда, будить дальший забобон, а коли він (забобон) попаде на пригожий ґрунт, стає стихією, як це було з християнством.

Вплив на містика має надхнення, фанатизм, емоційна чутливість, безкритичне засліплення, які доводять до збочень, але коли контрольовані розумом, будують здорову космічну свідомість. Часто звеличення й молитва йдуть разом з містикою, але не завжди. Мільйони молільників по церквах повторюють молитву, як ті закляття дервішів у давнину. Серед них бувають безнадійні лунатики, мрійники й обманці. Космічна свідомість — це щось глибшого від молитви й не вимагає традиційних релігійних формул. Коли свідомість звертається до Бога, молитва стихійно родиться в душі.

В психічному збудженні одиниці попадають у понадреальний світ, куди ведуть їх ті сили, які дримають у кожній людині, — як гіпноза, телепатія, передчуття та інші сили, пов'язані з космічною свідомістю. Самогіпноза помагає в несподіваному самовидужанні хворої людини й такі явища фальшиво інтерпретують, називаючи їх чудами, не думаючи про те, що найбільшим чудом є людина і її інтелект. Освітою і практикою можна свої природні таланти поглибити. Інтелект людини відіграє центральну роль в житті і в релігійної людини він на-снажений космічною свідомістю. Правда містика — це інте-

лектуальна ілюмінація⁶⁾ і динамічна концентрація, в якій емоції, думки і воля зливаються в одне. Інтелектуальна ілюмінація збагачує сучасне життя й показує дорогу в вічність. Вірне пояснення законів природи поширює горизонти думання. Думки, як проміння сонця, просвічують дорогу життя в напрямі до вічності.

Зрозуміла річ, що людина з глибокою космічною свідомістю ніколи не сумнівається в існування Бога.

Містика — це радше експериментальна мудрість і знання Бога, якого присутність відчувається інтуїтивно. Індійська Шанкара бачить присутність Божу в природі й навіть у людині. Спенсер говорить про невлесиме свідомість Абсолютної Реальності поза явищами видимого світу. Є це внутрішній, або містичний досвід, який треба відрізнити від філософічного, хоч в філософічному без містичного надхнення обійтись неможливо. Деякі філософи опираються на розум, того несвідомі. Містичний досвід дає нам безпосереднє знання контакту з Богом, при допомозі думки й почувань. Те знання дає нам задоволення і спокій, а в хвилини якогось нещастя, або хвороби, додає нам сили й надхнення. Віра в правду — це і є віра в Бога. Наша воля шукає контакту й поєднання в Вищу Реальність, яка ломить усі перешкоди й будує космічні пляни. В тих плянах хочеться знайти своє місце. Хочеться сказати словами Симоненка:

Ми в світ прийшли успадкувати славу,
Діла і думи й чесні мозолі,
Батьків велику полум'яну славу,
Що захищали правду на землі.

Більший, або менший, містичний настрій опановує поета чи композитора, яким містична інтуїція помагає творити. Ніби хтось невидимий сидить біля них і диктує їм думки й настрої. Це можна назвати своєрідною релігійністю, обожнюванням природи, життя, краси й вищих ідеалів. Глибоко релігійних осіб, які звеличують Вищу Реальність, нема багато. Це ті, про

⁶⁾ Ілюмінація — освітлення.

яких Плотин говорять, що “летять в одиночку до Одного”. І не всі мають потрібні обдаровання до містики. Звичайні мрії — це ще не містика цілісного існування й космічної мови. Проблеми космосу й буття можуть не існувати навіть для того, хто багато студіює. Поза знанням кабінетним є метафізичне знання Чуан-тсу, Шанкара, Плотина, Ібн Арабі й Екгарта. Є це знання інтуїтивне, без ерудиції, хоч і не без розуму.

Всі містики історії людства — це попередники нової космічної свідомості, яка йде разом із розвитком науки. Разом з відкриттями, всесвіт набирає все глибшого й більш цілеспрямованого значення, але не того значення, яке міряється інструментами фізики. Нове значення огорне все людство духом і поставить його на належне місце у пляні всесвіту. Те значення не будують “сліпі” атоми, як кажуть матеріялісти. Бо кожний атом окрилений духом космічного порядку й сили. Кожний атом — це судно Вищої Правди, вічної і незнищимої. Розуміє це тільки людина сповнена духом космічної свідомості й релігійного надхнення.

3.

Містичний досвід збагачує нашу космічну свідомість. Кожний задум має містичний характер, але коли задумуємось над земними проблемами, тоді задум не має космічного характеру. Задуми або роздуми мають теж терапевтичну⁷⁾ вартість для упокоєння нервів, кровообігу й гармонійної праці цілої нашої фізіології. Тільки проблеми вічні й космічні вимагають особливої містичної контемплії, переважно релігійного характеру. Одиниці з таким обдаруванням не можуть описати того, що вони переживають. Наша мова постала як інструмент опису змислових та інтелектуальних переживань. А в містичному трансі емоції, воля, думки й інтуїція зливаються в одне. Містичний транс — це не тільки поєднання всіх духових еле-

⁷⁾ Терапевтика — лікування внутрішніх хворіб.

ментів нашої особистості, але синтез⁸⁾ того, що в нас і поза нами. Індійські йоги кажуть “загубити себе, щоб знову знайти”. Біда тільки, що без переваги розуму можна себе зовсім загубити.

В містичних роздумах почування й думки знаходять сучасне в вічному й вічне в сучасному. І тому час, простір і світ видимий мають для нас релятивну ступінь вартости, як і все, що не є Остаточною Реальністю. Реальний світ на нашому пляні є тільки тінями Вищої Реальности, яка відзивається в нашій душі. Той духовий голос у нас самих, ми намагаємось відкрити медитацією⁹⁾. Таоїсти, буддисти і брамани пробують відірватись від сучасних явищ і проблем життя. Але чи це можливо? Без розуму й без порівняння реального з понадреальним, годі прийти до будь-яких висновків. А без висновків дух наш спить. Його можна розбудити тільки розумом. Тоді він розкривається динамічно в такому напрямі, в якому ми маємо здібності — в сторону естетики, наукових дослідів, чи релігійного досвіду.

Шанкара в Індії шукає “дійсного я”, незалежного від почувань і пам’яті, безсмертного й незмінного, поза часом і простором. Індуси називають його Атман, а Шанкара каже, що Атман і Брама, або Абсолют, це одне й те саме. Чи не задалеко йде уява Шанкари й чи таке “я” взагалі існує? Можна думати, що внутрішня тенденція¹⁰⁾ нашої душі стремить до свого джерела і що поміж мікрокозмом і макрокозмом існує пов’язаність, але моє “я” це не “я” Вищої Реальности, а тільки його тінь. Та сама тінь існує в кожній частині земної реальности, в кожній події, і різниця між реальним і надреальним є в пропорції і в якості. Безконечна кількість форм довкілля не є досконалими в порівнянні до вищої досконалости, яка над ними панує. Форми реального світу, в якому живемо, не тільки недосконалі, але й ілюзорні, тимчасові, картинні творива нашого ума. Ми тільки короткозорі обсерватори того, що робить Вища Сила.

⁸⁾ Синтеза — сполуна.

⁹⁾ Медитація — роздумування, мислення.

¹⁰⁾ Тенденція — власне переконання.

Наше “я” є навіть перешкодою до глибшого знання, бо воно земне. Але ту перешкоду пробує ламати наша вдумчивість, пробують ламати індійські йоги. Їхня контемпляція і містика — це не знання, а тільки здогади, бо вони намагаються “позбутись усього земного” й людського. Те саме дораджують містики Плотин, Бемен і Екгарт.

І коли людина позбудеться свого “я”, як це пробують робити йоги, то вона більше не людина з динамічною індивідуальністю, а тінь людини. Космос створив людину для життя, а життя — це динаміка й напруга. Участь у Вищих плянах вимагає зусиль, блукань і побіди в новому пізнанні правди. Закони природи всюди однакові, але в нашому умі відбуваються тільки хвиливі проблески, або рефлексії від рефлексів, і тому довгі роздуми йогів фізично неможливі й серед йогів, як і серед християнських аскетів, багато вдавання, а навіть обман.

Наша містична концентрація залежить від інтелектуальної напруги, але індійським йогам і християнським містикам не потрібний інтелект. Вони від нього втікають, тому і блудять манівцями самообману. Не диво, що кругом йогів вирости джунглі забобону й мітології. Серед подібної мітології, далекої від життя, виростають і християнські містики. Містика знання — це шукання секретів космосу, але їх без інтелекту й науки знайти неможливо. Знання здобувається дорогою обсервації, аналізу й участі. Втеча від життя й самотність викликають тільки духові збочення. Тоді, коли наука перевіряє деталі, містика пробує дати синтезу цілості. Земне й реальне не є відмінне від надреального, різниця тільки в тому, що ми його не бачимо. Цілість така велика, що її ми ніколи не побачимо, тільки думкою будемо за нею шукати. Думка — це наша зброя і наш контакт із космосом і його тайнами. Коли йоги втікають від змислового світу, то значить і від думки втікають. Бо хто має розум, той думає.

Містика єднання з Богом подібна до молитви, тільки без слів. Це тільки туга душі і бажання пізнати правду. Це любов того, що найвище і найкраще.

Св. Тереса, вже в 19 в., науки навіть не помітила. Вихована в католицькому дусі, разом із двома сестрами, пішла до

монастиря. На 24-му році життя померла від туберкульози. Папа Пій XI проголосив її “найбільшою святою модерних часів”. В своїй автобіографії вона написала: “Найкраще і найбільше досягнення в житті — це залишатись у спокої і дати Богові діяти й говорити в тобі”. Можна зрозуміти самотню й анемічну дівчину залюблену в візію Христа, поза яким вона не бачила життя. Ілюзіями жила ціла галерія християнських святих, не маючи ніякої уяви про дійсність. Кайдани догм будь-якої релігії, вбивають джерело природної духовости в людині й вона робиться манекеном¹¹⁾), який реагує тільки на уявні форми церкви.

Всі сили природи об'єднуються в центрі Вищої Реальности. Нема потреби будувати ідолів, які тільки спотворюють духовість. Містика — це не ідолатрія, а контакт із центром. В цьому контакті оживає наш інтелект, воля, дія і любов, які реалізуються в земному житті і його проблемах. Бог — це Ум і контакт нашої свідомости, це співвідношення підмету до предмету.

Вища свідомість — це все, що бачимо кругом нас у природі, в космосі і в нас самих. Ті, що шукають, знаходять її в еволюції і в інволюції¹²⁾), бо наша душа завжди шукає Душі Центральної. Божеське проявляється в духовім, а духове в сучаснім.

Основою здорової космічної свідомости є два стремління: Знайти себе і свою творчу індивідуальність, відкидаючи фальшиве розуміння світу і з чистою душею шукаючи контакту з Вищою Свідомістю. Ми є паломниками вічності і жителі понадчасового світу й на нашій дорозі є безліч різноманітних перешкод. Космічна правда відкривається тільки тим, хто за нею шукає. До шукання кличе голос душі. Психолог Юнг, який душу називає “свідомістю” каже, що вона є центром нашої енергії і досвіду. На еволюційній дорозі людина завжди стреміла до кращого й вищого. Годі припускати, що світ не має ніякого значення. Навіть у хворому мозку Леніна, світ мав

¹¹⁾ Манекен — нереальний.

¹²⁾ Інволюція — протилежне еволюції, тобто раптова зміна.

якесь значення. Жодна медитація без студій не збільшить нашого знання й не поглибить нашої космічної свідомости. Індійська і буддійська медитація — це самообман, подібно як і християнська молитва.

4.

З однієї сторони космічна свідомість, як необхідна прикмета культурної і творчої людини, але з другої сторони, часта ілюзорність містичних настроїв може наробити багато шкоди. Закостенілі існуючі містичні релігії є найкращим доказом цього. Отже вартість кожного містичного досвіду приходить ся ставити під сумнів. Містичний досвід Павла й Мохаммеда та голодного Будди є того роду прикладом, де патологія¹³⁾ формує уяву, а легковірний нарід приймає їхні візії в добрій вірі. Слово “містика” тут не є вистачальне, бо патологічні умови індивіда можуть породити повний хаос інтелекту. Наш умовий стан є під впливом органічних процесів нашого тіла й те, що звучить гарно, не завжди правдиве. Багато містиків, особливо тих, що практикують мітологічну віру, не можна поважно трактувати. Нірвана, Царство Небесне і пекло до космічної свідомости не належать.

Святці мають візії через вразливість затьмареного мислення. Великі пристрасті ліквідують ту контролю, яку ми постійно держимо над нашою свідомістю. Невловимі враження розхитаного містика не можна трактувати як реальність. Його вислови можуть показатись мудрістю, або божевіллям.

В хвилині візій людина попадає в екстазу, бредіння, радість і захоплення, навіть сльози. Прикладів серед тілесно вичерпаних аскетів нема потреби шукати. На них будувати релігію недоцільно. Підхід до містики мусить неодмінно мати здорове тіло, відсутність упереджень, заботону і чесний ум. Для медицини містики — це невротики, але тут лікарі теж можуть помилитись, бо далеко не всі містики невротики, чи патологіч-

¹³⁾ Патологія — наука, що характеризує хвороби.

ні збоченці. Круту зміну свідомости можуть викликати теж наркотики. В Індії для збільшення “побожности” п’ють “сому”, або конопляний відвар. Він і зараз популярний, особливо серед здеморалізованої молоді Заходу.

Всі ми маємо щось приватного, нашого власного, в нашій особистості і в обороні нашого існування. Наші містичні настрої теж мають приватний характер, порівнюючи з свідомістю інших людей. Почування дають поштовх, але інтелект вимагає перевірки.

Суб’єктивний досвід не обов’язково показує релігійну правду. Але психологія безкритичної маси має ту прикмету, що піддається чарові індивідуального об’явлення. Залишити самосвідомість дуже тяжко й тому св. Франц Ксавіє каже: “Залиши, мій Боже, ті струми, які мене опановують, або збільши мої здібності їх приймати”. Суб’єктивний досвід, якими струмами містики він не був би облитий, не вистачальний. Ісус, Павло, Мохаммед, Блейк чи Вітмен дають зовсім різні описи своїх переживань. А в дійсності йдеться про одне й те саме, про Найвищу Реальність, про Бога.

Суб’єктивні враження завжди треба обов’язково об’єктивізувати, бо вони ніколи не дають цілісної картини космічної правди. Бо не можна засвоювати вічної релігійної правди на раніш прийнятій мітологічній інтерпретації¹⁴⁾, або на тому, що мій сусід бачив у сні. Свідомість мусить бути зовсім незалежна і критично наставлена до себе самого й до всього сприйнятого від інших людей. Наші ментальні картини не завжди є ілюзіями, вони можуть відповідати якійсь правді, але їх треба перевірити. Перше враження часто буває зворушенням, в якому нам здається, що ми вже знайшли те, за чим шукали. Але перше враження, яке б воно не було шляхетне й гарне, зовсім не вистачальне. Воно завжди вимагає більше перевірених фактів. Наша підсвідомість — це архів не тільки того, що найгарніше, але там є пристрасті, забобони, слабості, різноманітний досвід нашого життя і звідти виходять стихійні речі не завжди правдиві й корисні. Щойно розум контролює нас са-

¹⁴⁾ Інтерпретація — пояснення.

мих. Послідовники сліпого забобону не можуть будувати космічної свідомості й релігійної правди.

Фальшивий містичний досвід на низькому рівні цивілізації будував міт, який переходив у забобон, лицемірство й фанатизм. Але еволюція вирішує долю мітів.

Неправильні і примітивні творива ума не зберігають авторитету на завжди. Відвертання уваги від практичного життя — це ще не чудо, бо чудом є навіть саме наше існування. Містичний досвід може бути тільки нашим сильним бажанням доказати нашу правду й тому розумова контроля зводиться до мінімуму. Тоді такий досвід є тільки егоїзм і звеличування себе самого. Він навіть доводить до гістерії та інших нездорових проявів примітивного і скаліченого інтелекту. Пости, бичування, безсонність, втеча від людей і від участі в суспільній дії, викликають хворобливі мрії і галюцинації¹⁵⁾, які не можна трактувати як містику.

Християнський містик Діонісій Аеропагіта унапрямяє свою душу до Бога при допомозі любови і втечі від життя. І яка з того була користь для суспільства? Хіба одна, що його наслідувало багато монахів, які не знаходячи собі місця в суспільстві, причалували до монастирів. За часів Діонісія і всього примітивного Середньовіччя було їх дуже багато, але людство з них нічого не скористало. Манастирна меланхолія¹⁶⁾ й лицемірство не може бути творчим місцем для космічної свідомості й релігійности.

5.

Ум займає центральну позицію в житті думаючих людей. О. Гекслі каже, що “дія нашого ума помагає нам бути живими на цій планеті”. Західний світ поклав велику вагу на ум в новітніх часах, завдяки чому збудував могутню цивілізацію. Схід більше думає про надсвідомий ум, але й там перемагає сьогод-

¹⁵⁾ Галюцинація — мариво.

¹⁶⁾ Меланхолія — одноманітність (сум).

ні раціоналізм¹⁷⁾). Все таки раціоналізм не вистачальний, йому потрібно інтелектуальної уяви й душі. Голий раціоналізм породив матеріялізм і комунізм. Індійський філософ Радгакрішнан каже, що потрібна “інтегрована¹⁸⁾ душа” й духові прагнення, які ведуть до релігійності. Щоб розуміти всесвіт у цілому, а не тільки в деталях, потрібний розум та інтуїтивна уява. Наш ум завжди чимсь зумовлений і тому наше думання не завжди ясне. В космосі діються незвичайно скомпліковані й повні динаміки речі, які наш розум не може схопити, тому потрібна містика, яка поглиблює дію розуму. Містика з розумом дає творчу релігійність.

Наш ум — це частинка космічної дії, яка повинується вищим законам. Визначний дослідник Джінс каже: “Ум не є випадковим вторжником у царство матерії”. Знову ж філософ А. Вайтгед каже: “Умова дія є частиною природи”. Найвизначніші люди, науковці й філософи, не могли обійтись без розуму й містики. В найбільш логічній побудові думок містична інтуїція веде перед. Найосновніші питання вищого, або трансцендентного світу, сам розум не може розв’язати. Крикливий розум матеріялістів пробує заглушити містику, але це їм ніяк не вдається.

Розумом часом приходиться легковажити для вищої правди. І не завжди розумові можна довіряти, дарма, що наш мозок найактивніший орган нашого тіла, бо споживає одну третю всього кисню, потрібного для організму. Якби розум був на рівні свого завдання, то ми все бачили б таким, яким воно є. Але як же часто ми бачимо тільки ілюзії.

Який би не цінний був наш розум, але коли ми його очистимо від вражень, відчуваємо особливу радість і полегшу на душі. Разом з моральним піднесенням прокидається весь наш інтелект, як результат небуденного щастя. “Любов вічного й безконечного завжди успокоює наші розбурхані буденщиною нерви” — так думає Спіноза. Любов вічного кличе до моральної дії. “Моральна дія — це найвища правда” — писав

¹⁷⁾ Раціоналізм — доцільність.

¹⁸⁾ Інтегрований — об’єднаний.

знаний гуманіст А. Швайцер. В моральній дії ми намагаємось підняти рівень нашої думки до такого стану, як йому призначено в співдії з зовнішнім і внутрішнім світом. Таким чином свідомість наша багатіє й ми стаємо виразно свідомі наших думок.

Свідомість наша є базою, з якої ум випливає, щоб висловити в найрізномродніших формах нагромаджене знання і зайняти становище до зустрічних фактів. Без здорової і творчої свідомости, сповненої всеобіймаючої містики, ми на ходу спимо, про що говорять нам слова Лесі Українки:

Сонне кодрло! Світло опівночі
Не будить вас? Вам заграва кривава
Очей лінивих не здола розплющить!

Містика впливає з свідомости, а її спрямовує розум вивираючи з зміслових обіймів. Свідомість має різні ступні буття, знання й розуміння. Вона горить негасаючим світлом. Фрейд бачить ще й підсвідомість, або пам'ять. Свідомістю людина підіймається понад життєвий рівень, але ніколи не підсвідомістю. Поза тим, що бачимо, є реальність, якої не бачимо, але до неї містично сягає наша свідомість. Свідомість себе самого — це шукання понадреального в нас самих. Чи ж можливо бачити всю реальність, коли зорі, які бачимо сьогодні, вже давно згасли? Наш ум дорогоцінний інструмент, бо він постійно перевіряє те, що бачимо. Застиглий ум зводить і свідомість нашу на манівці.

Містичний досвід збудженої свідомости — це безпосередня інтуїція, несподіване світло, яке в одному моменті може показати більше, як цілий рік праці. І навіть те, що ми збудемо довгими розшуками, вимагає містичної ілюмінації¹⁹⁾, ніби згоди нашої душі... Проблиск інтуїції приходить несподівано, без замовлення, як голос космічної свідомости. Але містичний досвід без співпраці з розумом не є повноцінний, бо він витворює уяви, а не поняття. Часто це тільки прояв нашого бажання, а не зважування фактів. Але й логіки не вистачає, бо

¹⁹⁾ Ілюмінація — освітлення.

її структуру може розвалити інтуїція, або несподіваний містичний пролом. В Зен-буддизмі це називається “саторі”.

Основним завданням ума є вдосконалювати закони природи. Свідомість найвищої містерії підвищує нашу здібність розуміти невлічливі явища. Розум бачить у космосі порядок і волю Вищої Сили. Сповнені нею ми відчуваємо своєрідну цілісність себе самих. Наш ум десь глибоко сягає в невидимий світ про що говорять явища позазисліві, як телепатія і спиритизм²⁰). Але вони до містики не належать.

6.

Містерія нашого існування надто складна й невлічлива, щоб її повністю зрозуміти. Багато знання приходить до нас не відомими дорогами. Говоримо про душу, але нічого про неї не знаємо. Християнська душа, як щось зовсім окремого від тіла, невисначальна сьогодні, бо душі ніхто не бачив. Наука говорить про інтелект, свідомість і підсвідомість, психологія ще бачить інтуїцію, інстинкт і містичний досвід. Але всі ці прояви мусять мати якесь джерело. Містик Екгарт каже, що “душу знаходимо через єдність із Богом і шукати тієї єдності душа нам помагає”. Подібно каже психолог Юнг: “Душа мусить мати якусь можливість контакту з Богом”. Бо Бог — це Велика Душа і свідомі її, ми свідомі нашої власної душі і навпаки. Космос не є мертвий, отже й наша душа безсмертна. Філософ Емерсон каже, що “коли душа підіймається до містичного звелічення Бога, тоді вона себе вповні проявляє”.

Стремління душі до Бога — це правдива любов, яку Гете називає “діалектикою почувань”. Те, що ми спосібні сказати “я”, говорить, що те “я” існує і його можна порівнювати з душею, яка заставила нас те “я” сказати, або тільки подумати. Мусульманський містик Джаляль-уддін Румі каже: “О серце, я шукав від кінця до кінця і не знайшов нічого, тільки Улюбленого”. Серце в нього — це душа, а Улюблений — це Бог.

²⁰) Спіритизм (спіритуалізм) — доктрина про наявність духів.

Знову ж філософ Спіноза каже про душу так: “Об’єднання душі з Богом є її другим народженням і в цьому лежить людське безсмертя і свобода”. Схвильовані зовнішніми явищами й подіями не знаходимо дійсного спокою душі. Дерево виростає з зернини, подібно й душа наша. Дерево дає овоч, те саме робить душа, коли дозріє. Її овочем є наш інтелект і свідомість.

Римлянин Марко Аврелій писав: “Розумна душа обіймає весь світ”. Ми бачимо світ довкола нас і той самий світ в нас самих. Душа наша не знає простору. І її вічність не знає часу. Весь космос — це жива присутність і в ньому наша безсмертна душа. Невгасаюче світло свідомості освітлює її постійно. Містик Екгарт говорив: “Є щось в душі, що є понад душею”. Душа — це святість і джерело космічного надхнення. Коли ми свідомі душі, вона озброює нас лицарським духом правди, вона ушляхетнює нашу свідомість і почування. Містик Вітмен каже: “Я вірю в тебе, моя душа, моє земне “я” не гідне тебе”. Голос душі — це особлива сила, яка йде разом із почуваннями, свідомістю, інтуїцією і містичними імпульсами. Вона викликає провідну уяву нашої дороги й дії. Не треба навіть стукати до неї, вона сама відзивається. Вона з пам’яті вибирає потрібні речі й будує картину, яка говорить до нас нечутними словами.

Навіть у звірят, птахів, комах і рослин є щось подібне до душі, чи може її зародок. Ми називаємо це інстинктом, який допомагає їм себе зберігати й виростати. Перелетні птаці не мають знання про зиму, південь і напрям, але їх провадить інстинкт. Новонароджене телятко шукає за вим’ям корови. Зерно, яке впаде на землю, пускає корінь, щоб забезпечити свій ріст. Інстинкт бджоли навіть на інстинкт не виглядає, а на повновартісний розум, як результат містичного імпульсу душі. Людина може переступати закони, бджоли і птаці законів ніколи не переступають. Містичний інстинкт, як один із проявів космічного світла більш правдивий, як наслідки нашого мислення.

Мимовільний і без найменших зусиль інтуїтивний поштовх у сторону нашої свідомості дає цілу картину реальності, в протилежності до безпосереднього знання, яке ми одержуємо при допомозі наших змислів. Без ніяких впливів, наперекір усім

інформаціям, появляється інтуїтивне світло. Інтуїція — це те віконце в душі, через яке бачимо Універсальну Правду. Ми навіть передчуємо події, які ще не сталися. Інтуїтивні висновки нашого ума на базі різних впливів, це одинока дорога до Універсальної Правди. Інтуїція, як особливий дар природи людині, є універсальною й виростає на базі спостереження, порівняння, висновків, пам'яті й досвіду. Її відношення до матерії тільки в тому, що вона діє в нашому тілі, як один із проявів душі.

7.

Містика є в основі релігійного досвіду і правдивої науки. Вона допомагає пояснювати всесвіт в особливий спосіб, властивий тільки релігійній людині. Але далеко не всі релігійні люди є містиками. Солідарність із церквою і церковними традиціями — це ще не є релігійність. Тільки тих, які щиро єднуються з Вищою Реальністю, можна назвати релігійними. Тоді містика збагачує свідомість, а культові християнські звичаї тільки затьмарюють свідомість. Релігійна людина шукає особистого контакту з Найвищим, але не для себе самого, а для цілості правди і для добра суспільства. Наш Г. Сковорода сказав: “Щасливий той, хто поєднав свою особисту гідність із гідністю загальною, бо таке є правдиве життя”.

Це, однак, не є щось відірваного від життя, як в індуїзм, а пов'язане з нашим середовищем, в якому живемо. Коли того роду досвід контролювати, то він може бути дуже корисним в різних творчих діях щоденного життя. Релігійна віра відчиняє духову скарбницю в душі, яка напуває благодаттю все тіло. В нашій душі джерельним струмом пробивається та невлотима сила, від якої ми походимо.

Релігійність, яка виростає на природній космічній свідомості, дає повноту життя й задоволення, яке не знайдемо ніде інде. Вона прискорює правильне думання, але ні в якому разі це не є емоції. Релігійний досвід є суб'єктивний, але при співпраці з розумом стає об'єктивним. В Упанішадах він не є ані

суб'єктивний, ані об'єктивний, тільки нейтральний. В християнстві він зовсім суб'єктивний, бо розум — це Сатана. Але кожна людина йде своєю власною дорогою, залежно від своєї особистості. Не кожному дано бути дійсно релігійним, а всі релігійні учителі, як би вони не вчили, сходяться в одному — це в містиці. Тільки їхня містика не завжди повновартісна.

Правдивий містик не говорить про факти, а про безпосередню присутність Вищої Сили. Він навіть вагається про неї говорити. Ляо-тсе говорив: “Той, що знає Тао, вагається про це говорити”. А Тао — це “дорога”. Описане Божество, як у християнстві, зовсім не вистачальне, бо воно базується на людському словництві. Поняття — Бог — неможливо описати, але містично ми можемо його сприймати. Історик релігій В. Джеймс каже: “Побороти всі звичайні перешкоди між індивідом і Абсолютом є великим містичним досягненням”. Коли в людині дух не спить, то вона є в дорозі до Правди. Матеріялісти й детерміністи²¹⁾ не визнають духового єднання з Богом. Вони загублені в “порожнечі світу”. Але і в тій “порожнечі” вони не можуть позбутися внутрішнього неспокою. Цей внутрішній неспокій у віруючої людини перемінюється в любов, яка веде до зустрічі з Правдою-Богом і вона не знає часу — вчора, завтра, а завжди є сьогодні. І ніщо не є тимчасовим, бо в усьому є ритм вічності. Енергія сонця згоряє, каже 2-ий закон термодинаміки, але хто ж сотворив енергію?

Творчість в космосі не є безцільною: в ньому є необмежена кількість енергії, яка тільки переміщується з місця на місце. В розсіяних фрагментах вона єднається парами, плюс і мінус. Позитивні й негативні частинки атомів, звірят, людей, рослин і все життя поляризується в різних вартостях. Для містика все необхідне, бо в монотонності є застій.

Містичний досвід без усякого сумніву має свою вартість в релігії, в науці і навіть у щоденному житті. Найбільше він потрібний в релігії, але ні в якому разі не є особистою Божою дією в вибраних індивідуальних випадках, як того хоче християнство. Багато науковців числить тільки на математику й ло-

²¹⁾ Детермініст — людина певна своїх поглядів.

гіку, забуваючи космічну свідомість. Московський філософ Бердяєв сказав: “Шляхи до духової реальності дуже вузькі”. Забувають деякі науковці, особливо матеріялісти, що надхнення до праці вони одержують із вищих сфер реальності. Сократ і Ксенофон говорили: “Заохочував мене Бог”. Подібно говорив Р. Бейкон.

Все вказує на Вищий Розум. Ми часто зовсім байдужі до містики в сторону Найвищого, але без уваги й респекту не може бути наближення навіть до візії дійсної Реальності. Дійсна Реальність мусить бути заслонена перед нами, бо інакше вся наша активність, навіть думання, було б спаралізоване. Приголомшені візією багатства й досконалости світу, ми не могли б нічого навчитись, ані зрозуміти. В обмеженнях нашої людської природи є мудрість, керована Вищою силою, яка постійно вдосконалює наш розум.

Матеріялісти не вірять в розумну дію атомів, керованих Вищою Силою, бо для них атоми мертві. Але як атоми породили життя, то на це у них є готова відповідь: — “випадок”! І врешті треба сказати, що наш релігійний голод не завжди скеровується в належному напрямі. Історик Тойнбі сказав таке про релігійність: “Завдання пересівати є завжди постійне, бо жниво буває не з чистого зерна”.

8.

Містичні елементи в філософії Платона й неоплатоніків, особливо Плотина, вплинули помітно на християнство. Але містика смерті, оперта на мітологію, була тільки ілюзією. Ту ілюзію плекає християнство до сьогодні. Містика — це мистецтво єднання з Реальністю, але для християнства це безпосереднє знання Бога, “як було написано”. Інші релігії, особливо містика Індії, теж мали деякий вплив на християнство. Але найбільший вплив мали грецькі містерії. Гермес, син Зевса, бог знання і післанець божий, ніби мав говорити: “Забудь за свій розум і божеськість вселиться в тобі”. Чи ж не подібно говорив Ісус: “Блаженні убогі духом, бо їх є Царство Небесне”. Також

індійські йоги вважали, що розум треба умертвлювати. Зрозуміла річ, що візії без інтелекту будуть помилкові. Куди завели йоги Індію? Куди заведуть нас наші “господипомилуйники”? Таких покірних мрійників із славою святости було багато. Коли грецьких містів приймали до громади, вони купались в річці, або в морі, навіть Ісус ходив купатись у Йордані, бо звичай був популярний. З мотивів практичних християнство сьогодні “христить” тільки кількома краплями води, або олії.

В грецьких містеріях після хрищення новоприйнятий до громади одержував прощення гріхів і мав забезпечене безсмертя. А в християн хрищення ліквідує “гріх первородний” і забезпечує “ласку Божу”. Примітивні засоби магії для здобуття контакту з божеством перейшли від давніх релігій до християнства. Орфейці в Греції і на Близькому Сході їли печеного барана й пили його кров, уявляючи, що це тіло і кров бога, який повинен вселитися в них. Те саме роблять християни, причащаючись “тілом і кров’ю Господньою” за відпущення гріхів. Містерія дуже примітивна, театральна й канібалістична, негідна цивілізованих людей. Містика, пояснена догмами й мітами, говорить зовсім фальшивою мовою. Містик Рійсбрук каже, що “містичне життя можна досягнути тільки при абсолютній смерті свого “я”. Чи ж не загубили ми наше “я” в демонічному тумані християнства? Який абсурд, коли саме людське “я” відчиняє дорогу до правдивої містики і збагачує людину. Мав повну рацію француз Ж. Жорес, коли писав: “Ми хочемо взяти з минулого вогонь, а не попіл”.

Браманізм каже: “Правдиве Я це Ти і Воно”. Але коли запитатись, що таке “Воно”, то відповідають “не знаємо”, цебто загадка світу. Жити без життя, без творчості, без активності, в замороженому колі, яке називається “Воно”. В християнстві бодай є щось більш конкретного, це “Хрест”. Самогубством є слова Павла: “Я живу, але це не я, а Христос живе в мені”. Мусульманський суфі й поет Баба Кукі з Ширазу каже: “Я перейшов у ніщо, я зник і дивуюсь, я знову цілий, бо я бачив Бога”. І тому релігійні учителі як Будда, Ісус, Мохаммед були тільки мрійниками, без контакту з реальним життям і його проблемами. Нічого божеського вони не бачили, а тільки влас-

ні мрії, збудовані на забобоні, бо їхній інтелект спав. Жити без свого “я” — це заперечувати Бога, це йти назад, а не вперед. Як же гарно сказав наш В. Стефаник: “Андрію, Іване, назад не йдіть”! Коли монахиня каже, що вона вийшла за Христа, то вона має готову відповідь на питання, чи вона бачила Бога. Так як готова відповідь у побожних християн, що “Святе Письмо” диктоване Богом. Знання Бога в них — це сліпа і глибока віра, без розуму, без шукання, без сумніву. Це незаперечний послух догмам і церкві.

В християн, мусульман і жидів є релігійний дуалізм, цебто порожнеча між віруючими й Богом, дарма, що до Бога звертаються особисто. В індуїзмі, буддизмі й таоїзмі про Бога не говориться і людське “я” є в повній одності з Вищою Реальністю, або Браман в індуїзмі. В індуїзмі спокійне поєднання з візією Нірвани, а в християнстві — з візією Христа. В буддистів візія Нірвани й мораль подібна до християнської. В жидів Бог — це “Бог вибраного народу”, а мораль річ другорядна. Майже в усіх релігіях світу від передісторичних часів магії й фетишизму²²⁾ залишилось приписування святости й чародійної сили якимсь предметам, замість бачити святість у самому житті і в природі. Також бажання очистити себе від гріха. Християнство придумало ще й первородний гріх, ніколи ніким не заподіяний. Але не може бути зміслу гріха, коли нема конфлікту з реальністю, а конфлікту з реальністю нема, коли нема виразного “я”. Воно необхідне для радісного і творчого життя, а гріх не направить жодна молитва, коли людина сама його не направить. Християнських та інших містиків сьогодні щораз меншає.

Легенда про Бога, який посвятив себе самого, щоб спасти людство перед самим собою, зовсім недоречна. Також недоречні є “непорочні народини”, бо кожні людські народини є непорочні. “Спаситель” вмирав і воскресав — кого він тим врятував? Вмирає вся природа й воскресає весною. Її розуміти й бути цілісною людиною, це єдине спасіння. Кожній людині дано спасати себе, але багато про те не думає. Був такий мусульманський святий Аль-Галядж, який подібно до Ісуса

²²⁾ Фетишизм — поклоніння предметам (ідолопоклонство).

казав “я є правда” і його за те розп’яли. На хресті він, подібно як Ісус, просив Бога, щоб простив тим, що його розп’яли. Це є доктрина непротивлення злу, яка веде в пропасть. В буддизмі Бодгісатва, або “освічений” це той, хто допомагає потребуєчим. А Бодгісатвою, чи спасителем, може стати кожний.

Християнське ідолопоклонство й нежиттєздатний догматизм — це зневага Бога, це руїна душі, формальна й бездушна релігія фарисеїв і духових рабів, антагоністична²³⁾ до космічної свідомості. Християнське знання Бога не можна досягнути без пояснення священиками. Описи християнських містиків здебільша облудні. Комплетне єднання з Богом немислиме, тільки уявне. Ангели, херувими, серафими й когорти²⁴⁾ святих заступають дорогу до Бога. Всі містики християнські, також брамани й суфі, байдужі до теології, їхня теологія — це тільки власні видіння. Царства Небесного і Нірвани нема потреби шукати поза нашим життям, бо воно є тут. Римлянин Сіммах сказав колись: “До серця так великої містерії не можна досягнути йдучи однією дорогою”. Людина може помилятись, але інтелект є на те, щоб вибирати те, що найкраще. Вічність поглиблюється разом із наукою й антропоморфічні²⁵⁾ поняття Бога вже давно віджиті.

9.

Містична прикмета є основною прикметою людини. Наше місце в житті і наш духовий голод може зрозуміти тільки той, в кого є космічна свідомість. Ніхто не може сказати собі, я буду містиком, бо це якість вроджена. Не кожний може відчувати містичну радість і напругу задуму. Ми приймаємо участь у житті свідомо чи несвідомо, й остаточно Правда завжди буде хвилювати нашу свідомість. Світ еволюціонує гармонійно і цей процес не є ілюзорний, тільки ми не знаходимо

²³⁾ Антагонізм — ворожнеча, протидіяння.

²⁴⁾ Когорта — велика нільність.

²⁵⁾ Антропоморфічні — людиноподібні.

відповіді на багато питань. Остаточна Правда незмінна, тільки форми її вислову бувають різні. І пошуки за нею безконечні, про що говорять різні релігії і джунглі сект. Ми є свідками співдії духу й матерії в еволюційному процесі.

Вирішальними чинниками космічної свідомості є інтелектуальна зрілість і відсутність фанатизму, який дуже затемнює розум. Буває теж шкідлива спадковість і вплив релігійно-традиційного оточення. Містики ніби ходять по іншій землі, дихають ніби іншим повітрям, шукаючи еволюційних доріг для нас усіх. Нова раса людей народжується дуже повільно, але жодні катаклізми²⁶⁾ її не зупинять. Релігійна містика не є тільки емоційна. Містика — це інструмент майбутнього, або паливо до дії. Містик — це мандрівник у високі гори, щоб здобути творчу енергію для побудови кращого майбутнього. В індійській поемі Бхагавад Гіта бог Крішна каже до лицаря Арюни: “Як князь і воїн, твоїм завданням є воювати”.

Космічну свідомість треба переживати, щоб її розуміти. Заки філософія почне говорити, наука повинна сказати все, що вміє. Реальність релігійного досвіду — це єдність духових здібностей в нас самих із духовим світом, що поза нами. Ми є мініатюрним космосом самі в собі й тому великі простори не повинні нас лякати, бо вони є в нас самих. Тут потрібна тільки самоконтроль. Радгакрішна називає це “об’єднана думка”, яка спрямовує погляд на актуальну проблему. Хвилеві проблески духу кажуть нам, що дороги нашого мислення надто вузькі, але за ними криється щось великого. Хвилевий містичний проблеск науковця може бути віконцем до якогось винаходу, а їх так багато, що їм ніколи не буде кінця. В цьому нема нічого надприродного, бо всесвіт — це єдність. Потрібне тільки активне життя, а не втеча від нього. Радгакрішна називає три чинники містичного життя: очищення, концентрація, ідентифікація²⁷⁾. В цих трьох чинниках міститься вся філософія.

²⁶⁾ Натанлізм — раптова катастрофа.

²⁷⁾ Ідентифікація — тотожність.

Зустрічати дійсність і всі труднощі життя є вищим і шляхетнішим завданням, ніж насолоджуватись фантазіями. Парадоксом містичного життя є неправильна, або й зовсім фальшива візія, без участі розуму. Містика без розуму є порожня. Наука й містика не можуть бути в конфлікті, бо тоді це не містика, а порожнє марення. І хоч Абсолютна Правда є недосяжна, але ми будемо до неї еволюційно наближатись. Дуже легко розчаруватись, стати скептиком, або навіть матеріялістом. Матеріялістична філософія — це тільки гра слів, як ті кістки грачів у рулетку. Випадок хоче, щоб була виграна, а поза випадком нема нічого. Космічна свідомість не є тільки випадковим нагромадженням атомів, або хемічно-фізичним процесом, бо атоми — це енергія і їх така величезна кількість, що випадок зовсім зникає.

Тільки ті, що люблять підійматись на високі гори, можуть дихати свіжим повітрям вершин. Кожний з нас свідомий містерії безконечности й вічності, але вперті скептики кажуть: "пощо сушити собі голову, всеодно не вгадаємо". Вони не бачать того, що весь невловимий світ пов'язаний з тією реальністю, в якій живемо й не треба шукати далеко того, за чим тужить душа. Тільки пов'язуючи частинки до цілості, приходять розуміння дійсности. Але ми ще далекі від того, щоб відкрити в природі і в світі всю гармонію і красу. Бо наш зір короткий і надто суб'єктивний. Завдяки тому, що в нашій душі є іскра надії, ми шукаємо себе самих і іноді зовсім несвідомо приймаємо участь у плянах всесвіту. Наша особиста пошана до Бога збільшується, коли пошана є спільна. Колективний інтелект значно поширює картину світу, бо він складається з індивідуальних інтелектів, які себе взаємно доповнюють і перевіряють. Тільки ті ідеї мають успіх, які підпорядковуються універсальним законам, які, одначе, треба тільки відкрити так, як людина відкриває таємниці природи.

Наша діяльність на землі не має великого значення, але вона набирає значення, коли ми її виконуємо з думкою про щось вищого від нас. Антагонізм між матеріалізмом та ідеалізмом є основною проблемою модерного життя. Треба мати відвагу позбутись матеріалізму й прислухатись до голосу віч-

ности. Ми не можемо надіятись досягнути дуже багато, але ми повинні шукати і вчитись.

Абсолютної Реальности ми не досягнемо, бо наш інтелект обмежений, але шукати ніколи не є даремним. Ми маємо завжди до диспозиції багато різних здогадів, коли за ними пошукати. Не надаючи особливої ваги до земних благ, як розкоші, багатство, влада, гордість, ми наблизимось до Вищої Свідомости, яка є основою буття і всесвіту.

Коли наша свідомість є універсальна — нещастя, терпіння, навіть смерть не мають значення. Смерть це не кінець, а початок. Треба тільки приглянутись до всього уважно і спокійно. Всі існуючі релігії розвіються як дим, а на їх місце поглибиться космічна свідомість і віра в Правду. Безсмертя буде тут серед нас і для атеїзму не буде місця, як і не буде місця для свічок, ікон, кропиль і біблійних об'явлень. Кожна людина і всі народи будуть свободними, нескованими забобом і ненавистю один до одного. Нашим Спасителем буде космічна свідомість, бо світло є в нас самих і космос — це жива присутність. Треба тільки відкрити наші духові очі. Ми живемо в сутінках сьогодні, але на грані нової ери, нового етапу еволюції. Нагадаймо собі слова У. Кравченка:

Хай бачимо свій шлях у тернах,
Але ми знаємо, по днях страждань
Йде воскресіння День.

Авторитет містиків, філософів і вчителів минулого залишиться такий самий, як авторитет релігій минувшини. Одне єднає їх усіх, це шукання Найвищої Реальности і єднання з нею. Ми ніколи не перестанемо шукати й сьогодні будемо шукати по-сьогоднішньому. Іван Франко закликав:

“Кличте, кого можете, всіх, всіх, хто є!”

РЕЛІГІЇ СВІТУ

1.

Історія людства й релігій дуже помагає поширити й поглибити свій світогляд, а разом із світоглядом і особистість людини. Людина з'явилась в історії перед богами й релігією, але в ній була іскра невидимої сили і з тієї іскри виросла космічна свідомість. На космічній свідомості виросли різні вірування й ціла армія гротескових¹⁾ богів, які згодом перейшли в монотеїзм. Але й монотеїзм виріс на пребагатій мітології, якою примітивні люди пояснювали природу, космос і буття. Студіюючи релігії світу, треба шукати не тільки за тим, що сталося, але як і чому сталося, тоді зрозуміємо, що таке віра й релігія людини. Релігія займає й буде займати поважне місце в житті, бо ми є частиною космосу й наша роля в ньому буде завжди формуватись також на базі наших релігійних переконань і віри.

Непевність і жорстокість життя первісної людини вимагали вищої сили для підтримки в боротьбі за існування. Серед емоційних переживань народились добрі і злі боги, так що біографії богів — це фаза життєвого процесу людей. Ступні еволюційної релігійності були такі: 1. Містична сила в звірятах і в природі. 2. Обожнювання вождя чи короля. 3. Потім появилось поняття моральності, яке поєднувало з богами. 4. Богів розміщено ієрархічно, на вищих, нижчих і головного. 5. З письмом і цивілізацією виростає монотеїзм, а багато богів іде звільня на "пенсію". 6. Закріплюється поняття гріха, а з тим і спасіння та посмертне життя. 7. Врешті розум і наука дають нове поняття дійсності. Бог переноситься в містичну далечінь. В історії релігій були три основні об'єкти обожнення: природи, людини й Абсолютної Дійсності, або Бога.

¹⁾ Гротеск — стародавня, незвичайна форма (чогось).

Боги є земного походження — їх виплекала людина в своїх надіях. І кожна країна дала їх багато. Історія богів — це дуже цікава сторінка в історії людства. Тема ця вимагає окремої праці, варто тут згадати Фрейзера “Золоту Вітку” в 10-ох томах, монументальну працю на цю тему й далеко не вичерпуючу. Боги, які з ростом цивілізації відійшли, а відійшли вони не зразу, підлягали змінам клімату, географії і людських проблем. Почитаючи богів, людина почитала свої власні бажання, обділяючи ними об’єкти свого обожнення. Ті людські почування були нижче інтелектуального рівня. Боги були реальні, дотикальні й видні, найчастіше втілювані в звірят, як воли, крокодили, гадюки, льви, ящірки, орли, а коли таких не було, то вживали камні з ілюстраціями звірят. Звірята й сьогодні репрезентують 4-ох євангелістів християнських. Боги поділяли тріумфи і трагедії людини і кожний мав свою історію, від найпримітивніших забобонних понять неосвіченого люду до ідеї єдиного Бога — Творця.

Міграція²⁾ племен тільки причинилася до збагачення особистості богів і прибрання людської подоби. Вони набирались людських чеснот, як справедливість, любов, мир, ласка, але й войовничість, злість і пімста. Людина починає звільнюватись із поневолення природою, тому й боги прибирають людську подобу, але далі володіють силами природи. Найважливіші боги — це боги сонця, дощу, урожайності, лікування, війни, материнства й любови. Серед ієрархії богів вищих і нижчих, був один найвищий бог, бо конституція неба копіює конституцію землі. Боги завжди були в клопотах, як і люди, по причині лиха й таким чином із злосливих демонів оформився чорт. Смерть була центральною загадкою життя, на ній виріс культ предків і безсмертя. На предках вирости племінні боги, навіть боги поодиноких осель. Також визначні люди, вожді племен, герої, пізніше королі, набрали божеської гідності. Вожді племен і королі ставали рівночасно найвищими жрецьками, які зберігали культ і традиції. Боги Греції, жидів, Вавилону, чи Єгип-

²⁾ Міграція — переселення.

ту вели себе як деспоти, коли там постали цивілізації, а з ними й деспотизм. Мальовничий політеїзм звільна наближався до поняття єдиного Бога.

2.

Напередодні нової ери дуже популярним став культ плодючости, вмираючого й воскресаючого бога, а разом із тим і безсмертя. Боги зерна й вина, такі як Аттіс, Адоніс, Діонісій і Озіріс, які вмирали осінню, а воскресали весною. Часто вбивали невідьника, або злочинця, вбирали його як бога, їли його тіло й пили його кров, за що одержували відпущення гріхів і безсмертя. Християнство перейняло цей елемент жертви бога за гріхи світу і християни теж їдять тіло божє і п'ють божу кров. Смерть і воскресіння відзначувано фестивалями, танцями, співами і п'янством. Дух бога утотожнено з зерном, яке осінню засіяне, воскресає весною. Коли людина вчилася обробляти землю й сіяти зерно, бог плодючости був в особливій пошані. Жниво було дарунком бога, а в іншому розумінні — дарунком безсмертних предків. Без пролиття крові не було відпущення гріхів, а без алкоголю — релігійної екстази. Учасники тих містерій називались “містами”.

Вбивали теж символічно короля в заступстві бога, заміняючи короля лялькою й хоронили з плачем. В Сирії плакали за Адонісом, в Єгипті — за Озірісом, в Греції — за Орфеєм або Діонісієм, в Тракії — за Аттісом. Це тільки поодинокі приклади, бо “спасителів” було багато. Коли жрець був дуже фанатичний, то він сам ранив себе, щоб добути кров. Легенди розказують фантастичні речі. Гера, жінка Зевса, заманила Діонісія в тайник. Там його замордували Титани і з'їли. Але Деметра, богиня хліборобів, позбирала рештки його тіла, воскресила його і з нього знову постав молодий бог. Смерть і воскресіння богів, смерть і воскресіння Ісуса — які ж подібні легенди. Християнство виросло в східній частині Середземного моря. Ті, що їли бога, одержували прикмети божі. Але жінкам не

вільно було їсти, бо вони істоти нижчі. В християнстві жінки були теж дуже принижені. Але в давній Україні жінки були дуже шановані, особливо матері. Нашу пребагату легендарність знищило безпощадно християнство, вистачить читати Вишенського.

Ідея спасіння вбила багато богів, які спасіння не дали, але спопуляризували ідею гріха. Ідея спасіння й безсмертя, обмита кров'ю богів, серед бубнів, пісень і танців, виганяла теж демонів, чортів і хвороби. Боги вимагали людської жертви. В Ізраїлі приношено в жертву Молохові первороджених дітей. В фенікійській мітології бог Ель, той же самий, що в жидів, жертвує свого сина, щоб спасти людей. Те саме робить біблійний Єгова і до його сина християни до сьогодні стогнуть: "Господи помилуй!" В Картагені жертвувано 200 первородків, щоб відвернути римську навалу, але Картагена була знищена. Вікінги, вибираючись у похід, кропили свої судна людською кров'ю. В Копенгагені, Данія, і в Скутарі, Албанія, знайдено кістяк дитини, замуrowаний в стіну. Біблійний король Меша в Моабі спалив у жертву свого сина. Король Ашанті з Гани вбив 50 дівчат і змішав кров із глиною, з якої побудовано його палату.

В Сіамі і в Румунії був звичай вбивати людину й замуrowувати його як ангела-хоронителя в стіну дому. Північні пікти окроплювали фундаменти дому людською кров'ю. В Тарзусі, звідки походив Павло, кожного року палили місцевого Баала, перед тим розпиваючи його кров. Кельти в Ірландії причащались тілом своїх померлих батьків. А їсти тіло й пити кров взятих до неволі ворогів, було широким звичаєм давніх людей. Кров ворога мала додавати відваги. Мехіканці брали невольника, добре кормили його, давали ім'я ідола, потім убивали і їли. В Марсилії голосився на жертву охотник. Атенці жертву каменували. Тевтони напували жертву, вбирали як короля, потім вбивали і празнували. На гробах жертв сіяли зерно. В фінській поемі "Калевала" говориться, що на могилі вбитої жертви виросла пшениця. Про все те й багато більше можна довідатись від давніх істориків, як Плутарх і Страбо, від археологів і від дослідників релігій. Ми нічого не знаємо про те, щоб в Україні було приношено людські жертви.

Історик А. Тойнбі в “Студії Історії” пише про Спасителів: ... “для міноанського світу — Загрей, для гітїтського світу — Аттїс, для скандинавського — Бальдур, для сирійського — Адонїс, для шїїтів — Гуссейн, а для християн — Христос — хто з них, з тією самою страстю, є спасінням?” З бігом часу богів замінено людьми, а людей ляльками і звірятами. Під будинки ще й сьогодні кладуть гроші, як відгомін колишньої жертви. Коли в Індії кропили поля кров’ю людини, чи буйвола, то в Європі християни кропили поля свяченою водою, той самий звичай, але набагато вигідніший. Араби приносили дорогу жертву, верблюда, який в їхньому пустинному житті має велике значення. Але зате з’їдали його на спільній трапезі, бо до того заставляв їх голод.

Королі займали поважне місце як божество, бо вони були в центрі суспільного життя. Король був перевтіленням бога. Китайський імператор був “Сино́м Неба”, а японський мікадо був перевтіленням бога сонця. Єгипетські фараони були богами, те саме етіопські королі. В Вавилоні був звичай, що невільник, який був засуджений на смерть, був вбираний в королівську одягу й розпінаний на хресті, подібно як у Палестині “цар юдейський Ісус”. Бургунди детронували³⁾ свого короля, як був неврожай і вибирали другого. Шведи вбили свого короля Домальда, бо в країні був голод. Божеського походження були імператори Птоломей, Цезар, Август, Троян і Гадріан. Наші скити, коли харчів ставало обмаль, клали на короля кайдани, але не вбивали. На базі найпримітивнішого релігійного каннібалізму виросла ідея безсмертя, з якого ревно скористало християнство. Австралійські аборигени відтинали вбитому ворогові пальці, щоб не міг стріляти з лука. Американські інки вважали себе дітьми сонця, а коли вмирили, то вважали, що їх покликало сонце, щоб колись знову воскреснути. І тому радо вмирили на полі бою. Єгипетський Озіріс був суддею в потойбічному житті. Чи не звідси вималювало собі християнство “Страшний Суд”.

Найпримітивнішими проявами релігійності, мабуть ще з палеоліту, було почитання великих каменів і дерев. Жиди

³⁾ Детронувати — позбавити трону (норони).

почитали свого Баала в камені, бо що ж іншого гідного уваги могли знайти підчас мандрівок по пустелях. Їхні сусіди араби мали камінні божества Манаг і Лат. Святий камінь Кааба до сьогодні стоїть у Мецці й подібний камінь мали греки в Дельфах. В Індії кожна оселя має “священний камінь”. Біблійний патріярх Яков примістив камінь у Бетель, полив на нього олію й молився. На острові Самоа до сьогодні моляться до каменя. Святі камені мали і кельти. Їх можна й сьогодні знайти в приморських країнах Заходу. Вони носять назву “дольмени, менгіри і кромлеки”. Легендарний Прометей творив людей з каміння.

Дерева, особливо берези, які весною віддають свою “кров”, і дуби були в особливій пошані в Україні. Під дубами будували вівтарі і приносили жертви в плодах Сотворителеві Сварогові, богам сонця Дажбогові й Хорсові та богові роду Волосові, або Влесові. В Бенгалії й сьогодні по селах є святі дерева. Могили королів біля Пекіну є в соснових гаях. Акації були в пошані в давньому Єгипті. Деякі племена аборигенів в Австралії думають, що дерева — це трансформовані⁴⁾ їхні предки. Їм віддають честь, приносять в жертву ящірку і танцюють. Самоеди, остяки, маорі й австралійські аборигени мають теж закопані в землю різьблені стовпи, які заступають святині. Жиди колись теж мали стовпи, які називались “ашера”. В Естонії почитали бука, а в Месопотамії пальми. В Ірландії святе дерево обвішувало кольоровими стяжками. З деревом пов’язана теж ідея святого вогню, бо дві палички, коли потерти, давали вогонь. Християнство з цього символу зробило хрест.

Разом зі збагаченням і розвитком людського інтелекту, пантеїзм звільня зазнавав і оформлювався монотеїзм в країнах перших цивілізацій. Найперше це був батько богів, як Енліль — у Сумерії, Браман в Індії, Мардук — у Вавилоні, Ашур — у Сирії, Амон — в Єгипті, Зевс — у Греції, Ягве — в жидів, чи Сварог — в Україні. Велику революцію зробив молодий фараон Ехнатон, зліквідувавши в Єгипті всіх богів і запровадивши єдиного бога Атона, хоч Атон не протривав довго. Жиди,

⁴⁾ Трансформовані — змінені, перетворені.

які були в єгипетській неволі, взяли собі з того приклад і проголосили бога грому Ягве — єдиним богом. Він був заодно національним богом жидів, маршалом армії і завойовником Палестини. Християнство переробило його на “Бога любови” й під впливом грецької філософії його розуміння поглибилося до космічних розмірів. Від грецької філософії й індійської містики боги тяжко захворіли і звільна повмирали. Тільки в Ірані, в зороастріянізмі, були ще довго два боги, Ормузд — бог добра й Агріман — бог зла.

Всі вищі релігії, які існують до сьогодні, постали на духових культурах країн, які знали вже письмо. І тому найвищим авторитетом у них “Святе Письмо”. Їх теж називають релігіями Книжки. Індійські Веди, буддійська Тріпітака, юдейсько-християнська Біблія чи Коран ісламу, є документами людськими і продуктом історії. Всі релігії є східнього походження й мають одну спільну ціль, це втеча від життя й від свого “я”. Але спасіння в них різне. В Японії шінтоїзм і буддизм, в Індії — індуїзм, буддизм і іслам, в Китаї — конфуціанізм, таоїзм і буддизм, на Близькому Сході — іслам і християнство, а християнство з Європи поширилось на весь світ. Юдаїзм держиться виключно жидівського народу. Є ще й менші релігії, про які не будемо тут згадувати. Якщо йдеться про сектарство, то найбільше їх має християнство.

Конфуціанізм, шінтоїзм і буддизм не знають Божого перевтілення, вони теж, за винятком шінто, не згадують про Бога. Для всіх релігій важлива поведінка на землі, але про Царство Небесне говорить тільки християнство й іслам. Для індуїзму й буддизму замість Царства Небесного — Нірвана, як завершення містичної самореалізації. Християнство, юдаїзм, іслам, конфуціанізм і шінто приймають земний світ, інші вважають, що світ — це тільки полуда. Християнство, юдаїзм і іслам вірять у воскресіння й суд, але воскресіння тіла сьогодні не має популярності. Християнство й буддизм були витиснені з батьківщини. Не всі релігії надають однакової ваги до догматики, але традиції і культ зберігають усі, тільки дух часу, наука й цивілізація розкладають всі існуючі релігії. Життя вимагає чогось іншого, сучасного. Душа й розум освіченої людини самими мітами вже не вдовольняється.

Християнство, юдаїзм та іслам — це релігії оперті на пророцтвах і історії, а для християнства центральною подією історії є перевтілення Бога-Спасителя в людській подобі. Часто пророцтва повторюються в різних релігіях, бо одна від одної користала, формуючись. Напр. жидівські біблійні пророцтва можна знайти в шумерійській, іранській і єгипетській літературі. Пророцтва, які одержано “прямо з неба”, були творами людської фантазії малограмотних “пророків”, часто свідомою брехнею, зумовленою обставинами. На Заході, Бога відділено від природи, на Сході Бог — це природа. Для християнства, юдаїзму й ісламу, життя — це підготовка до спасіння, для індуїзму й буддизму — це підготовка до визволення. Мойсей, Ісус, Будда, Заратустра, Могоммед мали вчення єдине на всі часи, отже були проти еволюції людської історії.

Порівняльну релігію всього світу треба студіювати безпристрасно й на тлі епохи, щоб одержати правдиву картину. Жодна існуюча релігія не скаже нам правди, а картина Найвищої Реальності, необхідної для правдивого релігійного досвіду буде такою, як ми її розуміємо. Примітивні люди їли свого бога, щоб одержати його прикмети. Християнство замінило це символами причастя. Але сьогодні шляхетні прикмети характеру одержуємо вихованням, студіями й медитацією, або містикою.

Історія релігій — це зудар протилежностей і забобонів. Ці протилежності й зударі найвиразніші сьогодні. Колись вірили в камінь, сьогодні вірять в розум. Пізнати, що таке релігія, треба пізнати всі релігії, треба пізнати минуле й оцінити його по сучасному. Б. Кроче сказав: “Кожна історія повинна бути сучасна історія”.

3.

Частину Індії залюднили скити, які на конях і на возах, після довгих мандрівок, примандрували з України й витиснули темношкірих автохтонів на південь. Вони привезли з собою свою народну віру, яка поширилась серед місцевого населення і прийняла назву “індуїзм”. Можна її назвати народною вірою,

тому індуїзм не має ніяких місійних тенденцій. Основна різниця індуїзму від інших релігій — це трансміграція душі після смерти в іншу істоту. Індуїзм на свій власний містичний спосіб пояснює життя і природу і ця містика мала великий вплив на інші релігії. Неособовий бог Брама існує в нечисленних формах досвіду, а всесвіт — це велична гармонія, яка постійно розвивається.

Теологічні тези Брамана кажуть: "Дійсно, спочатку цей всесвіт належав Брамі, який сотворив богів"... Отже — хаотичний політеїзм начолі з Брамою. Рівночасно всесвітня душа Атман охоплює теж кожну людину і є рівнорядна з Брамою. Брама, Вішну і Шіва — це трійця, або Трімурті. Вішну — це спаситель, а Шіва — це злий дух, представник гріха, який є в однаковій пошані. Шіва — еволюціонував із Рудри, який виступає в книгах Веди. А Крішна, сьогодні дуже популярний, він є реінкарнація Вішну.

Карма — це сума вчинків, які вирішують про вищу реінкарнацію й остаточне майбутнє життя в Нірвані. Є це моральний закон, подібний до фізичного закону в природі. Нірвана — це звільнення від реінкарнацій. Тут індуїзм щедріший від християнства, бо християнство дає людині тільки одне життя. Дгарма — це традиційне життя індуса на дорозі до вічного. Богів не звеличують, тільки просять о поміч. Найпопулярніший — Крішна, який допомагає людям самим спасатись. Людина може спасти себе пізнанням себе самого й відреченням від світу. Моральне життя й самодисципліна ведуть до вищої, або нижчої реінкарнації, залежно від заслуг, бо смерть — це тільки нове народження. Містична етика веде до аскетизму, всі бажання — це лихо, тому треба позбутись усіх земних амбіцій. Ось чому Індія так довго спала і щойно зараз прокидається під впливом Заходу. Все, що існує, це вираз духу, а вічна реальність — це Брама. Назагал в теології хаос і багато чужих впливів. А крім того, Індія поділена на касти й на сотню народів з окремими мовами, тому й постало багато окремих суспільств.

Найстарші релігійні книги світу — це індійські Веди, написані в двох книгах десь біля 2000 р. ст. ери. Вони є осно-

вою віри. Написані пракритом називались Ріг Веди. Коли пракрит був зреформований в 5 в. ст. ери на санскрит, старинні документи були переписані. Слово “Веди” нагадує наше “відомість”, що й говорить про походження. Є це збір гимнів, легенд, заклень, культових і літургійних текстів. Упанішади були написані санскритом, як філософічні й теологічні пояснення до Вед і додані до Вед, як книга третя.

Слово “упанішад” означає “сидіти кругом”, значить довкола вчителя. Релігійна система Ріг Веди не була індуїзмом, бо в ній виступають земні боги арійців, такі як Діяс, який нагадує грецького Зевса, Варуна та Агні, які нагадують нашого Перуна й Вогонь. Десь у 9-му віці ст. ери перероблено Ріг Веди на Веди, в яких виступає на перший план містична спекуляція про існування, всесвіт і душу. Душа шукає охорони перед складнощами життя. Коли в Ріг Ведах світ постав із золотого яєчка, то у Ведах вже виступає всесильний Брама, творець світу.

Упанішади тільки поглибили філософічно-релігійну інтерпретацію Вед і ця інтерпретація носить тепер назву Веданта. Її мусить знати кожний жрець-брамін.

Всі стежки Веданти зведені до однієї, яка веде в невідоме, але гармонійне ціле. Людина мусить покинути своє земне “я”, бо матеріальний світ — це тільки полуда. Матерія — це тільки енергія. Кожна людина є частинкою Божої цілості й відкриваючи в собі Атмана, або душу, ми можемо бути разом із Брамою в Нірвані.

Брама не має форми, ані часу. Правда невловима і кожна людина розуміє її по різному. “Треба полірувати дзеркало” — кажуть Упанішади, щоб правда не була спотворена. Містик має досвід, який не завжди правдивий, бо не було в нього достатнього рівня свідомості.

Повинуючись Кармі, треба стреміти до кращого, а Брама допоможе. Упанішади це називають “поворот до ідентичності з різноманітності”. До індуїзму зачисляється теж дві епічні поеми Рамаяна і Магабгарата. Рамаяна написана в 3-му віці ст. ери. Автор, подібно, Вальмікі, розказує про пригоди бога Рами, який був 7-ою інкарнацією Вішну. Магабгарата — це най-

довша епічна⁵⁾ поема в світі, написана десь у 9 в. ст. ери, про героїчні традиції, легендарну династичну боротьбу і громадянські міжусобиці. Сама Магабгарата не має тієї вартости, що долучена до неї, як закінчення, релігійно-філософська поема Бхагавад Гіта, дуже популярна в Індії. Її називають “Піснею Бога” і поемою досвіду й думок людей. В ній виступає Крішна і воїн Арюна, що нагадує “арійця”, який невдоволений з того, що вбиває людей. Крішна вчить не прив’язуватись до земних речей, не захоплюватись новизною й ритуалами без знання й мудрости. Знання не в розумінні сьогодишнього знання, а знання духове.

Крішна ганить Арюну за його зухвалість: “Це не є дорога, якою дорожить арієць”. Душу неможливо вбити. “Те, що дійсно є, не може перестати існувати”. “Нема більшого добра, як справедливий бій”. Воїнів називали “кшатрія”. Бажання треба замінити розумом дарма, що знання загорнуте в незнання. “Без скупчення нема миру, а неспокійному хіба можливо знайти щастя?” “Відказуватись від праці не досягнеш спокою, ані досконалости”. “Контролюй дію, бо дія більша від безділля”. Основна тема поеми — це містерія людського існування й Вищої реальности, якої відблиск знаходимо в душі. Цією поемою і взагалі Ведантою були захоплені філософи Декарт, Ляйбніц і А. Гекслі.

Брамани підкреслюють жертковий і літургійний характер гимнів у щоденному ритуалі на кожному ступні життя, тому й часто називають індуїзм браманізмом. Також не цураються культів різних богів, бо простолюддя абстрактних речей не розуміє. Боги переважно арійського походження. Діяс Пітар — Бог Батько, Прітіві Мата — Мати Земля, Індра — бог бурі й національний герой арійців, Варуна — бог морального й космічного порядку, Мітра — бог сонця, також Сурія і Вішну. А крім того інші боги — Пушан Савігар, Парянія, Прагапаті, Агні, Ваю, Шіва, Рудра, Сомат і безліч другорядних богів і півбогів. Майже кожне село має свого бога. Боги подібні до людей, як грецькі боги, п’ють, б’ються, танцюють. Давні передв-

⁵⁾ Епічна — назвова.

дійські боги відійшли в забуття. І всі боги, за винятком Брами, не були від початку світу, бо світ старший від богів.

Гуру — це учителі й коментатори Вед. Знані є Шанкара Ачарія, Рамануя, Патанджалі та інші. А йоги займаються містикою і роздумуванням. Не кожна людина має схильність до містики, але в релігії містика необхідна. Особливо в індуїзмі, який заохочує позбутись земного “я”. Є чотири гатунки йоги-тіла, знання, свідомості й релігії. Найбільше вартості має йога тіла, бо спричинюється до поправки здоров'я, також йога релігійна, яка поглиблює релігійний досвід. Сект у індуїзмі натворилось дуже багато, варто згадати джайнізм і сікізм. Джайнізм має учителя Магавіру, строгого аскета, який був проти каст і проти вбивства всього, що живе. Його мораль дуже глибока — проти злословства, розкошів, брехні, лицемірства, але за скромність, терпеливість, медитацію і спокій. Сікізм пробує злагодити різниці між індуїзмом і ісламом. Буддизм, як вітка від індуїзму, виріс у могутню самостійну релігію.

19-ий вік прогресу приніс деякий зворот в Індії, де мислителі почали шукати духового звороту в релігійному досвіді й почали реформувати відсталу Веданту. Рам Моган Рой пропонує реформу в сторону єдиного й універсального Бога без політеїзму. Рамакрішна каже, що всі релігії є виразом універсального духа. Відносно політеїзму, то це той самий бог з різними іменами. Вівекананда пробує рятувати розхитаний авторитет індуїзму говорячи, що індуїзм — це найстарша релігія, а індуси найбільша духовна нація в світі. Релігійний рух Брама Самадж не знаходить у Ведах абсолютної непомильності, подібно як християнський протестантизм, який у Біблії знаходить багато недоречностей. Є теж в Індії поодинокі виступи проти втілення, яке є “образом Бога”. В різних формах людського досвіду можливо знайти відповідну правду. Але є голоси в обороні Вед. Криза подібна в усіх релігіях світу. Духовий застій Індії — це заслуга Нірвани, тобто відсутність всякого бажання, і Брами, або одноманітного й сірого життя. Нірвана, як і християнське Царство Небесне, не показує дороги до прогресу. Еволюція людства говорить іншою мовою. Мітологічна філософія — це не філософія життя. Джерела творчого людського

потенціалу залишаються невикористані. Лауреат Нобеля А. Швайцер писав: “Релігія індуїзму — це заперечення життя й людської історії”.

4.

Буддизм молодший від індуїзму, бо Будда народився 560 р. ст. ери. Будда з роду лицарської скитської касты кшатрія виростав на традиціях індуїзму і його вчення треба вважати як вітку Веданти. Навколо його особи постало багато легенд, дуже подібних до легенд про Єгошуя⁶⁾ з Назарету, як божеське походження, народження в стайні, присутність ангелів, 40 днів посту, 12 учеників, спокуса чортом, який в Індії називався Мара. Злий дух Мара був і в Україні. Саме слово Будда означає “просвітлений”, один із багатьох Будд на шляху перевтілення. Правдиве ім'я його Сідгарта Гаутама. Одні вважали його історичною особою, інші тільки легендою.

Багато визнаювців вважає його Спасителем, хоч він проповідував приватне спасіння. Тріпітака, що означає “три кошики” — це Свята Книга буддизму, якої Будда не написав, а написана вона мовою палі, одним із діалектів арійського пракриту. Література, як в індуїзмі, доволі багата, серед неї відзначається Дхаммапада, книга про мораль.

Будда відказався від аскетизму й ніколи не говорив про Бога. Це не значить, що він був атеїст. Він був зацікавлений у Вищій Реальності, якою була для нього Нірвана, але це все є ілюзія на землі. Місією життя є помагати тим, що терплять, пізнати себе самого й навчитись панувати над своїми пристрастями. Спасіння людини без згадки про Бога й без участі духовників. Дхаммапада каже: “Людина сама собі помагає, хто ж інший їй допоможе”. Від земного світу треба відмовлятись, також від себе самого, подібно як в індуїзмі. Коли Будду питали: Що таке “я”? він мовчав. І взагалі він обминав усякі нереальні питання. Тріпітака пише, що “між “я” і “ти” не повинно бути

⁶⁾ Єгошуя — Ісус.

різниці, бо коли є різниця, то не буде любови. Коли ум бачить різницю, то прокидається пристрасть, а разом з нею і терпіння”.

Про Будду говорили, що коли він проповідував, боги його слухали й подивлялися. Вісім правил поведінки в буддизмі, це є: правильні погляди, постанови, мова, дія, засоби життя, зусилля, увага й розум. Правила, як бачимо, дуже практичні. Крім того 10 заповідей, але неподібних до Мойсеевих: не вбий, не кради, не будь порочний, не бреш, не пий, не переїдайся, не гуляй, не жадай квітів і парфум, не розкошуй і не жадай золота. Буддизм навчає, що всі люди повинні стремити стати Буддами, щоб здобути мудрість розуміння природи й життя. Знання Абсолютної Реальності й вічності неможливе людськими засобами. Боги не мають остаточного значення, а Реальність можна описати тільки заперечуючи “неті”, як і в індуїзмі.

Ціль життя — це досягти знання, тільки невідомо яке, коли все є ілюзія й людина безсильна. Таких протилежностей в буддизмі багато. Знання можна досягнути тільки містично, бо розум безсильний. Реінкарнація — так, але не трансміграція душі, бо вічної душі нема, весь світ є в процесі зміни. Дгаммапада каже: “Коли тільки зрозумієш витвір людини, тоді зрозумієш те, що не є її творивом”. Наука, політика й земне “я” — це тільки творива людини.

Для буддизму всяка теологічна спекуляція не має вартості, тільки “шляхетна стежка” до Нірвани, бо Нірвана — це найкраща правда. Коли Веданта Нірвану відкладає як закінчення ланцюга реінкарнацій, то буддизм хоче мати її зараз, на землі. Буддійська Дгарма більш поширена, як у Веданті. Є це вічна підстава всього, як Брама в Упанішадах. Є це корабель, який несе нас через океан терпінь до Нірвани. Є це теж принцип космічної єдності.

Як і в індуїзмі, так і в буддизмі натворилось багато сект і серед багатьох богів Будду проголошено Бодісатва - Спасителем. Найважливіші секти — це Магаяна, Гінаяна й Зен-Буддизм. Магаяна є місійна секта для спасіння і просвічення терплячого людства, займається головню харитативною діяльністю. Гінаяна — аскетична, в монастирських мурах, для індивідуального спасіння. Зен-буддизм зовсім відкидає розум і дорогою медитації

і містики шукає “знання”. Зен-буддизм поширився головню в Японії. В перших сторіччях нової ери буддизм був навіть державною релігією в Індії за Асоки, але пізніше войовничий іслам майже витиснув його до інших країн Сходу. В Тибеті буддизм прийняв особливий місцевий характер з Даляй Лямою, втіленням Будди, начолі. Тибетський буддизм мав вплив на Центральну Азію.

5.

В Китаї державною релігією був конфуціанізм, який навіть годі назвати релігією, а радше моральним і суспільним ладом. Конфуціанізм не мав месійних тенденцій, а виключно китайський національний характер. Другою релігійною течією був таоїзм, або Тао, що означає “дорога”, дещо подібний до конфуціанізму, але більш містичний і філософічний. В обох релігіях нема згадки про Бога, а тільки про моральність і природу. Китай, у протилежності до інших країн, бачив центр реальности в світі, в якому живемо. Конфуцій і Ляо-тсе, учителі таоїзму, жили в 6 в. ст. ери, але були ще й інші менші учителі, як Мо-тсу, соціальний реформатор, і Менцій, подібний до Ляо-тсе. Буддизм теж поволі поширився в Китаї, але набрав національного характеру. Буддійських сект було багато, а найбільшою була Магаяна. Не дивлячись на існуючі релігії, простолюди зберігало своїх давніх традиційних богів і різні місцеві культи, навіть визнавало найвищого Бога Шанг-ті. Але інтелігенція вважала політеїзм ілюзією.

Конфуцій був без порівняння кращий учитель, як Будда. Він був моральним філософом, а не духовним учителем. Він звернув увагу на життя, а не на віру. Не говорив про смерть і безсмертя, як Будда, а про щоденне життя. Тому що Конфуцій шанував предків і традиції, його вчення назвали “Дорога Предків”. Студії минулого, добра поведінка, пошана батьків і імператора, без будь-яких ілюзій на божественність, було підставою його вчення. Замість Бога він говорив про Небо, яке було “батьком і матір’ю людини”. Порядок у космосі відбивається

в людській моральності, яка є мудрістю. Пізнати себе — це бути моральною людиною. Життя — це не ілюзія, як у Будди, а наше земне призначення. Він не говорив про кару й нагороду, а про бурі й неполадки, що були “природним ритмом речей”. Література про його вчення появилась аж по його смерті. Як і Будду, Конфуція по його смерті проголошено божеством.

Таоїзм — це вчення Ляо-тсе, напів релігія й філософія, дещо подібна до Веданти вищою свідомістю, або містикою й відреченням від свого “я”. Тао-Те-Чінг — це книга про таоїзм, написана учениками Ляо-тсе по його смерті. Як бачимо, ні один із релігійних учителів, включно пізніше з Ісусом і Мохаммедом, своєї книги не написали. Тао — це не тільки “дорога”, але й порядок природи й Реальність поза природою. Є це містична релігія покори, мовчанки й відсутности бажання. Містичний досвід в сторону Вищої Реальности неможливо описати. Фізична й моральна дисципліна подібна до конфуціянзму. Духова частина людини — це продукт неба, а тіло — продукт землі. Людина — це частина природи і Божої помочі їй не треба. Таоїзм — це невід’ємна частина китайського життя, любов до природи, моральність, роздуми і спокій. Книжки не є в пошані.

Деякі вислови із Тао-Те-Чінг: “Тао — це мудрість без слів”. “Не шукай точности”. “Де містерія найглибша, там є дорога до всього найніжнішого й найчарівнішого”. “Той, хто себе знає, є інтелігентним”. “Людина підпорядковується законам Землі, Земля підпорядковується законам Неба, Небо підпорядковується законам Тао, яке підпорядковується законам своєї власної природи”. Довкола таоїзму багато забобону, мітології, культів і сект, як це звичайно буває в кожній давній релігії. Довжелезна черга богів, відповідно до потреби. А найвищим Богом поміж усіма — це Той, або Один. Містику перейняв Китай від Індії через буддизм, але конфуціянizm був реакцією проти містики.

Японська релігійність — це вибір різних впливів з національним забарвленням і мітологією. Найпопулярнішою й офіційною релігією був шінтоїзм, а другою з черги релігією — Зен-буддизм. Шінто — це “дорога богів”, під впливом китай-

ської Тао. Богиня сонця Аматерасу — центральна фігура поміж кількома сотнями богів. Небесний Батько Ізанаті й боги — це його діти. Шінтоїзм — це суміш буддизму, місцевої мітології, культу предків, божеського імператора, природи й націоналізму. Є це рівночасно своєрідний протест проти чужих впливів. Шін значить “бог”, а То — те саме, що “Тао”. Всі японці є дітьми Божими. А імператор походить в прямій лінії від богині Аматерасу. Підстава всього існування невияснима. Комплекс меншевартости породив агресивний шовінізм, який у 2-й світовій війні одержав смертельний удар.

Віра в людину, яка вродилась доброю, а зло — це тільки “пил”, який треба усунути. “Коїкі” — це книга шинтоїзму, повна забобону й легенд.

Буддизм прийшов до Японії з Кореї і прийняв місцевий характер Зен. Тут навіть Аматерасу і всі боги — це прояви буддизму. Зен каже, що “жодна мова й жодна логіка не може розказати про правду в релігії. До життя треба бути байдужим і відкрити Будду в собі самім. Всі дискусії про монотеїзм, пантеїзм, політеїзм, атеїзм, агностицизм зводять до нічого. Підставою правильного життя є самодисципліна й любов до природи. Краса має якість релігійну”. Японський буддизм має аж 18 чистилищ, стільки на людині “пилу”. Також велике товариство святих, як у християнстві. Є багато дрібних сект, а Кобе дав синтезу шинтоїзму, буддизму й конфуціанізму. Жодна з японських релігій не є придатна на експорт.

6.

Арійці, які вимандрували з України на Схід, в Тохарії розділились на три групи. Одна пішла до Індії, друга до західної Азії, а третя поселилась в північному Ірані. Їхні боги й мітологія набрали дещо відмінного характеру, бо боги звичайно “асимілюються” в новій обстановці. Наш Диво в Індії став Дева, це Зевс — у Греції, Деус — в Римі, а в тевтонів — Зін. Агура і Дева стали в Індії хоронителями небесного світла, але

в Ірані Деви були злими духами, а Агура став Агура Маздою, пізніше Ормуздом “мудрим повелителем” і представником усього, що добре. Його протилежністю, хоч і рідний брат, був Агріман, представник усього лиха, навіть морозу і хворіб, які Агріман видумав. Знані були в Ірані і в Індії Ваю і Варуна. Ваю — це бог вітру, а Варуна — це наш Перун. Мітра, бог сонця, правди і справедливості, поширився від Індії до Риму.

Заратустра, по-грецькому Зороастер, появився в 7 в. ст. ери. Він був відважним реформатором многобожжя на віру в одного Бога й боротьбу з лихом. Була це перша спроба етичного монотеїзму в світі з Ормуздом начолі. Був ще Зерван, найвищий принцип всесвіту, але не мав популярності. Помітна тотожність з Індією, де Брама — це Зерван, а Вішну і Шіва — це представники добра і зла. Крім богів були ангели й демони. Авеста, Святе Письмо заратустріянізму було написане пізніше, хоч легенда каже, що Ормузд диктував Заратустрі. Культові книги Вендідаг і Бундагіш теж постали пізніше. Серед політеїзму Заратустра спочатку не мав симпатій, навіть викликав ворожнечу, але згодом його назвали “Приятелем Правди” і політеїзм зайняв тільки другорядне місце.

Чесне життя, перемога добра над злом і одобрення землеробства — це Основа Авести, що нагадує вихідців з України. Злі сусіди, які крали худобу, це представники зла і з ними треба було боротись. Основа етики Заратустри — це “добрі думки, добрі слова, добрі діла”, подібно до Індії і до Китаю. Людина сама готує своє спасіння. “Що посієш у цьому житті, те збереш у наступному. Через 9,000 років буде загальне воскресіння й суд над усіма. Праведні підуть на життя вічне в Царство Ормузда, а грішники згорять в огні. Навіть Агріман, а з ним і все лихо, згорить”. Коли Кир іранський завоював Вавилон у 538 р. ст. е., він дозволив жидам відбудувати Єрусалим. Жиди захопились заратустріянізмом Ірану коли були в вавилонській неволі. Під впливом Заратустри була написана книга Данила, Книга Енох і Заповіт 12 Патріархів.

Цілий міт про воскресіння, суд, небо й пекло, перейняли жиди з Ірану, а від них християнство й іслам. В 7 в. іслам завоював Іран і витиснув заратустріянізм до південної Індії.

Там сьогодні знаходиться 50,000 визнавців, які називають себе “парсі”. Вони дуже чесні й динамічні і стали своєрідною аристократією в країні. Агримана, представника зла, вони відкинули. А мерців не ховають, щоб не занечишувати землі, а залишають звірям і птицям на поживу. Сьогоднішні іранці теж називають себе “парсі”, але релігія в них мусульманська.

7.

Юдаїзм, який виріс на заратустріянізмі й месопотамській мітології породив християнство й іслам. Жиди осілись після довгих блукань у Палестині і прийняли “об’явлений” закон. В них, як і в інших народів, було багато богів. Вони молились до каменя й до кам’яної фігури бика. Кам’яний вівтар, на якому приношено жертви, мав роги бика. Їхній головний бог Молох, або Баал Зебуб, мав голову бика. Бик був символом творчої сили. Молохові приносили в жертву первонародженого сина, аж король Йосія в 7 в. ст. ери заборонив цей варварський звичай.

Молились теж гадюкам, орлам і деревам. Астарта була богинею неба. Інші боги Мот, Гадад, Шемош і Ягве. Останній — бог грому й війни, який згодом став єдиним Богом під впливом єгипетського Атона й іранського Ормузда, але на це довго треба було чекати. Сімейні боги Терафім і крім того кожна оселя мала своїх дрібніших богів. Єремія ще в 6 в. ст. ери писав: “Відповідно до числа твоїх осель і твої боги, о Юдеє”.

Переживаючи тяжкі часи мандрівок і рабства, жидам був потрібний єдиний Бог, войовничий і патріотичний. Таким став Ягве, ім’я взяте від гіттійського Бога Яви, коли жиди були під гіттітами й гиксосами. Але і його жиди називали “Ельогейну”, цебто “наші боги” і так називають сьогодні. Ягве — це жорстокий і заздрісний Бог, який не терпів інших Богів і заповів: “Не будеш мати інших богів крім мене”. Так оформили його пророки для потреб народу. Девтерономія⁷⁾ каже: “Слу-

⁷⁾ Девтерономія — 5-та книга законів Мойсея.

хай Ізраїлю, Ягве є нашим Богом і Ягве є один". Нічого дивного, що за поштовхом легендарного Мойсея Ягве зробив жидів "вибраним народом". Найкращим доказом його жорстокости був знищений Єрихон та інші міста завойованої Палестини. Йому "єдиному" далі приносили в жертву немовлят. Яків пожертвував свого сина Ісаака, Давид сім синів Савла, а Єфта свою дочку. Традиція обрізання походить від Зіпори, яка обрізала свого сина і шкірку пожертвувала Ягве, щоб спасти життя Мойсея. Жидів сотворив Ягве "на подобу Божу" і ця "подоба" завдала жидам неймовірних терпінь впродовж довгих віків.

Єгипетська, асирійська, вавилонська, а пізніше грецька й римська неволя були "карою за гріхи". "Терплячого слугу" чекає прекрасне майбутнє. Синагога стала центром єдності і сили, а Арка з Заповідями зберігала традиційний забобон. Десять Заповідей, які нібито Ягве подиктував Мойсееві, були взяті з Вавилону і з імперії гіттітів. Канаан був витоптаною дорогою для різних завойовників і впливів. Поняття позагробового життя, воскресіння, кари й нагороди, взяті з Ірану, але в жидів воно дуже невиразне. "Шеол" або пекло — це тільки місце для тих, що відійшли. Біблія, від грецького слова "біблос" книжка, це збірник жидівської мітології і фольклору. Жиди називають її Тора, що означає "закон". Маючи національний характер, ця книга важна для існування жидів і респектується християнством тільки тому, бо з неї виросло християнство. Довго збиралися передання й легенди біблійні, багато разів перероблялись, аж остаточно оформились в 3 в. ст. ери в грецькій мові під назвою Септуагінта, бо 70 рабів над нею працювало.

Грецька культура й філософія дуже вплинула на жидів. Греки цивілізували Палестину, навіть Зевса поставили в храмі в Єрусалимі замість Ягве. Але невдачна революція Макабев Зевса викинула. Жид Філо Олександрійський пробує дати синтезу юдаїзму й гелленізму⁸⁾, замінивши Ягве Логосом. Логос по-грецькому означає "слово", в релігійному розумінні містична

⁸⁾ Гелленізм — наслідування грецької культури і філософії.

сила, яка створила світ. Але жидам був потрібний особистий Бог, а не містика й філософія. Нео-платонівський Абсолют їх не переконував. Талмуд — це збірник жидівської традиції і коментарів до Тори. До пантеїстичного Абсолюту звернулись деякі жиди аж в 13 в., коли була написана Кабала, книга містики й теософії⁹⁾.

Розвіяний жидівський месіанізм у Палестині після остаточної поразки революції Бар Кохби перенісся на широкі води — зі старої утопії на нову. Історик А. Тойнбі пише: “Фарисейство — це спадкове лихо релігій жидівської “родини релігій”. На утопію хворіють по-сьогодні жидівство, християнство й іслам. Безкомпромісова традиція “вибраного народу” держить жидів у агресивній ортодоксії до сьогодні. Не зумів юдаїзму знищити ані Рим, ані християнська інквізиція, ані навіть гітлеризм. Ягве, їхній володар світу, панує в їхніх умах до сьогодні і зберігає пропасть між жидами і стороннім світом. Вони здобули собі сьогодні “Ерец Ізраель”, але й це тільки перший крок у їхніх месійних плянах. Вони помагають тільки своїм і надіються на провидіння Єгови. Ізраїль — це їхній Месія. Парадоксально їхнього Ягве визнали християни й мусульмани, не дивлячись на абсурдну мітологію Тори й Талмуду.

Маленька секта караїтів відкинула Талмуд і месіянстичну ідею Тори. Жидівські теологи в арабському світі, головню Маймонідес, пробували показати Ягве на базі філософії Арістотеля і Платона як абстрактного Абсолюта без традиційної і мітологічної одежі, а Біблію — як жидівський фольклор, але це на юдаїзм помітного впливу не мало. В 18 в. виїнятковим голосом був жидівський філософ Мендельсон, який був лідером культурної асиміляції й емансипації¹⁰⁾ із гето. Також жидівський філософ Б. Спіноза в 17 в., для якого Бог був іманентною¹¹⁾ силою всесвіту, але понад всесвітом. Він був пантеїстом і його жидівські рабіни викляли. В історії жиди пере-

⁹⁾ Теософія: Тео — Бог, софія — мудрість. Книга теософії — книга мудрости.

¹⁰⁾ Емансипація — звільнення.

¹¹⁾ Іманентний — передовий (перший).

рахувалися і дорого за те заплатили. Сьогодні тільки частина держиться ортодоксії. Інші під впливом новітніх часів і науки визнають немітологічний характер Бога типу філософів Канта й Гегеля плюс сіонізм. Юдейська релігія не має містичної глибини, а примітивну біблійну мітологію вже давно розкрила новітня наука як цілковиту недоречність.

8.

Про християнство буде окремий розділ. Тут тільки короткий нарис для цілості картини про релігії світу. Християнство — це явище історичних обставин, які сьогодні неможливі. А християнську теологію збудували люди в міру того, як християнство міцніло й розвивалось. Мільйони рабів римської імперії терпіли приниження. Жидівський месіанізм розвіявся, жиди втратили батьківщину й розсіялись по світі. Деякі з них задумались, чи не варто було б дещо змінити в їхній релігії. Зі Сходу йшли різні релігійні впливи, а кругом Середземного моря відбувались елевзійські, орфічні, діонісійські та інші містерії воскресіння, спасіння й безсмертя. Це дуже вплинуло на формування християнства. Надії поневолених і голодних мас на спасіння були великі. Християнські громади трактували рабів як братні душі. Обіцяли нагороду в майбутньому житті за терпіння в цьому житті. Нова візія Бога Спасителя була дуже принадлива.

Жидівський місцевий месіанізм перекинувся на всесвіт. Жидівському Богові Ягве додано любов. Це все викликало героїзм і посвяту для релігії, а кров мучеників викликала велике враження. Тертуліян писав: "Кров християн є плідною".

Християнство виростало серед багатого пантеїзму, який під впливом грецької філософії звільня меркнув. Дуже багата була мітологія Греції і Риму. Всі боги й богині мали людське обличчя і це перенеслось на християнського Бога-людину. Олімпійський пантеон виглядав більше на веселі маріонеткові¹²⁾

¹²⁾ Маріонетки — нереальні, фальшиві.

фігури, як на небесні сили. Примітивна людина завжди думає категоріями землі, бо до філософії мають доступ тільки оди-ниці. Ксенофан писав: “Якби воли, коні і льви мали руки й могли творити картини, як люди, то вони творили б своїх бо-гів як волів, коней і левів”.

На мітології виростали всі боги, на мітології виростало і християнство, яке ніколи не стало монолітним монотеїзмом, бо Трійця, Богородиця, апостоли, святі, ангели й чорти ство-рили таку ж саму метелицю, як і Олімп. Тільки Олімп теж переіменовано на Царство Небесне. Давніх богів християнські автори переіменували упавшими ангелами й паганізм¹³⁾ (по-ганство) залишився паганізмом.

Матеріалісти й кар’єристи були вдоволені почитанням імператора і близьких йому богів, а ідеалісти повернулись в сторону Христа і єгипетської Ізиди, яка згодом передала свої повновласті Марії, матері Ісуса. Розповідь про те, що Ісус Христос існував вічно і для спасіння людей непорочно вродив-ся, був розп’ятий, воскрес і прийде знову, була дуже принад-лива й нечувана. Син приніс себе в жертву батькові. В тодіш-ньому світі було популярним приношення в жертву богам пер-вородного сина. В Картагені аж 200 первородків принесено в жертву Баалові. І коли Павло з Тарзосу після видінь прого-лосив, що Ісус це Христос, або Спаситель, який приніс себе в жертву батькові, то це знайшло пригожий ґрунт. А крім того, Павло був освіченим жидом з Греції і він задумав перенести жидівський месіанізм на весь світ, бо в Палестині стало надто тісно. І таким чином Давидів спаситель “Син Чоловічий” став Спасителем світу, або Христом. Отже дійсним творцем христи-янства був Павло, а заодно найбільшим брехуном і фальсифі-катором в історії.

Першими християнами були жиди й Ісус із Назарету, один із багатьох Спасителів, був вихований в синагозі на жи-дівських біблійних традиціях. Був хрищений Іваном у Йор-дані, бо таку традицію перейняли жиди з містерій інших кра-їн, головнo Сирії і Греції. Хрищенням Ісус “вродився знову”.

¹³⁾ Паганізм — (поганство) — Народна віра.

бо так говорили всі містики, учасники празників хрищення. В Євангеліях записані слова Ісуса: “Тільки той, хто вродиться знову, побачить Царство Боже”. А на єгипетському папірусі записана легенда про бога Гермеса, який каже своєму синові Тотові, що треба вродитись знову, щоб досягнути єдності з Богом. Також був Ісус під впливом жидівської секти Ессенів, які практикували містику Сходу — аскетизм і тому до їхньої моралі подібна мораль християн. Евзебій, один із перших християнських авторів, писав: “Ті колишні Ессени були християнами, а їхні писання були нашими Євангеліями”.

Євангелій було дуже багато, деякі дуже фантастичні, а всі разом — це збір орієнтальних¹⁴⁾ легенд місцево пристосованих. Церква пізніше вибрала 4 Євангелії, а решту відкинула. Євангелія по-грецькому означає “добра вістка”. Але вістка зовсім не була добра, бо вже в перших віках нової ери почалися сварки й війни навкруги “Отця і Сина”. Євангелії записали слова Ісуса: “Кожний, хто мене побачив, той побачив Отця”. Але тяжко було зрозуміти тоді й сьогодні, як може Отець рівночасно бути Сином. Боротьба була довга, заки зформувалась теологія, але церква каже, що все було “об’явлене”. Але на об’явлення нема ніяких історичних доказів.

Як же можемо вірити в Воскресіння Ісуса, коли нема ніяких доказів історичних. Взагалі історія християнства написана церковниками — це дуже сумнівна річ. Брехати “для слави Божої”, то краще мовчати й шукати правди на базі фактів та історичних доказів, які найкраще переконують.

Птоломеева Олександрія була центром релігійної напруги, де Ізіда з дитятком Горусом була дуже популярна, навіть Рим присвоїв Ізиду, бо це була мати богів, а мати в мітології мала глибоку традицію. В Вавилоні була Семіраміда з дитятком Таммузом, в Китаї була Шінг-мо, в германів — Герта, в Україні — Леля, в Скандинавії — Діза, в етрусків — Нутрія, в Індії — Індрані, в Сумерії — Нана, в греків — Афродита, в Римі — Венера, в Сирії — Кибеле, в жидів Астарта, а в Єгипті — Ізіда, яка в початках християнства була найпопулярнішою. Ізіда

¹⁴⁾ Орієнтальний — східний (житель сходу).

стала праобразом Диви Марії Богородиці з дитятком на колінах. Перші християни Марію не почитали, навіть не згадували й Ісус в Євангеліях до неї ставився байдуже. Але згодом, коли усталізувалася церква, Марію піднесено до високого рангу “цариці небесної”. Плутарх писав, що на статуї Ізиди був напис: “Я є всім, що було, що є і що буде”. Такі слова робили враження й Ізида охристиянилась, як оспасителівся Ісус від інших спасителів. В 20 в. навіть тіло Марії вознеслось до неба, якщо за 20 віків щось у землі ще залишилось, бо коли вознісся син, то й для матері та сама дорога.

Авантюрний нарід Греції повернувся в сторону матеріальних явищ і філософії. Світ показався їм контрольований законами, а не мітичними богами. Твори Арістотеля перекладені на різні мови. Для Арістотеля земля була центром світу, а Бог — Непорушний Рухий. Це вже поняття абстрактне й розумове, далеке від легенд. Те саме говорив Птоломей. Арістарх, останній пітагорець говорив, що “сонце, а не земля, є центром світу”. Християнство пристосувалось до грецького світогляду. В “Християнській Типографії” Козми було написано, що “зорі в просторі під дахом неба несуть ангели. Каміння падає, бо воно хоче вернутись додому, а полум'я стремить до неба, бо там воно вдома”. Такий “точний” опис природи й неба був предметом завзятих сварок поміж теологами. Платон говорив про “незнаного Бога”, душу всесвіту. А стоїки¹⁵⁾ видумали “Логос” і знайшли плян природи, свободу людини й мудрість. Це вже був крок вперед від примітивізму. Примітивізм був у боротьбі з ясними проблесками розуму.

Платонового “незнаного Бога” християнство зробило знаним Богом Біблії. Таким чином платонівський ідеалізм перемінився в довговікового тирана. Вигнаний з раю Адам попав до темної яскині¹⁶⁾ Платона, Плотина й Августина і там його закували в кайдани. І аж в часах Ренесансу, коли почав прокидатися розум, Адам вийшов із яскині на світло. Біблійний заповіт “терпи, проси, надійся і корись”, бо ти несеш на собі гріх первородний, став прокляттям мільйонів. Неоплатонівські над-

¹⁵⁾ Стоїк — людина без жодних вражень.

¹⁶⁾ Яскиня — печера.

хнення стали заворотною драбиною до Царства Небесного. Плотин “стидався, бо він мав тіло”. Жінкам заборонено купатись, щоб не бачили свого тіла. Оріген кастрував себе “для слави Божої”. Платонізм і християнство знайшли свій маркантний вираз в Августинівій “Сповіді” і “Місті Божому”, які після перероблених Євангелій стали настільними книгами в християн.

Християнство перейняло неоплатонівську погорду всіма галузями знання. Августин у “Сповіді” пише: “Цікавість — це хвороба”. За ту цікавість пізніше “Свята Інквізиція” палила людей живцем. Жером писав: “Боже, якщо колинебудь у мене знайдуться світські книги, або якщо колинебудь я буду їх читати, то я Тебе вирікся”. А на філософів: “Глупа мудрість філософів”. Такої думки були теж Платон, Порфірій, Діонісій Аеропагіта, Скот Ерігена та інші християнські автори. Імператор Юстиніян 526 р. заборонив врешті “грецьке божевілля” й розпочав Темні Віки, які протривали 1000 років. Історія повторюється, але в відмінній формі. Заборона Юстиніаном гелленізму була подібна до заборони Діоклеціаном християнства. Тимчасом нехристияни не були гіршими від християн, а паганами були всі.

Вже аж в 13 в., коли араби зацікавились грецькою філософією, батько схоластики Тома з Аквіну пробував поєднати розум із “ласкою Божою”, але дуже невдачно, бо розум і мітологія — це не подружжя. Як доказ існування Бога, Тома подав Першо-Причину”, але вона не переконлива, бо поза Першо-Причиною є порожнеча. Середньовічний красвид заріс бур’янами астрології і алхемії, з яких наука не мала сили видобутись. А коли десь блиснув розум, то це приписувано інтригам чортів. Середньовічний застиглий світ був “досконалий”. Американський філософ Вайтгед пише: “В році 1500 Європа знала менше від Архімеда, який помер 212 р. ст. ери”. Адамів гріх, за який навіть карали смертю, не дозволяв людині підняти голови. Але людська природа таки перемогла, бо найбільшою “ласкою Божою” є розум.

Не дивлячись на те, що церква йшла разом із феодалізмом, властю імущими й королями, вона навіть намагалась бути найвищою владою, не дивлячись на терор гірший від сучасно-

го комунізму, вона (церква) пережила багато глибоких потрясень і в новітні часи відійшла на задній план перед поступом науки, розуму й гуманізму. Віра в біблійного бога в сполучі з світовою християнською імперією розвіялась. Мітології знайшлися на полицях бібліотек і світ шукає нового, глибинного і творчого розуміння буття. Три стадії тієї вимріяної імперії — Рим, Царгород і Москва, теж зійшли з історичних горизонтів. Треба сумніватися, чи християнство взагалі поширилось би до такої міри, якби Константин не прийняв Христа замість Соль Інвіктуса¹⁷⁾ з політичних мотивів і якби Теодосій, а потім уся церква не поширювала християнства гвалтом, тортурами й смертю.

Першим поважним потрясенням був двобій папства з вільнодумним Фрідріхом II в 13 в. Другим потрясенням і компромітацією церкви був т. зв. Авіньонський Екзил Папства. Третім ударом була Велика Схизма зі Сходу. Четвертою катастрофою була Реформація й релігійні війни. Не поміг терор Інквізиції, не помогли Єзуїти, Бернардини й Домінікани, армія брехні й інтриги в ім'я Христа. Врешті італійський Ренесанс довів до 17 в., епохи раціоналізму і просвітлення, коли Біблія була вже перекладена на місцеві мови і студії історії відкрили нове розуміння релігії. Виявилось, що хоч християнство є історичною релігією, бо воно постало в історичних умовах, але Христос і об'явлення — це фікція, або твір людської уяви. Містичне поєднання Христа з цілим людством є абсурдом, бо воно затримує поступ еволюції людства. Про життєздатність релігійних понять і віри говорять недвозначно довговікові результати. Християнство породило сотні сект і метелицю теологічного безвихіддя. Та ж сама порожнеча, що і в механічному матеріалізмі й комунізмі 20 віку.

¹⁷⁾ Соль Інвіктус — Бог Сонця.

9.

Вплив юдаїзму і християнства на іслам був дуже помітний. Мохаммед зустрічався з жидами в Медині й від них перейняв ідею монотеїзму. Мекка — це місто, звідки Мохаммед почав свій похід проти арабського політеїзму й ідолатрії. Святий камінь Кааба посеред Мекки, який мусульмани дуже почитають і роблять масове паломництво до нього, це залишок колишнього культу природи. Весь семітський світ молився до каменя, про це навіть у Біблії згадується. Мохаммед говорив, що юдаїзм і християнство були Богом назначені для того, щоб приготувати ґрунт для правдивої релігії Ісламу. Він визнавав жидівських пророків, а Ісуса вважав тільки пророком, а не Богом. Біблію обох Завітів, як жидівську традицію, він відкинув. Свята Книга ісламу — це Коран, який Мохаммед, як подає легенда, подиктував, бо сам був неграмотний. З усіх “Святих Книг” Коран — книга найпримітивніша, однак для національного росту і єдності арабського світу вона була основною силою. Мохаммеда назвали “останнім пророком” віри в Бога, а сам він не ставив себе вище звичайної людини, тільки з особливою місією голосив віру в єдиного Бога, без синів, без трійць і без ідолатрії. Його наступники стали каліфами¹⁸⁾.

Іслам вибухнув нагло, як вулкан. Місцеві умови голодних бедуїнів були сприятливі для Мохаммеда, хоч спершу він мусів втікати з Мекки до Медини.

В своїх видіннях він бачив архангела Гавриїла, який йому показав дорогу і це було його силою і надхненням. Нові ідеї братерства й рівності захоплювали щораз то ширші кола. Мусульманин значить “віруючий” і коли Мохаммед оголосив, що його віра це єдина правильна віра й віруючі підуть до “раю”, неграмотні фанатики йшли радо на смерть, подібно як американські азеки. Непобідною бурею понісся іслам, охоплю-

¹⁸⁾ Каліф — апостол.

ючи одну країну за другою. Іслям означає “підпорядкованість” словам Корану і та підпорядкованість означала місійність із зброєю в руках. Із зброєю в руках, масовим кровопролиттям і дикими пристрастями зіштовпалися дві релігії — іслям і християнство.

Іслям — це релігія дуже проста, без скомплікованої теології і догматики, для простолюду і неграмотних легко зрозуміла. Віра в єдиного Бога, або по-арабському Аллаха — це добрі діла, милостиня, рівність усіх, молитва, піст і паломництво до Мекки. Безоглядний послух Аллахові й законам ісламу, релігійна безкомпромісовість, “свята війна” Джігад, проти “невірних” — було в початках ісламу важче, як повітря, але сьогодні про війну вже ніхто не говорить. Заржавіли мусульманські гармати, День Суду, ангели й чорти, подібно як у християн. Аллах прилучився пізно до товариства великих богів, бо аж у 7 в. і тому був дещо відмінний від своїх попередників. Він був чемпіоном поневолених і покривджених, без інкарнацій в людину, без сім’ї, дуже автократичний¹⁹⁾, справедливий і добрий для тих, що собі на те заслужили. Нема мови про “любов”, як у християн, також не називають його Батьком, як християни. Він має 99 титулів, але без Батька. В містичному розумінні — це Найвища Сила всіх творчих процесів світу, а Іблід, прогнаний з неба ангел, це його противник.

Багато дечого прийняв іслям із давніх культів ідолопоклонства, не тільки камінь Каабу. Кожна релігія оточена давніми традиціями. Культ містерії Адоніса відбивається в святкуванні в Ірані смерті Гуссейна, якого в сектарській боротьбі вбили свої ж таки земляки, подібно як у нас Йосафата. Довжелезні походи півголих культовиків стогнуть жалісно: “За що ми його вбили?” І б’ють себе шнуром по спині. Таку цікаву сцену можна оглядати сьогодні в Тегерані та інших містах Ірану. І хоч моляться мусульмани 5 разів у день, але без внутрішніх інтриг, братовбивства і сектарства ніяк не обійшлося.

І тут неоплатонізм і Арістотель теж мали вплив, як і в християнстві.

¹⁹⁾ Автократичний — самодержавний.

Визначний послідовник Арістотеля Ібн Рүшт в 12 в. відділив віру від розуму. З агностичною інтерпретацією Корану, цебто засобами містичної філософії, виступають Ібн аль-Арабі і Джаляль аль-Дін в 13 в. Для них природа Аллаха об'являється через інтелект. До відродження закликав Мохаммед аль-Вагабі в 18 в. До очищення ісламу від непотрібних шкідливих впливів закликав Джаляль аль-Афгані. Мусульманські містики, т. зв. суфі, не ховались по келіях, як християнські аскети, а жили серед народу, шукаючи поєднання всіх елементів життя з Аллахом. Їхня містика подібна до містики індійських йогів — концентрація думки, екстаза й роздуми про присутність Божу. Аль-Газалі говорив: “Я глядів у моє серце і там я побачив Його”. Західна цивілізація має свої помітні впливи на іслам, як і на інші релігії. Сьогодні Аллах подібний до християнського Єгови. Більшу вартість від релігійної має іслам, як координуюча сила арабів, але й тут поодинокі мусульманські держави не миряться поміж собою.

Іслам перекинувся на численні інші не арабські країни.

10.

Хрестові походи, християнські війни в Європі та “Свята Інквізиція” залишаться назавжди чорною плямою в історії християнства. Не краща є історія ісламу, який був поширюваний мечем і війнами. Релігійні війни перемінили центральну Європу в пустелю. Числа спалених живцем “еретиків і відьом” ніхто на облік не взяв. Науковець Серветус був спалений 1553 р. в Женеві, Бруно 1599 в Римі. В місті народження астронома Кеплера з населенням 200 родин, в 1625-му році було спалено 38 “чарівниць” включно з матір'ю Кеплера. Його кості на цвинтаріці Ратісбона розкинено підчас 30-літньої війни. Знищено сотні тисяч Вальдензів і Гугенотів у Франції. Це тільки окремі випадки християнського “любовного” божевілля. Європа знала менше про геометрію в 15-му в., як за часів Архімеда. Коли хтось мав біль у спині, то говорили, що це зробив злий погляд відьми. Знахарова рецепта звучала так: “Ящірка зва-

рена на оливі, земляні хробаки в вині, теляча печінка в мочі осла й порох із розтертого хруща". Гіпнотичне підпорядкування авторитетові й теророві церкви не дозволяло на свободну думку чи будь-який дослід.

Але вже від 13 в. гуманісти, скептики й реформатори почали робити діру в тому мурі, який оточував християнську церковну твердиню, тюрму живої думки і прогресу. В 17-му віці вони підготовляли ґрунт для цілковитого звороту в сторону розуму. Реформація і Ренесанс²⁰⁾ були поважними поштовхами в тому напрямі, хоч розвалити закостенілу традицію церкви не було так легко. Разом із збагаченням культури прокидається людська думка. Думуючі люди почали питатись: Чи мешканці інших планет теж походять від Адама і Еви? Якщо ангели несуть планети в просторах, то хто несе землю? Такі уми, як Ф. Бейкон, Альберт, Оккам, Леонардо й Еразм переходять від страху й забобону до спостереження й досвіду. Експеримент і аналіз спрямовують поступово на дорогу до Правди. Вже Р. Бейкон в 13 в. писав у "Новум Органум": "Шукання правди — це її пошана, знання правди — це її ціна, а віра в правду — це її насолода й найвище добро людської природи". Микола із Кузи, ще перед Коперником у творі "Пізнане Незнання" писав, що всесвіт не мав границь ані центру, а зорі створені з того самого матеріалу, що й земля.

Церковне поняття всесвіту було невідклично зруйноване Дж. Бруном, Коперником, Кеплером, Браге, Галілео й Ньютоном. Розвіялась Птолемеєва штучна система світу й Аристотелева доктрина про досконалу й незмінну природу небесних тіл. А разом з тим почало розвиватись довір'я до Біблії. Коперникова теорія про те, що сонце є центром планетарної системи і що земля обертається навколо власної осі, увійшла в історію задніми дверима. Коперник почав революцію проти власної волі. Еразм посіяв зерно реформації і навіть реформатор Лютер його ненавидів. Декарт поклав нові основи розумового думання в філософії, а саме: сумнів і дослід — як початок мудрости. Скоординовану систему в астрономії дали Галілео і Нью-

²⁰⁾ Ренесанс — відродження.

тон, подібно як Дарвін в еволюції життя на землі. Нютон звернув увагу на закони природи, які кажуть, що ніщо в природі не діється незаконно. Історична конечність замінила біблійне провидіння.

Правди в біблійних легендах, чудах і церковних догмах не знайти. Найкращою Біблією є сама природа, цей чарівний сад. Мішанина християнських мітів, жидівських історичних документів і платонівських ідей, вже більше не переконують людство. Але вперта християнська теологія далі стоїть на своєму, стараючись усіма силами пристосуватись до дійсності. Великий гуманіст Еразм ще напочатку 16 в. писав, що “Вони хочуть задавити мене 600 догмами”. Мапи в Середньовіччі малювали з кивотом святині Єрусалиму в центрі. Тоді, коли еволюція йшла вперед, неоплатоністи йшли назад, від Бога до земних хробаків, а земними хробаками були люди. Світ для неоплатоністів не був землецентричний, а дияволоцентричний. Монтень в 16 в. писав, що земля — це бруд світу, найгірша, найнижча, найбездушніша частина світу, найнижчий поверх будови”. Світ був закостенілий, холодний, нерухомий, обсаджений густо церковною сращією, а з-за кожного вугла виглядав дідько.

До неба підіймалась тільки біблійна драбина Якова, по якій виходили і сходили ангели, зберігаючи секрети всесвіту. Вже Галілео, який відсидів 15 років у тюрмі й був змушений покаятись перед гордими пралатами, писав: “Твердження Біблії не можна приймати дослівно, тому що вони зложені до рівня темного й невченого простолюддя”. Еразм переклав Євангелії з грецької на латинську мову і знайшов у латинському перекладі з 4 в. великі фальшування. Для Середньовіччя світ був сотворений 27 квітня 4977 р. ст. ери. Бог сотворив світ на взір байки для дітей. Як же легко обманювати людей, коли їх обманювано півтори тисячі років. А до помочі обману були єзуїти — передові загони католицької церкви. Аж до 17 в. теологія була незрушима, а наукові досліді були пропастю диявола з вогнем вічним на дні.

Релігія розуму, містики й гуманізму є перед нами. Вершок християнських та інших забобонів уже поза нами.

Християнство виховало людей, які навіть гідрогенну бомбу готові вжити проти своїх братів для заспокоєння своїх амбіцій. Але правда таки побідить, бо вороття в забобон уже немає. Правда каже, що існує Вища Сила, яка показує нам дорогу, але ми не завжди те розуміємо. Ньютон мав рацію, коли писав: “Ця найелегантніша система сонць, планет і комет могла постати тільки з ціллю і з повеління мудрости і могутности”. Пароксизм²¹⁾ людського божевілля, подібного до християнського нищення вальдензів і гугенотів, хрестових походів, інквізиції чи 30-літньої війни — в теперішній час відповідають німецькому нацизмові і московському імперіялізмові. Кеплер писав у “Гармонії Світу”, що “природа танцює під звуки оркестри, яку настроїв Бог”.

І дійсно, в гармонії світу ми загублені, коли молимося до ідолів.

11.

В людській духовій культурі закріпився назавжди науковий принцип. Віра — це не є наука, але щоб у щось вірити, то треба мати наукове підложжя. І тому студії релігій світу належать до науки. На базі студій релігій пізнаємо наскільки в них правди. Боги в людській подобі давно віджиті. Моральністю й інтелектом вони не були кращими від людей. І коли почала ними займатись філософія, вони позникали, хоч філософія до них чемно відносилась. Картина небесного двору перейшла в фікцію. “Святі Книги” перестали бути “словом Божим” і їх треба трактувати в світлі історії подібно, як і релігії. Те, що боги відійшли, жаліти нема потреби, бо життя відкриває нові і кращі перспективи пізнання всесвіту. Люди шукали себе самих і тому уявляли собі богів із людськими рисами. Але в сучасному світі давній спосіб думання є недоречний.

Кожна релігія вважає, що вона найкраща, бо інакше не могла б існувати. Кожна “Свята Книга” вважається об’явлен-

²¹⁾ Пароксизм — несподівана дія (вибух).

ням Божим. Веди, Грант, Авеста, Тріпітака, Біблія, Коран, ба навіть Книга Мормонів — це “єдина” книга. Безпосереднє об’явлення — це примітивний символізм померклих віків. Дивний був би цей Бог, який різними мовами, різним людям завжди щось іншого диктував. Ціла серія втілення Бога: Брама, Ормузд, Зевс, Ягве, Тао, Логос чи Абсолют, врешті ведуть до якоїсь єдиної ідеї, поглибленої нашим порівняльним змислом. І ціла серія пророків: Ляо-тсе, Будда, Заратустра, Мойсей, Ісус, Магавіра, Мохаммед та інші, теж по-своєму голосили “єдину правду”. Як бачимо, до Найвищої Правди багато доріг і буде ще більше. Але правда залишиться правдою, завжди недосяжною. Де є обіцянки великих релігій? Конфуцій сказав: “Небо нічого не каже”. Небо напевно каже, тільки ми не чуємо, а видумуємо. Але модерний інтелектуальний клімат висушив джерела мітології. Життя мітологічних богів у космічному часі було дуже коротке. Нові часи несуть нове пізнання Бога й дійсності.

Людина вроджена з почуттям релігійності, як глибокої психологічної потреби. Шукати Бога — це природна річ і цей релігійний голод мусить одержати якесь задоволення. Це задоволення — це зустріч людини з Абсолютною Дійсністю. Чим ширший світогляд людини, тим краще вона розуміє те, за чим шукає. Замкнена парафіяльна релігійність дає дуже вузьке поняття Бога. Увага сконцентована на зовнішній культ не має можливості зосередитись містично на найважливішому. Тільки увага до основного робить людину творчою й вартісною. Шукати змислу життя і призначення — це найшляхетніша дія людини. Це основа її релігійності. Вартість релігійності в тому, як ми розуміємо життя й відповідно поступаємо. Царства небесного не треба шукати десь у позагробовому житті. Воно тут, навколо нас і як його збудуємо, таким воно й буде. Людина борець, а не раб, як того хоче християнство чи буддизм. Здобути щоденну перемогу над лихом, це найкраща релігійність. І навіть саме бажання перемоги над лихом і брехнею наближає нас до Правди. Іван Франко сказав правильно: “Нині вчися перемогти, завтра певно переможеш”.

Нам дана вся ініціатива в руки. Історія — це не провидіння, це ми самі, бо ми її творимо. Від нас вона залежна. Кож-

ний день приносить нове об'явлення в нашій свідомості й тому історія, закута в догматику, не дає можливості приймати в ній творчої участі. Історія людства, а з нею й історія релігій, це тільки короткий момент на дорозі в вічність і тому не було ще доволі часу розглянутись за тим, що найцінніше. Історія будує традиції, але вони є релятивні, а не абсолютні, особливо в такій важливій ділянці, як релігія. Який би не був хаос в історії, з неї завжди виринає якийсь плян і дороговказ, те саме в історії релігій світу. Історик не може релігій ігнорувати і в усіх релігіях він шукає за фактами, які вплинули на історію. Існуючі релігії мають тенденцію²²⁾ вертатись у минуле, бо в минулому вони постали. Але ми живемо сьогодні й дивимось на все по-сучасному.

Б. Кроче сказав: "Кожна історія — це сучасна історія". Кожна нова генерація²³⁾ оцінює той самий епізод минулої історії в новій перспективі²⁴⁾. Історична оцінка належить до найновіших досягнень людства й мітичні релігії минулого не стоять осторонь тієї оцінки. Поодинокі фази історії складаються на цілість вічності.

В історії різно буває, але наука переоформлює хаос в упорядковану схему. Минуле згадується з емоцією, але його вартість оцінюється сьогодні розумом. Людська цікавість, історична й наукова, це дар людського інтелекту. Паскаль писав: "Вічна мовчанка цих безконечних просторів мене лякає". Але цікавість сильніша від переляку й вона перемагає. Розуміння безмежних просторів всесвіту тепер є багато глибше, як колись, коли володів страх і покора, коли "ангели сходили з неба по драбині". На людській цікавості виросла сучасна цивілізація. Чи ж можна її заперечити? Не тільки не можна, але непереможні сили еволюції вимагають її далі збагачувати. Творчі сили прогресу будують нові і триваліші мости в невідоме.

Для Пітагора, для Галілео і для нас релігія й філософія життя мотивуються тими самими передчуттями нових відкрить,

²²⁾ Тенденція — схильність (до чогось).

²³⁾ Генерація — покоління.

²⁴⁾ Перспектива — можливість.

нових пригод і мандрівок. І наснажує нас віра й містична інтуїція, що світ має глибоке значення, порядок і розум. Все говорить про Вищий Розум, який ми вічно будемо прагнути зрозуміти.

Віра в фізичну науку без релігії — це те саме, що віра в мітичну релігію без науки. В яку б сторону люди не спрямовували своє зацікавлення, але вкінці завжди виринає зацікавлення в Абсолютну Дійсність. Ту саму дійсність, яку перестарілі релігії пробували заступити байками, не маючи іншої відповіді. Бувають випадки сьогодні, де на місце повалених ідолів, за звичкою старої мітичної школи, ставлять нових ідолів, як Маркс, Енгельс, Ленін, Сталін. Темні Віки історії можуть прийти знову. Підняття до святости Леніна, сувора й незмінна догматика матеріалізму, партія на місце монаших чинів, КГБ на місце Інквізиції, сумнівні типи в проводі, підроблена досконалість, божевільний фанатизм, неможливість одержати правдиву інформацію, сліпа віра в доктрину — все це так нагадує християнство.

Кожний перехід з одного світогляду в інший, з однієї релігії в другу, є дуже тяжкий, бо привичка, особливо довговікова, це велика сила. Давній культ сил природи й різних забобонів ще й сьогодні мають відповідні впливи на людство.

Віру в Бога не заперечує наука, філософія чи суспільна конечність. Боротьба за людські вартості й ідеали продовжується і хоч вона йде різними дорогами, але остаточна ціль одна — збудувати щасливе і свободне суспільство на нашій планеті, а для цього потрібна віра в Бога. Віра в Бога — це теж віра в людину й коли тієї віри немає, чим же тоді жити?

Вдумливі психологи кажуть, що ми використовуємо тільки 3% того духового потенціалу, який ми маємо в собі. Лихо — це не тільки метафора, або той дідько, якого видумали деякі релігії. Лихо — це наші власні недотягнення, які заглушують наші духові можливості. Не тільки в нас, але довкола нас діють сили, про які ми нічого не знаємо, або знаємо тільки маленьку частинку. Наша еволюція не йде прямими дорогами. Багато ідей народжуються на дорозі нашого життя, але більшість із них, це тільки шукання чогось навмання.

Теорії та ідеї змагаються за своє існування впродовж усієї історії. Бо Абсолютна Дійсність, до якої стремлять усі ідеї — недосяжна.

Зненавиджений католицизмом Вольтер писав: “Якщо б Бога не було, то треба би його винайти. Але вся природа каже нам, що він існує”.

Ціна нашого спасіння — це невпинна й безстрашна критика й увага до всього. Коли будемо опікуватися самі собою, то й Бог нами заопікується. “Стереженого Бог стереже” — каже народна мудрість. Церковного панування над нами потрібно й воно шкідливе, бо вже давно пора зрозуміти, що за бобон суспільної стабільності і прогресу не забезпечує. Релігійних конфліктів, не дивлячись на безліч релігій і ще більше сект, щораз то менше, але заки прийде до одноцільного розуміння релігійного досвіду й релігійної потреби в усьому світі, треба щоб раніш усі народи й люди були свобідні і щасливі. Визволити батьківщину, яка нам дала життя, це найперше завдання, а визволити її одурманюючою релігійною мітологією неможливо, бо “Одна брехня тягне за собою сотню”, як кажуть в нашому народі.

ВІРА НАШИХ ПРЕДКІВ

1.

Нарід без передісторії — це безбатченки, які не знають “хто ми, чийх батьків діти”. Українська людина сягає коренями в сіру давнину. Вона бачила кругом себе вищі від неї сили, які формувались у релігійні поняття, духів і богів. Великі розселення з багатої України понесли в світи й вірування, на яких були написані Зенд-Авеста, Ріг-Веда та грецька мітологія. На коренях давніх вірувань вирости релігії нової ери, включно з християнством. Творчість релігійна — це основна творчість народу, яка сягає до тих часів, коли в людині появилася іскра свідомости. Шляхами еволюції та творчість багатіла й будувала підстави духової культури народу. Досліджувати духа народу треба на етнографічних матеріалах, які в українському народі такі пребагаті, що Гердер заповів Україні велике майбутнє. Через завірюхи історії не дано нам записати всі скарби народної творчости й тих первнів духового життя, які складаються на культуру й релігійність. Греки та інші народи мають на полицях бібліотек свій пантеон, ми ж маємо тільки фольклор. Нашої мітології світ не знає, але парадоксально ми самі її не знаємо.

В нашій мітології є багато відмінного, але й багато подібного до наших сусідів, бо закони формування народів не допускають зовсім замкнених кругів, хіба що моря чи інші географічні перешкоди стануть на дорозі. Але наші вірування говорять, що вони дуже давні й вийшли з душі народу. Вони розкривають сутність, природу й душу народу. І саме ці духові скарби є незнищимою гарантією збереження й росту народу, дарма, що не з нашої вини ми дещо припізнилися із прогресом. Нашим найбільшим прокляттям стали на нашій дорозі два горезвісні пророки — Ісус і Маркс. Письмена були в нас уже в неоліті, але наїзди голодних сусідів і пізніше фанатичне християнство затоптали їх.

Отже приходитьсь шукати слідів духовости наших предків у чужих авторів, як Геродот, Прокопій, Лев Діакон, Маврикій, Гіпократ, Менандер, Йордан та інші. Фольклор — це живі документи нашої глибокої доісторичної дійсності і в них видно суцільність нашої народної ідентичности, в якій завжди була глибока віра в Вищу Реальність, підставу гідности людини. А дослідників фольклору в нас не бракує, коли згадати тільки Потебню, Житецького, Максимовича, Костомарова, Куліша, Метлинського, Антоновича, Драгоманова, Вовка, Русова, Грінченка, Лисенка, Грушевського, Франка, Гнатюка і Возняка, а сьогодні в діаспорі Килимника, Щербаківського та Воропая.

Найкращим доказом того, якою глибокою і самобутньою була духовна ідентичність Русі, матері людей білої раси, буде, коли наведемо один приклад з історії етрусків, колишніх вихідців з України. Нещодавно філологи знайшли в південній Італії надгробник легендарного Енея, на якому був напис: Райський всіх Боже, Вище за Віма й Діма, Езменю Русі". Вім і Дім — це місцеві боги, а Езмень — це Ясмень, бог давньої Русі, бог неба. Яси — це давньоруська назва скитсько-сарматсько-аланських племен. Напис зроблений письмом посереднім між глаголицею й кирилицею, що доказує, що в нас було письмо в неоліті, підчас мандрівок етрусків. Еней походить від грецького "айнео", що значить "славити". Ім'я формувалось подібно, як пізніше Святослав, Ярослав. Західні дослідники не могли відчитати напису на гробі Енея, бо для них ще й сьогодні українська мова це далеке невідоме.

Але не про те хочеться зараз написати, а про вірування наших предків, які так багато говорять. Нове не витиснуло старого, а нашарувалось на ньому. Навіть християнство, руйнуючи старе, сплелось з ним, бо інакше ніколи не вдержалось би. Душу народу можна знищити тільки разом із народом. Етнографія принесла нам всю суму нашарувань впродовж усієї історії. Напр. культ "Оленя" знаходимо в трипільській культурі, олені були поширені в мистецтві скитів. В нову еру оленя замінено "Медведицею", а ще пізніше прийшов "Віз". Зрозуміла річ, що деякі звичаї сірої давнини дійшли до нас у зміненому вигляді. Але самобутність гаївок, коляд, мітів, містерій, мови,

поезії й віри така виразна і свосвідна, що в інших близьких нам народів знайдено тільки відгомін. Душі народу шукати нема потреби, вона говорить тисячами голосів у пребагатому фольклорі.

2.

Пантеон наших давніх предків був дуже багатий і мав свою місцеву характеристику. Тоді, коли в греків боги були часто авантюристські, навіть викрадали один одному жінок, то наші предки уособлювали багату природу. Найвищою світовою силою було Небо, подібно як в Індії Брама, чи в Китаї Тао. В земному житті йшла боротьба двох сил, добра і зла, як у Ведах і Авесті. В різні епохи були різні боги, поодинокі племена мали власних богів побіч загальних і той самий бог мав іноді різні назви. Класифікація нелегка, бо записів майже нема. Приходиться шукати слідів у фольклорі. Головним богом був Сварог, в санскриті “сварга”. Його теж вважали богом сонця і про те говорить Геродот. Дощечка 25 нещодавно віднайдені Влес Книги, написаної в 8 в., говорить: “Оце говорить Орію Сварог наш: Я є Іствар і створю все пальцями моїми. І буде говорено, що ви є синами Сварога і ставитеся Істварові. І будете як діти мої. Дажь буде отець ваш, його достоту слухайтеся”.

Але й Дажбога, бога сонця й розуму, в пізнішу еру називали “сотворителем”, бо дощечка 1 каже: “Це бо Дажбог сотворив нам усе і ті зорі, що нам сяють. І в тій безодні повісив Дажбог землю нашу, щоб вона держалася”. А в дощечці 12: ...“співаємо Дажбогові нашому, якого звемо прадідом нашим”. Подібним титулом називає дощечка 15 теж і Сварога: “І тут Сварога першого пращура молимо”. Таке різне пояснення треба мабуть розуміти на верствуваннями різних епох, або схрещенням різних племен.

Макоша — це прамати, жінка Сварога, покровителька жінок. Поняття найвищого бога понесли готи на північ, де він називався Один, або Одін. Іпатіївський Літопис 1114 р. каже:

“Дажбог, син Сварога, сильний муж”. Те саме каже “Слово про Ігорів Полк”, яке нарід руський називає “внуками Дажбога”. В нову еру Сварог відійшов на задній плян, а висунувся Дажбог. Але й Хорс був колись богом сонця. Він дав назву провінції Ірану Хорусан, в якій жив Заратустра, релігійний учитель скитського походження. Прокопій в 6 в. писав: “Вони признають владикою всіх єдиного бога, що посилає блискавку. Тут Прокопій мабуть змішав Дажбога з Перуном, богом грому, який був дуже популярний як бог лицарства. Навіть Володимир перед прийняттям християнства віддавав йому особливу пошану. Перун був подібним до іранського Мітри та індійського Варуни. Договір із греками 944 р. говорить: “Щоб вони не мали помочі ні від Бога, ні від Перуна”, коли нарушать присягу. Як бачимо, договір цей говорить уже про одного Бога, куди спрямовувала еволюція релігійного досвіду на Русі. Саме слово “бог”, староіранське “бага”, староіндійське “бгага”, говорить про спільне походження з України.

Крім згаданих були ще такі боги: Бог Рід або Род, творець життя на землі й родоначальник. Мабуть від нього походить назва міста Родень біля гирла ріки Росі. З ним пов’язані мати Леля і батько Лель, боги подружжя й сім’ї, також Лада й Ладос, боги любови й воскресіння природи після зимової смерті. Лада була донькою Яра, або Ярила, бога весни і його жінки Ярині. В неї було двоє дітей, Радо князь — місяць і Весна — Маяна.

З Ярилом пов’язаний теж Коренич, бог росту. Інші боги — це Стрибог, бог вітру, погоди й передавач волі Сварожої, Корочун, що вкорочує ночі, також богиня Морена, Волос, Влес або Велес, бог життя-буття, достатку, худоби, хазяйства і торгівлі. Купало — це бог покровитель засіяних ланів і молодости. Числобог, бог часу і чисел. Жива, богиня плодючости, також Макоша жінка Сварога. Радогость, бог подорожей. Баба-Яга, богиня смерті. Бог вогню називався Сварожичем, або Радогостем. Домовик був домашнім богом, але Титмар Мерзебурський згадує про домашніх богів на Русі, значить їх було більше. Геродот називає богиню домашнього вогнища у скитів Вестою.

Ріка мала божество Ра, як подає Влес Книга, а богом світла був Ямень, або Ясна. Інші боги — це Рсгель, Вишень, Кришень, Колендь, Бурій і Див. Від Див походить азійський Дейвас і латинський Деус.

Ю. Федькович подає з народних переказів, що Прабог-Вседержитель мав чотирьох синів, які називались: Ад-Гад, майбутній чорт, Яр-Ярило, Рай і Лад. Це тих чотирьох ніби складала цілість реальності існування. Але була ще інша легенда на моральному підложжі про богів Білобога й Чорнобога, які постійно змагаються, як представники добра і зла. Їх Сварог держить, щоб цей світ не був пропаший. Легенду цю розробив в Ірані Заратустра. Від лиха боронив Пращур, дух предків, на якого покликалися у потребі. До нечистих сил належали теж Злидні.

Окреме місце займають два визначні боги, Світовид і Триглав. Знайдений в Збручі 1848 р. біля Гусятина Світовид мав чотири обличчя, накрите одною шапкою. Він був богом русичів і всіх слов'ян. Його святиню знайдено в Анконі, на острові Ругія, де його зображали на коні з мечем в руці. Святиню зруйнували хрестові походи. Він був держителем землі, тому й мав чотири обличчя на чотири сторони світу. На дощечці 72 Влес Книги написано: "І богу Світовиду славу речемо, він бо став богом Прави і Яви", цебто закону й дійсності. І далі: "І він нас від Нави оберігає". Нава — це підземелля, де живуть грішники. А душі праведних людей летять у вирій. Свічка, яка горіла на столі, називалась Трійця. Її значення відносилося до бога Триглава, або Трояна. Він мав три голови, які означали володіння в небі, на землі і в підземеллі. Підземелля ніколи не називалось "пеклом". Пекло — це видумка християнства.

Триглав в епоху "Троянових віків" був чи не вищим богом від Сварога, бо дощечка 77 Влес Книги каже: "Оце бо молячись найперше Триглаву маємо поклонятись і йому велику славу співаємо. Хвалимо і Сварога діда божого, бо ж той є роду божого начальником і всякого роду джерело вічне". Але крім начального Триглава, були чотири підрядні йому Триглави: Земнобог, Літобог, Осіньбог і Зимобог. І тепер кожний з них

на базі Трійці репрезентував трьох близьких йому богів. Земно-бог мав таку Трійцю: Яро і Яриня, Купало й Купала, Ладо й Лада. І в свою чергу кожний із Трійці мав свою Трійцю нижчих богів. Напр. Яро мав: Полевого і Лужича і Лісича. І знову кожний із тих трьох мав свою Трійцю. Напр. Полевий мав Зернія, Стебля і Квітнія. Ті ж знову були окружені духами, як русалки, зерняни, стебляни, квітняни. Таким чином уся природа була одуховлена. Це те саме, до чого сьогодні повертає наука, коли взяти Святовидів закон і Триглаве одуховлення. Як бачимо релігійно-чуттєвий підхід до дійсності наших предків був правильний, хоч і в мітологічній формі. Згадаємо ще для прикладу популярного в обрядах Купала, який мав Водяника, Побережника і Кущового. В свою чергу Водяник мав Криничного, Озерного й Рибича.

Ця велика ієрархія богів і півбогів на трійцевій системі говорить, як глибоко й детально була одуховлена природа й життя наших предків, разом із елементами найшляхетніших почувань і поетичною уявою. Дощечка 77 Влес Книги вичисляє довгу серію таких богів: Білояр, Ладо, Купало, Сінич, Житнець, Вінич, Зернич, Овсянич, Просич, Студень, Ледич, Лютець, Птичець, Звіринець, Мілич, Дождець, Погодець, Ягодець, Пчолич, Ростич, Ключень, Озорець, Вітрич, Соломич, Грибич, Лович, Бесідець, Сніжич, Странець, Свідич, Радич, Світич, Крович, Травич, Стеблич, Родич, Маслянець, Живич, Відич, Листвич, Квітич, Водич, Звіздич, Громич, Сімич, Липець, Рибич, Березич, Зеленець, Горич, Страдич, Спасич, Мислич, Гостич, Ратич, Странець, Чурець і Родич.

Всю цю велику громаду богів, півбогів і просто духів ділили ще на такі категорії: Домовики, Лісовики, Полевики, Водяники й Русалки, або Мавки. Ці останні — це духи померлих людей, які перебувають серед живих і їм допомагають. В “Лісовій Пісні” Лесі Українки є такі духи: Лісовик, Водяник, Мавка, Куць, Перелесник і Вій. Поляглих у бою оплакувала Карна і Жаль. Ворогів та всяких злочинців відсилали до Пека й Осини.

3.

Віру наших предків не годиться називати “поганською”, бо в них не було нічого нелюдського. Віра була на такому рівні, як тодішня цивілізація. Християнство більш заслуговує на поганство, бо сьогодні на високому рівні цивілізації, воно цупко тримається віджилих байок. Віра наших предків була вірою в творчі сили природи. Небо людину не цікавило, воно було надто далеко від жорстоких буднів. Щойно пізніше, разом із своєрідною мудрістю, досвідом та життєвою філософією поставило поняття неба, як території вищих сил. Серед незрозумілих сил і явищ, які пояснювано легендами, було це невпинне і природне шукання єдиного Бога, як розв’язки буття, самопізнання й самовизначення. Вони уявляли собі, що світом керує Вища Сила, а крім того є багато другорядних і третьорядних сил, які керують різними галузями природи. Таким самим шляхом пішов і розвиток суспільства — один начальник і ієрархія більш чи менш вартісних одиниць, які і керували цим суспільством. Сили природи розуміли подвійно — духи добра і зла в постійній боротьбі. Другий світ — це замогильний світ людських душ. А найбільш популярний Бог-Сонця постійно вмирає й воскресає і забезпечує праведним душам безсмертя.

Всесвіт був єдиний у Сварозі, про що найкраще говорить дощечка 30 Влес Книги: “І якщо бо є блудень інший, який облічує богів тих, одділяючи від Сварога, викинутий буде із родів, бо не маємо богів окремих. Вишень і Сварог і інші є множества, бо Бог є один і множествен і хай не розділяє ніхто того множества й не каже, що маємо богів много”.

Візантійський історик Прокопій писав: “Вони визнають владикою всього Єдиного Бога”... але: “шанують річки, німф та деякі інші божества”. Душа нашого предка завжди питалася, чи життя має якесь значення, ми питаємось і сьогодні й даємо сучасну відповідь. На Новий Рік до двору господаря приходила Доля. В боротьбі за існування, життя оберталось довкола вартостей вищих від матеріальних. Безсмертя душі, честь, лицарська мужність і воля богів були темою кожночасного релігійного роздуму. Це було рівнозначне з тим, що в новому світі сказав Сковорода: “Дух животворить”. Страх міг бути ще в

палеоліті, але пізніше він уже непомітний. Наш предок виростав у людській гідності й Божому покликанні. Аж християнство вдарило його по голові довбнею страху, що означало поворот до примітивізму.

“Небесні ворота” в нашій мітології були початковими космічними питаннями про тайни існування, смерті, закони природи, початок світу і плян про гарне майбутнє. Дощечка 1 Влес Книги говорить: “Яв є текуща, а творена в Праві”. Це недвозначно говорить, що світ, який нам являється, є законний. Існуючий світ ділився на Яв, Прав і Нав. Цей — останній — світ покійників. Сьогодні ми його розуміємо як світ Вищої Реальності. В розумінні моральної законності в релігійному світогляді наших предків були Білобоги й Чорнобоги, чого відгомоном є іранський Агура Мазда й Агріман. Для побіди добра над злом, на славу Білобогів і ганьбу Чорнобогів були складені пісні, поезії, приказки й молитви, вплетені в дію танців, хороводів та інших форм мальовничого культу. Рівночасно виростала стихійно віра в сім’ю, малу й велику, в плем’я, в народ, якими опікувався бог Рід. Наша любов до батьківщини, до свого роду — це той голос душі, який ніколи не вмирає.

Обожнювання сонця, місяця й зірок формується в мезоліті. Хліборобський елемент вже знає багато богів, але ще не знає підземного світу, куди заходить сонце. Вдень сонце на колісниці, а вночі на човні, або з качками. Провідні думки людини пов’язані з близькістю природи й порами року, з бажанням урожаю, з питаннями народження і смерті, з культом покійників. В колядах, в гаївках, в празниках багато радощів і мудрости, моральності й суспільного життя, пошани до Бога й до людини. Підхід до природи завжди анімістичний, цебто персоніфікація природи, бо все в природі має душу, лісовики, водяники, польовики, русалки, мавки, навіть дерева й ріки мають душу. Навіть час має Корочуна, який скорочує ночі, збільшує дні й години радощів.

Посмертне життя й пошана предків стали нерозривною частиною цілості життя. Русалки в розумінні душ померлих мали вплив на ниви й на врожай. Колоски шелестіли пісню вічності в супроводі пташиних хорів із “священних гаїв”. Кож-

ний листок на дереві, кожна травинка, стали словом Божим. Журкіт потічка, шум вітру стали піснею хвали Божої. На такім ґрунті виростала людська індивідуальність, конденсувалась правдива віра в Вищу Реальність, яку християнство спотворило й затримало наш прогрес на довгі віки. Варто тут навести слова Е. Маланюка:

Прогаяли великі дні
Скалічені й маленькі люди.
Заслинили в ганьбу і бруд
Велику віру — й на руйнах
Отарою мандрує люд,
Що мав зродити Україну.

Не знали наші предки атомової бомби, не знали висадки на місяць, але були на добрій дорозі. Бо баскі коні несли сонце розуму й добра в колісниці, а Перун летів по небі, перескакуючи з хмари на хмару, і грізно гримів, пускаючи стріли в чортів. Знак блискавки був вирізаний на причілку кожної хати, щоб запобігти чортам шугнути до хати, бо хата — це святиня. Світовид провадив військо до бою, додавав відваги лицарям, що боронили правду. На писанках, на сорочках, на зброї, на посуді й на воротах малювались і різьбилися старинні взори, які зображали культ сонця й вічності, культ весни й народження, культ пошани сім'ї, батьків і героїзму символічною мовою шляхетної душі народу. Писанка — це вічне воскресіння правди і справедливості. А солом'яні опудала, які палили на майдані, це злі духи засуджені на прокляття. Ось тільки декілька прикладів із поміж тисяч, як формувалась віра в давнину.

4.

Все життя було пов'язане серією празників і святкувань. Воно стається одним суцільним святом. В березні, коли сніг зійшов, виганяли з сіл зиму Морену, бо надходила весна Ляля. Було це теж свято води, бо замерзла вода воскресала з-під сні-

гу й ледів. Великдень у квітні — це радісна зустріч весни й воскресіння сонця - Дажбога. Обливаний понеділок — це очищення від гріхів і злих думок водою. Рахманий Великдень, 4 тижні по Великодні — це культ предків. “Рахмани” — це ті, що живуть у раю. Про них згадує літописець Нестор. Ярилин День святковано спочатку червня, а при кінці червня Русальна Неділя Купала. В римлян — це були Русалії. Поховання Ярила відбувалося підчас Зелених Свят. Слідував цілий Русальний Тиждень з русалками — душами померлих і згадками про підземний Нав. Кирило Түрївський, ревний християнин, писав: “Бісовські пісні, танці, бубни, сопілки, гуслі, пискачі грали жажливі русали”.

В понеділок після Русального Тижня були Проводи Русалок, або прощання. Ріка називалася “руса”, звідси назва Русалії. Святом Купала закінчувався літній сонячний цикл. Тоді сонце підіймалося найвище над землею. В липні був День Пастухів, або День Вигону худоби. Худобу вбирали в квіти і йшли в поле.

В липні було теж свято Перуна Громовержця. 1-го серпня було Свято Квітів зі співами, іграми й вінками. Потім йшло Свято Врожаю в честь Волосові з молитвами й обідом у клуні й Кінський Великдень з пошаною для коня. Окреме значення мало Свято Ураю, це той, що відмикає небо на дощ. 1-го вересня був День Ластівок і Горобців.

Вкінці грудня було Різдво Дажбога і Свято Корочуна. Було це найбільше зимове свято хліборобів з надією на майбутній врожай і добробут. В греків та римлян було це свято Діонісія, Орфея та Сатурналії. Дажбог посилає перші промені тепла, а Корочун починає знову продовжувати день, починаючи від найкоротшого. Різдво — це дуже багате свято з різними звичаями й колядками. Багато звичаїв та колядок збереглись до сьогодні в християнській одежі.

Жоден нарід у світі не має такого багатства Різдвяних Свят, як наш український нарід. Дажбог і Корочун приймають особисто участь у святкуваннях, прихильно наставлені до людей.

Свято Водосвяття при кінці січня, коли святили водою хату, двір і поля, було закінченням різдвяних святкувань.

5.

Людині завжди була потрібна якась церемонія чи ритуал для підвищення символічності його віри. Були окремі особи, жреці або волхви, які за те відповідали. На Русі крім почоту старших були хлоп'ячі й дівочі "күрені" і в загальному "вү-лиця" для виконання обрядовості. В обрядовість вплелись усі первні культури народу. Сятині почали будувати аж на переломі двох ер, а раніш збирались у "святому гаї" при яко-мусь великому дереві, біля "святого джерела", над рікою, на майдані, чи насипаному кургані. Там молились та виконували всякі обряди.

В кожній хатині був куточок "святая святых". Явища природи були персоніфіковані: Зима — Баба, мороз — Дід, сніговій — Дядько, весна — Лада або Ляля, завірюха — Молодиця. Гаївки або веснянки відбувались із піснями, танцями й заклинаннями, як радісний виразник воскресіння природи, побіди світла й життя над тьмою і злом. Приспіві весняних пісень повторялись на всі лади: "Ой Див, Див та Ладо, ой Див, Див та Лада!"

Коли осінню оплакувано смерть Кострубѣ, Купайла, Ярила, то з весною радісно зустрічали їх воскресіння. "Ожив, ожив Кострубонько!..." На воду пускали вінки й ворожили. Коли греки записали про свої ігри Олімпійські, Пітійські, Істмійські чи інші, то в нас залишився тільки фольклор, але й його (фольклор) нищать до решти, щоб вбити ідентичність народу. Перед Великоднем відбувалась загальна чистка. Тоді розкладали вогні "очисні" від лихого і гріха. Сонцю пекли "бабки", а покійникам колачі. Великий День зустрічали перед сходом сонця. Походи до криничок-джерел відбувались для свячення й очищення води. Після весняних святкувань відбувались "проеводи" покійників на ниви для підтримки врожаю, що має глибоке символічне значення, бо пам'ять предків підтримує нове життя. При кожній нагоді покійників не забували, ніби підкреслюючи, що потойбічне життя — це частина однієї великої цілості.

Зелені Свята — це вже вповні ожила природа, культ дерева. "А в нашого Шума зеленая шуба". Танці з вінками біля

берези, тополі чи дуба. Це вже було далеким передвісником того, що сьогодні деякі науковці кажуть, буцімто дерева теж мають своєрідну душу. Шанування квітів на Русі було дуже популярним. Вся хата в квітах і в зелені, бо зі зеленню приходять добрі духи. Обряди Купала, ігри на річці, на ставку, обхід полів і нив, ритмічні зажинки з музикою і співи “Вийди, вийди сонечко, усміхнись! Наше зело-житечко колосисьь!...”, все це створювало симфонію динамічних буднів. Господар жне першу жменю, а по жнивях “толока”. Женці вертаються з поля і йдуть на толоку. “Ой Серпане, Серпаночку візьми ж мене за жіночку!...” Наближається осінь, приходять обжинки, косовиця, збір меду, відліт ластівок, свято Роду-рожаниць, обряди за обрядами аж до найбільшого свята в році Різдва.

Різдво — хата свіжо білена, розмальована, на долівці сіно, на столі рушники, страви, варива, наливки, 12 страв — це 12 місяців. Пісна страва — це безкровна жертва Богові-Сонцю, свічка з власного воску — це сонце. Сніп-Дідух у кутку, в ньому духи предків і окрема їжа для духів. Часник у кутку й сокира під столом — проти злої сили. Кутя, обхід хазяйства, до вечері господар просить сонце, місяць, зорі, бога врожаю, дощу і прадідів. Коляди і спокій, бо рідні духи приходять в гості.

В докладній студії великого багатства релігійних звичаїв нашого народу, можна було б написати цілу книгу, та ми тільки пробуємо відчинити віконце до душі народу. Багатство колядок і щедрівок — це окрема сторінка нашої культури. Слово “Коляда” походить від “кола”, бо в трипільську епоху будували оселі колом і колядники обходили коло. Щедрівки — від щедрого сонця. В колядах і в щедрівках, як і в усій обрядовій пісенності є філософія, історія й релігія народу.

Новий Рік — це новий празник надії на краще завтра, молитви й освячення для нового життя з повним довір’ям у свої сили й поміч богів. Починається Новий рік в якому кожний день буде святом, перші бруньки, перша борозна, перший посів, засаджування городів, виставка бджіл, вихід у поле худоби, прилет птиць і т. д., аж довжелезний ланцюг святкування закінчиться Різдвом. Навіть кожний будень присвячений богові, Хорошдень, Велесдень, Яродень, Купальдень, Ладодень і Перундень — це дні в тижні.

Багато скарбів духової культури втрачено назавжди, бо смертельного удару завдало нам християнство, вирощуючи в нас жажливий комплекс меншевартости. Є навіть такі, як Грушевський, які кажуть, що велика частина фольклору не наша, а позичена. Очевидно, в зовсім замкненому середовищі жити народів неможливо. Дещо й до нас налетіло й перетворилось на рідному ґрунті. Але всі історичні сліди ведуть до того, що не ми в других, а другі в нас позичали. Для такої духової культури, як наша, треба було багато тисяч років росту й оформлення. Є це одна з найстарших культур світу, з'єднана однією мовою, почуванням і духом.

Віра — це найвища цінність народу й не дивлячись на тяжкі лихоліття нарід зберіг своє “я” десь у закутині душі, як зброю для промощування дороги до Правди — до Бога.

Від часів прийняття християнства, а вірніше від часів накинення народів християнства, церква завзято боролась з народними віруваннями, звичаями і святами. Найвищі представники церкви були чужинці. Сутички й зударі були навіть криваві. Чужі елементи вірувань і догм ніяк не приймалися на руській землі, гнила християнська моральність викликала завзятий протест української здорової душі. Християнство називало наші звичаї “богомерзкими”, поліція розганяла колядників, ігрища Купала й гагілки. І Вишенський суворо, майже гістерично, засудив народні звичаї: “Купала на Крестителя утопите й огненное сказание отсечите”.

Митрополит Іоан у “Правилах” писав, що “кладуть жертви бісам, болотам, криницям”. Вся християнська знать кидала громи на народні звичаї, бо чуже вважали вищим свого. Постаło своєрідне двоєвір'я, бо вирвати душу народів не було сили і християнство пішло на поступки, надіючись на пізнішу остаточну перемогу.

Майже всім народним празникам надала церква християнську позолоту, залишаючи звичаї, але нагинаючи їх на християнський копил. Свято Купала зроблено святом Івана Хрестителя, Воскресіння Дажбога зроблено Воскресінням Христа. День Пастухів зроблено св. Петром, Перун став св. Іллею, Во-

лос — св. Власієм або Спасом, Урай — св. Юрієм, День Ластівки — святом Семена Стопника. Виходили комічні ситуації — де ластівкам до божевільного Семена, який сидів 20 років на стовпі. Християнство вважало це героїзмом. А про “святих” народ не знав, хто вони такі і звідки примандрували. Різдво Дажбога й Корочуна переіменовано на Різдво Христове. Водосвяття переіменовано на Йордан. Коляди, щедрівки, вертепи — християнізовано. Так легше влізти в душу народу. Свято Врожаю замінено Успенням Богородиці. А крім того християнство принесло ідею посмертної кари й нагороди, яких нарід ніколи не знав. І “Царство Небесне” перекреслило царство земне і щастя на землі. Г. Сковорода правильно писав: “Яке глупе це все, що противне блаженній природі”.

Разом із християнством нарід утратив шляхетність душі, джерела своєї культури й ідентичності. Церква всіма засобами бореться за захоплення політичних впливів і навіть за світську владу. Центри християнського анаціоналізму й космополітизму наклали кайдани на державницькі прагнення народу. Євангелії голосять: “Раби повинуйтеся панам” і “Всяка влада від Бога”. Сьогодні в епоху могутнього розвитку науки й розуму треба говорити новою мовою про містерію буття й Бога. Треба нового Корочуна і Сварога, щоб просвітити нас і обтяти шкідливі впливи чужини. І. Франко закликав:

Ходіть люди порану —
Вибивайтесь з туману!

Ні, не вертатись нам у давнину, а зібрати паростки нашого росту й перлини духа, коли ще не пізно. Нарід без історії є безбатченком, рабом чужих сил. Ворог на спілку з християнством нищить нашу окремішність і коли щось і зберігає нас, то це тільки пам'ять рідного.

БОГ

1.

Існування Бога — це не доктрина, проголошена тією чи іншою релігією, або філософією, а реальність, як і саме життя. Шукаючи Реальності все залежить від того, що ми думаємо про Бога, бо можна в наших розшуках зовсім загубитися. Думаючи людина хоче знати, в що має вірити й чим керуватись в джунглях життя. В давнину заступали Бога бовваном і сьогодні ще повно бовванів по церквах. “Бачити боввана, не знати що в боввані, це не знати себе” — слова Г. Сковороди. Яка б не була ідея Бога, ми думаємо завжди про щось більше, найвищу істоту чи остаточну реальність, поза якою вже другої немає. Бог може бути як поняття релігійне, наукове, або філософічне, залежно якою дорогою йде наше думання. Але найкраще, коли всі три дороги сходяться в одну, бо релігія — це почування, наука — це досліди й аналіз фактів, а філософія — це роздуми. Бог, як найвища творча сила, має відношення до цілості нашого життя, а не тільки до якоїсь частини. Індійський мислитель Садгу Сандар Сінг каже: “В Ньому ми живемо, діємо, маємо наше буття. Але більшість із нас як ті, що сплять, і дихають не будучи свідомі того”.

Ідея безконечного, вічного і всесильного вирішує нашу віру в Бога, дарма, що зрозуміти її ми не в силі. Пастер говорив: “Ми носимо поняття безконечного в нас самих”. Бог є базою і ціллю всього, що існує і це ми приймаємо з повним респектом, не знаючи іншої розв’язки. Всемогучість Божа об’являється в тому, що в нас є розум і свободна воля і що в нас є душа. Без авторитету жити неможливо, тому шукаємо найвищого авторитету в Бозі. Ми є малі діти, які не розуміють Батька, але мають бажання вчитись. І коли бачимо дім, то здогадуємось, що мусять бути архітект. Ми вповні свідомі того, що є щось вище від нас, з чим ми пробуємо ввійти в контакт. І вся наша туга,

мрії, стремління й розшуки спрямовуються до чогось “вищого” і “кращого”. Такий закон життя і такий голос душі, і так диктує наша думка. Наша свідомість найбільше залежить від нашого ума, але це не тільки конструкція нашого ума, але Бог об’являється нам у наших релігійних переживаннях.

В нашому релігійному збудженні ми сприймаємо Бога як найвищу дійсність, до якої спрямовуємо наше життя. Нема нічого поза найвищу дійсність і вона не може втратити частину своєї суцільності й найвищої вартості, бо тоді ми загубили б наше довір’я. І кожна нижча й пересічна реальність залежна від найвищої, ніби частини будинку залежні від архітекта. Вольтер сказав з гумором: “Якщо годинник доказує існування годинникаря, а світ не доказує існування Найвищого Будівничого, тоді я погоджуюсь, щоб мене назвали дурнем”. Ми чуємось вдоволені і спокійні, бо в Бозі знаходимо відповідь на нашу тривогу й потреби. В процесах світу всі речі стремлять до ідеальної форми і найвищим ідеалом є Бог. Не тільки ідеалом, але вирішальною силою, інтелектом чи умом. Якого б ми слова не вжили, воно завжди буде наше людське слово й тому не вистачальне. Гете правильно сказав: “В найвищих ідеалах бачимо Бога”. Наша свідомість каже нам, що коли є нижча реальність, яку бачимо й розуміємо, то мусить бути вища й найвища.

Всесвіт проявляється не тільки в фізичних явищах, як думають атеїсти й матеріялісти. Тільки сліпий не бачить у всесвіті прикмет Божої особистості. Її не опишуть жодні догми, ані хемія, чи фізика. До нас говорять незрушimi закони й вищі вартості, які допомагають нам творити картину всесвіту, життя, людської природи і призначення. Світло душі нашої — це дороговказ нашого існування. Як писав Сковорода: “Всіх наук сімена внутрі чоловіка скриваються, тут їх утаєна криниця”. Наше існування вимагає якогось особливого пояснення і Бог — це єдине пояснення нашого існування, яке є в кожному існуванні. Те, що ми існуємо, ми не можемо сумніватися, отже й не можемо сумніватися в існуванні Бога.

Бог не є частиною нашого існування, як думають пантеїсти. Він є поза й вище нашого існування. Можливо ми мо-

гли б природу розуміти, якби ми вміли вийти поза наш досвід, але це неможливе, бо ми ж тільки люди. І саме це, що ми тільки люди, заставляло нас від найдавніших часів робити ту саму помилку, цебто уявляти собі Бога особово (антропоморфічно). І тому, що наш досвід відбувається в просторі й часі, об'єктом нашого досвіду не може бути Найвища істота, яка є поза простором і часом. Ми пізнаємо присутність Божу по його ділах, а їх так багато, що наш людський інтелект не може всього охопити. Також, коли Бог об'являється нам у нашому досвіді, то рівночасно він є тим джерелом, з якого виростає весь світ і ми самі. Але до джерела нашого існування нам безмірно далеко.

Який би гарний доказ про існування Бога ми не склали, він завжди буде невиваженний. Але є якась невловима сила, яка каже нам вчитись, пізнавати й наближатись до величі Божої. На перешкоді завжди стояла нам власне Біблія, яка проти всякого пізнання. В Генезі написано: "З кожного дерева в горі ти можеш вільно їсти. Але з дерева знання добра і зла ти не будеш їсти. Бо в той день, коли з'їси з нього, ти напевно вмирати будеш". Велич Бога є, однак, вища категорій нашого мислення. Якби ми Бога пізнали, ми самі стали б богами. Не картина, створена нами, доказує існування Бога, а те, за чим ми шукаємо і намагаємось збудувати картину. Старинна Ріг-Веди каже: "Реальність є одна, але мудреці називають її по-різному". Навіть найвище теологічне поняття Бога можливо реалізувати тільки символічно. Але символи теж мусять мати розумовий зміст. Не маючи безпосереднього контакту з Богом ми робимо різні внески і здогади. Але Бог є більший, чим сума всіх наших здогадів. Це тільки нагадує нам, що ми не є мірилом Божої творчості. Навіть наша пропозиція, що Бог — це інтелект, душа, є тільки пропозицією, яку не можна довести, що вона правдива, чи фальшива. Напрошується єдине слово "містерія".

Психологічні причини, розчарування, часто відштовхують ідею Бога кудись у темні кутки душі. Також є релігії, як таоїзм, буддизм і конфуціонізм, які приголомшені містерією природи й існування, не згадують про Бога. Їм непотрібно не-

видимого Інспектора, бо вони самі пробують знайти “дорогу”. Ніхто не може впізнати Бога, але всі факти показують в Його напрямі, а всеохоплюючий порядок речей і незрушimi закони самі напрошуються як доказ. Філософ Вайтгед сказав: “Бог — це принцип раціональності, який не допускає до хаосу й нераціональності”. Принцип — це тільки філософічне поняття, а Бог — це дійсність, яка має безліч принципів, які ми знаходимо в інтелектуальному досліді і в релігійному поклонінні.

Віра — це найвища цінність народу. Віру підтверджував теж Лютер, але типічно по-християнському. Він писав: “Починаючи вірити, ми починаємо вмирати для світу і жити для Бога в майбутньому житті”. Багато краще сказав наш Сковода: “Не втеча від життя, а перемога над ним”.

Є два джерела релігійної віри, це розум і почуття. Паскаль мав рацію, коли сказав: “Вже така в Бога прикмета, що він усе робить ніжно, вкладаючи релігійність в серце при допомозі ласки”. Тому ми привикли Бога називати мудрістю, любов’ю і силою, або ототожнювати Бога з духом. Такі ідеї, як сила, мудрість, енергія, не можна образowo уявити, вони об’являються інтуїтивно. Як нематеріальну реальність можемо бачити Бога всюди, навіть у нас самих. Філософ Спіноза думав, що “Бог і природа — це те саме”, — він пантеїст. Але Бог — це не математична цифра, бо цифра як і принцип, це тільки витвір нашого ума. Цифра чи принцип не можуть контролювати світу. Бо всі результати видимого й невидимого світу спричинені контролею Божою. Інакше постав би неймовірний хаос. Саме слово “постав” має відношення до Бога, бо ніщо не може постати само із себе.

Платон назвав “незнаного Бога” Душею Всесвіту. З цього скористало християнство, щоб поглибити свого мітичного дивогляда Єгову. Дивно тільки, що з “незнаного Бога” зробило християнство добре знаного Бога в людській особі, надіючись таким чином наблизити Його до простолюття. Індієць Рама-нуя сказав подібно до Платона, що “Бог до світу є так, як душа до тіла”. Бог, як інтелект, є спадщиною 17 віку, коли прокинувся розум і підняв людину до вищої розумової гідності. Тоді на розум почали дивитись, як на дар Божий людині. Розум дуже

спричинився до розвіяння хмар середньовічного мрякобісся. Розум є не тільки обсерватор нашого життя й нашої дії, але й учасник в подіях світу. Про це говорять закони природи і не тільки закони природи, але й закони моральні, голос нашої совісти, стимул до росту і прогресу. Бо “віра народу є виразом його духового розвитку” — писав дослідник нашої давньої рідної духовости В. Шаян.

2.

Маючи перед собою містерію всесвіту даємо Богові різні характеристики. Найперше Бог існує сам від себе, а потім він вічний, абсолютний, досконалий, безграничний, всезнаючий, всемогутній, всевидючий, всюди присутній і т. д. Отже самі найвищі прикмети є прикметами релігійними, або філософічними. Тому всі ті прикмети мусять бути підтримані емоційно й розумово, інакше вони не матимуть вартости релігійної.

Ляйбніц в “Метафізиці” писав: “Поняття Бога, як найзакладніше і з найповнішим значенням є дуже добре висловлене в словах: “Бог є абсолютно досконалою істотою”. Платон думав про Бога як про “вічну красу”. Джордано Бруно говорив про “всемогутність”, а Руссо говорив так: “Людська сила діє при помочі засобів, Божа сила діє сама від себе. Бог може, бо він так хоче, його воля — це його сила”. Але Упанішади говорять про Остаточну Реальність Браман, яка є поза всякими характеристиками.

Які б ми прикмети Богові не давали, вони завжди будуть взяті з нашого людського світогляду. Ми можемо тільки інтуїтивно відчувати Божу присутність. Всевидючість — це видумка християнства, бо християнство навчило нас думати про Бога, як про досконалу і всемогутню особу, яка живе десь там поза видимим світом. Є це примітивне думання. Світ такий складний і такий відмінний від нас самих, що ми можемо думати про Бога тільки як про незбагненну містерію.

Даючи Богові прикмети ми знаємо напевно одне, що є щось непомірно більшого від нас і від тієї дійсности, яку ми

знаємо. В кожній деталі природи ми бачимо прояви Бога в космічній творчості. Джордано Бруно сказав гарно: “Бог є в кожному листочку трави, в кожній зернині піску і в кожному атомі, який пливе в сонячному світлі”.

3.

Погляньмо, що кажуть філософи, бо вони роздумують над усім, отже й над проблемою віри й Бога. Бог філософії — це не Бог пророків, учителів чи “об’явлення”. Роздуми філософів, хоч і поглиблюють наше думання, але залишають ілюзії, сумніви і недоговорення, бо кожний філософ думає так, як диктує йому його особистість, не орієнтуючись на релігійні догми. Догми створюють рамки, які ув’язнюють свободний ум. Є зовнішні і внутрішні аргументи про існування Бога. Зовнішні — це факти явищ природи, а внутрішні — це наші власні міркування й переживання.

Філософів віри, міркуючих про суть і природу, цікавить найбільше джерело буття, кінець життя і значення існування. Говорячи про Первинного Творця, Паскаль думає, що “людськими аргументами можна переконати тільки тих, які мають Віру”. Знову ж Бергзон думає, що “існування Бога ми розуміємо тільки в містичному досвіді, який є сумою всіх досвідів”. Людина без містичних дарувань ніколи не відчужує присутності Божої. В містичному досвіді ми являємось тільки посередниками Вищої Реальності. Вищу, або Остаточну Реальність, яка є вічна і всеохоплююча, ми можемо досліджувати тільки думками, що є завданням філософії релігії. Наші обмеження дуже великі, але ми повинні й ми мусимо пробувати розв’язати те, що для нас є центральною загадкою. Коли ми стараємось, то завжди дещо світла одержимо.

Коли філософ робить висновок про понадприродну Силу, він мусить вжити людської мови, бо інших засобів немає. Але ми хочемо знати, бо це основний стимул нашого життя. На знанні міцніє наша віра.

Бог — це творець життя й невмирущої енергії, а ми є тільки частинкою життя й енергії. Отже тут ми не можемо мати жодного сумніву, що ми знаходимось серед Божої містерії, яка є храмом буття. Є різні докази про існування Бога. Онтологічний доказ про саму суть Бога, космологічний — про Першо-Причину причин, телеологічний — про плян і порядок, моральний доказ про існування моралі, природний — про саме існування і врешті релігійний доказ про потребу віри. Попробуймо їх бодай коротенько розглянути.

Найперше онтологічний доказ, що існує досконалість, отже мусить існувати найвища досконалість, якою є Бог.

Космологічний доказ каже, що все на світі має свою причину. Ляйбніц каже, що “все на світі залежне від чогось іншого. А тому, що все має свою причину, отже мусить бути Першо-Причина. Ніщо не може постати з нічого. Наші враження є наслідком якоїсь причини, що в своїй суті є маніфестацією Божого Духу. Причина мусить існувати в відношенні до свого наслідку”. Арістотель і Аквінас називають Першо-Причину Нерухомих Рухієм, бо речі в процесах ворухаються і змінюються. Отже мусить бути перший Рухій Нерухомий. Першо-Причина мусить бути незалежна на зміни, досконала, могутня і понад усіма законами.

Юм доказує, що “Першо-Причина має в собі недоречності. Найперше все, що існує від вічності, не може мати причини, бо годі подумати про вічність спричинену. А потім, коли деталь має свою причину, то нема ніякої рації шукати причини усієї цілості деталей. Також діло в тому, що Бог не є причиною в нашій розумінні причин”. Отже того роду філософування до нічого не доводить. Чи ж можемо уявити собі Першо-Причину, яка думає, любить і карає? Або скажимо ось так: Час почався в часі, який не був часом — повна недоречність. Також приймаючи Першо-Причину як неспричинену, ми вирікаємось причинової, так бодай каже наша логіка. Християнство прийняло Арістотелеву ідею, але вийшло з тупика в той спосіб, що дало тій ідеї людську особистість, не підозріваючи того, що коли в Бога все можливе, то Бог навіть може сам себе заперечити.

Телеологічний аргумент більш переконливий, бо коли говоримо про плян, порядок і закони, то це вимагає джерела порядку й законів. І хоч джерело для нас недосяжне, але дійсність говорить, що воно мусить бути. Без Найвищого Інтелекту неможливо пояснити законів природи. Матеріялісти покладаються на випадок, чи радше тріліони випадків, що є немислиме. Випадковістю матеріялісти б'ють себе по голові. Моральний аргумент дуже простий, бо наші моральні почування — це не є випадок.

Природний аргумент каже, що коли існує природа й космос, то мусить існувати щось вищого над ними. Релігійний аргумент каже, що релігійність вроджена в людині. Ми маємо очі, щоб бачити і розум, щоб думати й шукати розв'язки містерії нашого життя. Людина мусить мати якусь віру, навіть матеріяліст у щось вірить. “Що б ми не думали про Бога, то він безперечно незглибимий розум”, так каже навіть християнський філософ Аквінас.

Індійські Упанішади кажуть: “Найкращий доказ існування Бога — це єднання з ним”.

Ідеаліст Гегель уявляє собі Бога як “самосвідому ідею”, а всесвіт є виразником ідеї. Ідея його мусить бути самосвідома, бо інакше не мала б волі. Для цієї ідеї він створив назву “Абсолют”. Ця назва абстрактна, невловима, створена людським умом, отже не може бути Богом, не може бути причиною порядку, моралі й законів. Ідеалізм Гегеля більш схожий на атеїзм, а його Абсолют на фантазію, чужу й далеку людині. Цей метафізичний погляд зовсім безвартісний в житті. Кіркегард думає, що Гегель не лишив місця для віри. Краще поставився до Абсолюту Спенсер, який думає, що Абсолют має переносне значення чогось найвищого, на чому концентрується наша свідомість. Гегель взяв свій ідеалізм від Платона, для якого Бог — це “ідея ідей”. Християнські теологи перших віків християнства з'єднали платонізм із юдаїзмом, щоб таким чином поглибити надто земного Єгови.

Греки уявляли собі, що природа має вищий ум. Стоїки думали про душу світу, про Батька людини і про короля природи. Плотин думав про Досконалу Цілість, з якою людина має

контакт. Аквінас говорив про конечність існування Бога, який був у нього синтезою Аристотелевого Незрушимого Рухія і християнського Батька. Спіноза говорив про Єдину Реальність в різних формах. Світ, творчість, енергія, розум і все, що існує, це складові частини Бога. Того роду віра називається пантеїзмом. Юм писав: “Вся природа говорить про інтелігентного Автора”. Ренан писав про Бога як “інтимний символ чистого Інтелекту”. Вольтер вірив, що існує Найвищий Архітект, а для Дарвіна Бог був Найвищою Силою.

Джеймс писав про Бога досконалого, але світ недосконалий і ми можемо причинитись до того, щоб його збагатити. Палеонтолог де Шарден називав Бога “мотором космічної еволюції, сūмою всіх свідомостей”. Індуїзм говорить, що кожний опис того, що найвище, ніколи не буде точний. Цікаво й парадоксально говорив Діонісій Аеропагіта: “Ми знаємо, що ми нічого не знаємо, що є поза нашим знанням”. Ось такі різноманітні голоси філософів, не враховуючи матеріялістів, які кажуть, що “Бог — це видумка, що розум виріс з матерії і що він вповні для життя вистачає”. Спенсер пробував доказати, що “ми ніколи не зуміємо пірнути поза ілюзорну заслону, щоб пізнати абсолютну правду”. А раціоналізм 17-18 в. розвіяв середньовічну картину особистого біблійного Бога, заступивши його енергією, або 4-ю вимірністю. Можемо сьогодні сказати на базі всіх дослідів і міркувань історії, що Бог — це містерія, якої нам не розв’язати.

4.

Християнська релігія не є доказом на існування Бога, бо вона збудована на забобонних ілюзіях. Уявному Богові бракує того, що найважливіше, іменно реальности. Під тиском людської думки християнські теологи говорять на всі лади, щоб прикрити мітологічну картину біблійного Бога й ідолопоклонство.

Йдеться головню про те, щоб Бога-особу, як його показує Біблія, звести до невловимої Дійсности. Робить це новітня “прогресивна” теологія, шукаючи виходу із кризи, але це хрис-

тиянству не помагає, бо “правдива віра” християнська не є правдивою, а традиційним забобоном. Біблію переробити неможливо. І Сковорода мав рацію, коли писав: “Читати Біблію і брехню — це одне й те саме”. Біблійний Бог — це не ідея, а Творець і опікун всесвіту. Його сила походить від первісного анімізму й демонології. Говориться про “духа”, не знаючи, що це слово означає й підходячи до нього, як до живої людини. Парафіяльний догматизм в’яже думку й поневолює душу і вся теорія пізнання кружляє навколо незрушених догм, тим самим заперечує будь-яке пізнання. Ісус взяв на себе без застережень ідентичність Бога Авраама, Ісаака й Ізраїля, бо й сам він був жидом. “Я і мій Батько є одне” — Іван 10.30. Біблійне вчення без досліду тільки обманує нас. Слова “сотворив з нічого” не дають відповіді на запит. А уявляти собі Бога, як людину, є недоречністю.

Християнський і юдейський Бог вважається теологією “Богом історії”, бо він об’явився в означений історичний час і в історичних обставинах. Але історія історичних слідів тут не знаходить, отже залишаються тільки міти. Бог народжений від земної жінки не має гідности Бога. Те, що вічне, не народжується. Також його королівське походження від короля Давида говорить про ті часи, коли королів вважали богами. Олександрові Македонському приписували походження від Амон-Ра. Християнство каже, що знання Бога приходить від безпосередньої зустрічі, але цю суб’єктивну видумку ніяк не можна доказати.

Людина, яка ніби то бачила Бога, може навіть зовсім щиро про це говорити, але всеодно це є обман. Чому мав би Бог вибирати собі якийсь один нарід, або навіть якусь одну людину в тім народі, для свого “об’явлення”, годі зрозуміти. Коли Бог вважає за відповідне комунікуватися з вибраними слугами, чого ж тоді так хаотично, як це показує Біблія? Що це за Бог, який так хаотично поступає?

Ідея особистого Бога є виразом нашої власної особистості і християнство цього вимагає. Приписування Богові особистості є антропоморфізмом, який існував тисячі років раніш. Особистий Бог не сидить на троні в небі, як його показують на

іконах. Ікони є тільки спомином про давнє поклоніння до предметів. Притаєна комунікація Бога з вибранцями — є звичайним забобоном. Заратустра розмовляв з Богом, ставив питання й одержував відповіді. З Богом розмовляли Мойсей, Ісус, Мохаммед і не один голодуючий аскет в монастирських келіях. Є це спадщина примітивізму. Фоєрбах писав: “Чим більш людина зосереджена в зовнішнім світі, тим більш вона схлонна вірити в особистого Бога”. Але така віра — це тільки ілюзія. Як може Трійця бути базою особистого відношення? Три особи і Бог як людина ніяк не сходяться в щось суцільного. Уявляючи речі, зовсім не значить мати зв’язок з особистим Богом. Бог з Біблії і Крішна із Бхагавад Гіта можуть бути тільки натяком на якийсь Абсолют.

В історії християнства і юдаїзму Ягве виступає як полководець армії і Молох (головний Бог), бо так його змальовує Біблія. Зрозуміло, що “пророки” писали те, що думали. Ягве писав на таблицях по-гебрейському, розмовляв з Мойсеєм і дозволив йому “бачити свою задню частину тіла” — Вихід 33.23. Треба тільки уважно читати Біблію, щоб у цьому переконатись. Ісаїя писав, що “Бог створив світло й темряву”, що є абсурдом, бо людина тепер свідомо того, що спричинює світло й темряву. Але Матей 5.48 пише: “Будь досконалий, як твій Батько на небесах є досконалий”.

Бог Ягве творив “чуда”, але скільки жорстоких і кривавих чудес мусив Ягве довершити, щоб переконати фараона, що він мусить врешті випустити з неволі жидів. “Бог дозволив Абіджові вимордувати 500,000 людей” — 2 Хроніка 13.17. Бог не мав сили вигнати мешканців долини, бо “вони мали залізні колісниці” — Судді 1.19. “Ти не будеш мати інших богів крім мене” — говорить про заздрість, бо жиди мали багато богів. Бог наказує вбивати дітей, красти, брехати й насилувати жінок. Християнські теологи пояснюють, що в ті часи люди інакше дивились на Бога. Якщо так, то й інакше треба дивитись на Бога Ягве сьогодні й інакше пояснювати “Святу Книгу”, в якій не вільно змінити ні одного слова. Але це було потрібне для панування християнської церкви, що й довело християнство до духового занепаду.

Бог християнства — це особа “на людську подобу”, про це каже Біблія. Св. Атанасій іде далше: “Бог створив людину, щоб вона могла стати Богом”. Але ніхто з теологів не подумає, що людина — це твориво еволюції від маленької амеби, яка постала від життєдайних атомів. Коли б Атанасій сказав, що “в Бозі є життєдайність”, то було б краще, але в його часах Атанасій не міг того розуміти. Християнські астрономи кажуть, що “Бог космічний математик”. І тут знову таки людська характеристика віднесена до Бога. Колись обожнювали володаря імперії, а потім те обожнення перенеслось на Єгови, якому це вийшло дуже на користь, бо раніш він був тільки богом вулкану й генералом армії. Але що він теж став “Отцем”, то це йому ніяк не підходило. Бо як же може Творець безмежного космосу бути “Нашим Отцем”, це тяжко зрозуміти. Фройд правильно говорить, що “в людині від дитинства залишився комплекс батька”. Бог Тертуліяна, Єзекиїла, Августина й Аквінаса — це не Батько, а якийсь дивогляд, непридатний до нічого.

Ідея Отця над нами існує в більшості примітивних груп, але це не означає монотеїзму. Ідея Отця стоїть вище від Творця, бо ближче серця примітивної людини. Їй потрібна теж картина Бога, яка стає ідолом. Робінсон пише, що “картина Бога більше шкодить, як помагає”. Християнський антропоморфізм зовсім абсурдний сьогодні. Коли ж теологи називають Бога “духом”, то як же міг дух створити людину “на свою подобу”? Велика кількість християнських сект ще більше заплутують проблему віри.

Ті, що повинні людям дати поміч і задоволення в потребі віри, накладають на віруючих кайдани нерозберихи. На практиці між щирою вірою й церковщиною існує пропасть.

Індуїзм каже, що “Остаточна Реальність Брама не є “Він”, але “Це”. Але Шанкара доказує, що “на нижчому рівні Остаточна Реальність об’являє себе як особистий Бог, далекий від космічної ідеї”. В Індії особистих богів безліч, бо вони найближчі для малоосвіченого народу. Тульсі Дас проголосив єдиного Бога Раму, але той надто далекий і не зрозумілий. Одинокі джайністи визнають одного неособового Бога, який помагає “очистити душу”. Буддисти й таоїсти теж не визнають осо-

бистого Бога, а дбають за гармонію і чесноту земного життя. Революція Нютона й Дарвіна розвіяла картину християнського особистого Бога. Коли шукаємо розв'язки Реальности, ми не знаходимо в ній антропоморфізму, цебто Бога в людській подобі. Небесний Отець — це фантазія переляканої людини в холодному оточенні світу. Християнство навчило нас боятись і ми боїмось того, що не існує.

Бога ми прагнемо пізнати без забобону та інтелектуального ліниства. “Не гасіте ж святого вогню!” — писав І. Франко. Чим далі від забобонів церкви, тим ближче до Бога. Бог є присутній всюди і говорити до нього треба мовою душі. А його святиня — це весь світ. Віра — це дар Божий, але не християнське безвихіддя, що вбиває розум. Християнську віру не будував розум, а міти. Якщо приймати християнство як поезію, то вона може бути придатною тільки для тих, що люблять поезію. Є багато явищ понаднормальних і понадзміслових, як телепатія і передчуття, які наука досі не розв'язала, але це не значить, що вони надприродні. Бо надприродного немає, а є тільки знане й незнане. Коли так думатимемо, то будемо ближче до Дійсности.

5.

Атеїсти не можуть доказати, що Бога нема. Також самі почування розчарованої життям людини нічого не доказують. Атеїст звичайно каже, що він не може вірити в те, чого він не знає. Але ми знаємо, бо саме наше існування говорить про Вищу Силу. Питання тільки, що ми думаємо під словом Бог і які аргументи переконують нас, що те слово для нас Найвищий Авторитет. Найкращий аргумент проти атеїстів — це порядок і плян у природі, який вимагає пляновика. Як же інакше пояснити порядок і чарівну гармонію в мільйонах речей і явищ, включно з нашим організмом? Атеїстична “випадковість” дуже наївний аргумент. Навіть сповидний хаос не є хаосом, а тільки таким нам здається, бо в атомах відкрили науковці невловимий розум і порядок. В хаосі не було б життя, не було б космічних

законів. І самі закони говорять про Законодавця. Біда тільки, що ми не встигли уявити собі Бога таким, яким він є.

Рядом із космічним порядком іде біологічна послідовність, яка випадково немислима. Рослинний, тваринний і людський світ розвивається серед взаємовідношень регулярних сил, подібно як галактики в космосі. Коли перекреслимо нашу моральну й релігійну віру в Бога, то фізичний і духовий порядок не матиме для нас ніякої вартости. Жити атеїстом — це бути загубленим.

Р. Бейкон, батько модерної науки, сказав: “Я волів би радше вірити в усі байки й легенди, в Талмуд і в Коран, чим у те, що цей всесвіт є без ума”. Бейкон не міг згадати про Біблію, бо за це йому грозила смерть. Не дивлячись на те, що світ — це містерія і що на багато питань ми не можемо відповісти, атеїстична теорія є немислима. Нею користуються фанатичні комуністи, але дійсність розвіє і їхнє засліплення. Тільки Бог має на все відповідь, а наука й розум усе глибше пірнає в невідоме, йдучи дорогами еволюції. Атеїсти закидають, що всемогутий Бог не може створити квадратного кола й тим закидом самі себе осмішують, бо Бог проти власних законів не діє. Еддінгтон назвав Бога правильно — “проти-випадок”, але слово це не кожному ясне.

Підставою кожного явища є якесь джерело, яке знову черпає своє існування в ще глибшому джерелі. Таким чином увесь світ є виразом Найвищого Джерела, або Сили, яку називаємо Богом. Сліди найвищого авторитету знаходимо в нас самих, бо в нашій особистості є сліди Вищої Сили. Навка відкрила, що мертва матерія не існує, а природний добір Дарвіна — це творча сила еволюції і Дарвін був віруючою людиною. Фізичний світ без творчої сили доказати неможливо.

Наш розум це теж не випадок мертвої і сліпої матерії і нашим розумом ми пануємо над частиною природи, але природа дає нашому розумові напрям і силу. Існування в реальності завжди буде більше, як існування в нашому розумінні. Існування Бога зовсім незалежне від того, чи ми будемо вірити, чи ні. І хай весь світ полонить атеїзм, але Бог залишиться Богом. Наша оцінка Бога завжди буде випадкова й суб'єктив-

на. І навіть, коли наші думки про Бога будуть негативні, це ситуації не змінить, бо Божя сила вища всього. А життя як ріка, не завжди пливе спокійно. Ми живемо в перехідному періоді історії, який породив багато атеїзму, агностицизму і скептицизму. Але зима минеться і знову прийде весна. Голос Ніцше, що “Бог мертвий”, це голос загубленого ума. Спенсер мав рацію, коли писав: “Атеїзм, пантеїзм і теїзм однаково немислимі”. Всі три напрями йдуть тільки назуку звироднілому комунізму. Є люди сліпі на колір, а інші сліпі на Бога й релігію. Абстрактний Бог, ідея Емерсона, Гегеля, Шелінга і Фіхте, це не Бог, а витвір їхньої уяви. Коли всі аргументи і всі дороги не оправдаються, ми завжди вернемось до голосу Бога, що відзивається в нашому серці. Філософ Ясперс сказав влучно: “Коли все розвівається, залишається Бог”.

6.

Свідомість Бога — не є спостереженням краєвиду. Є це особливий досвід, наш власний досвід, якого в нікого позичити не можна, ані наслідувати. Визначний науковець-атоміст М. Планк каже: “Ніякі фізичні вимірювання, або абсолютні формулювання, для пізнання Бога непридатні. Пізнання Бога є основою особистого духовного досвіду”. Нашим обов’язком є погодитися спокійно з межами нашого інтелекту. Але його доволі, щоб стихійно й без особливої напруги прийти до пізнання Бога, яке для нас необхідне. Наш досвід — це ніби слухати гармонію великої оркестри.

Це не є знання книжкове, чи теоретичне, хоч і таке потрібне, але є знанням нашого серця. Зустрінути і знати якусь людину — це не те саме. Таке ж саме й наше пізнання Бога. Безпосереднє пізнання Бога нам не дане. Але, як каже Бонавентура, “Бог є присутній в нашій душі”. А поет Теннісон каже:

Він є ближчий від віддиху,
Ближчий від рук і стіп.

Ми інтуїтивно відчуваємо Бога, як джерело всього буття. А розумовим визначенням ми пробуємо оправдати й роз’ясни-

ти нашу інтуїцію. Не маючи спроможности уявляти собі Бога таким, яким він є, ми пробуємо думати про нього так, як вміємо. Тому жодне пояснення Бога не може мати абсолютної вартости, бо те, що недосяжне, годі нашими словами пояснити. Ми не можемо Бога безпосередньо оглядати, хоч наші очі — це два чудесні органи, які шукають за Вищою Реальністю. Але її дійсно побачити є понад наші сили. Ми маємо внутрішні очі (наша інтуїція), які бачать далі фізичних очей. Ми горді за наші очі, фізичні і внутрішні, які дають нам досвід присутности Божої і ця присутність додає нам сили і спокою. Це дуже помагає нам у наших щоденних клопотах.

Це не релігія, коли людина в ній губить свою ідентичність у покорі, як у християнстві. Релігія має дати ясність і динамічність душі, живучість квіту, що розцвітає в сонці, оправдання життя і його завдань. Чи ж Бог сотворив життя на те, щоб від нього втікати, щоб бути вічним рабом, як сказав І. Франко:

І хоч душу манить часом волі приваб,
Але кров моя раб! Але мозок мій раб!

Чи втікаючи від життя визволимо поневолену батьківщину? Чи "Господи помилуй" це зброя нашого життя? Ні! Бог — це наснага наших моральних і фізичних зусиль, в ньому наснага в боротьбі за ідеали і за глибоку та здорову релігійність. До Бога треба підходити всім своїм людським еством не як до пана, якого можна підкупити, або вблагати, а як до друга. Чи можна шанувати божество, яке вимагає монотонних і довжелезних молитов, скомплікованих обрядів і вдаваного поклоніння плачених духовників? Чи Богові потрібні свічки, кадила й церковний дурман? Мільйони разів повторюються в церкві ті самі фрази, які б'ють молільників по голові, як молотком і вбивають розум.

Було б безглуздя припускати, що поведінка Бога залежна від того, як ми до нього відносимось. Наше відношення до Бога потрібне нам самим, як лік на розтерзану душу, як джерело надхнення до творчої дії. Є моменти, коли ми не думаємо про Бога, але він нас знаходить. Ми можемо бути свідомі Бога навіть без слів, бо слова часто стають навіть перешкодою. Без

посередній контакт з Богом не вимагає понять і уявних картин. Бог є з нами, бо навіть наш віддих підпорядковується Вищим Законам. Наше стихійне бажання безсмертя є шляхетне й будуче, бо вічність є безсумнівна.

Без довір'я, без любови до Бога годі говорити про якусь віру. В найвищому духовому переживанні знаходимо рівновагу душі й повне задоволення, які необхідні для нас як тверда база для дальшого життя. Знаходимо ту свободу, якої жодна сила світу нам не відбере. "Духовий чоловік є свободний" — сказав Г. Сковорода.

7.

Кожна віруюча людина переконана, що Бог є для добра. Ми теж є для добра, тому поборюємо зло. "Той, що робить добро, вже в цьому знаходить нагороду" — сказав Сенека. Але коли в світі стільки зла, то хто його сотворив? Чи маємо вірити в християнську байку про подібного до Бога Люципера, який завжди робить на злість Богові? І коли це правда, то чому Бог його толерує? Чи собі для розваги й забави? Чому так багато істот недосконалих і навіть дуже нещасливих? Ляйбніц писав так: "Безконечна кількість світів таких різnorodних є необхідна для того, щоб існувала однорodність, а недосконалість існує для того, щоб існувала досконалість". Не забуваймо, що діла Божі ми не завжди розуміємо, бо ідею Бога ми самі будуємо. Також не завжди ми знаємо бажання і пляни Божі, бо наші бажання і пляни є тільки наші. Здається, що життя було б дуже одноманітне, якби не було зла й недосконалости. Ми не знали б з чого брати собі приклад і до чого стреміти.

Боротьбу між добром і злом, любов'ю й ненавистю розуміли вже старинні творці Веданти й Заратустріянізму й від них це перейняли інші релігії. Коли говоримо про Бога як Найвищу Досконалість, то в ньому мусить бути гармонійна синтеза всіх протилежностей. Атомісти знайшли в атомі підставову енергію, яка складається з протилежних сил, плюс і мінус. Коли ми дивимося на екран телевізійного апарату, то бачимо дію

тих двох протилежностей, які в синтезі дають прегарні картини. З найвищого пункту, яким є Бог, виходять усі явища природи, пов'язані в одне ціле. Коли порядок-безпорядок, добро-зло, це тільки наш людський винахід, та здібність винаходити теж походить від Бога. І потім, як ще часто те, що добре, або зле, не завжди є таким, як це нам здається. Поєднання і роз'єднання, правда і неправда — ці розуміння нам треба вчитись пізнавати, тому наша душа тужить за правдою і “Правдивий володар це той, що служить правді” — як сказав Г. Сковорода.

Кант говорив зовсім недвозначно, що частину чогось ми можемо вповні пояснити тільки в відношенні до цілості. А як же можемо це зробити, коли цілості не бачимо? Це відноситься до ідеї самого Бога, якого ми могли б вповні зрозуміти тільки тоді, коли б ми могли бачити цілість його діл. А цього ми ніколи не побачимо, так як комар ніколи до місяця не долетить. Ми тільки здогадуємось, але здогад це не те саме, що переконання. І чи ж мусить усе на світі бути для нас виясненим? Мабуть багато такі речей залишаться для нас назавжди неясними. Дрібні, щоденні факти всякого зла спрямовують нас до удосконалення. Понад усі ті дрібні неполадки, які теж мають свою причину і законність, є вищі й непорушні закони. Якби не було зла, не було б свободної волі в людині. А що ми були б варті без свободної волі?

Дуже добре для нас, коли ми думаємо про єдиного й досконалого Бога, бо є на чому зосередити наш інтелект, який є мотором нашої дії. Коли людина відкидає Бога, вона діє проти себе самої, тому, що Бог дав нам життя.

Універсальна Душа буддистів, подібна до пантеїзму, не вияснює Реальності й не може нас вдоволити, бо нема на чому зосередити уваги. “Бог є те, що життя” — сказав Л. Толстой, а життя вимагає авторитету морального й духового. Навіть саме відкриття Бога без Бога було б неможливе, бо Він є всюди. І Бог це не тільки символ, не тільки логічне твориво, а жива дійсність, бо природа не існує логічно чи символічно. Але ми все це можемо пояснювати логічно й символічно, бо це є категорії нашого думання.

В історії людства ідея Бога виринає прогресивно, як абсолютна конечність. Віра в Бога помагає нам пристосовуватись до кожних обставин. Вольтер сказав правильно: “Якби Бога не було, його треба було б видумати”. Але видумати Бога нема потреби. Віра в Бога має безмірно більше вартости, як його заперечення. Речі створені умом тільки, як у деяких філософів, не обов’язково існують, але Бог пізнаний нашими змислами і всім нашим існуванням — це сама дійсність. Жити без Бога — це загубитись в хаосі життя. Раз існує світ і ми в ньому, то мусить існувати Остаточна Реальність, керована волею й умом з єдиного центру.

Остаточне питання виринає, чому саме Бог об’являється різними видами природи і всесвіту. Але на це питання відповіді не знайдемо. Будьмо щасливі, що довкола нас така чарівна природа, від якої ми можемо так багато вчитися й навіть над нею частинно панувати. В явищах мусять бути протилежності, бо інакше вони не були б для нас явищами. Світ, як цілість, кипить перед нами як енергія, світло, життя, дух і вогонь, а всім разом керує Розум і любов. Данте сказав гарно: “Любов ворухить сонцем та іншими зорями”.

Світ об’єднується в тому, що є видиме й невидиме, що знане й незнане, що активне й пасивне, що еволюційне й інволюційне, плюсами й мінусами і все зводиться до одного об’єднуючого джерела, а тим джерелом є Бог. Наша душа відкликається як маленька частинка величного процесу, в якій кожне збентеження вертається до рівноваги. Де ж тут мертва матерія і сліпий припадок Маркса й Леніна? А коли йдеться про лихо, то ми самі найбільше лиха робимо. Найжорстокіші й найкривавіші епізоди в історії людства були довершені людьми в ім’я Бога.

Відродитись в правдивому розумінні Бога є завданням кожної людини, кожного суспільства й народу. Бог — це непереможна сила добра, правди, краси і свободи. Чи ж надаремне еволюція виплекала розум? Чому цей розум випродукував ідею Бога, найдорожчу ідею з усіх ідей? Мертвий космос Маркса й Леніна не може випродувати вартостей, які ведуть до якоїсь цілі. Мусить бути якась вища й невловима свідомість, джерело основної творчости.

Моральні вартості є вічні і Бог є вічний, але не забуваймо, що пояснення тих вартостей є різне, бо воно походить від людей. І тільки з Богом у душі знайдемо правдиве пояснення. Людина блукає, бо блукаючи знаходить дорогу, а знайшовши її бачить, як інші блукають і пробує їм допомогти. Прямої дороги в житті немає, так як у геометрії пряма лінія тільки уявна. Пряма дорога — це дорога до Бога й до неї треба завжди вертатись. Бог не вмер, як кажуть циніки, бо ідея добра і зла не вмерла й ніколи не вмере. Вищі й незнищими вартості треба тільки бачити й тільки сліпі їх не бачать.

8.

В нашому власному існуванні Бог об'являє своє існування. Ми хочемо знати, чому все існує й тут сама наука відповіді не знає, бо наука займається речами, які можна спостерігати і які відбуваються в просторі й часі. Але науці й нашому розумові помагає релігійність, бо є речі абстрактні, які можна прийняти тільки вірою. Все, що існує, має якесь джерело, отже й наша свідомість показує на Глибшу Свідомість. Нашою свідомістю ми можемо творити вартісні речі, глибша свідомість керує світом. Всесвіт не є мертвий, бо в ньому безсмертна свідомість. Наша свідомість відкриває для нас нові виміри в єднанні з свідомістю космічною. В існуванні свідомості є якесь глибоке і хвилююче значення, яке не можна не помітити.

Існує тільки одна дійсна Реальність і Свідомість, це є Бог, а все інше залежне від нього. Поза фізичним світом існує щось іншого, що називаємо "дух", бо не знаємо іншого і кращого слова. Цей дух є творчою енергією, а кожний поступ помагає нам підійти ближче до цілості явищ. Нам здається, що Бог так різно й так невловимо себе об'являє.

Різним людям різні даються об'явлення, різні поняття й різні картини, різні методи й символи. "Різні дороги до єдиної правди" — як кажуть Упанішади. Бог побуджує нас, щоб ми думали й самі пробували відкривати правду. Окреслення Бога в різних релігіях різне й ніде не вистачальне. Ляо-тсе говорив:

“Той, що каже, не знає, а той, що знає, не каже”. І тому китайці мовчали, коли їх запитували про Бога.

Правда про Бога є вище всіх словесних формул. Що б ми не говорили, то завжди залишаються непевності й нові можливості вислову. Жива думка постійно шукає пояснення, хоч завжди залишається та особиста свідомість Бога, яка не вимагає пояснень. Думка — це той інструмент свідомости, який помагає відкрити нову правду в науці й тим самим збагатити об’явлення Боже. Але обмежена думка не може досягти необмеженого. Філософ Кіркегард каже: “Не можна перескочити пропасти, тільки при допомозі віри”. Той хто каже, що він напевно знає, він напевно не знає, бо цілковито збагнути Найвищу Правду неможливо. Навіть звертатись до авторитетів не допоможе, бо авторитети теж не є в згоді. Кожний досвід і кожну голошену правду треба брати під спостереження й перевірку іншим умам, особливо таку важливу тему, як ідея Бога, яка в індивідуальних висновках викликає підозріння.

Одинока дорога до Бога — це наш ум, який би він не був недосконалий. Бог не може бути поза розумом і правдою, яку треба б бачити в усій неспотвореній красі. Розум, знання і наука не є протиставні релігії, вони себе взаємно доповнюють. Сама релігія сліпа, сама наука без уяви й мудрости порожня. Обидві стремлять до однієї реальности, до Найвищої Правди. Наука не вбила Бога, як говорив Ніцше, а тільки помагає його зрозуміти. Галілео, Ньютон, Коперник, Бруно не заперечували існування Бога, хоч вони стали основоположниками модерної науки. Віра — це теж розум, але тільки частинний розум, що потребує наукового досліду. Отже, сама віра без досліду і його результатів не є знанням. Дослід продукує можливість пізнання, яке має вищу ціль.

Щоб вірити в існування Бога, ми мусимо бодай в загальному розуміти, що таке Бог? Коли ж Бог незглибима містерія, то пощо видумувати байки? Адже навіть ідеалізм можна відповідно вияснити. Наша емоційна зустріч з Богом не звільняє нас від пізнавальних функцій розуму в релігії. Сама інтуїція Бога це ще не є зустріч з Ним. Інтуїція мусить опиратися на знання й досвід. Знову ж самі досліді в зовнішньому

світі не ведуть нас до Реальності без релігії. Бо релігія — це всеохоплююча сила, яка не належить до фізики чи математики. Корні всього спочивають в невидимому світі. Наука не знає відповіді, звідки береться енергія? Ігноруючи частину доказу, ми сходимо на манівці. Досвідчальні факти наближають нас до Бога, підтверджують нашу віру. Наука не може заперечити існування Бога. Чесна людина, наснажена науковою цікавістю, не має потреби уявляти собі Бога так, як фізик не має потреби уявляти собі електрона.

Той факт, що Бог стоїть вище наукового досліджу, не уповажнює агностика чи атеїста говорити, що наука обіймає всю правду. З розвитком розуму поняття Бога робиться яснішим, бо незглибиме поняття Бога ніяк зразу не вкладається в рамки наукової думки й досліджу. Наука — це частина пояснення про Бога, а для її доповнення необхідна релігія. Тоді життя має свій повний вираз і напрям. Тому, що ми маємо розум, ми автоматично уявляємо собі універсальний розум. Це робить віра, яка підтверджується й міцніє дорогою досвіду в фізичному світі. Отже дорога до Бога — це синтез перевірених розумом понять і віри.

Світ перед нами, ми живемо в світі й він є нашою найближчою правдою. Але Бог — це Абсолютна Правда. Виходячи з цього пункту не може бути помилки. Треба тільки мати відвагу не втікати від правди. Автор знаного “Дон Кіхота” М. Сервантес сказав: “Хто тратить багатство — тратить багато, хто тратить приятеля — тратить більше, але хто тратить відвагу — тратить усе”. А наша народна мудрість каже: “Хто боїться горобців, той не сіє проса”. Містик Екгарт говорив: “Якщо я мав би вибирати між Богом і правдою, то я вибрав би правду й залишив би Бога”. Бо пояснення про Бога може бути невірне, а правда в Екарта покривається Богом. Все інше, що існує, це тільки відблиск від правди. Наше знання повинно мати зв'язок з тим “що знає все”, бо від нього наше знання. Не можна будувати ідею Бога окремо від природи, бо наш розум — це частина природи, а природа є виявом розуму й мудрости. Природні процеси не є сліпі, як того хочуть атеїсти.

9.

Закони еволюції вимагають зміни, але існуючі релігії застигли в своїх доісторичних формаціях. Збагачений розум іншими очима дивиться сьогодні на релігію й Бога, бо не зовнішній ритуал говорить про вартість релігії, а глибше розуміння Бога.

Досвід віків не піде намарно, коли дивитись на світ відкритими очима. Природа об'являє себе в містерії, але не чекаймо на її цілковите об'явлення. Бог буде завжди щось вище, не досягне нашим досвідом, бо наші інтелектуальні засоби пізнання про нього невиснажливі.

Думати земними категоріями — поширює тільки наше мислення і розгадувати суть Божу ми можемо тільки тими ж самими земними категоріями. Ми мусимо погодитися з цим, але ніколи не знеохочуймося шукати стежинок до Бога. Тому незнане ми можемо визнати як Остаточну Реальність, від якої йдуть до нас голоси вічності, які гомоном відбиваються в нашій душі. Остаточна Реальність не є далеко від нас, вона є довкола нас. Те, ким я є сьогодні, я завдячую Остаточній Реальності. Всесвіт є позадосвідний¹⁾, бо розум і матерія є позадосвідні і до цієї позадосвідності ми пристосовуємось.

Бог всемогутній, але ніколи не домінує над нами, даючи нам щедро свободну волю. Та воля постійно штовхає нас до пошуків, а свідомість наша питає: коли світ не має права на існування, то що існує?

¹⁾ Позадосвідний — поза межами досліду.

ЖИТТЯ

1.

Наука про життя, або біологія, не є галузь звичайної науки, не є збіркою фізично-хемічних відомостей, як про це думають матеріялісти. Життя — це безсмертна сила, яка ніколи не мала початку і яка продовжує в безконечність своє існування через вічно повторене розмноження. Є це подих Вищої Сили, з особливим передовим призначенням в еволюції. Життя існує навіть у неорганічних явищах, цебто з неорганічним світом ми є в тісному зв'язку. Про різні форми морських рослин тяжко сказати, чи це є рослини, чи звірята. На рівні підмікроскопічних вірусів¹⁾ живий і неживий світ тісно пов'язані.

Дарвін писав у “Походження Видів”: “Яким чином нерв робиться вразливим на світло напевно не цікавить нас більше, як те, звідки взялося життя”. Але життя не почалось в означений час, як про це розказує біблійна байка, воно було завжди. “Світ безначальний, перетворення вічне” — так мислив Г. Сковорода.

Природа — це постійне джерело чудес і вже в маленькій клітинці були розв'язані основні проблеми фізіології живого організму.

Життя є всюди й будує постійно свої форми, коли тільки зустрінє відповідні умови. В нашому тілі є електрика, животворність, відпорність і розумне співдіяння різноманітних функцій, які матеріялістично пояснити неможливо. І найважливіше, що в кожному живому організмі панує дух, невловимий для лябораторних дослідів. Розум і тіло — це одна суцільна біологічна реальність і навіть первісна клітинка, амеба, мала вже ум, бо діяла й шукала дальшого, більш скомплікованого розвитку з поступом еволюції. За теорією розвитку людини,

¹⁾ Вірус — збудник інфекційних (заразних) хворіб.

нашим найдавнішим предком була бактерія, якої предком була вічність.

Біологія переходить сьогодні нову фазу вищого осмислення, бо наука дуже збагатила наше знання. Фізичні поняття вже не вистачають. Коли говорити про координацію²⁾ фізичних і хемічних процесів, то виникає питання, чому саме ця координація існує? До пояснення життя мусимо додати сьогодні психологію, філософію і віру. Тільки тоді можемо дещо зрозуміти про життя, як базу існування. Філософ Вайтгед писав, що “електрони живого організму зовсім не так ведуть себе, як у мертвій матерії”. Навіть електрони проявляють розум, який веде до координації складної цілості. Фізіологічна дія гомонить симфонією життя. Хемічні частинки є нерозлучні з живими подіями. Атоми й молекули складають союзи далекосяжної дії. Ні одна молекула, ні одна клітинка, не існує сама для себе. Живе тіло — це продукт еволюції. Безконечна різноманітність життєвих форм вимагає фантастичної сили і зручності. Навіть найменші частинки живого тіла є такі скомпліковані, що матеріялістичний випадок звучить наївно. Але джерело тієї сили, джерело життя, є для нас невловиме.

Коли щось є невловиме, то чи можемо говорити, що воно не існує? Всі ознаки ведуть до незнамого джерела тієї реальності, до якої наш інтелект не сягає.

В маленькому яєчку в жіночій матці діються містичні речі, які наука не вміє описати. В яєчку вже складений докладний плян майбутньої людини в усіх деталях. Дослідник Т. Гекслі писав: “Дивні можливості дримають у цій пів-плинній кульбочці”. Не маючи ніяких органів цей зародок одержує поживу. З протоплазми виростають рослини, квіти, дерева. Чоловічий сперматозон підходить до жіночого яєчка з плянами й інструкціями, ніби післанець до лабораторії життя. В організмі жінки появляється нова енергія для вирощування нового організму. Про складні процеси життя написано вже цілі бібліотеки, нас тут цікавить головню релігійне питання, бо годі

²⁾ Координація — упорядкованість.

дивитись на життя байдужими очима атеїста чи агностика. Що ж краще й вимовніше говорить про Вищу Силу, як не саме життя?

Найменші одиниці життя — бактерії теж розмножуються для дальшого життя за законами природи. Збірні пункти бактерій протеїни є підставою розбудови життя. Метаболізм, або переміна матерії, дає енергію для живого організму в зустрічі двох електричних елементів, “плюс і мінус”. Життя — це ціла серія подвійних ритмів — вдихання й видихання, кислотність і алькалічність, сон і збудження. Про це знає кожний лікар, але тут нам детальних пояснень не потрібно. Тоді, коли астрономи говорять про 2-ий закон термодинаміки, або згоряння енергії, то в живому організмі відбувається протилежний процес збереження й ріст енергії. Коли животворність організму гасне, то це тому тільки, що щось було йому на перешкоді, якась хвороба, або інші шкідливі впливи. Але живий організм бореться до останнього за своє існування.

В ядрі клітин нашого тіла знаходяться гени, носії спадковості, які вирішують усі характеристики організму, передані предками з покоління в покоління. Ті процеси ніяк механічно пояснити не можна. Новий організм будується за вказівками батьків і зберігає спільні риси сім'ї й народу. Навіть мікроби мають свою спадковість. Генетичні відміни помічаються не тільки в живих організмах, але і в рослинах і деревах. Навіть хвороби можна одержати в спадщину, але рівночасно й спротив хворобам. Будова організму є потенційно безсмертна, що теж є спадковим, якби не боротьба за існування та різні непередбачені перешкоди. Але енергія навіть при смерті не пропадає, а переходить в інші форми.

Здібність збудувати цілий організм передається від клітинки до клітинки з різними особливими завданнями, для кожної частини тіла відмінними. Кожна клітина має свою свідомість, яка її покидає із смертю тіла. Ця свідомість — це вища сутність, яка належить до вищого світу. Вона упорядковує поодинокі процеси з якими є пов'язані теж невлітими процеси цілого космосу. Все наше тіло в дійсності — це дух і частинка загального життя й загальної свідомості. Адже

квітка має теж свідомість, бо скеровує свої пелюстки до сонця. Детермінізм і матеріалізм не розуміють того, як живі клітинки забезпечують самі собою продовження й розвиток життя.

Хто контролює 38 трільйонів клітин нашого тіла? Хто вкладає в них свідомість завтрішнього дня? Відповідь знаходить тільки релігійна людина.

Життя вказує на те, що наше існування є частиною чогось великого, але говорячи про цілість, ми можемо пояснити тільки частинки, як говорить філософ Кант. Дивлячись на співпрацю частин нашого тіла, ми бачимо подивугідну координацію. Поодинокі функції і органи підтримують один одного, тому вони не розлітаються.

Біологічне пояснення мусить мати глибший погляд на життя. Як часто ми руйнуємо те, що дане нам для росту і розвитку. Ще за старої ери Гіпократ говорив, що "медицина помагає природі", але здорову медицину для душі, тобто правдиву релігійність, вбили в зародку мітичні релігії начолі з християнством. Медицину замінено чаклунством³⁾ і вбито розум. Психологія каже: "Замкненому умові, як замкненій кімнаті, треба повітря".

Декарт в 17 в. відкинув думку, що людське тіло — це машина, Гарвей відкрив кровообіг, а Левенгок відкрив у воді безліч малесеньких сотворінь-бактерій. Бүффон у 18 в. відкрив органічні молекули, літаючі в повітрі. Він ствердив теж, що бактерії помножуються самі від себе й напад шкідливих бактерій на живий організм спричинює хворобу. З пробудженням розуму пробудилась і медицина. Шван аж в 19 в. відкрив, що тіло складається з клітин, але як клітини співпрацюють, того ми й досі не знаємо. Дарвін створив теорію еволюції, а Пастер — поглибив знання про дію мікробів і бактерій. Але живої клітини, окремо від тіла, наука досі не збудувала.

В неорганічному світі маємо ті самі явища, що і в живому світі — невпинна і упорядкована активність атомів і електронів. Про це так гарно пише атоміст Плянк. Думавши сувільно мусимо поєднувати фізику з біологією. Біологам і фі-

³⁾ Чаклунство — чари, чарівництво.

зикам не можна ігнорувати одні одних, бо своєрідна свідомість дії знаходиться всюди. Невмирущі електрони однаково ворухнуться в підатомному світі біології і фізики. Можливо, що в живих клітинах вони приймають дещо відмінний рух. Але навіть дослідивши багато явищ, цілості дослідити неможливо. Понад поодинокими фізично-хімічними явищами є ще сила життя, яка охоплює цілість, але вона невловима. Хімічні складники нашого тіла можна знайти всюди, навіть у камні, але матерія сама в собі не має тієї сили продукувати організоване життя. В живому організмі кожна найменша частина веде себе як цілість і коли стануться якісь помилки в тій великій спільноті, вони мусять бути виправлені. Симфонія життя кожної клітини складається в могутню симфонію цілості.

2.

Різні види космічної радіації, ультрафіолетного, радієвого, магнетичного та іншого проміння, що діє на нас і на все життя на землі й викликає помітний вплив, є відкриті наукою в 20 в. Не тільки космічні сили впливають на нас, але й наше тіло радіє і впливає на своє оточення. Так як хімічні елементи розсіяні всюди, так і радіація є універсальною. Напругою радіації міряється вік викопаних знахідок в археології й палеонтології. Радіації розрізняються довжиною хвиль і частотою їх руху. Радіобіологія стала популярною після дослідів Гальвані, Вольти і Марконі, які були зустрінуті церковною тиранією, бо вони вели до пізнання природи світу. Але наперекір забобонам правда мусила побідити. Деякі секрети радіації зловлено на апарати й тому ми маємо сьогодні радіоприймачі й телевізори.

Радіацію відкривають спектроскопами, або електроскопами. Довкола нас і в нас самих діє багато різних радіацій з яких тільки деякі вловимі. Живі клітини — це в дійсності електричні клітини, як доказали науковці Кріл і Ляховські. Ядро клітини — це той центр, звідки хвилює радіація. Жива клітина має подвійну силу, випускати і приймати хвилі. Тріль-

йони клітин в живому організмі радіюють й таким чином пов'язуються енергією з своїми сусідами. Ця незмірима симфонія життя створює динамічну рівновагу цілості, в якій кожна клітина є електро-магнетичним випромінювачем, що творить своє власне магнетичне поле. Кожна клітина, як і кожний мікроб, має свою власну довжину хвильок.

Космічна радіація впливає на орієнтацію внутрішніх елементів клітини й на її співдію з іншими клітинами. Також впливає на поділ клітин. Пожива, подібно до космічної радіації, спричинює серії електричних хвилювань внутрі клітини, що є пов'язане з процесами переміни матерії й будівництва нових різномірних клітин. Атоми й молекули в клітинах формуються й переформовуються, притягаються й відштовхуються в складних процесах життя. Хвороба в організмі — це нерівновага в клітинах, спричинена зовнішніми впливами. В міру своїх сил клітини борються і вбивають різного роду бактерії і мікроби. Також викидають непотрібні хемічні складники. Є це безоглядна війна аж до перемоги однієї з сторін. Відсутність рівноваги в радіації клітин, спричинена боротьбою, може викликати пістряка. Знемога старістю — це відсутність живучості клітин. Злість, підозра, сміток — це така сама отрута, як і шкідлива пожива. Вони гризуть кожну клітину. Але спокій, рух, багато чистого повітря й відповідна пожива очищують і відмолоджують весь організм.

Довго дивувалися природники, як знаходять напрям перелітні птахи, які з теплих країв вертаються до рідного гнізда, як орієнтуються мурашки, бджоли й риби. Все це приписувало інстинктові. Врешті догадалися, що цей інстинкт пов'язаний з електромагнетичною радіацією. Радіація діє не тільки на поверхні землі, але і в глибині 500 метрів під водою. Нічні птахи і коршун ловлять радіохвилі, шукаючи жертви. При допомозі власної радіації, яка відбивається від зустрічних об'єктів і вертається до них, вони обминають дерева чи інші перешкоди на лету в темряві.

Сотворіння, які не мають очей, але ворухаються і діють не гірше тих, що мають очі. Є хробаки, мухи й риби, які радіують світлом. Деякі комахи мають спеціальні антени для лов-

лення хвиль. Природа нічого не будує надаремне. Електрична напруга знаходиться всюди — в повітрі, в землі, в мертвих і живих об'єктах.

Інстинкт тварин скриває ту реальність, яка є основною причиною їхнього існування. Людина стоїть нижче тварин і птиць, бо всілі відкрити тільки малу кількість тих вібрацій, якими сповнене все оточення. “Електричне око” людини відкрило новий світ бездротної комунікації, але невідомо, що ще відкриє наука в майбутньому. Життя наше надто коротке, але й те вистачає, щоб бодай частинно збагнути багатство всесвіту. Нам треба іншого “ока”, щоб відкрити вібрації клітин нашого тіла, але коли ми почуваємо себе добре, то це доказ, що вібрації в порядку. Здобувши панування над вібраціями свого тіла, люди могли б стати гігантами і хто-зна, чи це не станеться в майбутньому. Ми могли б комунікуватись із тваринами, відкривати злочинців на базі довжини їхньої вібрації. Вже сьогодні є машини, які відкривають брехню. Всі процеси людського тіла оперті на явищах електрики.

3.

Розвиток науки розкрив процеси життя на землі людини й людського інтелекту. Лямарк винайшов слово “біологія”, Дарвін створив теорію “природного добору”, а Спенсер впровадив слово “еволюція”. Це сталося доволі пізно, бо аж в 19 в. Еволюція говорить про принципи прогресу, про постійну переміну живих організмів, про різні ступні процесів природи, які вказують недвозначно на якийсь космічний плян. Не дивлячись на вічну боротьбу поміж силами притягання й відштовхування, все стремить за словами Ляйбніца до кращого. Студіюючи життя в усій ширині, еволюція розкрила цілу захоплюючу панораму природи, яка являється джерелом Вищої Сили.

Вік землі встановлено на базі студій радіоактивності, перші сліди життя на базі геології, палеонтології та інших на-

ук. Дерево життя вийшло з молекулярного рівня дорогами процесів хемічних, координованих космічною силою. В тих процесах поступово виринає людина, спочатку на примітивному рівні тварини, що керується інстинктом. Інстинкт еволюціонував до думки й розуму, а думаюча людина оформилась в громади, племена й народи. З інтелектом поступово виростає людська цивілізація.

Еволюція сягає до усуцільнення космічних сил, а постійне збагачення свідомости в людині — до поглиблення космічної свідомости, до знайдення людиною свого правдивого місця в існуванні. Не можна не подивляти з релігійним піднесенням тих чудодійних процесів, від безконечно малого до безконечно великого, які все більше стають одуховленими. На кожному кроці, в кожному явищі помічається ціль, чудова організація й невтомне розгортання динамічної сили.

Є багато речей, які видаються випадковими, але кожний випадок має якусь причину і є щось, що контролює всі випадки. Життя постало не випадково з мертвої матерії й не випадково дало незвичайно скомпліковані форми.

Не дивлячись на всі протилежності, якась невловима сила спричинює постійно до рівноваги й завжди біологічна еволюція стоїть вище неорганічної. В людей є приплив і відплив енергії, але зусилля тіла заступає наростаючий інтелект. Слабосиле мусить поступитись сильному і здоровому. І хоч існують катастрофи й неполадки, світ іде до кращого. Ми не розуміли б кращого, якби не було неполадків. Коли не має розуму комаха, яка складає яечка на відповідному листочку й до сонця, то має розум Вища Реальність, яка кожну дрібничку заплянувала. Це і є власне та перемога у природі, яка цілковито заперечує матеріалізм.

Співпраця молекул у будові клітин, співпраця клітин у будові організму, генетичний провід суспільства мурашок і бджіл дають нам приклад до наслідування. Любов батьків у відношенні до новонароджених навіть серед тварин, це духові прояви, які стоять вище матерії. Любов була вже в первісних клітинах життя. Живий організм віддає частинку себе самого на продовження життя. Всі живі істоти, а не тільки думаючі люди, віддають навіть своє життя в обороні свого роду.

І в людських суспільствах еволюція проходить до щораз більш скомплікованих форм життя і до повного визволення з ярма забобону й політичного ярма народів і людини. Містики — це попередники розкритої космічної свідомості й дороги до Абсолютної Правди. Минулий досвід помагає знайти напрям.

4.

Космічні сили працюють пляново для якоїсь цілі. Сьогодні, коли наука поглибилась, аргумент про космічний плян є сильніший і більш переконливий, як колинебудь раніш. “Природний добір” Дарвіна є тільки частинним виясненням. Нагромадження корисних змін в процесах еволюції штовхає її вперед, а залишаються позаду, або відмирають слабосилі, які не можуть чи не вміють пристосуватись до нових вимог часу. Ми не помічаємо всього, що діється довкола нас, бо ми до явищ привикли й серед них вирости й вони проходять повз нас непомітно. Але якби ми появились на світі несподівано і в зрілому віці, то ми бачили б його куди краще. Все ж таки життя заставляє нас запитатись, чому ми залишаємось позаду тоді, коли закони еволюції дали нам такі самі таланти, як іншим народам. Закони еволюції вимагають настирливо відповіді: Жити чи вмерти, боротись чи відступати.

Поділ на світ фізичний і нематеріальний є тільки уявний, бо вібрації є всюди. Матерія — це тільки дія електричних підатомних частинок. Поміж звичайним і чудодійним теж нема різниці. Матеріаліст бачить багато окремих явищ, містик бачить цілість контрольовану Вищою Реальністю. Матеріальний світ не має абсолютного авторитету. В світі органічному ми знаходимо плянову систему для росту органів і їх структури ще перед тим, якби органи почали виростати. Кіт має інстинкт від народження до руху мишей, ще перед народженням гени матері передали йому все потрібне для життя. Зернятко яблука має в собі плян цілої яблуні. Принципи існування однакові в тварин і в рослин. Розумних істот не було б без належної

підготовки оточення мільйони років тому. В неорганічному світі існує можливість органічного світу і життя.

Кожна форма має свій вираз і призначення. Всі рослини, тварини й люди складаються з різних елементів творчих клітин, їх поділу і збірної організації, росту і скомплікованої активності, в якій кожна деталь має розумну цілеспрямованість. Гофмайстер відкрив хромозони в ядрі клітин, носії спадковості. В клітині бувають теж деструктивні елементи, які в процесі будівництва життя мусять бути знищені. Крім керівного ядра спадковості клітина переживає різні впливи.

Де Граф ще в 17 в. відкрив жіночий ембріон життя, а зараз же після нього Левенгук відкрив сперматозоїди, які запліднюють ембріон. Таким чином чоловік і жінка в однаковій мірі спричиняються до нового життя і до спадковості. Про це говорить уже великий Да Вінчі в часі італійського Ренесансу, який розвалив підстави християнських нісенітниць.

Життя — це скомпліковані пляни еволюції і як випадок немислимі. Є люди, які не в силі бачити щось більше, як фізичні явища. Бергзон у “Творчій Еволюції” каже, що “людське життя, сповнене терпіння і надій, мусить мати якусь ціль”. Ситуація, в якій живемо, є часто невирішальною і сумнівною, так що тяжко, або й зовсім неможливо передбачити майбутнє. Але ми можемо й повинні мати візію, без якої неможливо жити. Візія збагачує наше переконання, що наш організм уміє зберігати себе й розмножуватись, а це не може бути “Марксовий випадок”. Тут Марксова діалектика нічого не вияснює, а тільки створює порожнечу.

5.

Сьогодні в світі проходить велика революція в науці біології, хемії, механіки та інших галузях. Помічається відхід від матеріалізму й детермінізму. Ще Лямарк на переломі 19 в. сказав: “Воля Божа є всюди, висловлена дією законів природи”. Науковець не може робити своїх дослідів без уваги до законів природи. Вони вічні й незмінні. Також наша земля й

життя на ній не могло постати поза законами. Закони вимагають порядку і той порядок бачимо в природі і в нашому власному тілі. Людина живе на базі законів природи, навіть не помічаючи цього. Вони скеровують її поведінку в відношенні до оточення. Видимий для нашого ока хаос має глибоку законність. Стале відношення причини до наслідку теж показує в напрямі вічних законів. Закони говорять про те, що мусять бути джерело законів.

Коли Мендель досліджував дію генетики на горошинках, він ствердив невідкличну законність. Гени чоловіка й жінки зустрічаються випадково, але того роду випадки скеровуються законами, за які відповідає плянована еволюція. Різні гени координуються й непридатне виділяється. Кожна клітина організму за законом еволюції одержує вказівки для прогресивного росту. Фізичні умови вміють дати собі раду з усіма випадками й непорядками. Рослини, тварини й люди завжди різняться величиною й різними іншими характеристиками завдяки законів добору. Пожива, оточення, космічна радіація і внутрішня дія організму складаються на дуже складну лабораторію життя. Такі ж складні й закони, яких ми здебільшого не бачимо. Невмируща життєздатність в усьому говорить про Вище Співвідношення, як підставу кожного явища.

Життя — це об'єднання, смерть — це роз'єднання й перехід в інші форми існування. Енергія ніколи не вмирає й тому слово "смерть" не має змісту. 2-ий закон термодинаміки — це не згоряння енергії, як деякі науковці думають, а тільки перехід енергії в інші форми. В живому організмі існує закон збереження енергії.

Організм жінки готується до майбутніх народин дитини. Дитина пристосовується до майбутнього життя, її енергія росте. Закони фізики не можуть зовсім вияснити поведінки живих організмів. Співпраця сил природи помічається на кожному кроці. Вайтгед сказав: "Природа є центром співдії всієї активності". В ній органічні закони стоять вище неорганічних. Закон природи не можна зневажати, але можна на всі способи використовувати їх, що й робить в міру можливості людський інтелект. Найбільш подивугідним фактом є незбагнена сукуп-

ність всіх законів. Бо, як сказав Гете “Цілість — це щось більше, як сума всіх частин”.

6.

Ми живемо і вмираємо в незнанні, а про Життя Вічне можемо тільки мріяти. В житті існує щось більше, як хемія, чи біологія відкрита наукою. А те, що не бачимо й не знаємо, можна досягнути тільки вірою. Небачений світ залишиться для нас назавжди містерією. Навіть хемічні зміни є наслідком чогось глибшого й неловимого. Бо те, що бачимо під мікроскопом, ще далеко не все. Ми завжди будемо питати — що ж таке життя? Життєдайна сила, що зрушує гори, робить сонця і зорі, формує тварин, наказує квітам цвісти і дає людині розум — що воно таке? Нові відкриття тільки поглиблюють містерію. Життя і космос — це містичні й безконечні серії молекулярних змін — але чому? Шукаючи відповіді нерелігійна людина зовсім губиться. А може життя це тільки іскра, яка відскочила від космічного ковадла? Ніцше писав, що фізика не доказує існування Бога. Але фізику винайшла людина тільки своїми категоріями думання. Ніцше зовсім загубився на роздоріжжях.

Відносно постання життя на землі ми не знаходимо іншої відповіді, тільки втручання Вищої Сили. Гете писав: “Хто хоче пізнати й описати життя і не звертає уваги на Духа, той має в своїй руці частини, але бракує йому духового зв’язку”. Що це за “духовий зв’язок”, нам, людям, не дано знати.

Життя походить із найвищих джерел, бо переміна енергії в життя і свідомість говорить недвозначно про Вищі території діяльності. Ця вища територія має якусь основну силу, яка пов’язує всі енергії. Отже життя і все, що існує, це явища спричинені тією основною силою. Кожна життєва форма — це результат оживляючої сили всього космосу. Сила космосу збудувала все видиме й невидиме, а смерть — це тільки умовне слово, яке відноситься до матеріальних частин, як перехідної стадії життя.

Знищимість нашого тіла не зменшує величі того, хто його створив. Життя, як силу, неможливо відокремити, так як неможливо побачити Бога. Фізичний світ — це тільки та реальність, під якою скривається життя. Щоб Бога побачити, треба було б мати очі досконаліші від наших людських. Навіть Дарвін писав питаючись: “Чи можемо вірити, що постане оптичний інструмент настільки досконаліший від скла, наскільки діла Творця є досконаліші від людських?”

Життя не постало з нічого, воно залишиться загадкою, яка в наших очах поглиблює вслх Всесвіту, який є джерелом усього життя. Хемічними експериментами в лябораторії досі не було можливим створити життя. Тому кожне живе ество належить до однієї універсальної сім’ї і зі смертю воно вертається до свого джерела. Те, що йде в могилу, не є основною частиною нашого тіла.

Сократ говорив: “Ви можете поховати мене, коли зловите”, коли його питали, де він бажає бути похованим. Нема світу померлих, є це тільки видумка забобонного християнства. Життя є вічне, якщо ми в нього віримо. Смерть не існує, так як темрява не існує, бо кіт бачить уночі, а риба на дні моря.

Ми несемо в душі нашій безсмертя і життя є вічним, а не буде колись вічним, як каже християнство. Поза границями нашого думання нема такого світу, як світ мертвих. Є природне тіло і є духове тіло — сила Безмежного Розуму.

Ані тіло, ані душа не вмирає, а тільки повинується законам переміни, а хемічні, біологічні й фізичні процеси завжди ті самі. Нема навіть потреби вживати слово “смерть”.

Фіхте в “Призначення Людини” писав: “Смерть і народження — це тільки боротьба життя з собою для досягнення вищих форм”. Звільнені від життя матеріяльні частини, еволюція вживає для будування нових форм у вічному пляні.

Щоб бачити правду, треба позбутись кайдан традиційної релігії, яка збудована на забобоні. Життя не йде до якогось містичного, незнаного місця, яке християнство називає раєм, чистилищем і пеклом. Абсурдне ідолопоклонне вчення ще досі живе байками старинного світу. Т. Шевченко пророчим голосом сказав:

Усе брехня.

І в Римі, і у Візантії

Ніколи правди не було.

Дарвін, який розробив теорію еволюції життя, питав іронічно, “чи різні види тварин вийшли з Ноевого корабля?” Той корабель мусив би бути такий великий, як цілий континент.

Смерть і воскресіння не існують в природі, бо життя є вічне. Те, що не існує зараз, не може існувати в майбутньому, що християнство називає “Царством небесним”. Такої речі, як душа, окремої від тіла, теж немає й досі наука не знайшла. Натомість є свідомість, інтелект і життєдайна сила, як прояв життя вічного і все те умовно називаємо душею.

Християнська візія потойбічного життя, спотворює саме життя, використовуючи свої догми для забобону несвідомих людей. Наука сьогодні дає найкращий доказ божеського походження життя і його невмирущості.

Християнська догматика виросла із старинних мітів і ворожбитства. В старовину майбутнє “передбачали” по зорях. Звідси автори Євангелій вигадали Вифлиємську зірку. У Вавилоні жреці “виворожували” майбутнє на базі печінки вівці. Ворожбитство ще й сьогодні не зникло, як і не зник християнський забобон. Про непорочне зачаття говорили й писали ще далеко до християнства. Те саме повторив великий християнський теолог Августин в своєму творі “Про Божу Державу”. Другий теолог початків християнства Тертуліян писав дуже неймовірно, бо “непорочне зачаття було певним, тому, що воно неможливе”. Ще навіть в 13 в. Р. Бейкон писав: “Фрукти жіночої пальми виростають від запаху, який надходить від чоловічого дерева”. Пригадаймо собі, скільки було забобону в нашому українському селі під безоглядною кормигою цер

кви. Наука довго мусила змагатись, щоб доказати, що хвороба це не “кара Божя” і хворобу треба лікувати, а не “просити в Бога ласки”.

Всяка догматика вбиває свободне шукання правди. Догматика матеріялістичної діалектики — це такі самі кайдани для людського ума, як і християнство. В ділянці спадковости й життєздатности організму советський “науковець” “Мічурін і його ученик Лисенко пробували доказати, що спадковість і гени можна матеріяльно контролювати й вирощувати прищиплюванням таких тварин і рослин, як цього вимагає партія. Вони говорили: Матеріяльне оточення це все, що вирішує про життєздатність організму, також пожива і її засвоєння організмом. Лисенко писав: “Реалістичне вияснення спадковости і проблем життя можливе тільки в країні побідного соціалізму”. Поза дією матерії, на яку можна впливати, нема в марксистів більш нічого. Коли Маркс писав, що “замало є природу розуміти, її треба змінити”, то Мічурін і Лисенко пробували її змінити так, як наказує партія. А партії потрібно тільки манекенів⁴⁾ і автоматів. Комунізм заперечує дію Вищої Сили, а наукові досліді мусять бути в згоді з директивами партії. Але правда завжди побідить — потрібно тільки часу.

8.

Об’єктивні й механічні досягнення в житті невисначальні. Людина від уродження має містичну душу й шукає чогось більшого, а саме: відповіді на основні питання свого існування. Містика — це не фантазія, а частина нашого “я”, яка має відношення до підставових сил космосу. Містика також не є розвагою, а вимогою самого життя. І тому мусить бути практично пов’язана з проблемами нашого існування, а в протилежному разі — це не містика, а тільки ілюзія. Вона дає нам свідомість життя вічного і споріднення з Силами Вищими. Містичний підхід до життя впливає на нашу поведінку й будує

⁴⁾ Маненен — нереальний, фальшивий, (статуя).

нашу релігійність. Містик кладе наголос на інтуїцію, не виключаючи реального, бо без інтуїції розум обійтись не може. Інтуїція — це голос космосу й понадзміслове сприйняття дійсності. Інтуїція збільшується концентрацією і роздумуванням. Але навіть хвилиний проблиск може дати більше, як ціла книга. Зустрічати реальність без роздумування неможливо. Інтуїція — це вихідний пункт в дорогу, а містика — це прочищення дороги.

Розум необхідний для об'єктивного знання, але не є остаточним джерелом знання. За хвилину містичної інтуїції можна відкрити більше, як за роки праці. Людина може вживати розум тільки до рівня своїх здібностей і тут помагає інтуїція, яка переходить границі здібностей. Інтуїтивні проблески необхідно перевіряти розумом, а для окремих практичних ділянок нам потрібно школи і студій. Наші змисли пов'язані з містикою, яка є продовженням дії змислів. Наш зір — це найважливіший змисл, ним ми бачимо більше від того, що відбивається в наших очах. Бачимо квіти, але разом із тим відчуваємо запах. Містикою збуджуються наші інстинкти. Ще Демокрит сказав, що очі — це стежка до душі, а Ляо-тсе говорив: “Можна бачити небо, не дивлячись через вікно”. А Леонардо да Вінчі сказав, що “очі — це вікна душі”. В очах ми бачимо емоції, а наші внутрішні очі (інтуїція), будують поняття й ідеї. Деякі сотворіння не мають очей, проте вони мають внутрішні очі, які дозволяють їм не тільки ворухитись, але й боротись за життя. Внутрішні очі (інтуїція) дають нам уяву про Вищу Реальність.

Містичний погляд приходить із вищих сфер, де діє Вища сила, що є основною реальністю усього. Тому містична свідомість вища звичайної, земної. Але підіймаючись понад будні життя, ми не перестаємо бути людьми, бо наше призначення є жити на землі.

Містик з матеріалістом не сходиться, бо матеріаліст сприймає тільки те, що матеріальне. Для матеріаліста, світ матеріальний — це остаточна реальність, тоді коли для містика — це тільки база його існування, яка заставляє шукати себе самого і дорогу до Бога. Коли людина себе не знайде, то це

тому, що вона відвернулася від внутрішнього світла й пішла дорогою фаталізму.

Фаталізм — це здатися на ласку стихії, без почуття своєї гідності. Без прагнення, амбіції й ініціативи людина буде примітивною і як пише Євангеліє “убога духом”.

Доля — це ми самі, це наша думка й воля, а убогістю духу соромно чванитись. Наша доля — це наша свідомість. Здорова містика боронить людську гідність.

Широкі перспективи допомагають нам знайти своє місце. Містик не заперечує об’єктивного світу й ваги зміслів, але йде далі, поза об’єктивний світ. Ми можемо заперечити факти, але вони існують. Від дитинства нами керують факти й фантазії, і як часто розчаровуємось, що жили в уявному світі. Іноді людина все життя ходить в уявному світі і в нього вірить, як це на практиці є у християн, які живуть уявою і відумкою.

Зв’язати враження в одне ціле є досягненням кожної здорової людини, залежно від її інтелекту. Але наші враження не завжди є достовірні, вони залежні від нашого настрою і свідомості. Обережний містичний підхід — це правдива філософія життя.

Космічна свідомість, як результат містичних шукань, це постійне надхнення до кращого і шляхетнішого життя. Душа наша — це найінтимніший вияв присутності Божої для того, хто вміє зосередитись.

В кожного творця є дві сили — практична підготовка і космічна свідомість. Практична підготовка — це знання, а космічна свідомість збільшує надхнення, без якого нема творчості. Добра й оптимістична думка має творчу силу. Думки й ідеї здавалось би невловимі, але в світі є щось більшого, понад думки й ідеї.

Думка й ідея — це речі нематеріальні й без них годі щонебудь довершити. Ідеї дають надхнення до чину, до досягнень, а думки прокладають дорогу. Ми знаходимо нове місце в нашому існуванні при допомозі морального надхнення, збільшеної інтелектуальної сили і зміслу безсмертя.

Фізичне життя мусить мати особливу увагу, бо душа виростає в тілі й разом із тілом. Ми маємо подвійну істотність, душу й тіло, а містичний підхід відноситься до обох. Не можна, однак, брати душі як щось зовсім окремого, як цього хоче християнська догматика. Людина сприймає враження з фізичного оточення і формує думки й ідеї своїм розумом.

Наша космічна свідомість — це дорога до остаточних цілей нашого існування. Космічна свідомість не ізолює індивіда, а поширює його існування на сім'ю, суспільство, нарід і все людство.

Не втікати від життя, а його розв'язувати і помагати іншим, найперше своїй батьківщині, але без догматизму, без фанатизму і злоби, бо це руйнує рівновагу душі й тіла.

Терпіти й переживати — це вправи в містичному роздумуванні. На базі містичного відношення до Вищої Реальности, здобуваємо повноту і творчість характеру.

Жива людина цікавиться не тільки дійсністю, але й силами, які ту дійсність породили. Містична свідомість — це те саме, що релігійна свідомість. Це свідомість космічних законів, незалежних від механічного змислу. Маючи дорогоцінне життя ми повинні віддати його вищим цілям суспільства, батьківщини і всесвіту на нашій дорозі до Правди.

ФІЛОСОФІЯ РЕЛІГІЇ

1.

Людина має вроджений нахил застановлятися над явищами життя довкола неї і пробує розв'язати численні загадки, що приходять до її розуму і якими фізична наука не займається. Таким чином постає в кожного своя філософія життя. Але вроджені мислителі будують цілі метафізичні системи й теорії шукаючи розумної розв'язки пізнання всесвіту і всього буття. Філософія це не є гра слів для розваги, зовсім ігнорована широкою публікою, але є це ділянка науки, яка від дрібних духових проблем та ідей промощує дорогу до остаточної правди й до всеохоплюючого пляну та цілей нашого життя. Розв'язки основних питань нашого існування не можна ігнорувати, бо вони хвилюють душу думаючої людини. І кожна ніби дрібниця є важна, бо вона веде до правди. А правду шукати можна тільки розумом і його здобутками в ділянці науки.

Думки й ідеї завжди будуть з нами, бо ми є істотами думаючими й дорогою філософії можна розв'язати багато проблем. Ми всі маємо якісь ідеї чи погляди на життя. Читаючи повість ми знаходимо якусь ідею в описаній події, а в філософії — це ціла передумана теорія. Різні системи філософії, чи системи научних методів, приходять і відходять в історії нашої цивілізації. Дослідники кожний метод перевіряють і шукають далі, бо шлях людського думання ніколи не вичерпується. Думає кожна людина, бо хто не думає, той ходячи спить. Шевченко остерігає нас:

Не дай спати ходячому,
Серцем завмирати
І гнилою колодою
По світу валятись.

Те, що неприродне, відходить, а приходить нове, здобуте інтуїцією й уявою. Нове завжди здається цікавим, але за

новим появляється ще новіше. Таким переминам і етапам нема ніколи кінця. Нові перспективи, можливості думання й шукання правди ведуть вперед хоч часом вони можуть завести й назад, як напр. філософія Маркса - Енгельса, але їхня філософія не пішла надаремне, бо тільки показала, якими дорогами не можна йти. Філософічні системи впливають на історію, бо після інтелектуального думання й розшифрування дійсності приходить практика, а історія, як і філософія, не йдуть прямими дорогами. Ми маємо багато ідей і вибирати приходится те, що нам здається найкращим.

На полі науки й філософії відбулись завзяті інтелектуальні бої, в яких ті самі ідеї були виражені в відмінний спосіб. Така вже життєва дійсність, що в ній зустрічаються протилежні сили й ідеї, як в електриці плюс і мінус, а без зустрічей ми не побачили б світла. В загальному філософія — це дуже монотонний предмет і широкий загаль людий її не читає, вона є тільки для любителів і спеціалістів. Філософія мусить бути пов'язана з життям, бо інакше це будуть тільки фантазії. Не дивлячись на свою непопулярність вона має великий вплив на життя, бо жити всі люди хочуть правильно, прогресивно й достойно. Нема тієї сили, щоб заборонити людям думати. О. Бердник пише в країні терору: "І розум наш крізь діри в стінах, крізь відкриту стелю споглядає проблески світу". Проповідників слухають і їх або приймають, або відкидають. Коли слово проповідника впаде на добрий ґрунт, воно викликає враження. Філософія відіграє дуже важливу роль в еволюції, бо вона є невід'ємною, основною частиною духового життя, так же важного, як наука й релігія.

Філософія не може стояти осторонь науки й релігії. Вона помагає й вияснює незрозумілі речі. Сліпа віра без філософствування — це не віра, а магія¹⁾. Вияснюючи контрверсійні²⁾ речі філософія збагачує віру й оправдує науку. Кожна теологія існуючих релігій — це є філософічне пояснення їхньої релігійної віри. Але безстороння філософія релігії вза-

1) Магія — чари, чародійний.

2) Контрверсійний — спірний, дискусійний.

галі цікавиться цілістю життя й відношенням людини до всесвіту. Філософія бере релігію під “побільшуюче скло”, щоб краще бачити й розуміти, таким самим чином, як і всі інші проблеми життя й існування. Аналізуючи релігію ми бачимо, якої саме релігії нам треба. Філософія релігії шукає правди, краси, обов’язку і всіх вартостей життя.

Філософія має незалежний підхід до релігії й помагає розуміти, що таке релігія, як формувались релігії світу й таким чином відділити елементи правди від неправди й забобону.

Філософія релігії не є другорядною, коли вона основана на розумі й вірі. З другої сторони, не можна побудувати релігії на самих філософічних елементах, бо релігія — це не тільки розум.

Релігійна філософія має широкі можливості вияснювальної сили. Щоб одержати цілковиту картину якогось факту, ми не можемо обійтись без філософії й релігії. Тому філософія, як наука про релігію, може бути дуже корисною, але коли вона без чуття, то в релігії вона буде безплідна. Філософія може виключити випадкове визначення релігії, усуваючи безвартісні формули й будуючи достовірні гіпотези³⁾. Вона може бути навіть посередником між різними поглядами різних вірвючих. Без філософії релігії не може бути вартісної філософії. Але сама філософія не зробить людину релігійною, для цього мусить бути падхнення й містичне відношення до Вищої Реальности.

Щоб бути корисною, філософічна візія мусить обіймати всі існуючі релігії світу. М. Міллер сказав: “Той, що знає одну релігію, не знає жодної”. Топтатись на одному загумінку — це не бачити нічого. Різниці поміж релігіями треба пильно ствдіювати. Якась одна національна релігія не може задоволити релігійно-психологічних потреб усього людства. Філософію релігії, як і саму релігію, не можна силою вкладати в специфічні⁴⁾ національні рамки. Релігійне багатство буде зба-

³⁾ Гіпотеза — припущення.

⁴⁾ Специфічний — спеціальний, визначний.

гачене тільки порівняльною філософією релігії. Не бачимо одначе, щоб заносилося на якусь одну релігію світу, хоч майже кожна існуюча релігія має такі стремління. Натомість кожний нарід, маючи відмінну індивідуальність, може в різних формах висловлювати ту саму правду. Бо двох правд не може бути. Філософія будує світову картину кожної епохи, але фальшива й недоречна філософія може на деякий час ту картину запламити.

2.

Філософія необхідна для того, щоб мати повне й вартісне життя. Сократ говорив: “Не досліджене життя не варто жити. Релігія займає поважне місце в житті і її не дослідити — це її не розуміти”. Філософія релігії оперта на теорію пізнання, це найкраще “об’явлення”. Те, що нам дане досвідом і перевірене розумом, є “об’явлене”. Жодна віра, з якою б святістю ми до неї не підходили, не може бути позбавлена дослідю. Розум — це могутня зброя нашого існування. В. Симоменко сказав пророчі слова:

Розчиняйте серця і чоло,
Щоб не сказали
Про вас грядущі:
— Їх на землі не було...

В кожній ділянці науки, включно з теологією, нема питань “поза аргументом”. Процес думання — це питання й відповіді. І що б ми не думали теоретично може бути помилковим, бо ми є тільки люди. В нашій свободній волі часто заходять помилки, тому й релігійні твердження не можуть бути поставлені поза всяку критику. Ненормальне тіло впливає на ум, який не завжди є об’єктивний. Тому люди видумали слово “мудрість”, яке каже “не спішися з думкою”.

Об’єктивний релігійний світогляд не можна досягнути без розуму. Побожність без знання — це або поезія, або фантазія. Те, що нам індивідуально здається правильним, не обо-

в'язково мусить бути універсально правильним. Найдорожчий ідеал нашого розуму — це об'єктивна правда. Тут необхідне об'єктивне думання. Релігійний філософ, який не допускає до проголошених ідей будь-якої критики, не може мати довір'я. Такі ідеї можна тільки накинути силою. Хай хтось у московській імперії поспробує критикувати Леніна, дорога до Сибіру готова. Антирелігійні погляди теж не впливають із здорового розуму, бо правдива наука каже, що релігійність — це річ природна.

Сучасна людина думає, що вона є частиною природи, яка вимагає постійних студій. Історія людства, моральність, права й обов'язки є предметом постійного досліду. Студії Біблії показали, що це є примітивні й недоречні міти, а надприродне і природне — це одне й те саме. Людина залежить від себе самої, а не від "ласки". Чекаючи на ласку, це топтатись на місці й чекати, аж більш динамічні сили нас розтопчуть. Кант сказав: "Май відвагу вживати свій власний розум". Збагатилась культура й наука завдяки тих, що були відважні. Нове суспільство розгортає многогранну активність. Релігію відлучено від держави і вона з поміж мурів церкви виходить в народ. Релігій світу багато й вони вимагають досліду. Релігійна догматика створює хаос, тому на її місце приходить наука й філософія. Знання й віра у вищі вартості бере верх. Людська думка хилиться в сторону гуманізму, але інтелектуальний гуманізм ніяк не може обійтись без релігійної містерії, глибинно пов'язаної з нашим існуванням.

Те, що ми творимо поняття метафізичного (духового) значення як закон, порядок, справедливість, мудрість, вказує на вищий порядок, який помагає будувати цивілізацію, щоб зробити людину щасливою і духом збагаченою. Такі глибокого значення поняття дані тільки людям і вони мають незнищиму силу. В еволюційному процесі сьогодні постають такі поняття, як демократія, націоналізм, людські права і свобода. Вони є творчими й будують людську гідність. Як появилась свідомість, ми того не знаємо, але додумуємось, що з вищих духових сфер. Пояснити свідомість і взагалі життя механічно неможливо. Закопи природи — це не наша математична, або

статистична видумка, а сила вища від нашого розуміння. Всі факти життя і природи належать до науки й релігії.

Обидві ділянки, наука й релігія, дають уяву цілої дійсності. Науковому пізнанню розуму помагає релігійність, а релігії помагає знання й почування. В науці й філософії, яка є молитовною і моральною, ми знаходимо задоволення, яке помагає нам поборювати труднощі життя. Філософії потрібна містика, а містиці — філософія. Для творчости потрібні почування і розум. Ми живемо в двох світах — в світі розуму і в світі релігійности, але не в біблійному світі видумки й обману.

3.

Історія філософії доказує, що погляди філософів не є чимсь постійним, вони перевіряються історією й новою дійсністю. Залишаються незмінними тільки абстрактні поняття такі як час, простір, ідентичність, чеснота і віра. Їх викувала філософія для щоденного людського вжитку. При допомозі таких абстрактних понять філософія вияснює всі проблеми життя. В конфлікті між наукою й релігією філософія вирішує хто і чи взагалі має рацію? Розуміти ці змагання є ключем новітніх часів. Змагання ці — це трагедія людства і філософ В. Джеймс має рацію, коли каже: “Там, де є Бог, трагедія є тільки поверхова”. Пригляньмось бодай поверхово важнішим філософам, щоб мати уяву, як формувалась людська думка в відношенні до Дійсности чи Бога. Не будемо тими павуками, про яких М. Полатай каже: “Світогляд павука обмежений павутиною”.

Будда і Конфуцій були практичними філософами, які про Бога не говорили, а про щасливе й чесне життя. Властиву підставу філософії створили греки. Зенон і Епікур бажали стати нарівні з богами, але вони не зуміли відірватись від людини. Від них дещо перейняло християнство, яке каже: “Люби Христа, щоб самому стати як Христос”. В забобонному світі пребагатої мітології виступає безсмертна постать Сократа, який віддає життя за правду. Від нього пішла традиція

вільнодумного філософа. Він створив поняття людської гідності й показав дорогу до ідеї єдиного Бога, яка саме тоді формувалась. Два найбільші філософи старинної Греції Платон і Арістотель дуже спричинилися до формування християнства. Платон був ідеалістом і містиком опертим на мітології. Світ для нього був тільки хаотичною відбиткою дійсного світу ідей. Душа стоїть вище матеріального світу. Платон одобрював рабство і вважав, що королі повинні бути філософами, або філософи королями. Арістотель був учнем Платона, але створив логіку, етику й підстави дослідницької науки. Платон у формі неоплатонізму панував до 12 в. Римські філософи Сенека й Марко Аврелій проповідували пошану природи, толеранцію й респект перед законами вічними.

Християнська теологія постала на базі грецької філософії. Терор візантійського імператора Теодосія і Юстиніяна заставив філософів підтягнути грецьку філософію до релігії, обтявши научні підстави. Юстиніян навіть з призи́рством ставився до філософії, називаючи її “геленістичним божевіллям”. Християнська церква запровадила Темні Віки “об’явлення” і містичного “спасіння”, які затримали розвиток людської духовости на довгі віки, аж до часів італійського Ренесансу. Церква безоглядно прийняла релігійний детермінізм (рішення), цебто все, що діється, є “воля Бога”. Навіть найвизначніший теолог християнства Аквінас в 13 в. був церквою засуджений і тільки пізніше засуд був відкликаний, коли філософія Аквінаса поєднана з філософією Арістотеля що до системи природної теології, показала́ся церкві корисною.

З пробудженням розуму й науки, почавши від 17-го віку, появилось на Заході багато філософів, яких можна поділити на дві групи: перша — за саму науку, а друга — за науку разом з релігією. В першій групі найважливіші це — Гобс, Юм, Шопенгавер, Ніцше, Вайгінгер і Дюї. В другій групі багато більше — Декант, Спіноза, Лок, Ляйбніц, Берклі, Кант, Гегель, Руссо, Шелінг, Кіркегард, Джеймс, Бредлі, Ройс, Вайтгед, Вітгенштайн і Айнштайн. Окреме місце займають Маркс і Енгельс, які були воюючими матеріалістами й атеїстами. Вони поклали основи сучасного комунізму. Т. Гобс (1588-1679) був одним із

перших раціоналістів. Для нього життя — це механічний рух організму, а людина — це тільки вищої якості тварина. Д. Юм (1711-1776) — песиміст, для нього остаточне підтвердження досвіду й ідей немислиме. Наш досвід — це наші змисли й уява. Всесвіт бездушний і брутальний. Бог, ціль, свобода, моральність — це людська видумка. Позитивна вартість — тільки в досвіді. Юм був батьком холодного позитивізму.

Подібним до Юма позитивістом був А. Комт (1798-1857), для якого всяке бияснення ґрунтується тільки на тому, що можна практично примінити в житті. Він повторює Юмову доктрину досвіду, вимагаючи покинути всяку теологію й метафізику.

А. Шопенгавер (1788-1860) — великий песиміст, для нього всесвіт — це сліпа сила. Волю життя диктує нам наше існування. Наука розкриває тільки частину можливого досвіду. Ф. Ніцше (1844-1900) проповідував волюнтаризм⁵⁾, як вроджену волю панувати. Корисною є тільки мораль героїчна в протилежності до рабської моралі християнської. Ф. Ніцше закінчив життя божевіллям.

Г. Вайгінґер (1852-1933) був натураліст. Тільки те, що можна практично примінити в житті, є реальним. В нього навіть електрика є нереальністю. Атоми — це корисна нереальність. Бог і свобідна воля — це теж нереальність. Дж. Дюї (1859-1925) видумав якийсь інструменталізм, що форми та ідеї життя є видумані інструменти для розв'язки індивідуальних і суспільних проблем. Вищої Реальности нема, є це тільки інструмент нашого думання. Р. Декарт (1596-1650) був чи не першим систематичним автором, батьком модерної філософії. За його часів вже звільна починає появлятися науковий дослід, а в пануючій теології появляються тріщини.

Декарт поділив світ на дві незалежні реальності — світ фізичний і духовий. Світ складається з матерії і розуму. Матеріальний світ треба пояснювати матеріально, або механічно, але не людину, яка має душу.

⁵⁾ Волюнтаризм — вільнодумство.

Б. Спіноза (1632-1674) був пантеїстом, для якого фізичний і свідомий досвід — це тільки прояви тієї самої остаточної реальності.

Дж. Лок (1632-1704) вважав, що закони природи й почуття моральності вказують на Бога. Наші думки й ідеї зароджуються під впливом усієї дійсності. Г. Ляйбніц (1646-1716) дивився на світ, як на дуалізм⁶⁾ матерії й духа. Г. Берклі (1685-1753) — ідеаліст, ворог Гобсового матеріялізму. Матерії взагалі нема, бо світ складається з умів, ідей та руху. Матеріальний об'єкт — це тільки сума його якостей, або наших вражень. Ідеї і враження існують тільки в свідомому умі. Ми не можемо говорити про існування того, що поза нашою свідомістю. І. Кант (1724-1801) — найбільший філософ новітніх часів, ідеаліст, але не абстрактного типу Берклі. Поза світом фізичних явищ мусить бути світ вищий, для нас недосяжний. Враження від видимого світу пояснює розум, таким чином поєднуючи дуалізм існування. Час і простір — це прояви нашого розуму. Самі враження змислів, які вистачають Юмові, Канта не задовольняють. Мусить бути щось вищого, що враження організує і творить ідеї. В матеріальному світі нема місця для Бога. Кант боронить науку й релігію, які одна одну взаємно підтримують і оправдують.

Г. Гегель (1770-1831) — це другий визначний ідеаліст після Канта, для якого розум є виразом Абсолютної Реальності. Ми сприймаємо більше, як наука може нам подати. Розум і ним створені ідеї керують історією. Ж. Руссо (1712-1788) — романтик, любитель природи, був проти бездушної науки. Світ для нього — це маніфестація глибших духових сил. У І. Шеллінга (1775-1854) — Бог приймає участь у процесах реальності. Сили природи є незбагненні. Людські риси Бога є немислимі, бо вони дуже обмежені. С. Кіркегард (1813-1876) каже, що “віра в Бога це не є сліпий скок у темряву, для того служить розум”. Він визнає дійсну й безпосередню зустріч людини з Богом, але через абстрактну метафізику (умовну духовість).

⁶⁾ Дуалізм — подвійність.

В. Джеймс (1842-1910) вважає, що знання має практичну вартість, звідси його прагматизм⁷⁾, що веде до пізнання правди, як виразу найвищої Правди. Ф. Бредлі (1846-1924) думає, що явища й протилежності відбуваються в той самий час. Дж. Райс (1855-1916) думає, що вся реальність — це дія й життя абсолютного Ума, людина є частинкою світового Ума і що ідеали є глибші, як механічна наука. Порядок природи є моральним порядком. А. Вайтгед (1861-1947) доводив, що всесвіт творить одну цілість.

Л. Вітгенштайн (1889-1945) дає пояснення мови, як форми життя. Коли шукати правди в релігії, то треба найперше шукати правди в мові, бо вона є виразником усього, що ми сприймаємо.

4.

Як бачимо, релігійністю займалися майже всі мислителі світу й навіть такі, які релігію відкидали, але не могли цю тему обминути. Не маємо на думці теологів, бо ті притягали філософію до існуючих догм, щоб таким чином закріпити церкву. Релігійне думання є підставовим думанням, сполученим із почуваннями й ніхто від нього не втече. Не втечуть і атеїсти, бо проблема містерії існування буде завжди стояти перед ними. Недаром Вітгенштайн сказав: "Не який є світ, але що він є, являється містерією". Почування й ідеї релігійності вимагають відповідної мови, бо мовою матеріяліста не можна висловити те, що духове. Наснажена релігійно людина знаходить містерію всюди, навіть в зернятку піску, в думках філософа, в зоряному небі. Навіть наша мова являється містерією. Все, що ніби скінчене в наших очах, має за собою безконечність.

Навіть детермінізм, або причиновість, спираючись на закони природи, не суперечить релігії. На детермінізмі розвивається вся наука, але закони вічні будять в науковця подив і

⁷⁾ Прагматизм — настирливість.

застанову. Філософія — це теорія досвіду, а релігія — це окремий тип досвіду, який старається поглибити наші обмежені засоби пізнання. Релігійність не є чимсь фальшивим, але фальшивим є християнство, бо мітології для віри непотрібно. Мітологія тільки спотворює правдиву релігійність, спосіб життя, досвіду і призначення. Можна спрощувати релігійність, коли релігійна філософія недоступна для широких кругів. Для нас потрібні громади, символи й атмосфера для творчості. Все це оправдане, але байки не замінять здорової релігійності. Абсолютний ідеалізм в розумінні Берклі чи Гегеля, це не релігійність, бо на фіктивних ідеалах і філософічних гіпотезах не можна практикувати нашого звеличення Бога. В релігії людина зацікавлена не тільки містерією Бога, але самим собою і своєю душею. Людина хоче знати, яке є її призначення. Абстрактний ідеалізм такий же бездушний, як і матеріалізм. Тому він і зникає у філософії.

Багато з нас виростає в крузі християнського забобону, відкинувши думку й розум. Не думати, не досліджувати — це блукати манівцями. Розумна людина повинна ставити вимоги перед всесвітом, питатись і шукати. Християнська теологія без розуму — це тільки ілюзія. Замкнений світ із землею в центрі придуманий Арістотелем, існує в християнстві до сьогодні.

Релігія надто складна річ, щоб її замикати в кайдани християнської догми. Теологи на всі способи пробують оправдати християнство й тому натворили сотні сект, в яких як у джунглях губиться віруюча людина.

Євангелії були на грецькій мові і церкві була потрібна грецька філософія, щоб здобути освічену передову верству. Але церква цю філософію переробила на свій лад і в скорому часі зовсім відкинула її. Християнська теологія була змушена зберегти образ Бога в людській подобі, бо тільки таким чином Бог був близький темним масам. Їм потрібна була тільки церковна дисципліна, а не внутрішня потреба людини.

Сьогодні поза порожньою театральщиною нічого вже не залишилося, бо життя й еволюція тиснуть звідусіль. Філософія релігії сьогодні відкидає догматичну теологію, ідучи слідами науки й релігійного досвіду. Конкретні біблійні місцевості й

вибрані люди стали в космічному розумінні недоречними. Також недоречними й нездоровими є в новітньому суспільстві вартості моральні, які передала нам Біблія. Вартості вічні й незмінні приходять до нас в інтелектуальнім міркуванні і в життєвому досвіді.

Чому в світі є зло і терпіння? Бо світ є порядком моральним, а терпіння і зло має свою ціль. Бачучи терпіння і зло в нас відзивається голос Вищої Реальности, але не примітивних біблійних мітів, зібраних у відсталу епоху. Нам дана свободна воля, яка є такою самою містерією, як і Бог. Якщо не було б свободної волі, не було б взагалі моральности.

Християнська філософія проповідує відречення від свого “я”. Але наше “я” — це коріння нашого росту, його занедбувати не годиться. “Блаженні убогі духом” — це не філософія життя, а духове рабство. Якби ми були “убогі духом”, ми не мали б філософів, науки й цивілізації, і жили б постійно в палеоліті.

5.

Різні філософи дають різне визначення про Бога. Кант каже, що “Бог це річ сама в собі”. Таке визначення не має жодної релігійної вартости. Також “Абсолют” Гегеля — поняття невловиме.

Інші вслід за Арістотелем називають Бога “Причиною Причин”, що теж неможливе схопити нашим умом, бо наша логіка каже, що не може бути причини без причини. Як би ми не формулювали поняття про Бога, він завжди залишиться незбагненою містерією.

Скептики кажуть: “Не проблема Бога важна, а важне те, що ми про нього думаємо”. Такі думки теж недоречні, бо коли ми існуємо і весь світ існує, то мусить і Бог існувати. Вся реальність світу в своїй повноті і складності вимагає якогось джерела, або найвищого Розуму.

Філософів цікавить чарівна краса, велич природи і все-світу. Об’єднуючи цілевисть, порядок і красу заходить небез-

пека антропоморфізму, як це доказали деякі існуючі релігії — юдаїзм, християнство й іслам. Ми схильні думати про Бога категоріями винахідників машин. Але космос це не машина й цілє винахідника не є ціллю Бога. Космос показує порядок і кожна релігія пояснює той порядок по-своєму, а за відсутністю кращих доказів будує міти. Але найкращим виявом релігійности є розум, який каже, що коли в природі є порядок, то хтось мусить той порядок завести. Бог — це творча сила, яку помічаємо на кожному кроці й людство ніколи не перестане шукати остаточної Правди. Може через мільйон років людство доб'ється кращого розуміння Бога.

Більшість філософічної думки стоїть по стороні містичного деїзму. Деїзм протиставиться теїзмові, який бачить Бога в людській подобі. Деїзм каже, що з Бога не треба робити ідола, бо тільки тоді можна його глибинно відчути.

Ми є істоти обмежені і в відношенні до Бога треба вистерігатися обмежености. А ідолатрія це вже крайня обмеженість. Християнство взяло ідею Бога від Платонового Деміюрга, але вбрало його в біблійну одєжу. Цю одєжу сьогодні вітри прогресу порвали на шматочки. Те, що Бог існує, не є тільки проблемою віри, але й наука дає все більше переконливі докази. Ще ніхто не доказав і мабуть ніколи не докаже, що природа існує сама від себе. Матеріальний світ є задивляючо складний, отже і його причина теж мусить бути задивляючо складна.

Ми не знаємо Остаточної Правди і її пов'язання з нашою свідомістю, з життям і всіма складними процесами матерії. Але ми мусимо щось знати, бо в темряві жити було б неможливим. Наше думання обмежене, бо ми живемо на землі й по-земному думасмо. Космос для нас — це віконце в вічність. І ми свідомі того, що наше думання це не тільки наша привычка, а щось багато більше. Ріст зернини в землі можна до деякої міри об'яснити, але чому ця зернина дає життя, чому вона росте, на те нема відповіді. Чи зернина мала привычку давати життя? Є щось поза всіма явищами, що ми не всілі зловити. Мав рацію Бредлі, коли писав: "Ми прив'язані до ланцюга й ми хочемо знати, чи ми безпечні".

Незалежна філософія звільняє людину від забобону й магії. Дорогу в майбутнє промощує тільки освічена й чесна людина, практикуючи віру в Бога через філософію й науку. Були в історії імператори, як Марко Аврелій в Римі й Асока в Індії, для яких філософія була зброєю панування, але таких не було багато. З научної мови філософія переходить в поетичну мову творців. Запитаймось себе, як є найкраще прожити своє життя і це буде наша щоденна філософія. Філософствувати — це не тільки вчитись жити, але і вчитись умирати. Пересічна людина має такий самий механізм думання, як і філософ. Бракує йому тільки належної освіти. Щоб скласти правильну філософію життя і філософію релігії, треба зусиль. Студії, досліди й дискусії розвивають застиглу атмосферу. Варто тут повторити слова Вайтгеда: “Ми мусимо додати іншу характеристику до нашого життя. Цією характеристикою є ціль”.

Ціль нашого життя знайдемо, коли за нею шукаємо. Не будьмо тільки тими, про яких В. Симоненко сказав:

Хто обікрав і обскубав його душу?
Хто його совісті руки зв'язав?

Гірш усього це застигла атмосфера забобону і сліпого фанатизму. Ясні ствердження візії всесвіту й існування приносять спокій душі. Вартість філософії бачимо по її овочах. Світом керують духові сили й ми теж до них належимо. Якби все було тільки матерією, життя було б безнадійне. Якби всі були недовірками і скептиками, ніхто не мав би інтересу видвигати будь-які проблеми. Атеїст хіба себе самого зробить Богом, бо мусить же бути якийсь авторитет. Філософ чи науковець, робітник чи хлібороб, може здобути ту саму правду віри й життя. Філософія релігії не є пропагандивною, бо правда всеодно побідить, але мусить показати безнадію матеріалізму й атеїзму сьогодні, бо ми живемо сьогодні. А ті, що відділюють теологію від розуму, роблять помилку, бо розум завжди перемагає.

ХРИСТИАНСТВО

1.

Для цілої картини релігійної проблеми нам треба обов'язково пильно прослідити християнство, щоб зрозуміти його релігійну вартість. Вже те саме, що воно формувалось 2000 років тому, викликає застанову, чи воно придатне сьогодні до життя в своїй незмінній формі? Часи формування християнства були сповнені мітологіями старинного світу й на них воно виросло.

Саме найбільш популярними були містерії вмираючого й воскресаючого сонця, на яких і формувалася постать Христа Спасителя. Спасіння стало центральною темою християнства й цю тему треба було прикрасити різними легендами, щоб її оправдати. Легенди ці не мають ніякого відношення до реального життя і до релігійних потреб людини. Те, що Бог наказав своєму синові вродитись від звичайної жінки і спасти грішних людей, звучить сьогодні як байка для дітей. Вони зводять людину на манівці і християнство водило й водить своїх вірних по джунглях безпросвіття. На дорозі прогресу християнство являється кайданами людської індивідуальности, бо відвертає людину від правдивої віри, яку диктує саме життя.

“Тільки ті, що вірять, будуть спасенні” — пишуть в Євангеліях. Слепа віра в слова, написані людьми, які були на низькому інтелектуальному рівні, це не віра, а духове рабство. Віра в правду — це правдива віра, бо найвища правда це і є Бог. Розум нам даний на те, щоб тієї правди шукати. І Франко сказав пророчі слова:

Не мовчи, коли гордо пишаючись
Велетенська брехня гомонить,
Коли горем чужим утішаючись,
Зависть наче оса та брєнить
І сичить клевета, мов гадюка в корчі,
Не мовчи!

Людині спасителів не потрібно, бо вона повинна спасатись сама, вдосконалюючи себе і збагачуючи себе духово, беручи приклад від героїв людського прогресу і тих найкращих ідеалів, які людство впродовж історії здобуло. Надіючись на “ласку” і на “спасителя” людина губить ту силу, яку дала їй природа. Історія християнства показала, що воно не довершило нічого істинного, бо життя йде своїми власними дорогами. Обіцянки “Царства Небесного” є дуже непевні. Людина повинна сама будувати земне життя і в ньому своє майбутнє. І найкращою нагородою для людини є задоволення, що вона для того земного життя щось корисного зробила.

Ідеал християнства — це покоря. В християнстві людина не є людиною, а рабом вимріяної доктрини.

Спасіння — це ясність розуму й душі, це свобода і творчість. Що варте життя замкнене в колі християнських мітів; над головою небо, а під ногами пекло, здалека від реальностей життя.

Папа Пій IX в 1854 р. видав енцикліку¹⁾, в якій сказав: “Недумаючи не будуть засуджені”. Отже церкві потрібно побільше недумаючих, або покірних овечок, яких щораз меншає на світі.

Християнські ідоли заступають дійсність і молільники (вірвючі) не допускають до себе живої думки, бо це “гріх”. Того роду покірлива святість викликає тільки співчуття і жаль, бо всі скарги людської душі і розуму марнуються.

Манастирське життя з голими стінами холодної келії та з хрестом на стіні, стали вимріяним місцем духового зв'язку з фантазією, з запереченням людської гідності. Воно стало ідеалом ніби правильного життя, а в дійсності породило море брехні, лицемірства та морального занепаду.

Про ченців Г. Сковорода пише ось так: “Хіба ви бажаєте, щоб я побільшив число фарисеїв? Їжте ласо, пийте солодко, одягайтесь м'яко і ченшуйте”. В. Шаян питає: “Чому шукати святості тільки серед зів'ялих схимників-монахів”? Цілі покоління гарних і талановитих людей знівечила тиранічна

¹⁾ Енцикліка — постанова.

християнська доктрина спасіння. Життя засуджене на постійну тривогу й диявольську спокусу. Замість праці, суспільних зусиль і радісної творчості — безцільні молитви і рабські поклони. Відречення від світу має бути в християн основною прикметою святости. Екгарт, теолог 14-го віку, писав: “Найкращим і найвищим досягненням в житті є залишатись спокійним, щоб Бог діяв і говорив у тобі”. Те “боже говорення” монахів у монастирських мурах доводило їх до божевілля.

Зовсім зрозуміло, що всякого роду “відреченці” мали різні “візії”, викликані голодом, самобичуванням та іншими тортурами. Це називалося покаянням за своє “грішне тіло”, за свої “грішні думки”. Того роду психологічну непоміркуваність церква подавала іншим за приклад.

Франц із Асизу, Ігнатій Лойоля, Марія-Тереса — ці жалюгідні постаті з беззастережною покорою проповідували: Не бажай нічого, не розкошуй, не май власности і слухай безоглядно²⁾ церковні накази.

Християнські святці, а їх є тисячі, стали живим запереченням всього того, що робить життя вартісним для всіх людей на землі. Інстинкт власности й людської гідности є незаперечним прагненням кожної людини. Його вбивати — це вбивати саму людину. Манекенів без власности, за наказом партійної кліки, пробує сьогодні робити теж комунізм, природний союзник християнства. Але церква мусить бути багата, бо влада тоді міцніша.

Здаватись на ласку Божу — це теж один із основних принципів християнського вчення. Але людина повинна здаватись на свої власні сили, які вирішують дію в змаганнях в побудові завтрашнього дня. Небезпеки й труднощі життя є на те, щоб їм протиставляти шляхетні ідеали з яких формується пілісна людина.

Але найгірше є те, що “грішники” покаяються за мітичний “гріх первородний”, якого вони ніколи не вчинили. Отой “гріх первородний” тяжить чорною хмарою над усім християнством.

²⁾ Безоглядно — не звертати уваги ні на що.

Центром людської енергії не можуть бути емоції творені мітичними привидами, які доходять нераз до сліз і істерії. Чутливу людину дуже легко звести на манівці, в уявний світ, нащептаний штучним авторитетом церкви і різними театральними церемоніями. Перебільшування провини гріха, надуживання владою, страхаючи “пеклом” — це не заслуга християнства, а злочин.

Християнська платонівська традиція, оперта на уявний “інший світ”, дуже подібна до майбутнього “комуністичного раю” Карла Маркса. Того роду “спасіння” це не спасіння, а хвороба, яка точить душу віруючого все життя. Кайся, бійся, молись, люби Бога — це постійне повторення християнського вчення, яке паралізує людський розум, не допускаючи людину до прогресивного діяння.

Чи ж можна любити тирана, який грозить “вогнем вічним”, або обіцяє вічне життя, а не дає жити? Фаталізм³⁾ життя переповнений забобонами та ідолопоклонством — це стан життя, в якому людина не живе, а животіє.

Розум та різні інтелектуальні таланти дані людині на те, щоб вона вчилась жити і духом багатіти. Відчуття Вищої Реальности повинне напівати її (людину) силою і гордістю, як співучасника великої містерії життя. І просити ласки, це жебрати більше, ніж нам дано, бо найбільшою ласкою є наш розум, наша свідомість і наші таланти.

Страх перед смертю — це теж видумка християнська, яка вчить, що там десь поза земним життям чекає нас “страшний суд”. Наш Г. Сковорода сказав правильно: “Не бійся вмерти тілесно, бо будеш кожної хвилини терпіти смерть духову”.

³⁾ Фаталізм — все залежить від долі людини.

2.

Наш розум вирішує кожний крок і всю нашу поведінку. Розум — це світло нашої душі, але християнство поневолює його своїми догмами. Догми, на які опирається християнство, це тільки ілюзії і творива фантазій не основаних на фактах життя, а тільки на забобонах. Вони не тільки нереальні, але й шкідливі для людини. Для християнської теології розум не може нічого вирішувати, вирішують догми основані на “об’явленнях”, які не мають реальної вартости.

Стара Птоломеева теологія “з землею в центрі світу”, вже давно відійшла до музею, але для християнства вона завжди важна, бо догми її ненарушимо, так написано в “Святім Письмі”.

Основною догмою християнства є поділ світу на природний і надприродний. Наука інакше дивиться на дійсність. Вона каже, що надприродного нема, а є тільки знане й незнане. Незнане шукає людський розум, поскільки це в його силі. Є багато явищ, які нам здаються надзвичайними, бо ми їх не розуміємо тому, що вони поза нашим досвідом. На таких явищах виростає забобон і будівання “надприродного”. На таких явищах постало християнство. Є одиниці, які мають особливі дарування і бачать більше й далше, як інші. Це, одначе, не значить, що вони мають контакт із “надприродним”, бо всесвіт і вся природа, включно з людиною — це одна цілість. Чесне життя й розумна поведінка обходиться без “надприродного” і без всяких фантастичних видумків. Але містерія й нерозгадане, завжди буде викликати в нас релігійне почуття.

З “наприродним” пов’язаний біблійний Бог якому, одначе, християнство надає матеріяльних якостей, щоб таким чином наблизити його до земних людей.

Богові “всеобіймаючої любови” не перешкодило “з любови” зробити людей грішними, навіть сотворити всемогутнього чорта й пекло. Той біблійний Бог сидить собі десь у далекому “Царстві Небесному” на золотому троні оточений святими й ангелами, які грають на гуслях і чекають на Божі накази. Бог посилав ангелів з дорученнями, але іноді до вибраних одилиць на землі навіть вибирається з особистою візитом й пере-

дає їм свої заповіді. Таке богорозуміння й богочитання — це не релігійність, а своєрідне безглуздя.

Християнська догма каже, що бути проти біблійного Бога — це найбільший гріх, за який грозить вогонь вічний (пекло).

Християнське вчення про Бога має багато самозаперечень і недоречностей, як те, що Бог досконалий, а світ недосконалий, Бог безконечний і необмежений, але світ обмежений, Бог любить, але є неймовірно жорстокий, невидимий, але любить, щоб його славословити і т. д. Того роду божество говорить недвозначно, що воно взятє з давньої примітивної мітології. Такою ж самою примітивною догмою є Трійця, яка має замінити містерію космосу, бо взята вона теж із мітичних релігій давнини.

Хоч багато дечого взяло християнство від Платона й Арістотеля, щоб поглибити своє примітивне думання, але Платон і Арістотель жахнулись би, якби почули про особистого Бога Єгову і про Трійцю. Ця Трійця — Отець, Син і Дух таки наробила багато клопоту християнській теології, бо дискусіям і сваркам не було кінця, коли згадати тільки таких завзятих теологів, як Юстин, Іриней, Тертуліян і Атаназій в часах будування Трійці. Через цю незрозумілу Трійцю і український нарід терпить довговікову війну між католиками і православними, бо кожна церква пояснює цю Трійцю по-своєму.

Християнська догма про “життя вічне” повчає, що краса, правда, доброта і шляхетність душі належать до іншого світу, бо цей світ грішний, а головне, несе на собі “гріх первородний”. Тому нехрищена дитина не може бути “спасенна”, бо спасіння тільки в Христі, в його воскресінні і в це християнин мусить вірити. Про майбутнє нема потреби журитись, бо Бог подбає, але що Бог пошле, те треба приймати, добре чи зле, бо така “воля Божа”. І тому Коперникове відкриття в астрономії і взагалі прогрес в науці, церква не бере до уваги. Всі інші релігії, не християнські, були прокляті. Сьогодні про чесних і прикладних нехристиян, Ватикан говорить як про “анонімних християн”.

Християнські релігійні догми не дозволяють до поєднання між релігіями, навіть між віровизнаннями тієї самої християнської релігії.

Християнська догматика — це ціла система і про неї треба б писати окрему працю. Тут ми згадаємо про неї тільки загально, для цілоти картини про християнство. Ні одна догма не постала відразу, на те треба було цілих сторіч суперечностей і зударів, але й ні одна догма не втрималась ненарушеною назавжди. Про це говорить безліч сект і велика кількість різної теологічної літератури. Навіть в науці кожна знайдена правда, є тільки тимчасова правда, бо завтра вона буде або доповнена, або й зовсім змінена.

Правильно думають індійські ведисти: “Що б ти не сказав про Найвищу Реальність, завжди не буде те, що треба”.

Хоч система християнської догматики незмінна, але життя має свої власні вимоги, до яких християнська догматика мусить пристосуватись. Велика кількість християнських сект якраз говорить, що життя домагається зміни, але тільки католицизм застряг безнадійно. Через різноманітність людської ментальності, постає багато різниць в догматиці, але прагнення в усіх одне.

Широким колом людей потрібна віра в Бога, бо без неї життя видається порожнім. Тому й тримаються традиційної релігії, не цікавлячись догматикою і правдою. Мовчанка й безпорадність віруючих продовжують існування християнства. Якраз християнська догматика говорить про примітивізм християнської релігії, бо для правдивої релігійності не треба жодних догм. Марксизм — це теж догматика й тому він засуджений на занепад. Шпенглер, сучасний філософ, сказав: “Християнство — це бабуса більшовизму”.

Здорова вимога дійсності потребує досвіду, а не догматики. Ми не можемо вертатись до Середньовіччя, бо світ іде вперед. Від часів спалення живцем вільнодумного Джордано Бруно умови життя дуже змінились і вже ніколи не повернуться в минуле.

3.

Багата практика християнського релігійного культу, своєю різноманітністю й мальовничістю, тільки прикриває порожнечу. Не дивлячись на його безнадійність, християнський культ практикується пильно і в усіх деталях, бо саме ці деталі мають великий вплив на віруючих, як напр. поклони, клякання, процесії, молитви, співи, одяг, свічки, кадило, дзвінки та інша зовнішня практика. Кожний віруючий автоматично підпорядковується тій практиці, бо так усі роблять і гуртова молитва знемагає, як сон.

По двох годинах вистоювання в церкві люди виходять з неї розгублені. Вони слухали священника та мало його розуміли. А нерозуміючи, здебільша взагалі не слухали, а думками були в своєму приватному житті, десь поза церквою.

Штучна атмосфера святости, разюча декоративність та одноманітність церковної відправи, не заохочують до думання й до перевірки того, що діється довкола.

Наслухавшись такого казання, слухач може дійсно збудувати собі якусь фантастичну уяву, яка не дозволяє скупитись думкою й душею. Дехто порівнює церковне мистецтво з модерним абстрактним⁴⁾, бо модерний абстракт хоче висловити невллове, понадреальне, тоді коли церковна іконографія має говорити про "надприродне" і в цьому вони мають дещо спільного.

Різні реліквії були дуже популярною практикою християнства. Продавалися кості мучеників і святих, волосся Марії, цвяхи й куски дерева з хреста Ісусового та інші "святі" речі. 7-ий Собор в Нікеї постановив був, що жодна церква не може бути без реліквій. Сьогодні занедбано цей забобонний примітивізм, але єпископи в перстнях ще носять реліквії⁵⁾ святих і наставляють їх, щоб вірні цілували. Натомість паломництво до "святих" місць і сьогодні популярне. В 1300-ий ювілей католицизму за папи Боніфация VIII відвідали Рим 2

⁴⁾ Абстрактний — неонреслений.

⁵⁾ Реліквії — мощі, прах.

мільйони паломників. Зрозуміло, що й належну суму грошей туди привезли. А сьогодні наші католицькі емігранти їдуть з паломництвом до Риму, до того самого Риму, який не дозволяє нам навіть називатись українцями, їдуть до Люрду та інших паломницьких центрів, щоб туди завезти свої важко запрацьовані гроші.

Божу ласку не можна купити грішми, жертвами чи обрядами. Ціле життя стогнати “Господи помилуй” — це самоприниження. Чи Богові потрібний той стогін? Слова молитви вбиваються в пам’ять і залишаються там на все життя, формуючи наш інтелект і нашу поведінку. Це вбиває динамічність нашої особистості. Слова стандартної молитви, коли повторювані впродовж усього життя і при кожній нагоді, стають порожніми, заслонюють дорогу до радісного і щасливого життя. Навіть у Матея 6-7, 13 є такі слова Ісуса: “Коли молишся, не вживай надаремне повторень, як це роблять погани, бо вони думають, що будуть вислухані, як будуть багато говорити. Не будь таким, як вони, бо ваш Отець знає, що вам потрібне перед тим, заки його попросите”. Куди кращою є спокійна душевна молитва в єднанні з Богом і з його законами, які він для нас змінити не може, тому що ми просимо. Така молитва може мати лікувальну вартість, цебто вона допомагає хворій, знедоленій чи розгубленій людині. Про це знають лікарі-психіатри.

Молитва, як єднання з Богом — це основа релігійності, це стремління нашої свідомості до чогось вищого. Т. Шевченко каже:

Молітесь Богові одному.
Молітесь правді на землі,
А більше на землі нікому
не поклоняйтесь...

Але християнська молитва — це є бездушні форми заклень, які тільки служать до поневолення людської душі. В молитві розум мусить бути збуджений, а не дрімаючий. Тільки збуджений розум є здібний до творчої реальності. Безкритична побожність — це фанатизм. Знову ж релігія без молитовності — це тільки філософія. Але молитись до хрис-

тиянських ідолів (ікон) догматично зложеними молитвами — це приниження людської гідності.

Щира молитва — це участь у вищому пляні Божому. Молитись за всякі дрібниці щоденного життя є недоречністю. Якась спільна обрядова форма молитви до Бога мусить бути, але вона мусить бути сучасна й ефективна. Багато атеїстів носять маску християнина для спокою й вигоди. Людське лицемірство є дуже популярне. Дуже несуттєво радить недовіркам філософ Паскаль: “Поступай так, якби ти вірив, ходи до церкви, причащайся, це тебе переконає і ти повіриш”.

4.

Коли добре простудіювати християнство, то переконаємось недвозначно, що це не є “об’явлена” релігія, а виросла вона на базі давніх релігій і сама такою, але в дещо зміненому вигляді, залишилась. Дорога до бібліотек відчинена і книжка все розкаже. С. Єфремов правильно сказав: “Завоювати майбутність допоможе нам книжка і тільки книжка”. Подібно каже англійський філософ А. Гекслі: “Правдива студія людства — це книжки”. В колишніх релігіях сонце, вогонь, риба, дерево, птиця, звір були містерією, яку почитали і все те перейшло вже в формі символів до християнства. Символи ті мали допомогти людині розв’язати містерію вищих сил, які сконцентровані на “небі”.

Ореол довкола голови Ісуса, Марії і інших святих, вогонь — це хрест, бо колись потирали дві палички, щоб викликати вогонь. На початках християнства, Христа зображували у формі риби. Дерево ялинка — це дерево життя й народження весни. В формі звірят ще й сьогодні показують апостолів. Церква сьогодні заступає вівтар серед природи. Голуб — це Дух Святий, змій — це нечиста сила, хоч у давнину змій був символом мудрости. Але в християнстві мудрість — це діло чорта. Вервениці вживають теж буддисти, брамани й мусульмани, а в давнину вживали їх визнавці богині Астарти. В християнстві можна знайти багато більше слідів давнини.

Народження на землі Сина Божого знайдено в багатьох віруваннях, ще далеко до християнства. Те саме центральний Бог у людській подобі, що сидить на троні, бо на тронах сиділи королі і велика кількість менших богів, святих та ангелів. Спасителів теж було багато, вони вмирили й воскресали. Культ цей — це просто відбитка від культу сонця в давнину, від якого залишилось до сьогодні Різдво й Великдень. Збереження старинних вірувань, хоч і переформованих, не сприяє прогресові людської цивілізації і не веде до правдивої релігії. Той самий демонізм тягне християнство за собою, що і в сіру давнину. Кропилом і сьогодні виганяють злих духів, хрестом закликають демонів. Ще й сьогодні просять за дощем, за переможею в війні, а умово хворих вважають як посілих демонами.

Під впливом новітніх часів із середньовічної християнської темряви залишилась сьогодні тільки тінь.

Святим стає той, кого проголосить папа римський, або патріарх царгородський, а може це бути дуже невідповідна людина. Але до нього моляться і просять помочі, дарма, що біблійний Ісаї 8. 19-20 засуджує комунікацію з мертвими.

Єдиного Бога треба було поділити на три Боги, бо так було в інших релігіях давнини. Індійські Пурана кажуть: “О, ви три Боги!” — цебто Брама, Вішну і Шіва. В Єгипті був Озіріс, Ізіс і Горус. Трійці існували в іранців, халдейців, китайців і греків. Деякий вплив на формування Трійці мав Платон, у якого був Пляновик, Творець і Життєдатель, а в “Федоні” — Найвищий Бог, Слово і Дух.

Незнання природних явищ створило поняття “Св. Духа”, якого перебрало від інших релігій християнство. Будда походив від св. Духа, також Бог Чімельман у Мехіко походив від Ечва, або св. Духа. Ісус у Матея 1. 18 походить від св. Духа. В індусів Пурана — це принцип життя, або св. Дух, яким Брама оживляє глину і вкладає в людину душу. Плутарх в “Житті Нуми” пише, що св. Дух був знаний єгиптянам і римлянам. Його знали теж етруски, кельти і халдейці. Кельтські жреці клали руки на голову новоприйнятого до громади сонячного культу, щоб зійшов на нього св. Дух. Його в давнину показували в формі вогню, який був виявом сили й мудрости,

також у формі птиці над головою бога. Гріх проти св. Духа вважався смертельним.

Хрищення водою — це хрищення св. Духом. Освячення водою було в Халдеї, в Сирії і в Греції. Учасники містерій сонця купались у морі, або в ріці, щоб одержати безсмертя. Навіть мерців освячували, якщо вони перед тим не були освячені. В Індії індуси навіть сьогодні йдуть освячуватись до ріки Ганги, купаючись залишають у воді свої гріхи. Жиди, не маючи води для купелів у пустелі, тільки кропились, або мастились кров'ю. Християни зробили з того “кров Ісуса Христа” — Петро 1. 2. Єзекиїл 36.25 пише: “Я покроплю себе чистою водою”. Яків не мав води, отже помазав камінь, біля якого молився, олією. Аарон, Давид і Соломон теж були помазані “святим Духом”. Жиди мазали хворих, святині, статуї і королів. Іван святив Ісуса в Йордані згідно з старим звичаєм всіх східних народів. Йордан був тією ж “святою рікою”, що й Ніл, Ганга і Евфрат. Матей 3. 6 пише: “І всі з Юдеї і з Єрусалиму були хрещені в Йордані, визнаючи свої гріхи”. Святий Дух був щедрий, він приймав усі гріхи без застережень.

Грецький Логос, а по нашому “Слово”, теж розуміли, як св. Духа, або одного з Трійці. “Слово” було популярне в передхристиянську давнину і його впровадив до християнства Іван, який написав 1. 1: “Спочатку було Слово і Слово було в Бога і Богом було Слово”. Грек Амелій писав: “І це дійсно було Слово, від якого постали всі речі”. Псалом 33. 6 каже: “Словом Божим було зроблене небо”. Іранська Зенд-Авеста теж каже, що Ормузд сотворив світ “Живим Словом”. Від “Слова” вродився теж Мітра, Бог Сонця, дуже популярний в римській імперії, особливо серед війська. В Єгипті Боже Слово називалось “Ом”. Індійська Бгагавад Гіта каже, що “Слово існувало з Богом від вічності”. В Китаї Святе Слово “Чанг-сі” існувало, коли ще ніщо не існувало. В Японії Боже Слово називалось “Амі-на”. В тибетських старинних писаннях “Слово сотворило світ”.

Фігури й ікони — це теж продовження дохристиянських звичаїв. Церкви переповнені іконами, різними емблемами й фігурами, щоб полонити увагу присутніх, не звертаючи уваги

на слова третьої книги Мойсея Левітик 26. 1: “Не будеш робити ідолів, ані ікон”. Стародавніх богів замінено християнськими святими. Аполлон — це св. Аполінарій, Марс — це св. Мартин, Юпітер — це св. Петро, Озіріс — це св. Онуфрій, Артеміда — це св. Артеміда, а Діонісій — це св. Діонісій. Чорт, який спокушував Ісуса і спокушує кожного, хто в це вірить, це теж стародавній Бог. В Індії — Шіва, в Ірані — Агріман. Біблійний Єгова був злосливим Богом. Християнство його підмалювало “любов’ю”, щоб наблизити до людини. Але особливе місце серед християнського пантеону богів займає Марія, мати Ісуса, яка мала цілу плеяду попередниць.

В сумерійців була Нана, в Єгипті — Ізіда, в Китаї — Шінг-му “Свята Мати”, в Індії — Індрані, в Греції — Церес, в Римі — Венера, в Сирії — Кибеле, в жидів — Ашторет “Королева Неба”, в Ефезі — Діана з багатьма грудьми й вавилонською вежою на голові, в германів — Герта, в етрусків — Нутрія, в кельтів — Парітура і в Україні — Леля.

Всіх їх замінила Марія з Назарету “Цариця Небесна”. Всі вони були “непорочні дівичі”. Почесне місце серед церковного многобожжя займає Марія від Константина. Перед тим про неї ледве згадували. Непорочність Марії визнав Собор у Халкедоні 451 р. А до неба піднялась вона дуже пізно, бо аж 1951 р., завдяки старанням і енцикліки папи Пія, хоч у Євангеліях про те нема ані згадки. Середньовіччя зробило її “Мадонною” з дитятком на колінах, взоруючись на єгипетській Ізиді з дитятком Горусом. “Благословенна Дівича” стала солодкою мрією й заступницею перед Богом для бідних, покритих і для наївних дітей. Для поляків вона “королева Польщі”, але для нас тільки “Цариця Небесна” в вишиваній сорочці.

Відпущення гріхів це теж старинний орієнтальний (східний) звичай. Гріхи відпускали жреці, вбиваючи звірину і кров’ю помазували покутника. Жидівський закон Мішна говорить про сповідь і відпущення гріхів при мідяному теляті, яке замінило жертву живого теляти. Біблійна Джефта навіть жертвує свою дочку-Судді 11. 30. Жертвували себе теж самі боги “за відпущення людських гріхів минулих, теперішніх і май-

бутніх". Подібно жертвував себе Ісус, йдучи слідами інших богів "Спасителів". Іван 1. 29 пише: "Ягня Боже, що взяло гріхи світу". Християнська сповідь, очевидно, це звичайний самообман, бо ті самі гріхи знову і знову повторюються.

Із сповіддю пов'язане причастя, яке теж було популярне в передхристиянську давнину. Гріхи були відпущені тільки тоді, коли сповідник їв м'ясо приношеної жертви і пив її кров, уявляючи собі, що їсть тіло Спасителя і п'є його кров.

В християн м'ясо замінено хлібом, а кров вином. Іранці, пітагорейці, ессени і гностики замість вина пили воду. Містерія причастя відбувалась 25 грудня на свято Бога Сонця. Місце Бога Сонця зайняв Ісус. Матей пише 26. 26: "Беріть і їжте, це є тіло моє". Християни їдять тіло і п'ють кров Христа. Довкола цієї церемонії збудована вся Служба Божа. Римський автор Тібульт писав: "Малий кусок хліба успокоїв божество". Знову ж Ціцерон писав: "Як може людина бути такою глупою і уявляти, що те, що вона їсть, є Богом". Браміни теж мають своєрідну Евхаристію⁶⁾, яку називають "Праджадам". У греків їли тіло богині Церес і пили кров Бакха в виді вина. Бакховим вином запивались до безтями, аж римська влада мусила заборонити бакхійські празники. В біблійній Генезі 14. 18 пишеться: "І Мелхіседек, король Салему, поставив хліб і вино, бо він був жрецем Найвищого Бога". Св. Юстин називав дохристиянські містерії причастя "чортівством". Він теж пише: "І ту обрядовість нечиста сила впровадила в містерії Мітри". Але Ісус взорувався на Мітрі та на інших богах — Сонця і Спасителях і зорганізував "Тайну Вечерю".

Як бачимо, християнин не може бути "чесним християнином", бо всі його зусилля дорогою християнської догматики й обряду — це тільки ілюзія на рівні магії. Ми, українці, замість славити Бога, як містерію космосу й буття, славимо жидів, греків і латинів, творців християнства і їхніх ідолів. В "Требнику" Української Православної Церкви в США Нью-Йорк 1954, ст. 12 написано таке: "Світ на просвіту і славу народу Ізраїля. Многоокі херувими та шестикрилі серафими,

⁶⁾ Евхаристія — причастя.

круг Тебе стоячи та літаючи, переймаються страхом перед неприступною славою Твоею". Многоокі херувими та шестикрилі серафими досі не навчили розуму наших ревних християн. Не даром Шевченко писав:

Людські шашелі і няньки,
Дядьки отечества чужого!
Не стане ідола святого
І вас не стане!

5.

Щоб розуміти християнство, треба знати його історію. І найперше треба знати ті чинники, які його формували. Тоді тільки побачимо, яке далеке воно від тієї релігійности, якої вимагає сучасність. Всі фази історії християнства були творивами життєвого процесу й тих вимог, які той процес ставив. В важкі і трагічні часи людська увага звертається туди, звідки показується якась, хоч і уявна, надія на спасіння. Також в інтелектуально розбудженому середовищі Греції й Олександрії появляється серед політеїстичного хаосу загальна цікавість до монотеїзму. При тому родиться бажання збудувати міст через пропасть між невловимим Богом і людським життям. Володіючи дуже бідною мовою й не маючи понять для складання ідей і думок про Вищу Правду, теологи й філософи попали в крутіж суперечок і конфліктів, таких звичайних, коли формується щось нове, не маючи сили відірватись від старого.

Таким чином постало нове поняття, чи віра — поєднання жидівської релігії з грецькою філософією.

Але заки воно постало, було невтомне шукання серед середземноморських космополітів⁷⁾ за якимсь рятунком із жахливого рабства й римського терору. Палестина була римлянами розчавлена й жидівське населення в більшості забране до неволі. В Римі було 9 рабів на одну свободну людину. Ідея християнства не вискочила з голови однієї людини, як Алена

⁷⁾ Космополіт — інтернаціональний.

з голови Зевса. Вона виростала напротязі 3-х століть, підсилена грецьким неоплатонізмом і олександрійським юдаїзмом. Ідея Спасителя не була жидівська, вона була популярна скрізь в тодішньому світі. За неї вхопився жид Павло з Тарзосу та декілька інших жидів за його прикладом. Серед них знайшлись євангелісти. Перші християни вважали себе жидівською сектою. І коли після перших труднощів та деяких переслідувань, Римський Імператор Константин в 313 р. врешті легалізував (узаконив) християнство, воно буйно розцвіло попавши на пригожий ґрунт.

Разом із першими християнськими громадами виростала церква, а з нею і догматика, як хребет християнського вчення. Основна доктрина, на яку опиралась догматика, була есхатологія, або вчення про смерть, суд, небо й пекло. Найбільшою контроверсією⁸⁾ була Трійця і постать Ісуса. Собор за Собором, гори слів, суперечок, воєн, проклять і все під проводом “Святого Духа”. Найзавзятіших дискусантів називали атеїстами, так як сьогодні противників християнства. “Християнська любов” вибухала дикою ненавистю й роздором. Участь могли приймати в дискусіях всі делегати Собору, але найбільш знані в історії дискусанти — це Климентій, Оріген, Атанасій, Тертуліян, Іринеї, Кипріяні, Пелагій, Юстин і Папій. Останній так вірив у християнську правду, що написав: “Зерно пшениці дасть 1000 стебел і кожне стебло дасть 1000 колосків”. А що дало християнство, то бачимо сьогодні. Матеріал для догм про спасіння взятий з того оточення в якому жили, або видуманий. Єресі було дуже багато, але її здавлено силою.

Оборонці ортодоксального християнства говорили, що світ був сотворений для людей. Гностики говорили, що матеріальний світ злий. Аріяни говорили, що Ісус був тільки людиною. А Марціон говорив, що Старий Завіт — це джерело зла, що Бог не судить, не карає, а тільки спасає. Не можемо тут згадувати про всі контроверсії, бо їх надто багато. Було й багато завзятих ворогів християнства. Але, не дивлячись на всі контроверсії християнства, після мілянського едикту Кон-

⁸⁾ Контроверсія — суперечка, полеміка.

стантина і строгої заборони інших віровизнань Теолосієм в 395 р., стало могутньою релігією і політичною силою. Визначний теолог Августин дуже підняв авторитет папи римського. Аж до початків 2-го тисячоліття панував терор догми й інтелектуальна темрява, після того, як розвалилась римська імперія, а на її місце став всеславний імператор з хрестом у руці папа римський.

Сполука розуму з теологією почалась аж в 12 в. з Абеляром в Парижі, який був основоположником схоластики⁹⁾ філософії. Повіяло свіжим вітром із арабського світу, де появились такі визначні філософи як Аль-Газалі, Аверроес і Маймонідес. Вони відкрили Арістотеля і неоплатоністів і від них розробили теорію філософічного досліджу, який розганяв духову темряву християнського світу. Навіть в Корані, святій книзі Ісламу, стоїть написано: “Боже, збільши моє знання”. Абеляр писав відважно: “Сумніваючись приходимо до питань, питаючись знаходимо правду”.

В тій атмосфері появились в Європі такі мислителі, як Бонавентура, Дон Скот, Роджер Бейкон і найбільший з них Тома з Аквіну. Примінюючи розум у теології, вони все ж таки не відступили від християнської догматики, бо це були часи найбільшого терору церкви. Тома з Аквіну 1227-74 в своїй великій праці “Сумма Теолоджіка” не нарушує того, що написано в Євангеліях, а “об’явлення” ставить поза філософією. Він оправдує чуда, як знак Божий. Теологія для нього — це наука, а авторитет папи римського непохитний. Це був золотий період християнської теології, яка тоді ще не бачила, що розум не зупиниться на догматичі, але піде далі й розкриє колись всю забріханість християнської теології. Та покищо кайдани церковного авторитету й загроза горіючого костра до того не допускали.

Ті часи позначились кривавою масакрою альбігенців у Франції, примусовим наверненням жидів на християнство в Іспанії, христовими походами й горіючими кострами по всій Європі, які палили живцем еретиків. Людей палила “Свята”

⁹⁾ Схоластичний — формальний.

Інквізиція не за атеїзм, а за відмінне (інше) пояснення догматики, або за “відьомство”. Інквізиція вживала страшних тортур. Папа Інокентій IV в енцикліці “Ад Екстірпанда” писав: “Єретиків треба роздавити як трійливих гадюк”. В ім’я Христа церква довершувала страшних злочинів, які записалися кривавою плямою в історії. В той час церква багатіла, збираючи гроші за прощення гріхів, опираючись на феодальну знать і закріплюючи безоглядну панщину. Відсутність будь-якої освіти в широких масах і пошесті доповняли пекельну ситуацію.

Середньовічна “Республіка Крістіяна” зовсім підвела з приводу амбіцій церковних діячів. Церква мала більш політичний, як релігійний напрям. Релігія була тільки засобом безоглядної влади, а влада опиралась на політичні інтриги й терор Інквізиції. Література, філософія, мистецтво і все суспільне життя було на службі церкви. Все життя було просякнуте “надприродними” санкціями¹⁰⁾ і контролею. Не краще малася справа в візантійському царстві, де імператор був рівночасно головою церкви, а патріарх тільки його пахолком¹¹⁾. З упадком Константинополя, Рим теж не піднявся, бо його підгризав ренесанс¹²⁾ людської думки. Ренесанс тільки дуже повільно прокидався, бо йому протиставився не тільки терор Інквізиції й інтриги Францішкан, Домінікан і Єзуїтів, але і демонічний забобон, розбудований церквою до божевілья. Після кривавої масакри французьких протестантів у ніч св. Варфоломея ніби появилася нова зірка на небі. Церковники казали, що це комета, яка постала від сопуху людських гріхів і її запалив гнів Божий.

Ревна місійність монаших чинів і зброя іспанців та португальців — це ще одна ганьба в історії християнства. Місійність була пов’язана з безоглядним імперіалізмом на всі сторони, в Америку, Африку й Азію. Схід, який мав вищу й набагато старшу цивілізацію від Європи, не вдалось успішно за-

¹⁰⁾ Санція — закон.

¹¹⁾ Пахолон — попи́хач.

¹²⁾ Ренесанс — відродження.

воювати місійною експансією, хоч Біблія була переложена на індійську й китайську мови. Більше успіху мали місії в Африці, а в Центральній Америці наvertsали індіан на християнство насильно. Обіцянки неба й безсмертя заступав кривавий меч і роззвірлий конквістадор¹³⁾). Та не поміг терор і всі інші засоби зберегти владу церкви. Ренесанс, а після нього Реформація, були кроками вперед із відвічної темряви до розуму й науки. Колись Геракліт сказав: "Ти не ступиш двічі в ту саму ріку, бо свіжа вода підпливає".

Визначні й відважні реформатори Лютер, Кальвін, Гус, Цвінглі не наругували ще авторитету біблійного Бога, чи Трійці, бо надто глибока була градиція. Вони не знищити брались християнство, а реформувати. Але переклад Біблії на рідну мову й поява друкарського ремесла натворила багато сект і хаосу в теології, що дуже підірвало авторитет Риму. Велика кількість сект говорить про живучість релігійності, яка шукає дороги до правдивого вияву. Але раціоналізм¹⁴⁾ 17-18 в. підірвав основи християнської мітології і створив базу до нового шукання ідеї Бога, космосу, життя й моралі. Навіть ліберальні теологи вважають Біблію сьогодні тільки історичним документом жидівського народу і відкидають мстивого Єгову. Вони зводять християнство тільки до моральної свідомості, але й мораль християнська в сьогоднішньому світі безвартісна. Найбільший розкол християнства в 11 в. відбувся між Римом і Візантією, який триває до сьогодні й нема надії на поєднання.

Сект сьогодні сотні. Прикладом хай послужить Федеральне Статистичне Бюро Канади на 17. 2. 1964 про 473.337 українців по релігії: 1. Укр. Кат. 157,559, 2. Прав. 119,219, 3. Рим. Кат. 79,638, 4. Юнайтед Чирч 59,825, 5. Англікан 19,140, 6. Баптисти 6,113, 7. Пресвітеріяни 5,483, 8. П'ятидесятники 3,372, 9. Меноніти 711, 10. Свідки Єгови 671. Різні 15,016. До цього треба ще додати поділ українських православних на різні секти, чим канадійський уряд не цікавиться. Нетолерант-

¹³⁾ Конквістадор — провідник.

¹⁴⁾ Раціоналізм — доцільність.

ність і короткозорість християнських інституцій в 20 в. не можна інакше назвати як відсталість. На шляху людського просвітлення від забобону, церква всіма засобами ставала на перешкоді. Ще в 1909 р. Папська Комісія підтвердила такі недоречні догми: 1. Всі речі сотворені перед часом. 2. Окремо сотворено людину 3. Жінку сотворено від першого чоловіка. А сьогодні християнство існує, аби існувати й борониться від цілковитого занепаду. І в нас, українців, те саме. Короткий нарис не розкаже всієї ганьби християнської історії. Її треба студіювати й розкривати, щоб визволитись із кайдан духового поневолення. Шевченко бачив вірно:

І візантійський Саваоф
Одуриць. Не одуригь Бог,
Карать і милувать не буде,
Ми не раби його — ми люди.

6.

Пригляньмось бодай здалека до “Престолу св. Петра”, звідки розійшлись всі інші секти. Кругом цього Петра було безліч безнадійних дискусій і навіть кривавих воєн. Називався він по-арамейському “Цефос”, що означає “скала”. Греки переложили на “Петрос”. Був він головою жидівської секти в Єрусалимі, яка дотримувалась обрізання. Павло зрозумів потребу перенесення ідеї “спасіння” на ширші горизонти і зробив це після суперечок з Петром та іншими в Єрусалимі. Найкращим місцем для централі релігійного руху був Рим, столиця імперії. Але про те, що Петро був колинебудь в Римі, нема ніяких доказів. Папа римський став “заступником Петра”, бо цього вимагав авторитет церкви. Він теж прийняв більш бундючний і промовистий титул “Понтіфікус Максимус”, бо так називались римські імператори Юлій Цезар і Августус. Таку назву мав теж колись найвищий жрець містерій сонця.

Легенда говорить, що Ісус передав Петрові “ключі Царства Небесного” і сказав йому: “На тобі збудую церкву мою”.

На ці слова, як заступник Петра, опирається до сьогодні папа римський. В Римі був Бог Янус, який держав ключі від воріт до Риму, також Бог Сонця — Мітра мав ключі. Звідси й пішла християнська легенда про “ключі” Петрові. А Мітру, Бога Сонця, носить до сьогодні не тільки папа, але й усе християнське духовенство на голові. Подібну мітру носив бог-риба Дагонг филистинів і жреців Вавилону. Християнський Рим розрісся до ідеї “універсальної держави”, в якій папа давав накази королям і дозвіл на їх вибір. Коли папа говорив з катедри, він був “надхнений Богом”, а догма про “непомильність папи” існує до сьогодні. Історія папства позначилась численними схизмами, війнами папів проти папів, єпископів проти єпископів, отруєннями й іншими вбивствами, гіршими від Нерона і Калігулі “ославлених” імператорів римських. Пригляньмося бодай деяким папам для прикладу їхньої “святости”.

Гіларій — 461-68 знищив бібліотеку в Римі, бо “в ній сидить дідько”. Степан — 768-72 осліпив антипапу Константина. Степан VII — 846-47 казав викопати з гробу папу Формоза, який там лежав уже 8 місяців, тягнути по вулицях міста і вкинути до ріки Тибру. Сергій III — 904-11 сів на престіл знищивши свого суперника. Він мав багато коханок і його син від Марони став папою Іваном XI. Іван XII — 955-64 веде особисто війну з опозиціонерами, проганяє Лева VIII. Бенедикт IX — 1032-45 двічі прогнаний, продав папство Григорію VI. Урбан II — 1088-99 ініціатор христового походу, коли Єрусалим був взятий і залитий кров'ю в 1099 р. Іннокентій III — 1198-216 — ініціатор “Святої Інквізиції”, яка винищила альбігенців у Франції. Боніфацій VIII — 1294-303 — знаний розпусник, автор булли¹⁵⁾, автор енцикліки про зверхність папи над королями. Він казав: “Я є лезар”. Підчас авіньонського періоду папства, який називають “вавилонською неволею”, було троєх папів в той самий час і всі три “непомильні”. Іван XIII — 1410-15 — жив з власною сестрою і мав цілий гарем. Мартин V — 1417-31 провадив безпощадну війну проти чеських гуситів. Сикст IV — 1471-84 знаний з жорстокої інквізиції в

¹⁵⁾ Булла — куплена за гроші грамота в “Царство Небесне”.

Іспанії, жидів силою навертав на християнство. Інокентій VIII — 1484-92 мав 16 дітей від різних жінок.

Олександр VI — 1492-503 знаний розпусник і інтригант, мав 5 дітей, його син Цезар Борджія, такий же гультяй, як і його тато, був кардиналом. Лев X — 1513-21 гультяй і п'яниця, провадив війну з Лютером і лютеранами, став кардиналом, як мав 14 років. Інокентій XI — 1673-89 — за його наказом вирубано 100,000 французьких протестантів, т. зв. гугенотів. Бенедикт XV — 1714-22 — за його згодою спалено живцем героїню французького народу Жанну д'Арк.

Не можемо згадати тут усіх папських брудів, бо на це потрібна окрема студія. Було багато антипапів, самозванців, багато інтригантів і самолюбів, а прокляття літали, як горобці в повітрі. Престіл Петра, на якому сидів нібито сам Петро, а після нього сиділи й сидять папи, був нераз виставлений на показ молитовної й забобонної публіки. Але в 1968 р. комісія при допомозі карбону знайшла, що той престіл не міг бути зроблений раніш, як у 9 в.

Папське ідолопоклонство стало прикладом для всієї церкви. Багатство риз і церковної та обрядової театральщини, для того, щоб осліпити наївних молільників, а понад усе, щоб придбати мільярди до папського банку, в той самий час, коли в світі вмирили і вмирають з голоду мільйони, намісникові Петра слави не приносять. Статую Юпітера замінено колись на Петра і її побожно цілують паломники, несучи гроші до Риму. В процесіях несуть ідолів, як у сіру давнину, навіть самого папу несуть на розкішних носилках. На тому місці, де стоїть святиня Петра, була колись святиня Ізиди“ Божої Матері”. Ізиду зображали на півмісяці у вінку з зірок довкола голови і те саме сьогодні з Марією. Як же легко можна прослідити походження християнства. Перед храмом св. Петра в Римі стоїтьobelіск, який цісар Калігула казав привезти в 37 р. з Геліополісу в Єгипті. Там він стояв при вході до святині Горуса й символізував Бога Сонця, як джерело життя. І хоч в Ісаї 27. 9 написано: “не будеш мати образів, ані гаїв”, але для християнства якраз навпаки, чим більше образів, тим краще, аobelіски вже вийшли з моди.

Небесна срархія християнської мітології дуже подібна до земної. Кардинали — це провідні жреці давніх вірувань. Християнське духовенство таке пишне в своїх церковних ризах і мітрах, переважно мають дуже вузьку освіту, обложену догмами й канонами, які не дозволяють їм на розумний підхід до проблеми дня. Своє незнання вони прикривають звичайно блискучою балакучістю, що впливає на людську сентиментальність. Біблійні байки мають присипляти чуйність людського інтелекту, який стремить до розв'язки містерій природи. Найбільшим гріхом духовенства є вивищування себе як представників Божої інституції. Хоч-не-хоч вони мусять якось забезпечувати своє існування, тому й сильна тенденція до ідолатрії і церковщини. Дазню тенденцію панувати над усіма розвиває тільки сувора дійсність. Багато духовників, монахів і монахинь, нічим не спричинюються до інтелектуального збагачення тієї спільноти, з якою живуть.

Дорога до “Царства Небесного” вистелена грішми, жертвами, заповітами, їдженням “Божого тіла” й питтям “Божої крові”, освічена свічками, заколисана кадилами й жалісними співами і зойком “Господи помилуй!”. Християнський “Бог любови” не любить “бунтарських” думок і шукання правди в запліснелих догмах і канонах. Коли хтось має доволі грошей, щоб заплатити за Службу Божу чи панахиду, він скорше дістанеться до неба, куди даром не пускають. Монах Тецель, який для Риму збирав гроші по всій Європі, говорив: “Як тільки гріш стукне в скарбонку, душа вискакує з вогню очищення”. А папа Олександр III видав був такий декрет: “Жоден тестамент не може відбутись без священика”. Єзуїти та Василіяни збирали по Україні для Риму великі гроші. А православні патріархи самі приїздили за грішми.

Гроші за відпущення гріхів, або навіть за покроплення хати кропилом, щоб злі духи не водились, були колись “найціннішим подарком для Бога”. Сьогодні навіть християни дивляться на таку ягнугу комерційності скептично. До пекла теж усі не можуть іти, бо хто ж тоді залишиться? Отже треба було видумати “чистилище”, що й зробив папа Григорій Великий ще в 6 в., а підтвердив Флорентійський Собор 1459 р.

І чистилище теж давнього походження, бо зороастріяни в Ірані мали аж 12 ступнів чистилища, а грецькі стойки говорили про “емпурозіс”. Християнські діячі — це сліпі проводники сліпих людей, які живуть в атмосфері духового рабства. Свою живучість завдячує християнство політичній організації і природній потребі Бога. А основних проблем існування Бога звичайна людина не знає як розв'язати.

7.

На еволюційному шляху людства християнство втягнуло світ у жахливу темряву, яка щойно зараз звільна прояснюється. В. Мороз каже: “Нове відчиняє двері не стукаючи”. Особливо нам, українцям, християнство завдало смертельного удару, поневолюючи душу. Говорячи про гріх християнство було ініціатором мільйонних жертв та інших злочинів. Християнство всіма засобами пробувало затоптати людські цінності, але цьому не вдалося. Пряшівський поет Ю. Бача каже:

Бо правда є на світі всюди —
Чи за столом, чи за ґратами.
Хоч хмари йдуть, шаліють юди...
Та сонце сяє й за хмарами.

Є це одна з найсумніших сторінок людської історії, коли Європа, оперта на стародавні міти, йшла назад, замість іти вперед. “Пил мусить вернутись до пилу” вбивало християнство в голову мільйонів. Але наука знайшла, що ми не є пилом. “Знання переростає в віру. І тільки тоді людина починає жити” — сказав В. Мороз.

Колишні християнські мрії про Божє Царство на землі розвіялись з димом забобону і примітивізму, хоч ще завжди знайдуться наївні мрійники, паламарі та монахи. Християнський консерватизм лишився лише на папері. Нема тієї сили, яка б затримала стихійний розвиток людського інтелекту. Християнство не всилі дати розумної відповіді на проблеми дня. Американський містик Г. Торо написав: “Ніколи не є запізно позбутись наших забобонів. Жодним думкам чи ділам, які б вони не були старинні, не можна вірити без доказу”.

Світ, в зображенні християнства, це виїнятковий люна-тизм, який ще й досі існує. Ось правдиві слова Єремії 51. 7: “Вавилон був у руці бога золотим келихом, що зробив усю землю п’яною, народи пили вино й тому стали божевільними”. Християнство — це сучасний Вавилон. В ньому знайдемо все те, що сьогодні вважається найгіршим — імперіялізм, колоніялізм, комунізм, брехня. Найкращим аргументом проти “правди” християнської релігії є її історія. Навіть Ісус сказав: “По їх ділах будеш їх знати”. Християнське “об’явлення” — це тільки видумка примітивних умів, бо кожний день об’являє щось нового людському інтелектові. Чому мав би Бог з особливим зацікавленням звернутись до нашої плянети, коли існують мільйони плянет у всесвіті. Вольтер писав у своєму “Філософічному Словнику”: “Катехизм показує Бога дітям, а Ньютон показує його розумним”. А Вольтер і інші визначні науковці, як Дарвін, Бергзон, Айнштайн, Бор і багато інших не були атеїстами. Той же Вольтер сказав: “Атеїзм — це злочин кількох інтелігентних людей, а забобон — це злочин божевільних”.

Три стовпи християнської підпори — це чуда, пророцтва й моральність. Ще Софокл сказав: “Є численні чуда в світі, але нема більшого чуда від людини”. Але ми чомусь цього не хочемо бачити. Чуда і пророцтва — це тільки легенди, а системі моральності того роду ніхто не реалізує, бо вона неземна. Християнський поділ людей на живих і мертвих, на спасених і пропащих, нікудишній. Заперечуючи світ християнство не бачить, що світ іде вперед. Вічний вогонь, магічна дія молитви, чудодійне втручання Бога й цитати з книги давніх жидівських законів, належать сьогодні до архіву. Вся схема християнського вчення сьогодні чужа й незрозуміла. Церква не цікавиться нашою умовою і психологічною конституцією. Вона хоче, щоб ми були такими, як це собі уявляли 2000 років тому жидівські євангелісти. Таким чином вона слугить безвартісному мітичному міражеві, а не Богові, прикриваючись бурєю абсурдної словесности, яка з реальним життям не має нічого спільного. А всі ті, що визнають інші релігії (в християнському розумінні), є в дорозі до пекла.

Незнання — є матір'ю християнської побожності. Як же відважно й незабутньо сказав І. Франко, якого католицизм переслідував на кожному кроці:

Ти розуме, бистроуме,
Порви пута віковії,
Що скували думку людську!

Незнання і привичку годі назвати релігійністю. Син вірить в Біблію, ніколи її не читавши, бо так вірив тато і вірив дід. Така віра, це витоптана стежка до загибелі. Епікур колись говорив: “Темрява ума не бачить законів природи”. “Я так роблю, бо всі так роблять” — не є жодним оправданням. Серед маси безвладних автоматів генії не виростуть, бо кожний християнин живе, як той зародок у лялечці, не заохочуючи свого ума щось додати до скарбниці людських вартостей. Сумно й жалісно виглядають замріяні святці з молитовником в руках і з надією на потойбічне життя, не розуміючи життя свого власного тут, на землі. Їхня сліпа віра їх такими робить. Будуйте з ними державу, коли держава для них “потойбічна”. Вони не чують слів І. Франка:

І яке ж ти маєш право
Черепино недобита
Про своє спасіння дбати
Там, де гине мільйон?

Наука розкриває невидимий світ, а те, що незнане, або залишиться для дальшого відкриття, або назавжди залишиться містерією. В містерії — Бог, але йому будувати ідолів нема потреби. Сама дійсність гідна глибокого подиву й релігійність повинна бути сповнена оптимізму і прогресу. Щастя на землі люди самі собі будують, як уміють, а історія давніх релігій, включно з християнством, це тільки лекція. Правдиве шукання Бога почалося з наукою, а містика індивідуального шукання мусить бути пов'язана з розумом, тим чарівним Божим даром для людини.

Розум будує храми, але не храми забобону й темряви. Визволившись з-під християнського забобону, знайдемо правдиву дорогу до Бога. В ім'я наших людських прав кожний має

право мати свою власну думку, а не коритись покірно застиглим догмам і канонам. “Життя таке коротке, що марнувати його просто безчесно” — сказала нам наша М. Башкірцева. Життя й історія показали нам, що сили кругом нас сильніші від християнства. Абсолютна Правда вище розуму, тому й залишиться вона для нас назавжди в Бозі.

Філософ Кіркегард сказав, що “християнство є абсурдне”. Але воно не тільки абсурдне, але являється величезною перешкодою на шляху нашої суцільності й людяності. Є такі, які говорять про практичну вартість християнства, не дивлячись на його мітичність, але релігійність має куди глибші вартості від мітичного лицемірства. Саме сьогодні, коли світові грозить друге велике лихо, друга отруйна догматика в формі комунізму, є велика потреба правдивої релігії. Чому тремтіти перед правдою, коли правда вище всього? Хай тремтить християнство, бо воно не ґрунтується на правді. Коли в'язати себе до чогось сильнішого від нас, щоб не загубитись, то найкраще до батьківщини, бо це їй під чоботом комунізму й імперіялізму потрібна незнищима віра в Правду — Бога. Ми пішли християнськими манівцями, не бачачи вищих цілей перед собою. А ще й чванимось, що в Києві було 500 церков, але бритву й папір треба було купити з німця. В нас є вроджена любов до краси і правди, але не красу і правду бачили посли Володимира в Царгороді, а блискучий забобон і жорстокий обман.

• •

{

СПАСИТЕЛІ

1.

Сотні мільйонів людей визнавали в стару еру різних Спасителів і Йошуа з Назарету, якого ми називаємо Ісусом, був тільки копією. Історія хотіла, щоб він здобув собі таку велику популярність, яка існує до сьогодні. Навіть Августин, один із визначних теологів початків християнства писав, що Спасителі існували довго до приходу Христа. Багато Спасителів пов'язані з непорочним народженням 25 грудня, коли зірка з констеляції Вірго з'являється на небі. Це пояснювано як Божий знак. Між іншим всі народи вірили, що зорі контролюють життя на землі. Вергілій писав в "Енеїді", що зоря провадила Енея з Трої на Захід. Народження Бога мусить бути відзначене особливими подіями, як пророцтвом, участю ангелів, магів, пастухів. Важне було теж королівське походження, чуда, пости, спокуса чортом, смерть за гріхи світу, часто розп'яття, відвідини пекла, воскресіння й вознесіння. В різних Спасителів ті речі повторюються в різних варіантах. На прикладах побачимо, в якій атмосфері виросла постать легендарного Ісуса Христа і звідки Павло та євангелісти черпали свої ідеї спасіння для знедоленого жидівського народу.

Легенда каже, що Крішна і Будда походять від Брами, Бога Батька, а Крішна крім того від св. Духа. Про Крішну Спасителя розказує індійська релігійна поема "Бхагавад Гіта", очевидно божеськи надхнена, як це християни говорять про Євангелії. "Це є дійсно Спаситель, обіцяний нашим Батьком" — каже Бхагавад Гіта. Також релігійний твір "Рамаяна" говорить, що Брама і Шіва прийшли до матері Крішни і сказали: "О, благословенна між жінками, всі народи будуть тішитись тим, кого ти народиш". На численних прикладах побачимо, яка подібність життя Ісуса до Крішни.

Крішна творив чуда, виліковував хворих і калік, воскрешав мертвих, проганяв чортів, освячувався в ріці Ганга, голосив притчі й мав поміж іншими улюбленого ученика Арюну. Все це взяли євангелисти з Бхаґавад Гіти, та чи тільки з Бхаґавад Гіти? Своєму уявному учителеві треба було надати якогось чару, але власна фантазія була надто коротка.

Але йдім послідовно від народження Крішни, яке предсказали пророки, бо ж спасіння Спасителем було заплановане. Індійський пророк Балі заповів: “Божий Спаситель в людській подобі вродиться від Святої Диви й визволить поневолену землю від гріха й печалі”. Крішна мав теж земного батька, той самий парадокс, що і в християнстві. Радощі були великі при його народженні. Він був королівського походження і це вже другий парадокс, подібний до християнського, бо коли вродився від св. Духа, чи від Брами, то не міг бути королівського походження. Вредився в печері і його мати називалася Ясуда. На небі, над місцем народження, появилася зоря й ангели та пастухи були присутні при народженні. Мудреці принесли дари — золото, ладан і миро¹⁾. Батьки з немовлятком мусіли втікати від лютого Канси остережені ангелом. Король Канса видав наказ: “Шукайте за всіма новонародженими дітьми на землі і вбивайте безпощадно кожного хлопця, якщо помітите в нього якісь надзвичайні прикмети”. Перед втікачами розступилася ріка Джумна. Коли Крішна підріс, загубився й батьки мусили за ним шукати. Крім Крішни були ще й інші діти в Ясуди. В зрілому віці його освятив Балі Рама. Перед останньою вечерею з учениками перебував довго на самоті в пустелі й постив. Був розп’ятий, пішов до пекла, щоб проповідувати до грішників, воскрес і піднявся до неба. Подібність до життя Ісуса не вимагає ніяких пояснень.

Крішну називали “Світло Життя” і “Початок і Кінець”. В своїх проповідях він прощав людські гріхи і лагідно відносився до ворогів. Дуже не любив жреців і засуджував багатчів. Ісусова теза — “Я і Отець — це одне” та сама, що і у вченні Крішни. Світ — це марнота і чим більші терпіння, тим більша

¹⁾ Миро — олія (миром мазані).

буде нагорода. Дорога до неба дуже вузька й віра тут вирішальна. Крішна голосить любов Бога і свій “другий прихід”. Моральні заповіді християнства — це повторення заповідей Крішни. “Через мучеництво до слави” — це був клич Крішни. Не слави земної, а життя вічного. Забути себе самого — це пам’ятати про Бога. Коли Крішна був розп’ятий, сонце погасло, з неба падав вогненний дощ із попелом. Але він воскрес і з’явився ученикам. Навкруги культу Крішни поставало в Індії багато сект. Був він популярний теж і серед буддистів, яких витиснув з Індії в новій ері іслам. На іконах показують Крішну з дірами на руках і ногах і з сонячним сяйвом кругом голови.

Будду, або Сакія Муні, називали “Спасителем Світу”, “Джерелом життя” і “Правдивим світлом”. Його мати Мая, та сама, що в жидів Маріям, а в нас Марія, була названа “Царицею Небесною”. Дерева кланялись, як вона проходила. Перед народженням Будди вона мала візію, що він прийде з неба і принесе спасення знання. Зірка на небі заповідала його народження. Будда був історичною особою і був дійсно королівського походження, отже було з кого іншим Спасителям брати собі приклад. Віг покинув королівський двір і жив три роки в джунглях, де проводив аскетичне (монаше) життя. Його спокушував демон і він виступав проти жреців-браманів. В його біографії пишеться: “Він ласкаво покинув Рай, бо він мав співчуття до грішного й нещасного людства”.

Будда вчив рівності всіх людей і братерства всього людства. Вчив самозаперечення, чистоти, поміркованости, контролю всіх пристрастей, пошани до батьків і любов до дітей. Його 5 основних заповідей: Не вбивай, не кради, не будь неправдивим свідком, не брешь й не запивайся. Суд над грішниками (за вченням Будди) відбувався зараз же по смерті. Але карою не був вогонь, як у християн, але перевтілення в звірини. Будда був розп’ятий і прострілений стрілою на дереві, у стіп гір Непалу, але скоро воскрес і піднявся до неба.

Аполлоній із Тіянни був сучасником Ісуса. Він постійно подорожував, знав багато мов, був дуже мудрий, виліковував хворих, провадив аскетичне життя, віщував і проповідував.

Вродився 25 грудня від непорочної Діви. Коли його арештували, порвав кайдани, був розп'ятий, воскрес і піднявся до неба. Був моральним реформагором і проповідував добродійну діяльність і поміч потребуючим. Його називали Спасителем. Аполлоній — це історична постать і його біографію написав Філострат.

Дуже оригінальним Спасителем був легендарний Орфей, який своїм співом і грою на лірі полонив не тільки людей і демонів, але і звірят, дерева й ріки. Коли жінки в Тракії порвали його на куски і вкинули до ріки Гебрус, бо він не віддавав їм належної уваги, його голова плила рікою і співала. Орфейські і Діонісійські святкування були дуже популярні в країнах Близького Сходу. Орфей і Діонісій були Спасителями, бо давали безсмертя і прощення гріхів учасникам святкувань. Учасники рвали сире м'ясо звірят і їли, вдаючи в молитовній екстазі, що їдять бога. Це нагадує християнську евхаристію (причастя).

Єгипетський Спаситель Озіріс ще в колісці вбив дві гадуки. Йому грозив смертю тиран Амулій, так що прийшлося втікати й ховатись. На єгипетських папірусах написано: "Люди товпою йшли зі всіх сторін світу, щоб відвідати небом надіслане дитя". Його відвідали теж маги, або мудреці. Він переміняв воду в вино й виганяв надокучливих чортів. Його лукавий брат Сет убив його, порубав на куски й порозкидав по всьому краю. Тоді сонце потемніло. Але жінка Озіріса Ізида позбирала куски його тіла й він знову воскрес. Птолемеївський Єгипет мав Спасителя Серапіса. Була це комбінація Озіріса, Зевса й Ескуляпуса, щоб поєднати греків з єгиптянами.

Заратустра, або Зороастер, з Ірану, не був Спасителем, а тільки Учителем, який проповідував боротьбу добра зі злом. Добро остаточно побідить і чесні люди одержать життя вічне. Він віщував прихід непорочно народженого Спасителя, якого сповістить зоря на небі. Але ученики Заратустри його самого обожнювали й називали Спасителем, який вродився "від проміння Божого розуму". Мітраїзм — від Мітри Бога-Сонця і Спасителя, це тільки вітка зороастріянізму в Ірані. Мітра вродився 25 грудня, був розп'ятий і воскрес.

Конфуцій, який вродився в 6 в. ст. ери, тоді ж коли й Будда і ще старший Заратустра. Але забобонний нарід усіх їх обожнював і оточував різними легендами. Легенда каже, що Конфуцій вродився в супроводі ангелів і музики. Його відвідало 5 мудреців, які принесли йому дари. Мав 12 учеників і подібно до Будди цілі роки перебував на самоті роздумуючи. Був теж королівського роду. Вчив пошани до батьків і чесного життя. Перший китайський монарх був непорочно вроджений від Чінг-му й називався Ю. Його маму запліднили боги діткнувши її зорею з неба. Є це одна з найстарших легенд світу, яка безперечно мала вплив на інші народи. Ю був княжого роду. Мати сховала його перед ворогами в кошику на ріці серед лілей. Подібна пригода трапилась пізніше з Мойсеєм у Єгипті. Інший китайський бог, який був Спасителем, Чанг-ті, вродився непорочно серед ангелів, пастухів і музики. Легенда й без пошти ходить по світі.

Філософ Пітагор у Греції вродився непорочно й зоря звіщувала його народження. Ходив по воді, навіть літав у повітрі, лікував хворих, воскрешав мертвих, успокоював бурю, виганяв чортів і був ласкавим до ворогів. Був Спасителем, бо дав людям мудрість. Жив 6-ть століть перед Ісусом. Прометей теж вродився непорочно, творив чуда, був Спасителем, бо дав людям вогонь, який прийшлося йому вкрати з неба. Був розп'ятий на скелі на Кавказі, земля тряслась, скелі тріскали, гроби відчинялись, знялася буря і вовки молились до розп'ятого. Він воскрес і вознісся до неба за свою любов до людей. Прометей — герой світової поезії і наш Шевченко про нього писав. Інший грецький Спаситель Алькид вродився непорочно від Алемени і втікав з матір'ю до Галему, творив чуда, а по смерті вознісся до неба. Також Платона, Епікура і Сократа вбрали греки в божеські легенди. Своєрідним Спасителем був Бакх, непорочний син Мінерви, бог вина. В бакхійські празники учасники запивались до безтями, надіючись на контакт з богом, прощення гріхів і безсмертя.

Сирійський і вавилонський Таммуз був непорочно вродженим сином Семіраміди, жінки царя Німрода, про якого згадує Генега 10. 8-9. Семіраміда проголосила Німрода Богом

Сонця, а Таммуза — переродженим Ніродом і Спасителем. Все було можливе в Вавилоні. Таммуз був розп'ятий і воскрес. Індра з Тибету, непорочно вроджений, ходив по воді, творив інші чуда, проповідував чесноти, був аскетом, був розп'ятий з поколеною груддю. Відвідував підземелля, а потім воскрес. В Кашмірі був Спаситель Бедун, або Фот, вроджений непорочно, королівського роду.

Мехіканський Спаситель Квецалькотль був непорочно вроджений від Чімальман, яку називали “Цариця Небесна”. Був розп'ятий на горі, відвідував пекло і воскрес на третій день. Його показували прибитого до хреста. Основоположник Риму Ромуль вроджений непорочно від Реї і Бога Марса. Його переслідував король Амулій і в кошику пустив на ріку. Але вовчиця заопікувалась ним. Він заложив місто Рим. Коли він вмирав, темрява покрила землю. Серед громів і бурі він вознісся до неба. Його почитали як бога Квірінуса.

Спасителів було більше, але про них або мало знаємо, або можемо тут тільки згадати, щоб доповнити картину попередників, або й товаришів Ісуса з Євангелії. Одін — із Скандинавії, Салівагана й Вітоба — з Південної Індії, Кріт — з Месопотамії, Мардук — із Сумерії, Баал — з Фенікії, Балі — з Афганістану, Яо — з Непалю, Атіс — із Фригії, Ксамольксис — із Тракії, Адад — із Сирії, Туліс — із Єгипту, Дева Дат — із Сіяму, Беддру — з Японії, Тор і Гезій — у кельтів, Іщі — з Формози, Квірінус, Соль Інвіктус і Ескуляпус — із Риму.

Тут згадані далеко не всі Спасителі. Більшість із них були непорочно народжені, замучені, або розп'яті, чуда творили майже всі й були богами, або синами Божими. Ось так серед них вийшов дуже мальовничий і зовсім недоречний, зложений з котроверсійних елементів, Ісус. Так зібрали тут і там різні мітичні деталі забобонні євангелисти. Вони увіковічили того, до кого ми вже тисячу років по-рабському стогнемо: Господи помилуй!

2.

До постання культу Ісуса Спасителя найбільше спричинився Павло з Тарзосу, який одержав освіту в Греції. Він прийшов до переконання, що в трагічному положенні жидів у Палестині доконче потрібно популяризувати ідею Спасителя. Вона вже раніш існувала серед жидів у вузькому національному розумінні. Жиди очікували короля юдейського, який визволить їх від ганьби й неволі. Елія гворив чуда і вознісся на небо, а Симон Макавейчик став національним героєм. Але чомусь вони більше не вертались. Пророк Ісаїя писав: “Поміж нами вродилась дитина” — 9. 6 і “Глядіть, король буде панувати в справедливості” — 32. 1. Отже надія залишилась надією.

Павло вирішив поширити культ жидівського Спасителя на всі народи, надати йому особливого чару й таким чином спопуляризувати долю жидів у світі. Смерть Ісуса Павло пояснює як кровну жертву, яку жиди та інші народи приносили за відпущення гріхів і за безсмертя. Так що творцем християнства був у дійсності Павло, бо Ісус про якусь церкву ніколи не думав. Але ідея прийнялась не зразу. Жиди прийняли його з обуренням, за винятком невеличкої секти Назаренів із галилейського простолюття, серед яких культ Спасителя Бога Сонця й раніш був популярний. Також близькість фенікійських, єгипетських і вавилонських вірувань мав на них вплив. Вони вірили, що бог стає людиною, вмирає за гріхи людські й воскресає, залишаючи їм свої благословення.

І дійсно, в атмосфері римського поневолення, згідно з намірами Павла, піддержаними його листами, культ Ісуса Спасителя проломав границі юдаїзму. Жидів дуже обурювало те, що Ісус звичайна людина мав бути Богом, але Павло його Богом ніколи не називав, тільки Спасителем, або по-грецькому “Крістос”. В Біблії Ісаїя 43. 11 каже: “Я є повелителем і крім мене нема другого Спасителя”. А Гозеа 13. 4 каже: “Я є Єгова твій Бог із землі єгипетської і ти не будеш мати інших богів крім мене, бо нема іншого спасителя крім мене”. Жиди були дуже ортодоксальні й додержувались Біблії дослівно. Сором тільки, що й ми, українці, 2000 років пізніше, ще йдемо їхніми слідами, заворожені їхньою мітологією.

В атмосфері рабства й нужди популярність Ісуса Христа з роду Давидового, Сина Божого, Сина Чоловічого, Учителя й Месії, ввійшла в пригожий ґрунт і євангелісти записали те, що почули. Навіть рідні брати Ісуса заперечили його божеськість. Ісус перейняв на себе всі ті легенди, які ходили в народі — непорочне народження, розп'яття, воскресіння й вознесіння. А про всіх тих Спасителів-чужинців християнські теологи пізніше писали й говорили, “що їх видумав дідько, щоби підставити ногу правдивому Спасителеві”. Зрештою християнський терор всіх їх загнав у безвість, звідки вони ніколи більше не появились.

Марко 1. 14-15 пише: “Ісус прийшов до Галилеї, проповідуючи добру вістку про Бога й говорячи: “Час спинився і Царство Боже надходить, кайтеся і вірте в добру вістку”. Ісус був вірним своїм жидівським традиціям і Біблії. Він прийшов спасти тільки жидів, але химерна історія хотіла чогось іншого. Тут вирішальний був Константин, імператор римський, який відвернувся від Мітри, Соль Інвіктуса, Орфея та інших богів і легалізував (узаконив) Ісуса. Імператори Юстиніян і Теодосій поширювали християнство гвалтом. Хоч перші християни й без гвалту вірили, що Ісус пильно стежить за ними із свого Царства Небесного, навіть обіцяв скоро прийти знову. Лука пише 24. 51: “І так сталося, коли він їх благословив, він відійшов від них і вознісся до неба”.

Тепер грішники могли скласти свої гріхи на плечі Сина Божого. В листі до Римлян пишеться: “Відкуплені його кров'ю ми будемо спасенні від гніву”. Ніхто не подумав, яка це морально нетерпима доктрина післати на смерть невинну людину за людські гріхи. Батько, в змаганнях з дідьком, не зумів опанувати ситуації і звалив свій тягар на сина, піславши його на жахливі муки і смерть. Замість посилати свого сина, Бог міг же простити людям гріхи, якщо вони каються. Жодна людська справедливість не дозволить карати невинних за винуватих. Але все це тільки недоречна легенда.

3.

Ісус не ввійшов ніколи в історію, там його не знайти, але міт про нього втягнуто в історію силою. Сталося це не так легко, бо довго велися завзяті суперечки відносно його природи й багато сект натворилось зразу, коли згадати тільки аріян, несторіян, маніхейців і гностиків. Важним було знайти формулу того заплутаного поняття “син Божий в людській подобі”. Одні твердили, що він Бог, другі — що тільки людина, а треті — що одне і друге разом. Проблема не розв’язана до сьогодні й ніколи не буде розв’язана, бо Бог не має сина і Бог у трьох особах — це поняття дуже неймовірне.

Єгова і його Син були Богами місцевими з маленької провінції, а тут зайшла потреба перенести його на весь світ. В Івана 4. 34 Ісус говорить про Отця: “Я прийшов, щоб виконати його волю, бо він післав мене. Іван 20. 17: “Мій Отець і ваш Отець, мій Бог і ваш Бог”. Іван 6. 57: “Я живу з волі мого Батька”. А в Марка про хрещення в Йордані 1. 11: “Ти є Син мій возлюблений, якого я собі уподобав”. Як видно з Євангелії Отець був найвищою реальністю для Ісуса в житті. Він до нього молився в Гетсиманському саду. Коли ж він і Бог — це одне, то він молився до себе самого, що є абсурдом. Його вислови можна розуміти теж так, як ми могли б сказати зовсім оправдано, що ми є синами Божими.

Заратустру, в писаннях його учеників “Пагляві”, теж називають “Сином Божим”. І Симон Магус, сучасник Ісуса в Палестині, теж називався “Син Божий”, він також творив чуда, подібні до Ісусових. І Синів Божих було кругом багато, отже євангелісти мали звідки взяти того “Сина”. Бо в Біблії Старого Завіту згадується тільки “Син Чоловічий”. Марія, мати Ісусова, думала про отця земного, свого чоловіка, коли казала: “Твій отець і я шукали за тобою, журячись”.

Коли могли інші називатися Синами Божими, то чому не міг Ісус, дитина своєї епохи? Він називав себе ще й інакше, “винна лоза”, “хліб життя”, “добрий пастир”. А його називали “ягня Боже, що бере на себе гріхи світу”, алюзія на жертвоприношення ягняти для відпущення гріхів, як водилось у тодішніх часах. Інші творили чуда, отже й Ісус творив чуда.

Інші були виїнятково розумні, отже й він таким мусив бути. Пітагора й Заратустру слухали й подивлялися товпи народу. Мабуть тому Лука 2. 47 пише: “Люди подивлялися його розум і його відповіді”. Крішну в “Магабгараті” подивлялися брамани за його мудрість. А в жидівській традиції Мойсей, Соломон і Самуїл були виїнятково мудрі.

Божеські Спасителі мусять бути героями і їх відповідно змальовують. Не важне, чи це буде Юлій Цезар, чи Озіріс, чи Аполлоній, чи Ісус, а важне, щоб він був особливою особистістю, а навіть Богом. Ісус мусив зустрінути вчених рабінів у святині, так як Крішна зустрічав браманів, щоб показати свою виїняткову мудрість. Про Ескуліапа писалось: “Голосом слави пройшла вістка про народження чудодійного дитяти”. Про Конфуція писали його ученики: “Його широке знання й велика мудрість зробили його славним”. А про Чанг-ті: “Його відповіді були такі, що чудували всю імперію його знанням і мудрістю”. А які вишукані назви в усіх Спасителів! Вони ж мусять причаровувати увагу широких кругів і що край, то інша уява. В Палестині Боже Ягня, Альфа й Омега, Початок і Кінець, в Мехіко — Божий Баран, в кельтів — Божа Ялівка, в Єгипті — Божий Віл, Пан Життя, в Індії — Датель Світла, Бог Богів, Син Божий, в Греції — Світло і Правда, в германів — Син Божий.

Будду звали Мудрість Божа, Аполлонія звали Правдиве Світло Світу, а Симона Магуса — Світло Всіх Людей.

4.

Не йдеться тут про життя Ісуса, бо на базі того, що написали євангелисти, можна знайти багато недоречностей і протиріч. Дивуватись тільки треба, що такі примітивні речі християнство підтверджує. Тут ми хочемо звернути увагу на самого легендарного Спасителя і його спасіння, бо він відвертає увагу від дійсного спасіння, яке належить кожному, щоб стати корисною і шляхетною людиною. Найперше ніхто не знає дати народження Ісуса, бо дата установлена пізніше церквою.

Історія доказує, що Ірод помер 4 роки раніш тієї дати, отже його вифлєсмська масакра — це тільки така ж сама легенда, як і всі інші. Сам Ісус ніде не згадує свого чудодійного народження. Саме народження Бога від звичайної жінки викликає сьогодні великий сумнів. І чому жінка мусила бути непорочною? Хіба порочність це ганьба? Оця моральність принизила жінку і аж сьогодні вона здобуває свої природні права. Між іншим Марія швидко перестала бути непорочною, бо мала інших дітей з Йосифом. Спаситель мусив вродитись, бо народжувалось сонце, а Сонце — це Спаситель.

Багато Спасителів були королівського роду, отже й Ісус мусив бути таким. Йосиф походив з роду Давида, але ж Йосиф не був батьком Ісуса за Біблією. Де ж тоді королівське походження? І яке негідне походження від Давида п'яниці, розпусника і вбивника. Ось такого типа вибрав Єгова на предка Ісусового. 2 Самуїл 7. 12 пише: "І забезпечу насіння від тебе, яке вийде з твоїх внутренностей і збудує його царство". Ось і збудував, як це бачимо сьогодні. Та й генеологія в Євангеліях страшенно запутана. В Лүки від Давида до Йосифа 41-о покоління, а в Матея тільки 14-ть поколінь. В Лүки Йосиф — син Гелі, а в Матея Йосиф — син Якова. В походженні Ісуса від Давида згадуються 4 жінки: Тамара, яка спокусила батька свого чоловіка, Рахиль — повія, Рүта — пішла спати з не своїм чоловіком, і Бетшеба — любовниця Давида. Та сама зірка сповіщала народження всіх Спасителів, але мудреці, що відвідали немовля, не могли бути ті самі, бо в різні часи родились різні Спасителі. Тут ще одна цікава деталь. Неканонічне Євангеліє "Дитинство Ісуса" каже, що батьки з Ісусом втікали до Матарсії, а не до Єгипту. Матарєя це місце народження Крішні в Індії.

Центральна тема Євангелії — це смерть на хресті, бо смертю мав спасти жидів, сам же "цар юдейський", що Ісус підтвердив, коли Пилат запитав його. Ісус ішов добровільно на хрест, бо така була його місія. Проколені груди означали ту кров, яку місти пили за відпущення гріхів. А цвяхи — це видумка церкви, бо на пвяхах тіло не вдержиться. Римляни нікого цвяхами не прибивали.

Темрява, яка наступила зі смертю Ісуса, в історії не згадується. Тільки біблійний Йоель 2. 31 пише: “Сонце переміниться в темряву, а місяць у кров, заки прийде великий і страшний день Господа”. Але чому повставали мерці з гробів і ходили по місті, то невідомо. Автори видумували незвичайні речі, щоб підкреслити вагу події. Климентій з Олександрії писав: “Їхньою підставою була видумана смерть і воскресіння сонця, душі світу, принципу життя й руху”. Також Іриней писав, що “Ісус не був розп’ятий, а жив до 50-ти років життя”.

Кожний скаже, що це є абсурдом карати себе самого, щоб усмирити свою злість на грішників. Де ж тоді чеснота самопоправи? Легенда ця є тільки пам’яткою варварства, яка не віру в Бога викликає, а цинічний атеїзм. Чому Бог дав себе прибити на хрест — правдивий релігійний містик не знайде відповіді на таку недоречність. Християнство не згадує про Аполлонія, Прометея, Крішну та інших подібних Спасителів, наче б їх ніколи не було, ідучи слідами Павла, який “не хотів знати нічого, крім Ісуса і його розп’яття” — 1 Кор. 2. 2. Пам’ятники розп’ятих Спасителів понищено й теологи здвигують плечима, коли про те згадувати. Думуючи про розп’яття виринає таке питання: Що має Ісусова смерть спільного із спасінням людства? Він умер мабуть тільки тому, що інші Спасителі вмирали.

Хрест став символом і заодно тираном Європи на довгі віки. Іронія долі, бо той хрест, який в давнину, ще задовго до християнства, був символом вогню і життя, став кайданами для свободного розвитку людської цивілізації. Хрест не винайшло християнство, а тільки використало для свого панування. Єгипетські фараони, асирійські королі, володарі інків і астеків, мали хрести на своїх нашийниках. Хрест у Мехіко називався Тота, або “наш батько”. В Індії, в Китаї імператори мали хрестики на палицях. Греки в Елевзійських Містеріях носили хрест на грудях. Римський Юпітер мав корону з хрестами. В святині Вести непорочні дівчата мали хрести на грудях. Константинові, який не був християнином, який замордував свого сина й жінку, християни підсунули легенду по його смерті, ніби він бачив на небі знак хреста і слова “під цим знаком побідиш”. Мати Константина, 300 років після смерти

Ісуса, знайшла в Єрусалимі цілі три хрести, які продавались як реліквії по кусочку християнським громадам. Церква офіційно запровадила хрести в своїх святинях аж в 431 р. І тут теж бачимо, що впливи давнини були вирішальними.

Також воскресіння пов'язане з празниками воскресіння Сонця-Спасителя. Празники відбувалися всюди при кінці березня. Якщо Ісус воскрес, чому така важлива подія не записалась в історії? Бо її взагалі не було, а були тільки давні легенди про різних богів. В жиців був звичай, що розп'ятого злочинця палили. Чому ж те не сталося з Ісусом? Бо не сталося з іншими Спасителями. Що ж робив Ісус 40 днів, коли воскрес? Його бачили всього декілька разів. Точні студії показують, що легенда зовсім не передумана. Той, від кого "всі речі існують" перестав існувати, вмираючи. Смерть ця пов'язана з Адамовим яблуком. Коли б не Адам, то місія відкуплення гріхів була б зовсім непотрібна, бо ж смерть — це кара за гріх первородний. Дивно, що воскресіння Ісуса і його чуда не викликали ніякої уваги в тогочасному світі й не були ніде записані, бо Євангеліє — це не історія. Книжки Цельсія в 2 в. і Порфірія в 3 в. заперечують божеськість Ісуса, його чуда і його воскресіння.

Зовсім людські прикмети Ісуса ніяк не підходять до прикмет Творця всесвіту. Бог не може існувати як примітивна людина, та ще й з усіма людськими слабостями, які продемонстрував Ісус. Обмежене тіло не може мати необмеженого духу. Всемогутній Бог зменшений до немовляти в колісці — це потрясаючий абсурд. В природі існують закони Божі і чому мав би Бог їх ламати й сам себе заперечувати? Не дивлячись на всі його слабості, ми маємо вважати Ісуса Богом — тоді це звичайне ідолопоклонство. Щоб у Бога вірити, чи доконче треба його бачити, його дотикати, з ним вечеряти й помагати нести його хрест? Сьогодні ми маємо інше розуміння віри в Бога.

Доктрина про Трійцю — це ще одна недоречність. Ісус не знав нічого про таку річ і ніколи не згадував про якусь містичну Трійцю. "Я й Отець це одне" — також не зрозуміле для нас, бо Отець разом із Сином в колісці й на хресті — це абсурд.

Віру в Бога, яку відкриває наш розум і наша вроджена релігійність, заплямили теологи забобою і сліпим фанатизмом. Чи міг чорт спокушувати Бога? Ми можемо радше сказати, що християнських теологів спокушувє невтомно чорт, щоб писали такі нісенітницї. Бог послав свого Сина до Палестини? А хто посилав усіх інших Спасителїв?

5.

Ісуса християнство подає як ідеал людської поведінки. Його наслідували єзуїти, або Ісусовці. А яку вони здобули собі славу, то не треба хіба писати. Коли прочитати Євангелії, то складається картина темпераментної й духово невірвноваженої істоти, а при тому цілковитого ігноранта дійсних людських потреб. Чи таким він був дійсно, чи тільки таким його описали, невідомо. Релігійно й морально був він такий же забобонний і нереальний, як і сьогоднішні християни, навіть більше, бо християнство з віками дещо змінилось. Був він теж обрізаний, як кожний жид, а християни того не роблять. Були моральні учителі, як Конфуцій, Будда, Заратустра чи Аполлоній, але в Ісуса строгої й видержаної моральности не видно.

Чого ж учив Ісус? “Бійся Бога” — Лука 23. 40. Бог мусить бути лютий, коли його треба боятись. І як погодити страх з любов’ю? Людина робиться немічною билиною, коли вона все життя боїться. Християнський страх і покора відноситься теж і до влади. “Бо нема влади, яка не є від Бога. Там де є влада, її настановив Бог. Хто ж виступає проти влади, виступає проти Божих наказів” — До Римлян 13. 1-2. Виходить, що комуністична влада в Москві теж від Бога. Ісус вірить у пекло, Мат. 18. 9, яке з любов’ю теж не має нічого спільного. “Не суди, бо будеш суджений” — Мат. 7. 1, — зовсім фальшива доктрина, бо кожний проступок заслуговує на кару. “Люди повинні завжди молитись” — Лука 18. 1. Коли замінити все життя на молитву, коли ж тоді жити? “Люби твоїх ворогів” — Мат. 5. 44. Чи багато таких християн, які люблять своїх ворогів? Ненависть — це погане і шкідливе

почування, але любити ворога теж нема потреби. Розум вирішує, що робити. Московські імперіялісти наші вороги, чи ми їх маємо любити?

Не журись про завтра, не думай що будеш їсти, в що одягнутися, здайся тільки на Бога і його ласку. “Шукай найперше Царства Божого і його праведности, а все інше буде тобі дане” — Мат. 6. 33. “Коли вибираєшся в дорогу, не бери нічого з собою, за винятком палиці, ані документів, ані хліба, ані грошей в твій гаманець” — Марко 6. 8. “Не складай маєтків на землі” — Мат. 6. 19. “Дивись, як лілеї ростуть у полі, вони не працюють, ані прядуть” — Мат. 6. 28. “Продай все, що маєш і йди за мною. Коли ти любиш світ, то ти не любиш мене. Коли тебе вдарять у щок, наслав другу. Коли в тебе заберуть свитину, віддай і сорочку. Не протився злу” — Мат. 6. 39. “Хто буде пробувати спасти своє життя, стратить його” — Лука 17. 33. “Тішся, коли тебе переслідують” — Мат. 5. 12. “Той, що прийде до мене й не ненавидить свого вітця, матір, жінку, дітей, братів, сестер і навіть своє власне життя, не може бути моїм учеником” — Лука 14. 26. “Ті, що хочуть бути спасені, не повинні женитись” — Лука 20. 35. “Все, що попросиш в молитві з вірою, буде тобі дане” — Мат. 21. 22. “Я не прийшов, щоб принести мир, але меч” — Мат. 10. 34.

Ось тільки деякі “квіточки” його вчення, але й цього вистачить, щоб побачити непрактичність, доведену до крайності несправедливість в його вченнях. Ці паївні й неземні поради мають бути правдою Божою, які ніхто, навіть провідні християни, не практикують. Людина має бути покірним і неграмотним рабом, який не думає про завтра й навіть його сім'я не має жодної вартости. Те, що духовники голосять з казаниць, нема в Євангеліях, бо якби голосили те, що там є дослівно, то ніхто не слухав би. Більше про моральність Ісуса буде в слідуючій розділі. Тут скажемо тільки, що Ісус ніколи не вжив слова “філософія”, або “наука”. Ці поняття були йому чужі. Ніколи не сказав, що практика чеснот є сама в собі нагородою. Натомість обіцяв “Царство Небесне”. Ніколи не сказав, що добро і зло треба вирішувати на базі їхніх наслідків на індивіда й суспільство. Ніколи не сказав, що основною

ціллю життя є розвиток і збагачення духове себе самого, своїх здібностей, свободи й людських прав. Таке слово як “батьківщина” в його мові не існувало.

“Будьте як малі діти” він радив. Зрозуміло, що тільки мала дитина буде проклинати фігове дерево за те, що воно не вродило, як це зробив Ісус. Він обіцяв прийти знову “ще заки це покоління минеться” — Мат. 24. 34 і не прийшов до сьогодні. Він говорив про “Ноевий ковчег”, чим доказав свою ігнорацію. Він радить продати все і роздати бідним. Чи знайдеться хто, щоб таке зробив? Він радить, щоб не молились публічно. А що робить церква? “А коли молишся, не вживай надаремне повторень, як це роблять погани” — Мат. 6. 7. Чому ж безконечно повторюємо в церкві безнадійно порожнє “Господи помилуй”? Сотні років перед Ісусом люди вже знали, що таке братня любов, ввічливість і увага до інших. Але Ісус ці речі спотворив, а не виправив. Тому його характер і несприятливе вчення ніяк не заслуговують сьогодні на пошану.

Одне сказав він зовсім правильно: “Чому називаєш мене добрим? Ніхто не є добрим, тільки Бог” — Марко 10. 18. І ще: “Моє Царство не з цього світу” — Іван 18. 36. Ні, не з цього світу, бо цей світ іде іншими дорогами. Лука другого “Царства Божого” не шукав, коли сказав: “Царство Боже в вас самих” — 17. 21.

Чому карання й тортурування себе самого має подобатись Богові, а не вповні розвинена, розумна і шляхетна людина? Згідно з його вченням тільки ті, що вірять, будуть спасені. А де три мільярди нехристиян? Чи вони не люди? І багато з них має теж якусь віру, хоч і відмінну від християнської. Друга в пошані після Ісуса, це його мати Марія. Але Ісус ані словечком не згадує про вагу своєї матері, якраз навпаки, згадує згірдливо, навіть не називаючи її матір'ю, а тільки “жінкою”. “Я є Дорога, я є Правда і Життя” — це дуже зарозумілі слова, бо він не був самотнім проповідником релігій у світі. Мудріші від нього були Конфуцій, Будда, Заратустра, чи навіть Аполлоній. Конфуцій вчив шляхетности на землі, Будда — спасіння від незнання, а Заратустра заповідав Золоту Еру на землі. Томи Кемпійського “Наслідкування Христа” — це тіль-

ки фантазія, створена серед голіх стін монастиря. Відвернути людину від продуктивної праці і зробити її втікаючим від світу бродягою — це Ісусові дороговкази.

6.

Контroversійну²⁾ постать Ісуса Христа розбудувала церква впродовж століть. Підвалини до цього поклали християнські автори Юстин, Тертуліян, Іриней і Оріген. Але й сама церква перебудовувалась під впливом історії. Ідея людини й Бога в одній особі досі не вияснена й не буде ніколи вияснена, бо її вияснити неможливо. Про непорочне зачаття довго не говорено і аж папа Пій IX 1854 р. затвердив цю догму. Коли Ісус говорив до Петра “ти є скала й на тій скалі збудую церкву мою”, то найперше є підозріння, що ті слова вставлені в Євангелії пізніше, а крім того, Ісус мав на думці “скалу Ізраїль”, бо про інші народи він ніколи не згадував. І ще одне: Петрос по-грецькому означає “скала”. Петро носив меч а й відрубав напасникові вуха. Його наслідувала ревно церква, бо мечем оперувала до 16 в. і війнам не було кінця. Ісус в Євангелії Івана каже: “Я є дійсна винна лоза, а ви її галузки”. Тих галузок, чи сект, сьогодні натворилось стільки, що їх рахують на сотні. Але церква гордо називає себе “нареченою Ісуса й матір’ю віруючих”. Оця наречена й мати, вбравшись у пребагатий дохристиянський обряд, в ім’я скромного й наївного Ісуса поневолювала й поневолює мільйони людей з найбільшим фанатизмом.

А тимчасом історичні дослідження не знаходять і сліду Ісуса, записаного в історії. Сучасник Ісуса жидівський історик Йосиф тільки одним реченням згадує Ісуса і є сильне підозріння, що це речення вставлене пізніше. Знаний дослідник Ісуса Швайцер, лауреат Нобеля, пише: “Історичний Ісус був би сьогодні чужинцем і загадкою”. Постає поважне питання, чи Ісус взагалі існував? Більш правдоподібним є те, що є це тіль-

²⁾ Контroversія — суперечка, полеміка.

ки легенда, зложена з різних Спасителів давнини. Його смерть і воскресіння, ані його чуда, видно нікого не переконали з його сучасників, бо ніхто їх не записав. Навіть християнин Оріген пише, що Йосиф не згадує про Ісуса. А Євангелії були написані багато пізніше по смерті Ісуса і ближчі студії виявляють їхню фіктивність, примітивізм, уявлене перебільшення й контрверсійність. А крім того Євангелії перекликаються з іншими легендами про Спасителів, які (легенди) ходили в народі. Міти мають свою окрему функцію в забобонному суспільстві. І їх позбутись не так легко.

Як ми можемо знати, що Йошуа, син Йосифа і Марії з Назарету, був у контакті з Богом? Ба навіть сам був Богом, який себе перелицював на Сина. Те, що "ідеї Ісуса живуть", як кажуть теологи, не є жодним доказом, бо ідеї Леніна теж живуть. Правда, ідеї Леніна прищиплюються насильством. Але чи не те саме робила церква впродовж довгих віків? Ідею Бога можна уявляти собі по-різному, бо вона глибинно невливи-ма. Можна зрештою уявити собі, що ця непомітна людина (Христос), на доноси римських вислужників, була прив'язана до хреста, як те робили римляни з тисячами революціонерів і злочинців. Але тіла Ісуса не знайдено, тому й центральною темою християнського проповідництва є воскресіння. Ренан у передмові до "Життя Ісуса" пише: "Є одна річ, якою теолог не може ніколи бути — це істориком".

Вся теорія жертви Бога на хресті за наші гріхи — це дерев'яне риштовання, яке сьогодні вже згинуло. Така подія була б історично незвичайною, але оказується, вона навіть звичайною не була. Англійський поет Шелі писав, що "жодна чесна людина не пішла б до неба, тому що коли Син терпів, Батько був задоволений його болем". Бог, який переминівся в людину, назвав себе "Сином", вмер і знову став Богом, виглядає на недоречну байку, яка є проти законів Божих. І ця "правда" має спасати людські душі!

Коли Ісус був Богом, то і всі його попередники Спасителі були Богами. Ця неймовірна ілюзія глибоко застрягла в людських умах паралізуючи інтелект і не допускаючи до прогресу. Мільйони світів у космосі — чи всім їм треба Спасителів? Чи всюди стався первородний гріх? В примітивних часах на зем-

лі за кожну зневагу треба було платити кров'ю. На крові тій вирости міти про жертву Спасителів. Смерть на хресті — це дуже драматична подія й вона має переконувати мільйони забобонних людей. Але історії тут немає. Жиди не вбили Бога і їхня провина це теж витвір християнської гіпнози, яка стоїть на дорозі до дійсної релігійности.

Християнський забобон закоренився так глибоко, що ще сьогодні є люди, які вірять, що хвороби спричинені демонами, або нечистою силою.

Хрест має поважний вплив на забобонну частину суспільства. Обтяжений релігійним значенням, він займає поважне місце в мітичному культі Спасителя. А тимчасом кожна людина несе свій “хрест” щоденних клопотів, з якими мусить боротись. Забобон у тій боротьбі не помагає, а паралізує. Славлячи Бога в людській подобі це теж звичайне ідолопоклонство, яким ми зтираємо основні різниці між Богом і людиною. Коли йти слідами того роду ідолопоклонства, то Великий Ляма Тибету теж повинен бути Богом. І всі ті боги, що оточені чужими й надприродними подіями, ніяк не поступаються перед Ісусом Христом. Та сама уяза розмалювала Ісуса, що й інших богів. Ніхто не знав фізичних рис Ісуса. Константин казав малювати його на свою подобу. А сьогодні все залежить від мистця.

Так як вроджене почуття релігійности в людині, так і бажання безсмертя тісно пов'язане з життям. Наша свідомість каже нам, що ми кудись належимо, що ми є частинкою якогось великого пляну, в якому ніщо марно не пропадає. Отже й народження, смерть і воскресіння Бога від давнини пов'язане з містерією нашого існування. Зерно кинене в землю знову воскресне буйним життям. Це розуміли наші предки хлібороби, це розуміли й інші народи й відповідно святкували ті події, щоб собі заслужити на безсмертя. Християнство тільки перейняло ті звичаї. Плутарх писав про Пітагорейців: “Роздуми про вічне є ціллю філософії, а роздуми про містерію є ціллю релігії”. Культурні форми людського життя оформлюються звичайно в малому світику. Таким світиком була й Палестина, в якій постала легенда про Ісуса Христа.

Ця жидівська легенда, яка навіть не є оригінальною, викопала своє завдання зовсім не так, як хотіли її творці. Вона спаралізувала нас і наш духовий розвиток. Але правда Божа невмируща й вона звільна бере верх, розвіваючи пил ілюзій. Ісус, як і інші учителі, шукав правди, але живучи в полоні забобону її не знайшов. Що є одначе дуже сумне, що 2000 років по його смерті ми й сьогодні жалісно стогнемо: "Протерпів еси за нас страсті"!... так ніби ми самі не перетерпіли море страстей за правду, за людяність, за свободу. Теологія сьогодні відходить від життя і вчення Ісуса, а більш засереджується на вимогах сучасності. Теологія не має відповіді, чому Ісус сам не заложив своєї церкви і чому сказав неправду коли говорив про "другий прихід". Не другого приходу нам чекати мов у сні, а прокинутись і жити повним життям, яке нам дане. Ще і ще раз треба повторяти: Не так важна політична неволя, як добровільна неволя духовна. Що варте життя з зав'язаними очима? Останні слова І. Франка були: "Шукайте тільки правди і нею жийте". І Т. Шевченко вірив у перемогу правди:

Встане правда! Встане воля!
І Тобі одному
Помоляться всі язика
Во віки і віки.

МОРАЛЬНІСТЬ

1.

Поява моральних вартостей і ідеалів є частиною еволюційних процесів історії. Без моралі наше життя було б подібне до життя тварин. Наша совість із змістом добра і зла є природним механізмом, як наші легені. Наша совість говорить нам, що нам призначене вище життя серед природи й дорогу показує саме наша совість, а з совістю пов'язані наші релігійні почування. Сама природа не знає різниці між добром і злом, але ми знаємо і разом із досвідом наші знання поглиблюються. Наші моральні думки не є тільки емоціями, як думають позитивісти й матеріялісти, але чимось вищим, навіть від нашого суб'єктивного думання й наших практичних дій. Душа наша тужить за гармонією правди, краси й добра і цей внутрішній стихійний голос вказує на Вищу Реальність, або Бога, як ідеал всіх ідеалів. Життя — це змагання між чеснотою і злочином, між правдою й неправдою. А правда й ідеал чесноти такі не оцініми, що люди навіть радо життя віддають за них в їхній обороні.

Світ — це арена для продукції людських вартостей, арена для вправ моральної творчості. Наш моральний рівень говорить нам, яке ми займаємо місце в цьому світі. Наші підстави чесноти — це не ілюзія, а вихідні пункти, які обійти неможливо, щоб не потрапити в крутіж хаосу й розкладу. Моральні вартості не належать до фізики, або до хемії, але до філософії й духового світу, який є вище матеріяльного. Замало є знаходити факти, як це робить матеріяліст, чи атеїст. Фактам ще необхідно надати вартість. І саме та вартість це та непереможна сила, яка штовхає до еволюції і до прогресу. Бо ми є на дорозі постійного прогресу, які б не були на тій дорозі перешкоди. За прогрес і краще завтра ми ніколи не перестанемо думати так як квітка ніколи не перестав тужити за сонцем.

Мораль — це людська діяльність, але сама спонука до тієї діяльності вища від нас. Моральне життя людства — це понад-біологічне життя і наша свідомість говорить нам, що ми живемо, а не лише самі біологічні функції нашого тіла. Це те, що Кант називає “категоричний імператив”, виразний наказ, який ми чуємо, навіть не слухаючи. Наша здібність любити й розуміти красу, правду, шляхетну дію, є в нашій душі й не має тієї сили, щоб її вбила. Це не машина, яку вміє збудувати Карл Маркс чи Ленін. Їхні машини — це дитячі домики з карт, які валяться від подиху морального вітру. Наша моральна здібність поборює всяку догматику, чи вона християнська чи матеріалістична. Правда, людська моральність не дійшла ще до високого рівня, бо як і вся людська культура, вона є в еволюційному процесі. На нашій нерівній дорозі ми маємо залишки примітивних інстинктів, блукань і недотягнень.

Моральність має центральне місце в релігії. Кожна людина має почуття обов'язку, а коли в неї щира релігійність, то й почуття обов'язку щире. Релігія будить наші найінтимніші почування. Також моральність, коли ми позитивно відкликаємось на її вимоги, дає нам задоволення, навіть щастя. Релігія, пов'язана з моральністю, помагає ліквідувати наші недостатки й додержуватись необхідної рівноваги. Правила нашої поведінки можуть бути тільки зовсім практичні, напр. не їж отруї, не скачи в пропасть. Наше самозбереження, здоров'я й гармонія сімейного та суспільного життя вимагають законів поведінки, чи моралі. Але тільки тоді, коли практична мораль тісно пов'язана з релігійною, є вона повновартісна і одна одну не заперечує. Тільки тоді заперечує, навіть дуже шкодить, коли релігія неправдива, а тільки забобон, або коли людина психологічно збочена.

Кожне діло має свій наслідок і досвід вчить нас цього ніколи не забувати. Віра в вищі вартості і в Бога, як найвищу вартість, скріплює нашу волю, яка необхідна для правильного виконання наших обов'язків. Вірити тільки в людину і в те, що вона придумас, не вистачає, бо людина надто хитка й вона може помилятись. Але є щось, що ніколи не помиляється, вічне й незмінне — це Бог. Наша свободна воля не завжди ходить

рівними дорогами і тільки совість та розум їй помагають. Наша свідомість і совість — це компас нашої свободної волі, без якого ми можемо загубитись. Буддійська приказка каже: “Кожній людині даний ключ до неба, той самий ключ відчиняє ворота до пекла”. Тільки сліпий того не бачить, а ми знаємо, що є багато людей, які дивляться й не бачать. Моральний голос обов'язку — це голос Божий і наша цивілізація на цій планеті зникла б, якби не цей голос.

Виконання обов'язку — це щось більше від щастя, бо щастя іноді — це тільки егоїзм. Замкнутися самому в собі, як той слимак або кріт, хіба це щастя? Ціллю одуховленої моральності є спільне щастя — з сім'єю, з суспільством і з своєю батьківщиною. За таке щастя треба змагатись, бо все наше життя є змагання. А в змаганнях ми мусимо знати всі сторінки, добрі і злі, щоб не вскочити в багно, або не піти на манівці, де діє не мораль, а звиродніння. Якраз тому, що ми належимо до однородної збірноти, до народу, з якого ми вродились і вирости, ми стали моральними істотами. Мораль сама для себе не існує. Наш патріотизм, наша пошана людського прогресу, гуманізму й людських прав, це своєрідний похід з моральними прапорами в космічну дальину, який завжди кличе нас до участі. І непереможна вища сила каже нам приєднатись до цього походу, бо ми живемо, а життя вимагає моральних зусиль і участі.

2.

Ісус не був автором тих моральних доктрин, які голосить християнство. Існували цивілізації, мудреці, учителі й філософи, далеко до нього, які залишили моральні системи. Конфucій, Будда, Кабір, Заратустра вчили моральності цілі сторіччя перед Ісусом і залишили глибокі сліди після себе. Ще далеко до згаданих учителів існували вже релігійні книги Веди, які говорили про шляхетність людської поведінки й пов'язували моральність з абстрактними космічними принципами. За людську душу змагались індійський Вішну й Шіва, іран-

ський Ормузд і Агріман, боги добра і зла. Міт про Бога Мітру, який став популярний кругом Середземного Моря, говорить про лицаря, який вбиває потвору. Лицар — це представник добра, а потвора — зла і гріха. Руський Триглав означав небо, землю й підземелля й говорив: Гляди й не забувай, що над тобою є щось вище, а під тобою гріх. Це три ступні морального розвитку, на яких будувалась вся мораль на Русі в давнину. Є це рівночасно глибинні корені нашої душі, про яку О. Бердник в “Заповіді Україні” говорить: “Ти ніколи не вмиреши, Мамо, бо маєш в глибині народного серця Корінь Вічності, який тягнеться в нескінченість Буття”.

На окрему увагу заслуговують грецькі стоїки (філософи) Зено, Епікур і римські Люкрецій, Аврелій і Сенека. Вони говорили, що чеснота — це найбільше добро в житті й будували картину ідеально чесною людини. Вони звертали увагу на закони природи, з якими треба жити в згоді, щоб бути вартісною людиною. Пристрасті, розкоші, егоїзм стоять на дорозі до дійсної свободи. Вони дали філософічні підстави для морального думання й пояснення життя.

Коли ж ідеться про Ісуса, то 500 років перед ним Конфуцій сказав: “Роби другому те, що ти хотів би, щоб він тобі робив”. А. Талес з Мілету: “Не роби того, що ти закидав би другим, що вони роблять”. А. Пітагор: “Будь таким для твого сусіда, як ти хотів би, щоб він був для тебе”. Іранська Зенд-Авеста каже: “Не бажай зла твому ворогові”. Індійські йоги були байдужі до світу, а Кабір говорив: “Все, що бачимо, марнота”.

Чи ж не так думав Ісус, набравшись орієнтальної містики й заперечення життя? Індія до сьогодні спить у хмарах нежиттєздатного забобону, а подібний нежиттєздатний християнізм щойно зараз звільна розвівається. Історик Гіббон каже, що Ісус найбільше взяв від палестинських Ессенів, до яких правдоподібно належав, але не міг видержати монастирського життя. Відомості про 30 років його життя дуже скупі. Жидівська секта Ессенів, про яку пишуть Філо, Йосиф, Пліній і Евзебій, жила монастирським життям в печерах над Йорданом. Вони відреклись батька, матері, власності і світу, щоб як пише Матей 6. 33: “Шукати найперше Царства Божого”.

Жили в цілбаті і строгій дисципліні й молились. Не думали про завтра, любили ворогів, не противились злу, не злостились, не лукавили, сповідались, спільно причащались хлібом і вином і христились в Йордані. Вірили в небо, пекло й вічне життя. Навіть чуда творили. І багато інших речей із практики Ессенів зовсім подібної до практики Ісуса. Навіть, якщо Ісус не був одним із них, то не міг про них не знати, бо Палестина маленька.

3.

Християнська мораль не йде назустріч найелементарніших потреб людства. Незмінні закони життя йдуть власною дорогою, відкидаючи мітичні збочення, які б вони давні не були. Я згрішив і Ісус мій гріх для мене відкупив, тому я маю в нього вірити і його любити. Такої байки не може сучасна людина поважно трактувати. Біографія Спасителя, на якій виросла християнська мораль, вчить нас тільки того, яка вона недоречна, бо була складена примітивними людьми. Ті люди вірили в магію, ворожбитство, демонів і чортів. Тому, що в нашому характері є добрі і злі прикмети, вони є предметом пояснення сучасної психології, а не померклих мітів. В мітичному світі Бог сотворив собі співзмагуна, суперника Сатану, і проводить час на поєдинку з ним. Людство було б безнадійно пропавшим дотримуючись християнської моралі, якої роблена мітична "святість" тільки затримує прогрес людської моральності.

Спаситель вроджений від непорочної Диви, вже своїм народженням ставить статі і жінку в негативному світлі, що й робила церква впродовж своєї історії, трактуючи жінку як щось гіршого, а цілбат духовників і монахів доводив їх до божевілля. Генеза 3. 15 каже: "Насіння жінки роздавить голову гадюки". А Ісус сказав про біблійний закон: "Я не прийшов його знищити, а доповнити" Тому з погордою відносився до матері своєї. Проблема статі ніколи не була темою розважної дискусії в християнстві, бо це тема заборонена, якою треба погорджувати.

Чому сьогодні сексуалізм такий демонстративний? Бо це давно накіпільний протест проти християнського лицемірства. Те, що Ватикан відмовляється дискутувати контроль породів, або розводи, завдає світові болючого удару й веде до неймовірної катастрофи. На щастя ніхто, навіть найвірніші католики, не слухають Ватикану. Вирішальний голос має тут розум, як провідна сила здорової моральності.

Коли релігія противиться нашому змислові добра і зла, здобутого досвідом людства впродовж тисяч років, то це не релігія, а обман. Кожна кара, відповідно до злочину, має відвертати від злочину і сприяти реформі. А що таке християнський “вічний вогонь”? Найперше жорстока кара повинню, яка тільки Ноя врятувала, а потім пекло й вічний вогонь. І все те з любови. Християнська нагорода й кара — це тільки байки, як і саме християнство. Як можна уявити собі Царство Небесне з вереском тих, що горять у пеклі? Не тільки горять, але ніколи не згорають, бо горять “вічно”. Великий християнський теолог Тома з Аквіну в “Сумма Теологіка” ще й підкреслює: “Благословенні в славі не будуть мати милосердя над проклятими”. Ось так страхом наганяють людей до церкви. Коли Бог не має милосердя, то хто ж його має? Бог не сотворив людей на те, щоб їх мучити вічним вогнем. Це робить тільки біблійний ідол. Його щасливі ангели будуть з задоволенням потирати руки приглядаючись, як шкварчить на вогні людське тіло.

Слухняні й покірні будуть нагороджені коштом бунтарів, вільнодумців і нехристиян. Великий гуманіст Еразм з Роттердаму писав про автора такої моралі: “Він здається насолоджується тортурами нещасних і заслуговує більше на ненависть, як на любов”. В такій моралі навіть самознищення людської раси не таке страшне, як вічна кара більшості людей. Доволі клопотів і нужди має людина за життя, а тут її жде ще вічний вогонь. Жиди мудріші від християн, бо вони не говорять про пекло, а тільки про “місце для тих, що відходять”. Те саме говорили наші предки, маючи на думці “нав”, або місце для тих, що відійшли. Жидівська “гегенна”, або по нашому “пекло”, була долина за Єрусалимом, куди вивозили сміття.

Коли ситуація в житті трагічна, ми називаємо її “пеклом”, але ми знаємо, що воно не вічне, бо все минає завдяки вищій людській моралі.

За вічним вогнем криється ще й друга жахлива доктрина християнства — є це гріх первородний. За цей гріх, який ніхто ніколи не зробив, буде людина горіти, коли не хрищена. Коли ж три мільярди людей нехрищені, то значить вони будуть горіти і не згорять ніколи. Треба буде великого пекла для них і великої обслуги, щоб піддержувати вогонь вічний. Будувати мораль на такій доктрині — це кидати камінці в глибоке море. Колективна відповідальність за гріх первородний не має ніякого змісту. Та й сам гріх — це тільки пуста видумка. Людська стать і жадоба знання — це тільки голос природи і навіть в байці їх треба було зовсім інакше розв'язати й не робити гріхом.

Біблійний Ягве рішив збавити нас від тієї заглади, яку сам придумав, тому в виді Сина і Спасителя появився серед нас, щоб нас спасти. Коли ж те, що він сам сотворив, йому не вдалося, то чому він тільки один раз зійшов з неба на землю, щоб направити лихо? Життя завжди йде крутими дорогами і в ньому багато неправильностей, отже треба б, щоб Бог частіше появлявся на землю. Також проблема гріха не може бути розв'язана вічною карою. Коли ангел згрішив і став чортом, то тим більше грішить слабка людина. Всезнаючий біблійний Єгова знав же наперед, що людина згрішить, отже він тільки розважався упадком людини, створивши її слабкою. Також ангели не були сотворені ідеальні, коли знайшовся такий авантюрник поміж ними, що навіть чортом став.

Гріхів не можна позбутись будуючи церкви й відправляючи Служби Божі. На те людське суспільство має моральне виховання. Також посередництво святих тут ні при чому. Це тільки самообман, придуманий церквою для завороження людей. Чому грішна особа мусить воскреснути, щоб бути покараною? Хіба сама смерть не є вже карою? Навіть християнська теологія каже, що смерть — це кара за гріх і якби не гріх, то люди були б безсмертні. Але одуховлена наука каже, що життя належить Богові, отже людина не може вмерти.

Нема ніяких доказів на те, що первісна людина була чесна. Закони еволюції говорять, що первісна людина не була ані чесна, ані нечесна, а жила тільки інстинктом у боротьбі за існування. Свідомість і совість, а разом із тим і перші поняття моралі, появились щойно пізніше, в громаді. А сотворення цілої людини і її упадок в раю — це тільки байка.

Базою моральності є свобода, це значить, ми вирішуємо нашу поведінку свobodно, без будь-якого примусу, бо тільки тоді ми за неї вповні відповідальні. І тут теж криється недоречність християнської моралі. Християнство теж говорить про свободу, але до неї не допускає, бо грозить пеклом. Коли Бог дозволяє на гріх, то пощо грізне пекло? Чи батько дозволяє своєму синові, щоб поламав собі ноги? Уява пекла відбирає свobodну волю, таку цінну для людини, й тероризує її, заки вона ще щонебудь зробила. Яке ж тут спасіння, коли людина має над собою меч християнських догм і її творча індивідуальність є під страхом пекла?

Християнська покора, яка обіцяє “паспорт” до майбутнього “раю”, це не є жодна моральність. Такою моральністю оперують московські комуністи, які слухняним і покірним обіцяють “безкласове суспільство”. Це наш обов’язок стреміти до кращого, не чекаючи нагороди. Наша нагорода, наше щастя і наш рай в нас самих і в нашій дійсно свobodній волі, а не в християнській покорі й солодкому обмані.

“Ідіже нисть болізни, но жизнь безконечная” — було приманливою зброєю для духовників, які обіцяли майбутній рай. Вони голосили, що Бог посилає терпіння так, як посилав на праведного Йова, щоб нас випробувати. Не Бог посилає терпіння, а мають вони природні причини, хоч ми на них не заслужили. Але терпіння вчать боротись з труднощами життя й будують повноцінну людину. Вони ведуть до кращого світу, в якому живемо, а не до мітичного раю. “В домі мого Батька є багато кімнат” — каже Іван 14. 2. В домі нашого Батька ми є зараз і будуємо наші кімнати, маючи ті таланти, які він нам дав. Просити Бога “спаси і помилуй нас” нема потреби, бо гріх часто вертається знову і тільки досвід вчить нас його обминати. Чи не краще просити “дай мені сили не грішити”, бо сила

— це найкраще спасіння. Коли гріх знищений, спасіння непотрібне. Не спасіння душі потрібне людині, а духовна рівновага й розуміння принципів здоров'я, правди і правильної поведінки.

Непростимим гріхом є теологічна зарозумілість, якою так часто грішать духовники, вважаючи, що слова Біблії — це єдина правда. Вважати, що вони самотні знають природу й бажання Найвищого Єства космосу, є вульгарною зарозумілістю і її ніяк “християнською покорою” назвати не можна. Мораль будують люди і християнську мораль теж збудували люди на дуже низькому інтелектуальному рівні. Суті Бога нам не збагнути й ми його різно пояснюємо й будемо по-різному пояснювати. Але “щасливі ті, що мають Бога” — як каже В. Мороз. Тома з Аквіну каже, що “Бог — це досконалість всіх досконалостей”.

Нам треба вчитись, щоб розуміти християнські фантазії, бо тільки тоді здобудемо природну мудрість моральності. Бога боятись не треба, бо любити й боятись — це дві протилежності. Правдива релігія — це визволення з темряви християнського духового рабства, яке розвівається, коли людина живе без забобонів.

Життя є гарне так довго, як довго ми є оптимістами і творчими учасниками процесів життя. Песимізм, сміток, меланхолія і втеча від життя — це не є дорога здорової людини. А такими робить нас християнство. Причини ментальної депресії можуть бути фізичні, але нема потреби їх поглиблювати. Ісаїя писав: “Дійсно, люди це трава, вона в'яне і квіти в'януть”. На такій філософії виріс Ісус і інших учив того самого. Таке вчення не є будуючим для людини, а розкладаючим. В добавку, коли в нас не чиста совість, ми стаємо боягузами, які “помилуєми” все життя просять прощення того гріха, якого вони не зробили. Коли людина провинилась, вона повинна бути покарана, та й сама себе вона карає, бо надщерблює свій характер. Молитва й каяття провини не замінить, для цього потрібний розум і любов до правди.

Християнська мораль пригнічуюча, бо страх і ніколи не сповнена надія — це темрява. Норми християнської моралі будуть завжди в конфлікті з мораллю суспільною, бо вони не

життєздатні й вимагають тільки послуху церкві, таким же самим чином, як Ісус учив повинуватись владі, а рабам повинуватись своїм панам. Тут християнство нічим не різниться від комунізму, який виховує рабів, де нема пошани до людини й постійний поворот до Середньовіччя. Говорити про об'єктивні вартості моральні, згідні з волею Божою, можна, але воля Божа не є написана в Біблії, в Корані чи в Талмуді. Вертатись до часів Середньовіччя сьогодні вже не можна. Матеріялісти теж ситуації не врятують, бо мораль, це не тільки почування, або подиктовані доктрини, а голос вічності.

4.

Християни дуже люблять вживати слово “любов” і на практиці так знизило його вартість, що під лицемірством годі його знайти. Слово “любов” можна по-різному розуміти. Є любов фізична й духовна. Любов до Бога, любов до ідеалів — це вимога нашої моралі, це динамічне одуховлення людини. Молекулярний світ, де атоми єднуються в одну гармонійну цілість, можна назвати світом любови. Можна це перенести на гармонійне суспільство й бажання приналежності до суспільства. Це те саме, що любов до батьківщини, як природна сила спільного життя. Але не про таку любов говорить християнство. В Ісуса не було суспільства, не було батьківщини. Він учив любити ворога і ця його універсальна любов руйнує творчий дух людини замість його будувати. Любити ворога — це свідомо нищити себе самого.

Ненавість така ж сама руйнуюча прикмета людського характеру, як і наївна любов до всіх. Ненавість завжди руйнує, тоді коли критична любов будує. Духова любов — це мудрість, а фізична любов буває не зрівноважена, пристрасна, часто сліпа. Біблійний Бог любить любов'ю тирана і вибрав він тільки один нарід, жидівський. Як поєднати любов із вічним вогнем? Чи можна з любови слухати тих, що страждають у вогні? І чи маємо ми любити ворога, або тирана, який поневолює нашу батьківщину? Чи це є любов жебрати в Бога ласки, замість зустрінути з гідністю правду й життєву дійсність?

З любов'ю пов'язане теж слово “співчуття”, яке так як і любов мусить бути контрольоване розумом, щоб мати якусь вартість. Наші діла, наші зусилля й наші шляхетні досягнення — це наша любов до правди й життя. Помагати треба всім, кому це потрібне, але любити треба тільки тих, які на те за-слуговують, бо любити всіх без винятку — це абсурд.

Бог дав нам розум і волю, щоб ми самі змагались із труднощами й лихоліттями. Є це найбільша ласка, коли ми самостійні і свободні в виконванні нашої волі. Християнська надія на ласку роззброює нас із наших людських здібностей, впливає від'ємно на нашу думку й незалежність. Безнадійна надія бути спасеним руйнує нашу свідомість, яка необхідна для того, щоб самим спасатись. Християнство каже, що людина не може нічого зробити, щоб себе спасти, коли вона не вірить в Ісуса. Коли ж вона не вірить, то вона пропаща. Як може розумна людина вірити, коли вона зустрічає самі недоречності, або фікцію¹⁾. Сліпа віра робить людину сліпою. Християнство каже, що людська природа така схлонна до гріха, що без Божої ласки не може бути спасіння. Отже вся теологія спрямована в тому напрямі, щоб наложити на людину кайдани церковного рабства. Хвора душа залишається все життя в тюрмі, на якій видніє напис “ласка”. В тюрмі маленьке віконце, яке промінем сонця нагадує свободу, але тільки нагадує.

Проти гріха і злочину треба не робленої “святости” на базі нежиттєздатних доктрин християнської етики, а освіти. Дорога святиців, яких життя церква подає як приклад, це не є моральна дорога для мас, а духове самогубство й самообман. В людині є природне стремління до героїзму й суспільство звертає особливу увагу на героїв, але духовий фанатизм — це занепад суспільства. Маса здебільша нічого не знає про тих святих, перед якими горять свічки, але церква мусить їх мати, бо вони піддержують її авторитет. Їхній зв'язок із Богом — це тільки уява, яка не збагачує нашої містично-релігійної інтуїції. Взагалі претенсії на моральну чистоту такі ж шкідливі, як неморальність. Вони створюють шкідливе лицемірство й за-

¹⁾ Фінція — неправдивість (видумна).

розумілість, бо ніхто не є морально досконалий. Більшість церковників — це свідомі й несвідомі носії неправди.

Як дуже нам потрібні герої, які б дали приклад творчої, динамічної й повновартісної людини. За ними йде молоде покоління, яке разом з ідеалами творить майбутнє. Скромність, розвага, поміркованість і мудрість ведуть до цілісного типу людини, але християнська покіра й аскетизм ведуть до занепаду. Герої-одиниці поривають за собою мільйони. Колишній президент США А. Джексон сказав: “Одна людина може бути більшістю”. І тут він не помилився. Паскаль, хоч і християнин, в “Думках” питається: “Чи може людина бути великою, коли вона визнає себе нуждарем?” Коли нема бажання бути кращим, гасне людське “я” в людині. Аскети вірять, що самобичування подобається Богові. Пощо ж тоді Бог дав нам свідомість нашого “я” і нашої гідності? Будда починав свою місію будучи строгим аскетом, але пізніше кинув усе і жив повним життям, яке нам дане на те, щоб жити. Добровільний біль і покіра не є засобом вищого життя. Біль треба усунути й відкрити дорогу для думки. Лояльність до ідолів, які були вчора, треба мати відвагу розвіяти, бо сьогодні монастирі вже порожні й нема вже Данилів Паломників, ані святих Бернардів, які життя ніколи не розуміли. Леся Українка закликає нас:

Нащо даремнії скорботи?

Назад нема вже вороття!

Берімось краще до роботи,

Змагаймось за нове життя.

Буддисти й конфуціоністи спасаються самі, християни й мусульмани надіються на Бога, а жиди взагалі не спасаються, бо їхній національний Єгова знає, що він робить. Спасіння сучасній людині тільки в живому суспільстві, де є багато доріг для вирішування моральних проблем. Життя творить життя і наші моральні ідеали ми передаємо тим, що прийдуть після нас. Індійська доктрина “Самадгі” вимагає позбутись усіх земних бажань, подібно до християнства, але доктрина “Санхія” не відрікається активної участі в проблемах життя. Наша участь в житті зумовлена різними труднощами, але маючи свободну волю ми можемо вибирати. Віра в Бога труднощів

перед нами не усуває, бо життя — це змаг, а не втеча від нього. Не вистачає нам тільки здатись на ласку Божу, треба постійно діяти, бо дія — це боротьба. Треба вчитись на помилках, щоб іти вперед.

5.

Проблема зла непокоїла ум людини від сірої давнини. А моральний гріх виринув тоді, коли зформувались релігійні системи. Для філософії існує гріх там, де існує свідомість гріха. Зло і гріх були до деякої міри перешкодою до віри в Бога, бо будило питання, чому зло і гріх існує?

Але в світі без зла ми не були б моральними істотами, а тільки автоматами. Бог створив світ у своїй мудрості, яку ми не завжди розуміємо. Всякі жорстокі дії людей треба приписати їхній свободній волі, яка робить життя змістовним і цікавим. Бог не сотворив зла на те, щоб його потім судити, як каже християнство, але люди самі судять себе й інших і таким чином виростає тривка і прогресивна моральність.

Всі релігії займаються гріхом і терпінням і кожна будує свою власну мораль. Буддизм навчає, що втеча від терпіння і гріха — це втеча від світу. Конфуціонізм навчає, що добрі діла роблять людину щасливою й вона забуває про терпіння. Індуїзм навчає, що зло — це тільки уява, яку легко обійти, поєднуючи себе з Найвищим Єством, а терпіння веде до реінкарнації. Заратустріяни вірили, що життя — це вічний конфлікт добра і зла і добро перемагає всі терпіння. Християнство вчить, що терпіння корисне, а гріх походить від Сатани і його позбутись можна тільки вірою в біблійного Бога і його ласку. Про первородний гріх говорить тільки християнство, іслам і юдаїзм, бо всі три релігії одного походження. Жиди менш усього думають про гріх взагалі, а терпіння для них — це тільки проба. Терпіння зла і гріха в житті дуже багато, бо ідеальних людей нема. Жорстокість, егоїзм та інші злі прикмети питомі людському характерові, бо багато в світі несправедливості і несприятливих обставин для виховання шляхетних людей.

Якби ми бачили світ у всеохоплюючій уяві, зло не показалося би нам як зло. Гегель правильно думав, коли писав: "Зло має функцію в остаточній системі правди". Коли ж ідеться про те терпіння, яке зло викликає, то воно має свою вартість. Коли болить зуб, то ми знаємо, що він хворий. Терпіння в природі природно викликані. Вони не є спричинені людськими слабостями, які приносять моральне зло. Вода приносить багато користи і має злу здібність втопити, коли хтось у неї вскочить, бо злі і корисні здібності походять із тих самих джерел. Немовля вдариться в дошку і в нього прокидається свідомість болю, якого не відчутти не можна, коли ми хочемо, щоб розвивалася свідомість. Поза клітинами пістряка, які мали свою причину, відбуваються корисні й регулярні процеси, які навіть поборюють клітини пістряка.

Бог не є відокремлений від зла, передавши його чортові, як каже християнство. Коли йдеться про людську особистість, то вона в постійній боротьбі з недосконалостями і збоченнями. І в цій боротьбі, завершій побідою, людина бачить дорогу до досконалости й доброти. Скільки лиха в природі, а все таки вона знаходить рівновагу. Є Вища Сила, яка координує природу й увесь космос. Зло існує, бо ми є свободні й наша свобода тим цінна, що в ній ми можемо вибирати те, що добре, поборюючи зло. А хто не вміє вибирати, то його особистість неупорядкована. Гріх пов'язаний з несвідомістю є внутрішнім лихом людської особистости. Цей стан міг бути викликаний обставинами, вихованням і неправильним відношенням до дійсности. Є це хвороба духовна, яку можна, або й не можна вилікувати. В людині є добро і зло, але в основному людина є добра. Біологія говорить тільки про дегенерацію і прогрес. Конфуцій підкреслює людську доброту, зовсім не так, як християнство, яке бачить людину від уродження злою, бо вона несе на собі гріх первородний.

Добро існує тільки в відношенні того, що є добрим і не завжди те, що ми вважаємо добрим, є дійсно добрим. А зло заставляє нас йому протиставитись, а не, як Ісус учив "не протився злу". Також надія на краще потойбічне життя, як вважає християнство, це не надія, а безнадія. Грецький драматург

Софокл сказав: “Я не дав би шеляга смертельникові, який загориться від порожніх надій”. Будувати краще життя треба зараз, бо на те ми живемо. Моральний гріх і всякі злі навички руйнують інтегральність²⁾ тіла й душі.

Нездоровий мозок дає нездорове мислення, отже й поведінка буде відповідна до стану мислення. Але не завжди людина відповідальна за свої нездорові органи тіла. Злий спосіб життя і спадковість тяжить на людині, а не гріх первородний. Все таки сума щасливих переживань і досягнень переважає людську нужду. Недаром народна мудрість каже: “Ви не можете зробити яєшні, не розбивши яєць”.

Чи зло постало само із себе, чи може Бог з наміром сотворив його? Відповідь на те дає християнство, бо біблійний Єгова толерує чорта, чи радше мільйони чортів. Вони і в пеклі почувають себе як в себе вдома. Тоді до всемогутнього архичорта, чи Люципера, треба було б відноситись з респектом, бо в нього така сила, що він навіть Ісуса спокушував, а він же знав, що Ісус Бог. Індуси найкраще вийшли з такої складної ситуації. Вони вважають, що Бог сотворив добро і зло і представником зла є Бог Шіва. Його однаково шанують, як і всіх інших богів. Що б ми не думали про добро і зло, одне і друге буде незалежно від нас існувати. Але християнська ідея пекла — це звичайна нісенітниця. Незбагненна мудрість Бога не могла такої речі видумати, бо вона руйнує підстави здорової і творчої моралі. Всі байки видумали забобонні й примітивні люди. Є багато загадок, які ми не вміємо розв'язати, але ми можемо й ми повинні вчитись. Поза обманом християнських мітів треба завжди шукати правди.

Застановімся трохи глибше над мітом про чорта, то побачимо, який він наївний. Навіть як алегорію його приймати неможливо, хоч християнство все те, що написано в Євангеліях, приймає дослівно. Бог зійшов з неба і став людиною, щоб воювати з чортом. Але до цього двобою готувався аж 30 років, значить двобій був дуже важкий. В цій двобою ніхто не вийшов переможцем, бо обидва існують до сьогодні. До неба чорт

2) Інтегральність — цілість.

доступу не має, бо його боронить архангел Гавриїл з цілою блискучою армією ангелів.

Але пощо чортові неба, коли він має своє власне небо в пеклі. А грішників для товариства ніколи не бракує. В Індії Бог Рама теж воював з нечистим духом Раваною і Крішна зійшов на землю, щоб спасти людей від лиха. Але спасіння не вдалося йому, подібно як не вдалося Ісусові. Щасливішим був єгипетський Озіріс, бо вбив Тифона, представника зла й воскрес на славу собі й на добро людям. Питання тільки, чому весь світ має бути зіпсутий, коли згрішив один ангел в небі і Бог його прогнав, зробивши всемогутнім чортом? І чому Бог дозволяє йому на такі неймовірні збитки, які спостерігаємо в житті й історії?

Як бачимо, міт про гріх первородний дуже контroversійний, але що найважливіше, він вбиває в людині свободну волю, цей найцінніший дар Божий, необхідний для життя. Самознищення всього людства не таке страшне, як вічне прокляття. Схема біблійної нагороди й кари зовсім недоречна. Батько розумно карає дитину за провину, але не вкидає її в вічний вогонь. В сучасному світі чорт зійшов з горизонту перед передуманою дією людської моралі й судочинства. Чорта ще можуть показувати сьогодні на сцені для розваги. Вартість світу не підірвана не дивлячись на багато зла кругом, бо є сили, які відважно борються з ним.

Зло навчає нас і збагачує нашу шляхетність і життєздатність. Зовсім без зла ми були б тільки манекенами без почуття моральної відповідальності. А спасати себе самого для мітичного неба — це навіть дуже не морально. І. Франко питається:

І яке ти маєш право
Черепино недобита
Про своє спасення дбати
Там, де гине міліон?

Наука завдала великого удару християнству, але й сама наука злегковажила моральні вартості. Вартість не можна ототожнювати з математичними формулами. Вона стоїть вище математики, бо й саму математику розцінює. Знання здобувається навчанням. Це відноситься до науки й до релігії. Не може бути жодного знання духового чи морального, коли воно диктоване Біблією чи церквою.

Моральність має свої корні в розумі, а не в забобоні. Щоб будувати моральність, треба не тільки розумового знання, але і правдивої релігійності. Правдива релігійність — це не мітологія. Деякі науковці й філософи кажуть, що нема зв'язку між релігією й моральністю, бо навіть атеїсти є моральні. Та воно зовсім не так, бо людина, яка визнає моральні вимоги, будучи навіть атеїстом, є в дорозі до Правди.

Правильна поведінка не обов'язково мусить бути пов'язана з нашою вірою про існування Бога, але Бог існує не тільки тоді, коли ми про нього думаємо. Дитину можна навчити всякого лиха, але в зрілому віці приходять хвилини, коли людина й без усякого навчання розуміє, що вона поступила неправильно. Також християнин не завжди поступає так, як вчать Євангелії, а як диктує йому здоровий розум — поступати так чи інакше. Фізичні й духові явища разом дають нам лекцію моральності. Матеріялісти кажуть, що зло можна пояснити самими законами природи, а релігійні почуття належать до психологічних явищ і потреб. Вони забувають, що закони природи показують до Бога, а наша психологія і все наше тіло теж діють на базі законів природи. Науковець відкриваючи щось нового стремить до Вищої Реальності, і хоче він цього чи ні, його винахід пов'язаний з моральністю. Винаходам ніколи не буде кінця, бо Вища Реальність незбагненна. Нашу спонтанну моральну поведінку пояснити фізично неможливо, але в нас є природний інстинкт, що впливає на нашу поведінку.

Дія комп'юторів спричинена фізично й на базі фізичних законів, але наша моральна поведінка має за підставу не тільки фізичні закони нашого тіла. Логіка й містичний досвід

мають свої власні закони. Думка наша, навіть збуджена зовнішніми умовами, діє незалежно і вільно. Сократ колись казав: “Коли б думка вирішувала, вона вирішила б якнайкраще”. Людина не є збудована тільки з цілої серії фізичних і умових причин до нового розвитку й нової творчості.

Коли науковець хоче поважно трактувати моральність, він мусить бути інтелектуально чесний. Римський імператор Тиберій сказав: “Коли людина здобуде врешті знання, може вона перестане ображати богів”. Чесний науковець моральності не підриває. Його бажання чесноти мають свої причини, але ті причини не є зумовлені фізично, як космічні закони Ньютона. Він ними керується вільно. Навіть атоми нашого тіла контрольовані фізичними законами, але наша поведінка контрольована думкою, а думка не підлягає фізичним законам. Вона радше пов’язана з підатомним світом, в якому атомісти знайшли невловиму свободу. Наша свобода думки і свобода дії — це наше найбільше багатство. Матерія і змисли не є ані добрі, ані злі, але ми маємо щось, чого не мають тварини. Є це почуття відповідальності і любов до вартостей та ідеалів. Вони помагають нам пізнати правду, а правда впливає на нашу дію. Ми не є досконалі, але наперекір матеріялістичним теоріям ми прагнемо до матеріальної й моральної еволюції.

Моральна людина щасливіша від неморальної, вона змагається за свої ідеали. В. Гюґо сказав: “Ті люди, що живуть, змагаються”. Є такі, які кажуть, що правда не важна, а важна користь. До таких належить визначний філософ Кант. Він каже, що джерелом моральності є “практичний розум”. І багато людей керується тим практичним розумом, мовляв, пощо змагатися за ідеали, коли це вимагає зусиль, а користі мало. Але вони вбивають у собі почуття совісти й ту свідомість, що річ практична для одних, може бути трагедією для інших. Не можна думку держати на прив’язі, бо тоді ми будемо в темряві. Думка розкриває правду, або бодай помагає за нею шукати. Коли ми правди не знайшли, то були на те причини, але ми за нею шукали й морально себе оправдали. Моральна рівновага більше варта від практичної користі, бо не все, що корисне, є вартісним і тривалим.

Морально відповідальний є тільки той, хто має свободну волю, а її жодна сила знищити не може. Не можна теж її нікому подарувати, бо вона вроджена. Матеріялісти й комуністи не визнають свободної волі. Для них існує тільки воля партії, яка наказує й вимагає виконання наказів. Моральні закони мають розумові підстави, але йти за вказівками розуму можуть тільки свободні люди. Порядок в природі теж підпорядкований Вищому Розумові, який ми тільки частинно можемо зрозуміти. Неморальність не повинна ніколи бути нагородженою, а коли вона нагороджена, як у більшовиків, то це є неморальне явище. Також і за моральність ми не можемо вимагати нагороди, бо вона сама собою є нагородою. Коли наші діла мають незалежні від нас причини, як це кажуть матеріялісти або детерміністи, тоді нема підстав, щоб нас карати, або нагороджувати. Бджола працює пильно не тому, що вона чесна, а тому що така її природа. Закони природи не є ані добрі, ані злі. Але людина займає вищу позицію серед природи. В ній є почуття обов'язку, яке є поза законами природи.

Навіть серед нерелігійних науковців прокидається совість і журба навколо питання про використання модерних винаходів, напр. силу гідрогенної бомби. Покинувши релігію ми не позбудемось зла, якраз навпаки, воно буде зростати, бо не буде основної зброї до його поборювання. Віра в моральні ідеали і в красу є явищем всеохоплюючої людської особистості. Її здешевлює, або й зовсім руйнує бездушна математика й матеріялізм. Любити правду — це любити Бога. Вищі вартості координуються, збагачуються й наповнюють нас вірою в поступ, надають значення вічності нашій короткій життєвій дорозі. Так як краса цвіту й музики нагадує нам про Бога, так наше почуття правди й моральної гідності нагадує нам, що ми люди. Моральні почуття й розуміння — це духовий скарб, який не можна порівняти з механічним світом. Майбутнє людства залежить від того, що візьме верх, моральні вартості над атомами, чи атом над моральними вартостями? Але людина ніколи не перестане шукати за правдою, бо правда, це найбільше щастя. І за тим щастям не треба далеко шукати. На-

ша поетеса В. Ворскло написала такі гарні слова:

Я шукала щастя по всій землі,
А воно лежало в мене на столі.

7.

Моральність без релігії неповна. Моральність можна пояснити філософічно, але релігія це щось вищого від філософії. Вона поглиблює вартість моральності й поєднує її з нашими найінтимнішими почуттями. Бо релігія — це сила, яка перебудовує наш характер. Це мистецтво й теорія внутрішнього життя. Це те, що людина робить із своєю самотністю, як каже філософ Вайтгед. Релігія повертає все наше єство в сторону найкращого й найбільшого. Є це віра в остаточне значення всесвіту й наше тісне відношення до нього. Сприйняття вічного й безконечного впливає на нашу моральність і на нашу духову рівновагу. Віра в Бога має теж лікувальні вартості психологічно й фізично. Релігія й моральність виринули вже на перших ступнях людського суспільства й завжди йшли разом з суспільством. Забобон стояв обом на перешкоді, але розум розвиває хмари примітивізму.

Вартість добра, правди, краси залежить від віри в них, бо віра надає їм значення вічності й непохитності. В самій природі вічності є моральні підвалини, які піддержують приватне й суспільне життя. Наша моральна свідомість прагне до Бога, що допомагає нам зрозуміти нашу чесноту, наші ідеали й наше зло. Християнство каже, що людина не може сама побороти свого зла, бо все залежить від ласки Божої. Але найбільшою ласкою є, власне, наша спроможність боротись із злом і побідивши його ми чуємось щасливими. Бог і моральність — це нерозлучні частини релігійності, яка є основною зброєю на нашій життєвій дорозі. Бо навіть наше духове життя — це боротьба за існування і за майбутнє. Релігійне надхнення розгортає й розбудовує наше “я”.

Вплив Вищої Сили на нашу творчість ми не завжди розуміємо і вважаємо це за надхнення. Коли говоримо про про-

видіння, то треба його шукати студіюючи природу й історію. Але не завжди ми розуміємо, чому події відбуваються так чи інакше? Події в природі мають свої причини, але безпосереднього впливу Вищого Ума ми не помічаємо. Бог не карає нас, як навчає християнство, але ми самі себе караємо, бо голос сумління беззвучно відзивається в нашій душі. Бог — це містерія для нас і неправильно роблять ті, що уявляють його людиноподібним.

Наш ум веде до Найвищого Ума, бо він є джерелом правди, добра і краси. Тому моральна, культурна, суспільна й особиста дія мусить бути пов'язана з релігійністю. В моменти кризи чи конфлікту ми бачимо проблиск світла. З Богом чи без Бога, зло буде існувати, але з вірою в душі ми зло помічаємо і маємо силу йому протиставитись. Дія наших духових здібностей говорить про нашу свободу. Свобідна воля — це підстава релігійності людини, хоч людина не може мати всього так, як вона хоче, тому на шляху нашого життя ми спіткаємо не тільки вигоди, але складну цілість життя, щоб ми вчилися його розуміти. Найвища мудрість є у того, хто ніколи не помиляється. Наша мудрість — це тільки відблиск найглибшої мудрости, так як рожа є відблиском найвищої краси.

Релігія скеровує нас на моральні дороги, а моральність на практиці реалізує релігійність і цим самим вони одна-одну доповнюють. Моральний аргумент ще не доказує існування Бога, але те, що добре, потрібне для суспільства. А Бог — це живий голос нашої совісти, хоч Він не вирішує за нас, що добре, а що зле, але дає нам надхнення й почуття себеважности. Надхненні ми бачимо, що моральні вартості вищі наших особистих бажань. Вони охоплюють весь космос і не є тільки нашим людським винаходом. Про це переконливо говорять наші прагнення до духового життя. Досвід говорить нам, що є об'єктивні вартості, хоч вони в різних обставинах можуть дещо змінюватись. Ідеали є на те, щоб на них орієнтуватись і в них вірити, тому життєва практика вимагає мудрости.

Моральні вартості — це вартості й орієнтація щоденного життя, незалежно від того, що буде по смерті. Життя є на те, щоб його будувати, бо воно спрямовується у вічність. Хрис-

тианство відкидає земне життя й проповідує до нього не прив'язуватись. Тому воно нашу мораль робить залежною від того, що буде по смерті, але жива людина має думати про земне життя. Земне зло потрібне для нашого досвіду й нашого морального збагачення. Ми знаємо, що існує закон і засоби його реалізації треба знайти в кожній ситуації. Є багато законів, які для нас недосяжні й тому ми часто помиляємось. Але добра воля й зусилля надолужують втрачене. Ми знаходимо менші закони, не добавляючи універсальних, або й навпаки. Природа не є хаотична, нам це тільки так здається. Хаотичними інколи буваємо ми. Тому треба бути дуже обережним оцінюючи події, чи діла, про які знаємо дуже мало, або які є поза нашим досвідом. Атеїст підриває вартість законів, бо вони для нього випадкові, а агностик не має відваги сказати те, що думає.

Здоровий містичний досвід може бути підставою моральності, але містичний досвід мусить бути релігійним досвідом. Містика мусить бути пов'язана з любов'ю до правди й вірою в перемогу правди, хоч бувають ілюзії, як і на кожній дорозі. Звертаючись молитвою до Бога ми знаходимо заспокоєння душі і глибше реалізуємо моральні проблеми, коли наша молитва є щира.

Ми є діти землі, але ми не є відчужені від Бога. Не знаючи на пряму, не знаючи дійсної правди, видумуємо міти й тому блукаємо, але здорові моральні ідеї дають напрям і виводять нас із блукання на прямі дороги. Містерія нашої душі прояснюється в дорозі до джерела всесвітньої гармонії. У нас на тій дорозі "Не брак людей, а лише брак Людей" — як каже Ю. Липа.

8.

Еволюція вартостей говорить про цілеспрямований космос, в якому за законами еволюції відбуваються час-до-часу різні здури й розрухи. Те саме діється й серед нас, людей. Історія — це бурхлива дорога, по якій ми підіймаємось все

вгору і вгору, будуючи мости через пропасті. Леся Українка так гарно сказала:

Я на гору круту кам'яную
Буду камінь важкий підіймать
І несучи вагу ту страшную
Буду пісню веселу співать.

І як би ми не старались бути однаковими на нашій спільній дорозі, різниці поміж нами завжди будуть. Власне ті різниці і сприяють еволюції. Правда для однієї людини може показатись неправдою для іншої, але при сутичках виростає загальна опінія, а разом із нею і крок вперед. Це значить, що прийнята людьми правда не мусить бути вічною, бо закони еволюції вимагають прогресу. Історія моральности якраз говорить про ступневе поширення скалі вартостей. Наша ситуація, добра чи зла, не є ділом християнського чорта, але фазою еволюції, яка розгортає дійсну реальність. Сучасний рівень нашої моральности є фазою на дорозі росту якої, одначе, треба додержуватись не знаючи кращої.

Світ — це лябораторія моральности. Щастя всіх людей — це наше щастя, але ніколи не забуваймо, що щастя може бути згубним егоїзмом. Розвиваючи чутливі змисли ми робимося чутливими до всяких радощів і смутків, які теж контролює моральність. Біль і хвороба, а також наші помилки, допомагають нам бути на сторожі й оберігатись лиха. Ми одержуємо остерогу з різних джерел і наш досвід — це постійна лекція. Крім досвіду ми несемо в пам'яті культурну й моральну спадковість, яка в свою чергу остерігає нас перед суб'єктивною моральністю. Еволюція завжди приносить перегляд моральности, але добро завжди несе з собою нагороду добром, а зло — злом.

Краща людина виростає тільки в кращому середовищі, але ідеальних людей взагалі нема. Проте моральних стандартів треба додержуватись, бо непевність породжує нігілізм³⁾. Іноді мораль приходить ся пристосовувати до окремих обставин, але це, одначе, не значить, що ми її не визнаємо. Кожний ви-

³⁾ Нігілізм — явище занепаду.

падок, хаос чи безпорядок не є абсолютним, бо в новому світлі ми по-новому їх оцінімо. А порядок — це не обов'язково те, що ми під порядком розуміємо. До всього треба ставитись уважно й не фанатично, бо навіть наша постанова може бути неправильна, або тільки тимчасова. Релятивні⁴⁾ вартості — це експерименти до кращого, а тільки основні правила не є релятивними і вони ведуть до Правди. Поміж релятивними вартостями й нашим внутрішнім голосом постає конфлікт до якого треба ставитись з увагою. Моральні вартості бувають різні в різних суспільствах, в різних народів і в різних історичних обставинах. Але всі вони зливаються дорогою еволюції в вартості універсальні. Серед конфліктних і суб'єктивних поглядів завжди існує об'єктивна і стандартна правда.

Суб'єктивна мораль викликає недовір'я аж до хвилини, коли вона оправдається, бо навіть загально прийняті погляди можуть okazатись помилковими. Вони могли бути прийняті під хвиловим настроєм і при певних обставинах. Але еволюція стремить до об'єктивної моральності. Об'єктивна моральність незалежна від нашої хвилевої думки й особистих почувань. Не завжди те, що добре, служить людським цілям, бо людські цілі не завжди моральні. Ідеал — це не тільки цілість, але і багатство змісту й різноманітності. Зудар поглядів необхідний, бо тільки він веде до координації. Арістотель писав: "Добро — це вибрана річ, воно само для себе не існує". Ніщо в космосі не є неправильне, творча енергія пливе вперед і зустрічає опір-зудар невідкличний. Світ — це арена для героїзму, але різні бувають героїзми. Ограбити банк це теж своєрідний героїзм. Коли ми бачимо добре і зле, ми бачимо тільки фрагменти⁵⁾ природи.

Ми часто інтуїтивно знаходимо нашу моральну розв'язку, але важне є знайти таку розв'язку, яка була б загально прийнята. Ми всі маємо змисл доброго і злого, але як часто ми сперечаємось, або й собі самим не віримо. Ми несе́мо в собі спадковість наших предків разом із їхніми інстинктами.

⁴⁾ Релятивний — відносний.

⁵⁾ Фрагменти — уривки, частинки.

Складність морального розуміння, напр. коли людина керується неправдою в ім'я правди, говорить, що часто голошена правда може бути тільки ілюзією. Людський інтелект, як одинокий інтелект, який ми знаємо, вимагає дуже довгого часу, щоб дійти до розуміння моральних законів і ще далеко не дійшов до остаточних висновків. Всі людські суспільства є в постійному змаганні до кращого і гарні результати здобуваються тільки спільними зусиллями. І те, що ми здобули, є тільки частинкою того, до чого стремить еволюція. Тому завжди треба розглядатись на всі сторони і слідкувати за тим, що роблять інші.

Ми маємо повну свободу дії даної нам Вищою Силою і наші промахи не залишаються промахами назавжди. Наші і всіх людей промахи історія чарівно вирівнює й життя за законами еволюції підіймається вище. Є багато, чого ми не розуміємо, але сьогодні світ вже не той, що був 2000 років тому. Глибокий промах історії, довершений християнством, теж буде вирівняний в свій час. Випадки тільки видаються нам випадками, бо й випадки є закономірними на дорозі життя. Стараючись думати об'єктивно ми нехотя попадаємо в полон суб'єктивізму, бо таке наше виховання і в таких умовах ми виростили. Об'єктивність виростає в збірності і в дружній виміні думок. Навіть збірнота може мати помилкові погляди, але й ті історія вирівняє. Тому на очах наших відбувається прогрес і регрес. Такий закон еволюції, бо й кожна ріка не пливе рівно і гладко.

Ідеальний моральний рівень ми не досягнемо за нашого життя, вистачить як ми до нього прагнемо й ідеали — це тільки наш дороговказ. В темні віки середньовіччя заганяють нас ось такі християнські звичаї, як напр. кроплення водою для відпущення гріхів і для прогнання спокуси диявола, замість усвідомити собі, що таке гріх та як його поборювати. Їсти Боже тіло й пити Божу кров у виді хліба й вина — це займатись уявним каннібалізмом в епоху розбитого атома й висадки на місяць. Куди зайдемо ми з таким примітивним думанням? Яких борців за майбутнє нашої знедоленої батьківщини виховуємо ми мітичними забобонами давніх віків? Реальна дійс-

ність і наше єдине життя вимагають здорової релігійності, а з нею здорової моральності для підтримки в розв'язці основних проблем нашого існування. В'язень українського опору тиранії в Україні М. Вінграновський пише:

Ми люди, ми не блазні, не лакузи.
І вільний дух, і вічних дум союзи,
І вільний світ у нашу кров кричить.

9.

Наше призначення — це будувати моральні цінності й не десь у засвітньому “Царстві Небеснім”, а тут на землі, в сучасну пору. Буддійська пословиця каже: “Дарунок закону вищий всіх дарунків”. Закони космосу і природи говорять, що нема потреби від них втікати до уявного неба, бо небо є всюди. І розуміння законів вічних ми здобуємо нашими земними зусиллями — досвідом, розумом і освітою. Вчимось на наших помилках і на помилках інших людей, але освіту не можна накинати силою, її треба здобути самому. Кожний сам повинен бачити й розуміти добро. Ми повинні самі зрозуміти, яке життя провадити і куди йти. Тоді наші інстинкти будуть контрольовані моральними цінностями. Кожна людина знає, що таке добро, тільки не кожна знає, як до нього підійти. Коли ми говоримо про те, що добре чи зле, то маємо на думці ідеал. А думка вимагає дії, бо тільки дія говорить про наш характер. Хтось може вкрати мої штани, але моїх діл ніхто не вкрав.

До шляхетних діл треба надхнення, яке дає віра в вищі цінності і правдивої релігії, яка є підставою тих цінностей. Світ без цінностей, затруєний мітичною релігією страху, покори й духового рабства, стає порожнім, а в тій порожнечі шириться моральний упадок, як це зрештою бачимо на очах. Про духового раба ось-що каже М. Вороний:

Попід стінню мов тінь я снуюсь.
Наче злодій скрадаюсь у темі.

Ока людського, світла я боюсь,
Бо я раб, і ганебно хилюсь
У ярмі.

Морально міцна людина ніколи духовим рабом не буде. А. Карель каже: “Набагато більше від науки й мистецтва підставою цивілізації є релігія і моральна краса”. Але релігія і моральна краса мусить іти разом із наукою, щоб не попасти в забобон. Підставою чесноти не є біблійні байки та інші солодкі ілюзії, а те, чого вимагає людське суспільство на базі довголітнього досвіду. Моральність оправдує себе тільки в суспільстві, в його щоденних потребах і в потребах кожної одиниці суспільства. І тут так багато нагоди пропадає марно, коли ми не вчимося на досвіді, а тільки слухаємо заворожених і закадилених слів із казаниці. Прогрес лежить у розумінні і в практиці.

Більше значення має самокритика, як критика інших. Критику інших ми ще раз передумуємо самі. Ми боремось самі за своє місце в житті, але й помагаємо іншим. Власне ця поміч іншим дає нам найкращу нагоду до правильної поведінки. Коли бачимо, що комусь потрібна поміч, ми повинні її дати. Найбільше помочі потребує наша батьківщина.

Молитва може мати тільки вартість духового скріплення, але найкращим скріпленням є чин, бо один чин кличе другий і наше почуття відповідальності за ним. Народна мудрість каже: “Що посієш, те пожнеш”. Ця мудрість нашого народу дуже подібна до індійської Карми, яка каже: “Вважай на причини, щоб мати добрі наслідки”. А причини часто в нашім власнім розумі, який буває хиткий і неакуратний, або веде в сторону егоїзму. Отже найперші дві вимоги, які попереджують наш чин — це знання себе самого й відсіч егоїзмові.

Щастя треба шукати в реалізації найкращих моральних ідеалів і в щоденному житті, на кожному кроці, не гаючи ні хвилини. Його не знайдемо втікаючи від життя молячись у церкві чи за мурами монастиря. Шукаймо в душі нашій, там заховані великі скарби, там джерело всіх вартостей, бо душа — це віконце до дійсности. Наш інтелект — це основна зброя, але тільки тоді, коли він збуджений і активний. Визначний

філософ Джон Стюарт Міл сказав: “Якщо би Бог вимагав, щоб я зрікся інтелектуальної інтегральності⁶⁾, або йшов до пекла, то я волів би піти до пекла”. Він мав на думці християнство, яке вимагає покори й безпросвітності, а не інтелектуальної інтегральності. Інтегральність не означає фанатизм, зарозумілість і однодумство, а рівновагу, спокій, вдумливість і толеранцію.

Почувати себе винуватим не означає покору, а почуття людської гідності. А людська гідність не дозволяє складати зброю в боротьбі з власними слабостями і втікати від добрих діл. Коли ми впали морально, то це без сумніву наш сором, але коли ми встали й пішли відважно далі, обминаючи обережно те, що застало нас впасти, тоді — це перемога. Моральний досвід не приходить гладкими дорогами. Він є найкращим здобутком, який може дати людині життя й історія. Історія впливає на нас, а ми на історію. Наше бажання жити — це не жити за всяку ціну, а жити чесно і для вищих цінностей. Тільки таке життя варте жити. Воно збагачує нас, бо в ньому свідомість Вищої Мудрості й остаточної перемоги правди й добра. В щоденній боротьбі за краще, релігійна і суспільна моральність мусить бути та сама, бо роздвоєння, яке створило християнство, катастрофальне. Цієї великої лекції історії не можна забувати. Філософи питаються: Що краще, бути вдоволеною твариною чи невдоволеним Сократом? Відповідь на те проста. Пасивне вичікування перемоги добра брамами нам не відповідає.

Моральність — це не вигаданий міт. Вона виросла разом із людиною. Моральні правди як ті брильянти під вагою землі кристалізуються, наперекір усім забобонам і фанатизмові. Щоденна практична мораль Конфуція, яка стоїть на порозі духового прогресу, є краща від нежиттєздатної християнської догматики. Те саме християнство, яке проповідувало “не противлення злу”, викликало фанатизм і зло, якого не знала історія. Мітична “любов і покора” дійшли сьогодні до цілковитої безплідності. Ось, напр. така недоцільність: “Бо кожна

⁶⁾ Інтегральний — суцільний, невід’ємний.

влада настановлена Богом. Хто противиться владі, той противиться Богові”. — Рим. 13. 1-2. Що варте того роду вчення для нас, поневолоного народу, та і взагалі в сучасному високорозвиненому політичному світі? Тому й такий протест проти християнської моральності сьогодні в усьому світі.

На наших очах відбуваються зміни, шукаючи нової і прогресивної моралі. Мораль ніколи не пропаде, як довго будуть люди на землі, бо вона необхідна, як повітря для життя. Дарма, що більшість людей має схильність до пасивності й вигідного життя, але тут і там завжди з'явиться новий свободний дух, як свіжий подув вітру. Наша відповідальність перед нашим суспільством, бо в ньому і для нього ми сотворені. Жертові й мученики проти комунізму й фашизму — це герої на тій самій дорозі, що й борці проти християнського чи іншого забобону й темряви. Ніщо не є таке осоружне в сучасному світі, як забобон і темрява. А наш “первородний гріх” тільки в тому, що ми люди.

Зрозуміло, що й мітологія йшла за законами еволюції, але сьогодні ті ж самі закони говорять про мораль суспільну з релігійним поглибленням. Така мораль — це частина цілості, якою є природа. Життя — це духовна мандрівка, в якій перевіряється моральність. Якщо б природа поставила нас відразу на найвищому рівні розвитку, то ми не були б ми. Лессінг і Велс кажуть, що “шукати правду куди важніше, як її знайти”. Коли хтось шукає, то він знайде, що суспільна мораль без порівняння краща від біблійних заповідей. А “День Суду” куди краще замінити Суспільним законом. Чеснота — це найкраща нагорода, а не обіцянки Раю. За чесноту герої життя віддають не вагаючись, а за рай — тільки заворожені забобонники. Змисл досягнення чогось вартісного, щоб залишити майбутнім поколінням, більше вартий, як готування паспорту до Раю.

Приспані візією мітичного Раю ми призабули, що життя йде вперед. І ось уже 1000 років б'є нас лиха доля й наші загумінки освічені тільки свічками, а не розумом. Але Мати-Земля не дозволяє нам пропасти і в найтрагічнішу годину дає нам Симоненка й Мороза, як дороговкази. Гомонять могутні

слова Симоненка: “Наша доба страшна для плаксунів, для борців вона прекрасна!” В нашій молоді дрімає нагромаджена й невикористана сила тисячоліть, яка вибухне вулканом у свій час. Життя ніколи не перестане вимагати від нас — вчитись і боротись. Діла більше варті від найгарніших слів. Ще І. Франко передбачив:

Обриваються звільна всі пута,
Що в’язали нас з давнім життям...

БІБЛІЙНА ФІКЦІЯ

1.

Релігійна атмосфера Середніх Віків забобону, віри в чуда й силу реліквій, магичні церемонії, як кроплення свяченою водою, миропомазання, свічки й кадила, продовжуються й сьогодні. Це дає своєрідне задоволення людям, яким треба в щось вірити, коли нема нічого іншого в житті. Вони бачать боротьбу добрих і злих сил, але не бачать себе самих і прекрасного світу навкруги себе. В кайданах забобону й магії примітивам не дано вищого ступня життя. Вони не бачать, що заміна хліба й вина на Бога, який прощає гріхи й не допускає до пекла — це звичайна магія, негідна культурної людини. Того роду докази божеськості не є жодними доказами. І чуда в Біблії не гарантують про її правдомовність, бо це тільки примітивні легенди з-перед 2000 років.

Шукати чуда — це шукати неможливого, бо все життя є чудом, кожний наш віддих, кожна наша думка — це чудо. Відчуття Бога в нашій душі не відбувається пляново, бо самі закони Божі — це чудо, отже противитися законам, це тільки людська видумка, бо люди мають емоції, несподіванки й подив і такими засобами будують божеськість. Чому має всемогутній Бог ходити по воді й такими примітивними засобами доказувати свою божеськість. І чи Богові треба щонебудь доказувати? Чому Ісус не мав би зробити щось величнішого від заміни води в вино і таким чином навчити людей п'янствувати? Сьогодні, зрозуміла річ, таких чудес не бачимо, бо люди сміялись би. Святий Тома каже, що “в минулому чуда були потрібні, бо інакше годі було людей переконати”. А чим же переконати сьогодні віруючих, коли вони не бажають шукати правди? Навіть сьогодні можна лікувати хворих без медицини, але для цього потрібна студія психології і парапсихології, але не магія й забобон.

Євангельські чуда — це запис примітивних часів, коли навіть грамотні люди не розуміли законів природи. Релігійної правди такими легендами доказати не можна. Якраз закони природи вказують на Бога, бо треба було могутнього розуму й сили, щоб всю природу створити на непорушних законах. Коли того роду байки, як Біблія Старого й Нового Завіту, мають доказувати про об'явлення Боже, то вони тільки підривають і осміщують те об'явлення. Кожний день, кожна хвилина нашого життя є об'явленням, якби ми хотіли й уміли його бачити. Але для християн об'явлення Боже поза природою, поза нами і природа навіть заслонює об'явлення, бо воно тільки в Біблії. Біблійну дорогу Бог вибрав собі, щоб нам розказати про свою правду. І довжелезна серія біблійних недоречностей має бути “Божою правдою”.

Авторам Біблії помагав Бог, а навіть диктував, кажуть біблійники. Хто ж тоді помагав писати Святі Книги інших релігій, які зовсім різняться від християнства й від юдаїзму? Для чого мав би Бог влаштовувати собі того роду глум? Біблія читається з великою пошаною в церкві й вважається за “Слово Боже”. Не місце тут пояснювати Біблію, бо на це потрібна окрема студія. Але в ній є речі, від яких душа здригається від огиди в сучасної морально вихованої людини. Всі Біблії світу, а їх є багато, написали люди й тільки всі ті книги читаючи можемо виловити зернята правди. Живуть біблійною мітологією сьогодні тільки примітивні люди заворожені подібно, як п'яниці горілкою. Примітивна мова, примітивні картини, примітивна логіка вбивають правдиве розуміння Вищої Реальності й дійсної релігійності, так потрібної людині. Чи не краще читати історію, наукові твори, біографії, археологію, повісті, замість Біблії, та й про саму Біблію є вже сьогодні велика безстороння література.

Євангелія по-грецькому означає “добра новина”, але це є дуже зла новина, яка наробила багато горя й несправедливості в світі. Вона не спричинилася ані трохи до прогресу людства. Коли взяти Абісінію, де є безліч церков і країна одна з перших, на яку наложено кайдани забобону, злочин і темрява сьогодні не менші, як за часів перших християн. Біблія

обох Завітів не знає нічого про науку, філософію і мистецтво, необхідні для прогресу. Але не вільно змінити ані одного слова, хоч у початках християнства були великі зміни. Кожну копію треба було переписувати вручну, не було крапок, протинок, не було голосних і до того тисячі помилок. Тільки впродовж століть дорогою суперечок, вибору й усунення найбільш заперечливих і недоречних місць, устійнився канон “Святого Письма”. Біблія назавжди залишилась легендою і будувати свою релігійність на ній сьогодні неможливо.

“Слово учителя” дуже легко доказати при допомозі історичного досвіду, коли охота студіювати й тоді зразу переконаємось, що підхід авторів “Св. Письма” до життя і його проблем тільки уявний і забобонний. Ось тільки декілька прикладів: Чого це Ісус мав підійматись вгору, коли він міг зникнути так, як інші боги зникали й появлялись знову? Євангелії повторно підтверджують, що Ісус — син Йосифа, але в іншому місці він є син Божий. А Марія, яка мала 7 дітей, назавжди залишилась “непорочною”. Обіцянка Ісусова знову прийти скоро забулась, а його “Царство Небесне” залишилось тільки візією. Таких недоречностей сотні й не диво, бо Євангелії були написані багато пізніше після смерті Ісуса. Всі автори мали обов’язок доказати, що Ісус був кращий від інших стародавніх богів і спасителів. Численні людські слабості й недосконалості видно майже в кожному реченні Євангелій.

Найстаршими були Павлові листи і Павло своїм месіанізмом найбільше вплинув на євангелістів. А крім того, доволишні повір’я і настрої мали великий вплив на євангелістів. “Слово” в Євангелії Івана напр. взяте з грецької філософії і Філо Олександрійський пояснює його абстрактно як “плян і ціль космосу”. Яка ж відмінна думка від Ісусового “спасіння”, гріха первородного, неба й пекла. Це говорить, що Іван був близький гностикам, які опирались на розум. Але на привеликий жаль християнство не пішло тією дорогою, а наслідувало орієнтальні (східні) й середземноморські міти. В гіпнотичному фанатизмі християнська церква навіть не взяла до уваги розумової дороги, будуючи емоційний обман і маючи на думці тільки скріплення церковної влади.

Все почалось від пророків, які уявними пророцтвами звели еволюцію віри на манівці. Ті невловимі пророки, а їх у Біблії виступає декілька, мають бути головним доказом правди християнської релігії. Найперше такі пророки як Єзекиїл, Ісая і Єремія належать до жидівського старого світу і до християн не мають ніякого відношення. Їхні пророцтва, напр. Єзекиїла про “руїну Єгипту”, чи Єремії про “руїну Дамаску”, ніколи не здійснилися і правильно пише сам Єзекиїл 14. 9: “Якщо пророк був обманений, то це я, Господь, його обманув”. Що “звізда від Якова” і “булава від Юди”, Числа 24, має означати прихід Христа, то це типічно видумані пророцтва у користь християнства. Жиди ж очікували царя земного, який зробить Ізраїль могутнім. Бувають пророцтва в історії, які мають більш реальні й розумові підстави, ніж біблійні пророцтва. Напр. історик Тацит предсказав упадок Римської Імперії і його пророцтво сповнилось. В Середньовіччі жив у Франції пророк Нострадамус, який складав віршем фантастичні й нероз’яснені пророцтва, якими серед легковірних шукачів сенсацій¹⁾ здобув широкий розголос.

Поняття людських прав і свобод ніколи не прийшло на думку біблійним пророкам, бо вони зберігали тільки єговістичні традиції свого “вибраного” народу.

Єгова, жидівський повелитель, який з’являвся Мойсееві в горіючому кущі, відійшов у тінь, а на його місце виринає творча сила, еволюційний процес і містерія космосу, яка поєднується в слові Бог. Природне і надприродне — це один знаний і незнаний світ. В першій стадії еволюції людського суспільства такі творива, як Біблія, були можливі, але не сьогодні в індустріальному суспільстві й серед загальної грамотности.

¹⁾ Сенсація — враження.

2.

Церковна мова (латинська) — це мова мертва і тільки в останніх часах оживилась дещо звуком рідної мови, але зміст її залишається той самий. Церковна мова присипляє живучість людини тоді, коли їй дано бути творцем. Дослідник християнства А. Швайцер каже: “Трагедією життя є те, що вмирає в людині, коли вона жива”. І коли церква твердить, що “Святе Письмо” містить усю правду про життя і світ, то це твердження наскрізь реакційне. Секта фундаменталістів, які кожну букву вважають ненарушимою, поведуться як малі діти. Ось тільки декілька прикладів із сотень, які говорять про “фундаментальність”, або ненарушимість “Святого Письма”. Птоломеївський всесвіт, який говорив, що земля є центром світу, вже давно відійшов у забуття, але “Святе Письмо” його зберігає. Бог сотворив світло перед тим, заки ще було джерело світла. Бог наказав Адамомі не їсти з дерева знання, але Святе Письмо — це “знання”. Адам жив аж 930 років, а його слідами пішли всі патріархи. Сет і Каїн, сини Адама й Еви, знайшли собі жінок тоді, коли Ева не мала дочок. Ми прийшли на світ за посередництвом статі, але Єгова заплянував, що стать — це гріх, а Соломон мав аж 300 жінок і був возвеличений в “Святім Письмі”.

Світ сотворений Єговою мусив бути вложений авторами Біблії в якісь формули й часові вимірності. Отже світ був сотворений в 6 днях і коли людина працює 6 днів, то вона втомлена, отже і Єгова мусив втомитися і смого дня відпочивати. Але іранська Авеста, яка була написана раніш від Біблії, теж говорить про 6 днів сотворення і про те, що Бог вигнав чоловіка й жінку з раю. Авторам Біблії забракло фантазії, отже вони користали із старинних легенд інших народів. Палеонтологія про сотворення світу і про час говорить сьогодні зовсім іншою мовою. Матей 32. 40 пише: “Бо так як Йона був три дні і три ночі в череві кита, так Син Чоловічий буде три дні і три ночі в серці землі”. Матей зробив незвичайну подію з Йоною пророцтвом. Але яка подія з Йоною, така і з Сином Чоловічим. На того роду “проронтвах” будувати віру — це її знеславлювати.

Біблійний Єгова показав себе кровожадним Богом винищивши немовлят у Єгипті, щоб тільки подобатись своєму “вибраному народові”. Таке національне самолюбство трапляється не тільки в жидів. Також плач до сьогодні під Стіною Плачу в Єрусалимі не має на думці інших поневолених народів світу. Біблія — це документ про мрії й бажання одного загубленого народу, без землі, без батьківщини. Не дивлячись на всі надзвичайні чуда, жиди вертаються до своєї щоденної ідолатрії, так якби чудес ніколи не було, або радше так, якби вони постали тільки в буйній уяві авторів Біблії. І сердитий Мойсей розбиває таблиці, які йому вручив Єгова. Думка про те, що ми покутуємо за гріх Адама, руйнує нашу відповідальність за наші вчинки, бо кожна людина повинна відповідати за те, на що собі заслужила. “Бо хто згубить своє життя для мене, той його знайде” написано в Євангеліях. От і знаходять його християни в ідолопоклонстві, хоч у Виході 20. 4 написано: “Не будеш робити жодних ідолів, ані картин”.

Відокремлення Бога в невідоме людям “Царство Небесне” є примітивним біблійним творивом. Сучасна людина має відмінне розуміння про Бога, вона хоче відчутти Бога тут, на землі, а не на небі.

Християнство пробує алегорично²⁾ пояснити те, чого не можна зробити безпосередньо. Це однак не помагає, бо розповідь “Святого Письма” не була подумана як алегорія, а як слово “подиктоване Богом”, яке не вільно було ставити під сумнів. Мало с людей, які беруться до студій Біблії і це тим більше дивно, чому Біблія друкуюється в мільйонах примірників і на усіх мовах світу? Багато не мають відваги до студій, а інші взагалі не читають, бо ліниві, або відчитують декілька відірваних речень, як магичні закляття. Такий же й увесь забобон із чарами, духами, ідолами, реліквіями та іншими пережитками давнини.

²⁾ Алегорично — в переноснім значенні.

3.

Вернімся ще раз до біблійних чудес і пригляньмось їм уважно, бо вони мають доказувати важність християнської релігії. Розповідями про чудеса, або надприродні події, можна було людину здивувати в давнину, але не сьогодні, де світ є сповнений природних чудес і все наше життя є одне велике чудо. Забобонна людина не бачить дійсних чудес і воліє фальшиві й театральні, бо ті більше переконують її. Колись кожна країна була повна чудес і легенд і наша Україна не була винятком. Але чуда минулого сьогодні не існують і цивілізоване людство сконцентроване на історичних подіях, які можна доказати, а ілюзії можуть траплятись тоді, коли не знаємо причин надзвичайних явищ. Космос має свої власні дороги активності, які ми все більше відкриваємо, а чуда трапляються ще тільки серед зовсім нецивілізованих людей.

Ісусове вчення і чуда збудовані на те, щоб сповнилися такі ж збудовані мітичні пророцтва. Чуда мають доказувати божеськість Ісуса, але вони є тільки повторенням чудес популярних в часах Ісуса. Ескуляп, Геракл, Аполлоній, Заратустра та інші творили подібні чуда ще перед Ісусом. Вистачить тільки їх студіювати, щоб про це довідатись. Не знали автори Євангелій, що примітивні "чуда" тільки підривають авторитет Бога і роблять його недосконалим. Ніяких історичних доказів не знайдено на всі ті чуда і на найбільше з них, це воскресіння Ісуса. Ватиканський Собор 1870 р. постановив: "Якщо хтось каже, що чуда не можуть статися, або що божеське походження християнської релігії не можна чудами доказати, то хай буде проклятий". Мабуть, що 90% всього людства мусило б бути проклятим. І яка такому прокляттю ціна? А те, що християнство досі існує, теж зовсім не доказує, що чуда були правдиві. На існування християнства склалися інші причини, буденні й історичні, а не чудодійні.

Релігії не потрібні чуда, бо наш світ не є матеріальний, а духовний. Розбитий атом це найкраще показує і він краще говорить про Божу велич, як недоречні біблійні чуда. Наука, релігія і людська природа єднаються в одне ціле і вже нема потреби сьогодні дискутувати на тему, чи Йона перебував три

дні і три ночі в череві кита, або чи сотворення світу тривало 6 днів. 5000 людей, яких накормив Ісус, сьогодні не здивує 500 мільйонів голодних, які тужать за куском хліба. Їх Ісус не накормить. Чуда — це не експерименти наукові, які можна повторити й доказати. А в незрозумілих явищах наука наполегливо шукає причин і не видумує нісенітниць. Засада розуму, коли чогось не знаєш, то мовчи. В людині є природний нахил знайти вияснення незрозумілого, але це не завжди вдається. Ніколи не є виключеним, що несподівано щось станеться, що ніяк не в'яжеться з нашим попереднім досвідом і тут слово “чудо” не переконає, бо це є тільки забобонна видумка емоційно розгубленої людини.

Наука не тільки спостерігає, аналізує й випробовує багато разів, заки щось докаже, але й тоді проблема остаточної правди залишається не цілком виясненою. Всякі експерименти вимагають точної контролю й перевірки. Чуда є недвозначним порушенням законів природи. Для перестарілого слова “чудо” є ще тільки місце в поезії, та й то тільки в переносному значенні. Непорочне зачаття є проти законів природи, чому ж Бог мав би діяти, щоб підірвати вартість віри й релігії? Релігійний досвід не є чудодійний, але вроджений і природний, бо релігія — це частина людини, а людина — це частина природи. Релігія — це виникнення скінченого в нескінчене й безконечне, обмеженого в необмежене, це єднання дрібних деталей у цілість, так як атоми єднаються і складають людський організм. Але це поєднання має теж свої розумові причини. Релігія — це свіжий струм життя з предвічного джерела. Філософ Юм правильно сказав: “Чудо ніколи не докаже, що воно є підставою релігії”. Чуда зводять тільки релігію на манівці. Цілий світ — це велике чудо, а одноразово і велика школа. К. Вагилевич в “Українському Букварі” для дітей каже: “Гляньте дітоньки довкола! Цілий світ велика школа”. Слова ці можна приміняти і для дорослих.

В такому загадковому змислі, як вони голосяться в церкві, нема місця для чудес у цьому світі. Візії Марії, Ісуса і всяких святих появляються в людей, які не знають іншого світу, тільки біблійний. Звідси всякі Люрди, Почасви і Зарваниці —

це побожний обман для легковірних людей нічим не кращий від обману злочинного. Ріст таких інтелігентних істот, як людина, є чудом понад чуда, але заморожені Біблією того не бачать. Не бачать себе самих і не вміють себе оцінити. Коли людина вміє бачити самий факт існування в перспективі, йому не потрібні жодних чудес в загадковому зміслі. Праця нашого мозку, наших зміслів, наводить нас на подив і любов до того, що вище понад нами. Що заставляє клітини нашого тіла ділитись на дві однакові копії? Є десь та сила, той наказ звідкись надходить і тут не треба християнських байок, як Бог по воді ходив, або проклинав смокове дерево, бо не вродило. Складність життя, від найдавніших давен, завжди була чарівною, але розум людський тільки звільна розвивався, а Біблія і чуда — це залишки цього повільного розвитку. Світ еволюціонує і кожна подія — це чудо, яке говорить нам про актуальне і про майбутнє.

4.

Якби християнство було правдивим, то воно повинно б це розумово доказати, а не тільки опиратись на незрушиму догматику, яка постала на базі давно перестарілої Біблії. Так виглядає, що християнство служить Біблії, а не Богові. Служба Біблії — це не служба Богові, бо Біблія є людський витвір. Середньовічні альхемісти, які на базі легенд пробували творити золото, так як і християнство, марнували свої зусилля. “Походження Видів” Дарвіна більше вартісне, як біблійна Генеза. Коли світ позбувається сьогодні чарівництва, то він мусить теж позбутись Біблії. Біблію можна читати як літературу і студіювати, а критичне ставлення до біблійного Єгови не є гріхом, бо це біблійне твориво не є Богом, а образою Бога. Дійсно релігійна людина завжди буде критичною супроти релігійних вульгарностей. В останньому столітті відбувся великий прогрес у дослідях Старого й Нового Завіту Біблії і взагалі про походження християнства. Тільки в нас до сьогодні порожнеча.

Християнство борониться тим, що на нього наступає гнилий матеріалізм, як реакція проти ідеалізму. Але християнство не є ідеалізмом, а віджилим чаклунством. Воно завдає

тієї самої шкоди, що й безбожний матеріалізм, який заповнює духову порожнечу, створену християнством. Матеріалізм опирається на неіснуючий випадок, бо все що існує, сталося буцім то випадково. За вченням матеріалістів безчисленні зміни в людському тілі сталися і співпрацюють випадково. 17 000 сочок в оці метелика склалися випадково. Пожива сприймається, травиться й будує організм випадково. Живий і складний організм виростає з яєчка випадково. Але зовсім не випадково Ленін став батьком жорстокого й безоглядного комунізму. Комунізм закріплює свої доктрини насильством. Те саме, але ще з більшою жорстокістю, робило християнство. Комунізм і християнство — це брати і ненависть брата до брата буває більша, як між сторонніми людьми. Біблія і Капітал Маркса такі діаметрально далекі, такі різні, але роблять ту саму роботу тільки різними методами.

Релігійна людина знає, і для цього не треба науковця, що коли висипати на стіл літери цілої книжки, то з них не створиться навіть одне речення. Весь космос, кожна жива істота, кожна квітка і дерево підпорядковується незрушним законам, які гармонійно співпрацюють і вказують на вищу координуючу силу. Р. Бейкон сказав: "Складність природи перевищує складність людських змислів і інтелекту". Ті, що цього не розуміють, воляють вірити в ангелів, чортів і розп'ятого Бога. Вони в засліпленні навіть займаються місійністю своїх забобонів. 2-ий Ватиканський Собор 1963-65 навіть до нехристиян поставився великодушно, обіцяючи спасіння "тим, що не з власної вини не знають Євангелії Христа і Його Церкви". Більшість християн відноситься байдуже, або толерантно до недоречностей "Святого Письма". Але це не толеранція, а глупота, закривати очі перед неправдою. Кожна рослина, кожне дерево й кожний схід сонця вчить нас більше, чим біблійна байка. Духове й релігійне життя обіймає весь світ в усіх його проявах, а не тільки сторінки відсталих біблійних мітів.

Один з наших героїв, що бореться проти тиранії доктрини, Є. Сверстюк в творі "Собор у Риштованні" пише: "Для обдарованої свідомістю істоти духове життя є єдино справжнім життям, що утримує на шляху творчої еволюції і морального поступу над клопітним і тваринним існуванням".

ВИСНОВКИ

1.

Живемо в часах великої духової кризи, яка позначена гострими перехідними явищами. Старе риштовання тріщить небезпечно на кожному кроці нашого життя. Але цілковита зміна не так легко приходить, хоч нові сили прогресу й регресу тиснуть з усіх сторін. Кожна революція, яка ломить старе, не приходить нагло, але вимагає довгої підготовки. Християнство відживає своє, але вперто не піддається, бо урядові сфери тієї інституції пов'язані з нею всім своїм життям. Побіда розуму в 17 в. вимагала довгої підготовки віків до Ренесансу. Наука, як реакція на християнський примітивізм, завела в такий же тупик, як і християнство. В. Мороз у творі "Серед Снігів" каже: "Куца, приземна логіка сьогоднішнього дня". Бездушний матеріялізм і відстала християнська мітологія стоять на дорозі прогресу й нові сили свободи й богорозуміння виходять на арену. Кожну епоху домінують якісь ідеї, але тільки дочасно, бо нові сили еволюції вимагають боротьби і промощування нових доріг через катастрофи й хаос до світла, до людської гідності й до Бога.

Звільна розвівається привычка ходження до церкви, шириться атеїзм і цинізм, породжений християнською брехнею й фарисейством. Але релігійність, віра в Бога й моральні цінності не тільки не зникають, але поглиблюються шукаючи нового виразу й нового змісту. Не легко є протиставитися сучасному духовому хаосові і в ньому знайти себе. Дотримування старих привычок грозить занепадом. Привички мусять бути перевірені і кризу не можна легковажити. Їй треба протиставитися відважно й уважно, бо це життєве завдання кожної людини. Строга перевірка минулого дає нам краще розуміння сучасного і яснішу уяву майбутнього. Прикроці завжди будуть на дорозі й вони, власне, дають можливість перебудову-

вати людську ментальність і розумно примінити її до нових днів. Те, що непридатне й віджиле, приходиться залишити й будувати нове. Із старого залишаються тільки вартісні первні, які одержують нове світло. Так як перебудовується кожної хвилини наш організм, так мусить перебудовуватись і наша свідомість, а разом з нею й релігійність.

Так перебудовується й переоцінюється вся історія й нові люди появляються з новими думками й новими амбіціями. Тільки правда залишається та сама, чи в неї вірять, чи ні, чи за нею шукають, чи її призабули, або її заперечили. Бо правда — це скарбниця вічності і вона не кожному кладеться на долоні. Але її можна здобути і взяти в руки. Народна мудрість каже: “Все в руках людини, тому ті руки треба часто мити”.

Кожне нове покоління бачить минуле в новому світлі і це світло показує майбутнє. Бути полоненим померклых віків, цебто жити християнською догматикою, це значить не брати участі в житті, яке бурлить кругом нас. В дитинстві в нас вмовили “Святу Книгу”, але коли ми підросли, ми почали помалу думати, щоб заспокоїти нашу вроджену цікавість. Людина мусить мати якусь уяву, а щоб мати уяву, треба шукати, збирати, перевіряти і складати. Так робить кожний з свідомим розумом, який не є заляканий і не поневолений християнською догматикою. Звільнитись від християнського ярма, що є найвищою цінністю в житті, можна тільки на базі нових і свіжих доказів, які знайде той, хто за ними шукає і тим докаже свою зрілість і пошану до фактів і до правди. Л. Забашта каже правильно:

Ніхто нам воленьки не дасть,
Доки не візьмем власними руками.

Є природним голодом людини розвинути свій інтелект і свої здібності якнайвище, бо інтелект не даний нам на те, щоб він спав. А щоб розвиватись нам потрібна вся можлива інформація про нас самих і про світ, в якому живемо. Також необхідна свободна виміна думок, без якої нема прогресу, нема життя, а тільки неволя. Свобідний інтелектуальний обмін думок дозволяє ввійти в контакт з Вищою Реальністю, за якою душа наша ніколи не перестане тужити. Тоді кожна знахідка буде

об'явленням для кращого розуміння й поглиблення нашої віри. Студіювати факти й перевіряти їх розумом підіймає нас на вищу площину із сірої буденщини. Мудрість здобуваємо тільки глибоким і спокійним поглядом на життя і його вимоги. Китайська мудрість каже: "Бог дав драбину, одну вгору, другу вдолину". Ми не можемо надіятись на духове переродження, доки не позбудемось того забобону, що нашарувався на нашій душі напротязі довгих віків. Колективні привички й випадкові традиції врастають глибоко в особистість людини й позбутись їх дуже важко без освіти та національного виховання. Так як перша мавпа навчилася ходити на двох ногах, так і ми мусимо вчитись прямої постави нашої душі. Дивлячись у землю, годі бачити дорогу.

Корисною для суспільства й батьківщини може бути тільки освічена людина, в якій душа одуховлена правдою. Прислухатись до голосу інших завжди треба, але власна думка робить людину самостійною й відпорною на помилки. Про людей без власної думки й без хребта каже О. Ковінька:

Не встиг ще й слова мовити гусак,
А селезень погодився: Так, так!...
І пригинається, і голову схиляє,
Бо думки власної не має.

Чи ж кожне покоління після нас має залишитись примітивним і забобонним йдучи дорогою своїх батьків? Що передамо майбутнім поколінням? Чи назавжди маємо залишитись посмітюхами по чужих ярмарках? Якщо наші батьки робили помилки й ходили неправильними релігійними дорогами, то це не значить, що й ми маємо тими самими дорогами ходити. Чи може виростати дерево, яке має підрізані корні? Бо ж християнство тільки назву носить релігії, але в дійсності це тільки духовий заблуд і обман для душі. В християнстві нема історичного змісту, нема здорової моралі, нема людської гідності й абсолютна безпорадність в розумінні бурної сучасності. Християнська недоцільність не викликає живого ентузіазму, без якого життя не є повноцінним. З хрестом на грудях ми переходимо через історичні бурі майже непомітно й життя нічого нам не обіцяє, бо ми задивлені кудись, понад

нього. В історії треба приймати участь, а не від неї ховатись і надіятись на "Царство Небесне". Матеріялістична і християнська доктрини ведуть нас у рабство й ніхто нас не визволить, коли ми самі цього не зробимо. Християнські і матеріялістичні перверсії¹⁾ треба розуміти, щоб із них видобутись на денне світло, на дорогу вартісних людей. Про тих загублених у християнському тумані Т. Шевченко пише:

Людській шашелі, няньки,
Дядьки отечества чужого!
Не стане ідола святого —
І вас не стане!

Кожна людська душа на своїй життєвій дорозі шукає контакту з містерією космосу, звідки голос вічності кличе її до себе. Ми є глядачі й учасники містерії існування. Наші практичні й легко зрозумілі поняття дуже важко замінити на далекі й абстрактні²⁾ (як містерія космосу), тому так багато людей держиться примітивного забобону.

Тільки наука й розум може дати нам розуміння, що таке віра і її зовнішнє оформлення — релігія. Тому ми повинні піддати нашу релігійність уважному переосмисленню. Арабський філософ Аль-Газаль говорив, що "розуміти причини п'янства — це не бути ніколи п'яним". І коли шукаючи дороги зустрічаємо різні погляди й різні вірування, то це не повинно нас лякати, бо правда є тільки одна й за нею треба шукати. Вис-терігатись тільки треба догматизму й фанатизму, бо це про-пасть.

Не забуваймо ніколи, що ми є тими, які багато бачили й нічого не забули. Отже бути духом пасивними ніяк не годиться. Будьмо рівночасно такими, які знані речі бачать ніби перший раз і уважно їх студіюють. Це завжди дуже корисно, ще раз і ще раз себе перевіряти, ніби холодний душ приймати в спеку дня. Ось що каже Леся Українка:

Хто моря переплив і спалив кораблі за собою,
Той не вмере, не здобувши нового добра.

¹⁾ Перверсія — перекручення, фальшивство.

²⁾ Абстрактний — незрозумілий.

Наша візія — це наша зброя і думаймо завжди про те, що передамо тим, що прийдуть після нас. Революційні люди й революційні ідеї промощують дорогу, ведуть до чину, будують віру. Для віри варто жити, але для правдивої віри, бо вона перемагає всі труднощі й катастрофи, підіймаючи нас понад буденщину. Московсько-більшсвицьке ярмо і християнська догматика — це тільки фаза історії, яка минеться з ходом еволюції, але в ній необхідно приймати участь. Кожний, хто стремить до правди є релігійний і правда напевно побідить.

2.

Серед сьогоднішніх научних здобутків людської цивілізації християнство є нечесне і безнадійне. “Єдина доктрина” і “єдина віра” навчила нас доволі. Треба мати абсолютно пасивний інтелект, щоб їх дотримуватись. Релігія не може жити своїм минулим, відірвана від проблем сучасности. Продовження культу біблійного Єгови і його Сина — це повільне отупіння, і повторення бездушних фраз не дасть нам нічого вартісного. Претенсії на “одинокую” правдиву релігію безцільні, а порозуміння з іншими релігіями — це тільки жести без результатів і даліше роздріблення на секти. “Відродження” християнства, — це камінчики кинені в море, нема вже сьогодні багато таких, які навертаються. Тільки в нас є ще сьогодні декламатори таких голосних і недоречних фраз, як “героїчне християнство”, “християнська нація”, “церква — це наша держава” і т. д.

Християнство підвело, але це не має нічого спільного з вірою в Бога, яка залишиться назавжди, тільки з іншим змістом, без фальшивих ідей, без штивної і нежиттєвої догматики й недоречної моралі. Ще перед Ньютоном Захід був під впливом церкви, але сьогодні він (Захід) свідомий того, що Бога не треба боятись, бо він не тиран. Християнство принижує людину, а не помагає їй. Християнське вчення заставляє нас сьогодні ставити питання: Для чого Бог сотворив світ? Для власної забави, чи для своєї слави? З любови до чого

сотворив Бог світ, як не було ще нічого? Автори Біблії не вміли знайти відповіді і дали нам наївні байки. Коли це їхнє “об’явлення”, то чому нехтувати “об’явлення” інших релігій? Римлянин Аврелій Симмах писав: “До серця такої великої містерії ніколи не дійде той, хто вибрав одну самотню дорогу”. Сьогодні до помічі маємо розум, найкраще “об’явлення”, а розум перевіряє всі дороги.

Великою помилкою є перестати бути собою, цебто людиною з усіма життєвими вимогами й обов’язками. Нікуди ми не втечемо від життя, як би ми цього не хотіли. Також самоприпинення, якого вимагає від нас християнство, не потрібне, але потрібне духове визволення й почуття людської гідності. Думати про засвітне спасіння — це втікати від життя, це заперечувати себе самого, бо спасіння в нас самих. Ми можемо й повинні самі себе спасати. Слабосилим і примітивним людям легше вірити в чародійну кров Спасителя, ніж самим шукати свого місця на землі і своєї гідності. “Життя вічне” є тут, кругом нас, пощо шукати його десь за хмарами? Спасати треба найперше батьківщину, а спасати її можуть тільки повновартісні люди. Не потойбічне спасіння, а свобода, освіта і прогрес. Найвищим обов’язком є шукати знання, бо без знання — ми сліпі. Спасіння — це мудрість, це інтегральність людини, а не християнське “Царство Небесне”, не індійська “Мокша”, не буддійська “Нірвана” і не жидівський “Єрусалим”. Всі наші індивідуальні прикмети мають здобути гармонію і силу в боротьбі з життєвими труднощами. А релігія дає нам надхнення до посвяти в шуканні правди.

Прокляття всього людства через первородний гріх і майбутні пекельні тортури — це християнська видумка. Також нема потреби журитися, куди душа піде по смерті, бо кругом нас всі багатства світу, треба їх тільки знайти. Вічність і безконечність є тут, біля нас, треба її тільки розуміти, або бодай хотіти розуміти. Каятись за наші помилки й недосконалості треба перед самим собою, а не перед розп’ятим Христом. Жити в полоні уявної “любові” до всіх, це дурити самого себе. Платон мав рацію, коли писав: “Любов — це бажання й шукання цілості”.

Християнська любов — це жорстока Інквізиція і Хрестові Походи. Усі війни в супроводі молитви — це теж християнська любов. А справедливість — це не привілей християнства, а всіх людей, які мають відкриті очі. Історія записала найбільше обскурантизму³⁾ й жорстокостей в догматичних системах християнства, комунізму і фашизму. Невловимого Ісуса під тиском дійсності пояснюють сьогодні так різнородно, що він в суміші пояснень зовсім загубився: Жидівський традиціоналізм, християнський месіанізм, грецька філософія, римське право, німецький реалізм, еспанська романтика, московський імперіялізм, французька логіка і український гуманізм. Христос у нас вважається навіть резолюціонером на чолі визвольної боротьби. Ось і хай поспробує хтось його знайти.

Запитаймо себе, чого ми йдемо до церкви? Що ми там знаходимо? Духовників-ігнорантів⁴⁾ історії і сучасної дійсності. Вони мали б бути нашими учителями і прикладом для наших дітей. Але своєю вимовністю і завченими фразами вони не збагачують наші знання, лише присипляють їх. Свою позицію вони люблять більше, як правду. Служба Божа не є цементом збірності, бо її ніхто не розуміє, дарма, що вона читається зараз на рідній мові.

Для багатьох церква — це тільки втеча від труднощів життя. Є в людині потреба звеличення того, що вічне, але церковний примітивізм не дає відповіді на природну тугу душі. Життя всеодно йде своїм порядком, а церква своєю виключністю назавжди залишається в своїй завороженій атмосфері.

Кожний бачить, що примусова традиція християнізму тратить силу, але боїться до неї діткнутись, щоб не розсипалась. Але це станеться і тільки тоді уява світу і розуміння Бога поширяться. Пояснення існуючої релігії проблеми не розв'яже, бо перевірка догматики створить нову догматику, нові сварки й роздори, бо така вже природа християнства. Міти й

³⁾ Обскурантизм — темнота, нерозвиненість, застій.

⁴⁾ Ігнорант — неосвічений, нетямущий.

легенди можна трактувати як поезію, але догматика мусить відійти в забуття.

Середньовічна візія універсальної папської держави вже ніколи не вернеться, бо навіть маленькі народи хочуть свого власного життя й вияву власної індивідуальності.

Церковні власті несуть сьогодні більш відповідальності за моральний хаос, як агностики й атеїсти, бо ці останні — це протест проти християнського лицемірства. Замість безконечного повторення порсжніх молитов, чи не краще прочитати декілька сторінок доброї книжки про Бога й релігійність — і думати. Постійні інтриги християнської церкви, яка завжди ще вважає себе ревним представником проти модерних часів, не робить уже на жодну думаючу людину ніякого враження.

Ніхто з нас не повинен стояти осторонь у так важливій справі і всі ми є відповідальні за те, що станеться в майбутньому, але церква завжди стоїть на дорозі нашого прогресу. Кожний з нас повинен стати віч-на-віч перед проблемами вічності, бо саме життя імперативно⁵⁾ вимагає розв'язки. Людську душу поза забобою і магією треба щойно відкрити, щоб іншими очима дивитись на світ. Не шукати надприродного, бо воно є в природнім.

Індійський релігійний філософ Крішнамурті каже: "Щоб бути стійким, треба бути рухомим". Це значить шукати, вчитись, думати й діяти. Порада історика Тойнбі будувати якесь "нове християнство" з додатком деяких елементів індуїзму, безвартісна. Релігію треба будувати на зовсім нових засадах, які підказує саме життя.

Людина повинна бути свідомою, що пов'язує її з даною релігією і тому, замість бути лише її пасивним учасником, яка ж велика радість бути активним і свідомим того, що я роблю.

Наш вік — це вік відважних молодих людей, які вперто шукають нових доріг в майбутнє. Наш вік — це теж два світи — капіталістичний і комуністичний, ворожо наставлені

⁵⁾ Імперативно — необхідно, категорично.

один-до-одного. Ми не знаємо, які результати принесе майбутнє, але жити без віри в краще завтра неможливо.

Історія завжди йшла крутими дорогами, але еволюція веде до правди, до вищих вартостей, які є тут, на землі. Їх призначено нам розбудовувати, бо визнавати — це будувати і бути творчим. Завжди будуть сили поза нашою контролею, але ми ніколи не перестанемо змагатись, щоб їх контролювати для спільного добра в суспільстві.

3.

Коли хтось твердо держиться якоїсь однієї релігії, то йому легко “доказати”, що всі інші релігії неправдиві. Але здебільшого його докази не є доказами, а тільки традиціями, привичками. бо він нічого іншого в житті не чув і других релігій не студіював, ба навіть своєї не студіював. Він вам скаже: Студії — це не моє діло, хай студіюють духовники. Коли ж приглянутись ближче всім релігіям, то в кожній знайдеться щось гарного, але перемішане з тим, що поневолює розум віджилими забобонами. Є й такі, як Багаї, які пропонують синтезу всіх релігій. Але це нікуди не веде, тільки створює нові суперечки й секти. І хоч усі стремлять різними дорогами до однієї цілі, але релігійна сварка й фанатизм роблять людину ненависною, а масовий фанатизм — це божевілля. Історія це нераз доказала.

Люди часто свідомо говорять неправду, не маючи відваги до того признатись і мало таких, які скажуть: “Я не знаю”.

Кожна релігія твердить, що вона правдива, бо вона по своєму розуміє правду. Крім нашої короткозорої присутності є ще в космосі інша вища присутність, яку ми пробуємо зрозуміти й відповідно до обставин це розуміння буває різне, тому й багато релігій. Наше знання — це не завершення і не кінець усього, а тільки засіб до дальшого пізнання. Релігії — це твориво людей і вона (людина) має повну свободу дії. Кожний віруючий хотів би бути в згоді з законами Божими, але відповідальними за директиви є духовники, які бодай трохи

обізнані з теологією, але замість бути прикладом для людей, вони самі здебільшого живуть лицемірно. Той, що вміє позбутись самолюбства і здобутись на відвагу поглянути кругом себе, той побачить, що сонце світить для всіх однаково й одна є правда на світі.

Індієць Радгакрішна у праці “Відкриття Віри” пише про лицемірство так: “Наші вартості заплямлені, наші думки хаотичні й наші наміри непевні”. В цьому духовому хаосі постають різні предивні секти, які знаходять легковірних поклонників. А примітивні люди завжди дорожили їхніми “бібліями”, як найбільшим скарбом у світі, бо вони не вміли й не пробували знайти щось кращого. Вони не знали того, що кожна релігія, яка не є ствердженням найвищої вартості правди і знання, добра, моральної дії і краси, є фальшива. Давні релігійні вірування були тільки ілюзіями на базі страху й залежності від сил природи. Але гідність людська незмінна й постійно поглиблюється з еволюцією і прогресом науки. Тому існуючі релігії, як твориво давніх примітивних часів, мусять відійти до музею.

На переломі, який потривас ще довго, треба уваги й толеранції, бо тільки дійсно добровільна толеранція має вартість. Людських привичок нелегко позбутися і тому правдива релігійність виростає теж дуже повільно, бо фанатизм і засліплення традиціоналістів стоїть на перешкоді. Святі вартості, які стоять понад буденщиною, можна різно висловлювати, тому не треба відразу сліпо йти за покличками будь-яких блискучих слів. Якість нового виростає повільно, так як те дерево, яке виростає з зернини. І. Франко каже:

Прийдесь нову зробити перекову:
Патріотичний меч перекувати
На плуг, обліг будуччини орати,
На серп, щоб жито жати, життя основу...

Забобонні й відсталі релігії стримують колесо історії і прогресу до правди, паралізують людський інтелект, який “бореться крок за кроком від початку, щоб перемогти ілюзорність довкілля”. Є це знаменні слова визначного палеонтолога

П. де Шардена. Всі існуючі релігії стремлять до універсалізму, але кожний нарід має своє власне обличчя і та сама правда може бути різно висловлена.

4.

Людина не прийшла на світ, щоб жити і вмерти як тварина. Вона має шляхетне призначення, яке звільняє за законами природи виростало в її свідомості. І завжди були потрібні найкращі інтелекти і найкращі характери, щоб бути учителями і прикладом для широких мас, бо не всі люди однакового рівня. Людські нерівності, слабості й амбіції є величезні й визволившись від забобону й тиранії людина здобуває звільня свідомість своїх прав, своєї гідності і своїх завдань. Ми живемо в переломову епоху, коли всі релігії і всі політичні системи тріщать і гарячково шукать виходу з тривожного, або й безвиглядного положення. Тісно робиться на землі і соціальні та духові проблеми вимагають швидкої розв'язки. Світ не є ще створений — він є тільки в стадії творення. Годі жити тільки традицією, яка б вона не була, в цій експериментальній добі. Потрібно непереможної сили і здорової та непохитної віри, яку може дати тільки релігія сучасності. І жодні політичні чи філософічні системи не заступають релігії. В ній наше відродження. “Національне відродження — найглибший з усіх процесів” — сказав В. Мороз. В погоні за матеріальними цінностями світ не створив такої релігії, тому завдання стоїть сьогодні й завтра перед нами, тим більше, що ми залишилися так далеко позаду на дорозі еволюції.

Надмірна живучість модерного життя не надається до спокійної й розважної контемпляції⁶⁾, яка необхідна для творчої релігійності. Техніка завдала людській духовості глибоку рану. Е. Сверстюк із поневоленої України пише: “Бо тільки енергія духу, отой невгамовний Франків Вічний Революціонер, виражає справжнє ество людини і творить неперехідний змисл

⁶⁾ Контемпляція — роздумування, міркування.

життя поколінь". Союз Народів не зміг відвернути світову війну, а Об'єднані Нації сьогодні такі ж безраді і прикриваються потоком блискучих слів. Швидкий ріст матеріальної цивілізації занедбав людські основні проблеми й породив нових ідолів багатства і гроша. Як реакція до гроша постав більшовизм, створюючи свою власну верхівку гроша й заможности. А примітивність християнства виявилася зовсім безпорадною. В країнах комунізму — нечуваний терор, а в країнах достатку — упадок духових вартостей. В третьому світі недорозвинених країн — голод, неграмотність і нужда. В технологічному світі людина стала коліщатком у великій машині. Навіть не коліщатком, а тільки бездушним гвинтиком. Історія народів — це кримінальна картина, в якій зовсім губиться гідність і право. Етика дипломатів залишається в приватній валізі, захованій в багажній клітці. "А правда наша п'яна спить", як каже Т. Шевченко.

Духові вартості існують тільки для пропаганди при відповідних нагодах. А політика, внутрішня й зовнішня, це обережна й хитра гра в шахи. Надмір продукції йде на дальші воєнні підготовки, а сила атому — це Демоклів меч над нашими головами. Патріотичний парафіялізм — це цвіркання канарків у безлічі окремих кліток. А поневолені народи далі в рабстві непроглядному і серед них наша батьківщина. А й серед нас скільки ще таких, про яких Леся Українка сказала:

Ви сонне кохло. Світло опівночі не будить вас?

Вам заграва кривава очей лінєвих не здола розплющить?

Імперіалізм гроша й імперіалізм комуністичних апетитів — це два Джінгіс Хани, які беззастережно ідуть назустріч до остаточного зудару. Комуністична солодка байка про "безкласове суспільство" це те саме, що християнське "Царство Небесне". Ісус і Маркс — це два облудні "спасителі". Християнство оперує солодким терором забобону, а комунізм оперує концтаборами з мільйонами жертв.

Не наука й розум небезпечні, а матеріалістична доктрина, яка підкопує нашу цивілізацію. Бездушний світ матеріалізму й комунізму породило християнство. В цьому хаотичному світі підупало довір'я до шляхетних намірів людського

інтелекту і до найкращих здобутків людської цивілізації. Є багато сьогодні таких, які думають, що релігія — це тільки ілюзія. І тоді, коли кращі уми світу шукають пробудження духових і дійсно релігійних вартостей, то в нас кадило і “християнська нація”. Т. Шевченко правильно каже:

А ви в ярмі падаєте
Та якогось раю
На тім світі шукаєте...
Немає! Немає!

Чи ж не краще було б відвернутись від християнського забобону й познайомитись з іншими релігіями і взагалі з тим, що таке релігія? Добра книжка, дружня дискусія, або гарна музика куди вартісніша від безнадійних “Господи Помилуй”. Тільки тоді, коли покинемо подвійний світ — природний і надприродний, ми станемо свободні й будемо господарями в себе вдома. Пощо журитись про майбутнє посмертне життя, коли й сучасне не без турбот.

За найновішими відкриттями науки матеріальний світ — це тільки маніфестація невидимого духового світу. Великий Гете сказав так:

Як у Малому, так і в Великому
Діє Природа, діє Людський Дух
І разом — це відблиск Найвищого Світла,
Що невидимо просвітлює весь світ.

Теорії матеріялістів 19-20 в. звільня розвіваються як дим. Відкинувши матеріальні рамки, ми є на дорозі до вічності. Це ж і є Царство Небесне кругом нас, якого ми не помічаємо. Ціла біда з нами, що ми ніколи не вдоволені з того, що маємо до нашої диспозиції.

Боротьба добра зі злом, як Вішну з Шіва, Мардук з Діямат, Ормузд з Агріман, Дажбог з Марою⁷⁾, йде по-сьогодні. В духовому світі є щось більше, як ми самі. Заспокоїти наші щоденні потреби не вистачає. Наше спасіння є в спільній учас-

⁷⁾ Вішну, Мардук, Ормузд, Дажбог — Боги добра (світла).
Шіва, Діямат, Агріман, Мара — Боги зла (темряви).

ті, в спільній дії на дорозі духового визволення України. Як би ми не хотіли, але поступ буде дуже повільний — потребує сили волі і відваги. Але найперше треба знайти себе серед свого народу. “Пізнай свій народ і в народі себе” — каже Г. Сковорода. Ми всі є жертвами лицемірства, свідомого чи не-свідомого. Ніби через густі хмари виглядає новий світ прояснений, гуманний, одуховлений і моральний. Матеріалістичні експерименти погаснуть так, як гасне християнство. Яку б цивілізацію світ не будував, вона без релігії не обійдеться, як і релігія без цивілізації.

Світ середньовічної людини був опанований християнством, а сьогодні наукою. Християнство застигло на своїй догматиці і якби не вміння духовників, воно давно вже перестало б існувати. Научні теорії теж не є стійкі, бо вони постійно розвиваються, поглиблюються й перевіряються. Людський дух ніколи не перестане шукати, а разом із тим домагатись роз’яснення містерії всесвіту. Могутнє поширення західньої цивілізації є знаком прогресу, але техніка і знання відсунули на дальший плян проблему релігії, тоді коли вона повинна бути в центрі життя.

Масова культура й поширене розуміння честі і справедливості повинно б сприяти релігійності. Але тут насувається нове лихо — це войовничий матеріалізм. Криза Заходу — це криза всього світу. Навіть научні факти, які в суті своїй тільки поглиблюють релігійність, не роблять на нас такого враження, як сенсаційні заголовки в газетах та вульгарна змисловість на телевізійних екранах. Модерний світ ще не прокинувся до величної Реальності кругом нас.

Залишивши релігію в глухім кутку, або зовсім покинувши її, ми на тім нічого не користуємо, а навпаки, тратимо багато, бо життя стає сухим і порожнім. Руйнівний матеріалізм не є конечним наслідком наукового пояснення природи. Все залежить, як ми дивимось на природу і чи розуміємо, що таке матерія. Науку використовують матеріалісти для того, щоб зруйнувати релігію взагалі й не тільки християнство. Але наука може дуже успішно бути використана для того, щоб правдиву релігію збудувати. Матеріалізм — це не наука, а

сліпа догматика, оперта на політику. Людське суспільство — це не мурашник, бо в ньому “животворить дух”, як писав Сковорода. Постійно нові відкриття в науці говорять нам про той безконечний світ, якого ми є частинкою. Величезні простори невідомого залишаються ще невідкритими, бо правда не об’являється зразу і для всіх. Духова вимірність усе глибшає й ми будемо завжди до неї тільки наближатись.

Здобуття природи і її тайн, які постійно зміцнюють нашу позицію на землі, не може йти разом з християнським примітивізмом. Природа і її тайни вимагають вищої релігії, а не забобону. Контроля природи це рівночасно контролю нас самих, а контролю нас самих вимагає віри, яка не викликала б жодних сумнівів. Від природи не втечемо, бо ми в ній живемо й тому наше перше завдання її гнвчати, до неї прислухатись. Видиме — це тільки частина невидимого. Невтомна дія атомів несе невмирущу енергію. Безрелігійні науковці не хочуть нічого знати про духову присутність, без якої вони самі не могли б працювати, ба навіть існувати. Знання якогось об’єкту — не є остаточним знанням, бо він (об’єкт) має свою невловиму природу.

Завдяки поширенню науки всі речі зв’язані з Біблією і саму Біблію можна сьогодні поставити на денне світло й вивчити. Також уся історія християнства і “божеськість” Ісуса не є сьогодні таємницею. Розпачливі намагання християнської церкви не допустити до свободного досліду й заперечити всі здобутки науки завершилися повною невдачею. Разом із тим розвіявся “наприродний” світ як забобон і видумка. Закони природи стали близькі й на службі людині. Перший Адам не вродився 6000 років тому, але 500 мільйонів років тому. І це вже не має відваги заперечити ані один духовник. Ми сьогодні вже не палимо чарівниць і чарівників, а хворих людей посилаємо до лікаря, або до відповідного заведення. Навіть пересічна людина довідується про нові здобутки науки з преси, радіо чи з телевізії. Філософією займаються одиниці, але вплив на світ завжди мали одиниці. Наше знання — це підстава нашого світогляду й нашої віри, яка постійно збагачується і поглиблюється.

Знання наше може бути дуже коротеньке, або дуже далеке, глибоке і хвилююче. Знання получене з вірою стає фундаментом сучасної релігії. Всі релігії світу були і є примітивні, але й наука ще далеко не досконала. Все таки вона (наука) заставляє нас вірити в прогрес і правду, збільшує надхнення нашої душі, без чого життя було б дуже сумне. Філософ Лок сказав, що “Віра без переконання — це не віра”, але переконання мусить бути збудоване розумом і знанням. Коли б ми не мали відкритих очей, ми не вміли б оцінити ті великі дари, які дає нам природа і той чарівний світ, який нас оточує. Коли очі відкриті й душа жива, то й квітуча галузка яблуні буде для нас незвичайним духовим об’явленням. Чи ж може бути більший скарб, як наш інтелект, який християнство топтало брутално й пов’язувало його з “дияволом”.

Невтомне шукання правди збагачує наш інтелект і хоч ми можемо розуміти містерію існування тільки дуже невиразно, але ми інтуїтивно відчуваємо її велич поза матеріальними символами. Правдива релігійність подасть заохочення до життя і пристосування до нашого призначення. Платон мав рацію, коли писав: “Значення всесвіту — це реалізація Бога”. А матеріальні речі, які нас оточують, не мають суттєвого значення. Та й самий матеріалізм — це тільки видумка, як видумкою є забобонне й недоречне християнство. Виключно научний погляд на світ — це тільки здогади й описи, які не можуть задоволити спрагненої душі. Знання й віра творять цілісну людину, чи радше стремління до цілісної людини.

Кожна людина має вроджений інтелект і можливість його розвивати, коли тільки має охоту. В бібліотеках полиці вгинаються від книжок і двері рідко замикаються. Нам треба передумати й устійнити всі наші можливості, а не жити запамороченими кадилом усе наше життя. Великі уми показали нам, як знайти себе самого, своє місце в житті й дорогу до успіху. Мудрість — це дочка досвіду, а правда — це дочка часу. Тільки шукаючи правду можемо здійснити повноту нашого людського існування. На тій єдиній дорозі ми пізнаємо сили природи і здійснюємо наші ідеали.

Знання дає переконання, мудрість в'яже інстинкт з інтелектом, а віра дає волю й передбачливість. Недостатки цієї необхідної трійці (знання, віра і мудрість) — це недостатки особистості людини.

Релігія — це щоденне об'явлення, як функція людської природи і як основна дія нашого призначення. Ми завжди зосереджуємось на нашому призначенні, положенні й ролі в житті. І релігія повинна робити нас цілісними і зрівноваженими особистостями. Наші можливості становлять найбільші засоби світу. Коли можливості одних не використані, то знайдуться інші, які передадуть історії те, що необхідне. Вся сила, яку ми черпаємо з оточення, знаходиться в структурі світу. Релігія помагає нам ту силу знайти, щоб доповнити нашу особистість. Наша свідомість помагає нам визволитись від примітивних інстинктів, ілюзій і обмежень, які закривають нам дорогу до вищих реальностей існування. В релігії знаходимо таке задоволення, яке є вище радощів і смутків. Релігія разом із цивілізацією повинна скеровувати нас до духового розвитку, а не видумувати кайдани на душу, як це робить християнство. І будувати релігію треба починати від себе, від душі.

Релігія мусить бути невід'ємною й вічною частиною історії. Не можемо бути вдоволені тим, що релігійне життя хатичне й невловиме. Розвинена релігія при всіх обставинах має бути висловом нашої особистості, наших стремлень і нашого остаточного відношення до дійсності. Релігія — це підтвердження вартості правди, знання, краси, шляхетности, коли ж вона такою не є, то вона шкідлива для людини. Правдива релігія мала б вирощувати нас від наших корнів, збагачуючи нашу інтелектуальність для кращої реалізації всіх можливостей, які зустрічаємо в житті. Релігія помагає координувати й об'єднувати всі наші природні здібності й розкриває перед нами всі можливості корисної дії.

Глибинне й корисне розуміння нашого життя без релігії неможливе, але це мусить бути релігія, а не забобон. В ній ми знаходимо змісл контакту з Вищою Реальністю, необхідність правди й моральної чесноти. Але її теологія мусить бути

зовсім інтелектуально переоцінена (без догматичної корми). Ліна Костенко каже:

Лиш маючи ґрунт під ногами
Пускатися можна в політ.

Релігія мусить мати здорову моральність і помірковану емоційність. Емоції пізнання — це не емоції покори, темряви й рабства. Творчі емоції, як симфонія космічних просторів, ворухать найглибші закутини душі й наповнюють її радісною свідомістю. Майбутня релігія — це суцільна свідомість святости людського існування й відкритих доріг до знання і правди. Не релігія заперечення життя, а його збагачення через розуміння правди і краси, через духове надхнення, через самоконтроль й моральну дисципліну і через цілі в житті, а не у містичному Царстві Небесному. Суцільна з життям теологія об'єднує всі частини нашого життя й нашої особистості, згідно з законами еволюції.

6.

Вогні правди вимагають більше часу, щоб прогоріти через грубі полоси релігійних і моральних помилок, які є наслідком церковних традицій. Правда лежить у майбутньому. Багато відкрито досі, щоб наблизити наше життя до глибшого значення і кожна людина має право користати з того, що знайшли найкращі уми. І хоч різними дорогами різні люди стремлять до розкриття тайни абсолютної дійсності, до заспокоєння голоду душі, але всі дороги сходяться в нашому критичному розумі. Він завжди живий і спокійний тоді, коли людина вірить у правду. Найглибші містерії існування для нас недосяжні, але ми ніколи не перестанемо до них стреміти, бо вони є джерелом нашого існування. Будучи свідомі непевності й хиткості нашого думання, ми шукаємо якоїсь універсальної теорії релігійності, як правдивого розуміння всесвіту й нашого в ньому співжиття. І тільки з прогресом науки така теорія здобуде собі загальне визнання. Але ми не можемо залишитися позаду тих, що шукають дорогу.

Бог — це те, що будить в нас найглибшу пошану і звеличення. Не розуміючи космосу ми думаємо про Найвищий Розум, який упорядковує все, що існує. Думаючи про містерію світу ми будуємо уяву майбутнього, як дороговказ нашого буття. Дорогою правди й найкращих ідеалів ми пробуємо бути корисною частинкою величного Всесвіту. Ми живемо й подивляємо красу й багатство оточуючої нас дійсності і це вимагає нашої відповідальності і вдячності. Можливо нам призначено відіграти особливу роль в плані Всесвіту, та тільки сучасні збочення й вигоди закривають нам дорогу до Царства Божого на землі. Замість вищих цілей, до яких кличе нас голос вічності й нашої знедоленої батьківщини, ми пішли дорогою рабського забобону і покірного стогону “Господи помилуй”! Ця облуда розклала батьківщину, —

А ми дивились і мовчали

Та мовчки чухали чуби,

Німії, підлії раби!...

так казав Т. Шевченко. “Ми радше такі, коли б вжити образного порівняння, що держаться обома руками Петрового човна на розколисаних хвилях моря” — ось так пише о. проф. д-р І. Музичка в “Шляху Перемоги”, ч. 34, 1976 р.

Наша душа шукає Вічної Реальности поза всіма перебутими сучасними явищами і проблемами, але наша увага приголомшена старинними біблійними байками. Та світло правди ніколи не перестане світити нам добираючись до нашої завоженої кадилами й іконами душі. Ми завжди йдемо, але не туди, куди треба. Знаний містик Беме каже: “Нема потреби нашій душі нікуди йти”, бо вічність є всюди.

Ми вступили в вічне життя вже при народженні і блукаємо без потреби, чекаючи на смерть. При тому добровільно робимо себе рабами, коли Бог дає нам повну свободу й не грозить “вогнем вічним”. Коли ми робимо промахи, то ми самі себе караємо.

Великий Гете сказав: “Найбільшим щастям думаючої людини є, коли вона зглибить ті речі, які є зглибимі, і збереже ті речі, які є незглибимі, для пошани в спокійній задумі”. Таким чином, в спокої і в задумі, здобуваємо все глибше розумін-

ня Вищої Реальності. В уважному зосередженні ми переносимо понад ті границі історичних традицій, які ми здобули в минулому. І в новому світі, на нових дорогах, ми використовуємо нові форми релігійного досвіду. Цей досвід — це довгі віки кам'яної дороги й довгого ланцюга поколінь. Деякі давно здобуті поняття прийдеться переосмислити, інші зовсім відкинути. Народна мудрість каже: “Віз ламається, чумаки ума набирається”. Генеральна чистка завжди потрібна час-від-часу. Ми всі є спадкоємцями минулого й паломниками в майбутнє. І кожний з нас — це один із мільярдів діючих частинок космосу.

Час дозріває і в хаосі передсказує народження чогось нового. Хай те нове буде нам близьке й рідне. Чи ж можемо бути щасливі, тягаючи за собою хаотичне релігійне життя? Індійська Бхагавад Гіта каже: “Настане велика радість, коли те, що загублене, буде знайдене”. Після віків терпінь і шукань нам доконче потрібне духове відродження, яке б відповідало вимогам сучасності, яке дало б нам змисл цілості й повної незалежності від забобону й церков. Знайшовши гармонію внутрішнього й зовнішнього світу в новій релігії зробимо її вирішальною силою в наших намірах і в нашому відношенні до цілого світу. Таким чином станемо повновартісними людьми. Це не Леся Українка створила “Лісову Пісню”, це “Лісова Пісня” створила Лесю Українку. Дух вічності поведе нас на правильну дорогу.

7.

Всі існуючі релігії розкладаються сьогодні серед загальної цивілізації, в якій суспільна мораль стає підставою життя. Освічені люди відвертаються від традиційних релігій, бо підставою життя є знайти щось доброго й перевіреного, що могло б служити як провідна сила. Небагато є вже таких, які йдуть навмання, бо кожний має якусь віру, або філософію. Цивілізований світ дозріває в своїй послідовній опозиції до християнського варварства, яке заслонювало дорогу до прогресу.

су. Впродовж одного тільки нашого життя ми всілі знайти деякі глибокі тайни всесвіту, які говорять більше, як церковна алилуйщина. І ми ніколи не відкриємо нічого нового, як будемо триматись старих забобонних церковних традицій. Бути і ставатися це дві різні речі і твердий закон життя наказує ставатися, а не тільки бути. Світ і життя — це школа для нас, яка вчить нових речей і збагачує нас і від цієї великої школи відвертатись не можна.

Релігія без “об’явлення”, яка зустрічає уважно всі наші проблеми, є більше вартісною, як звичайна побожність. Ми не можемо завжди тільки молитися, так як не можемо завжди сміятись, або працювати, бо життя полонить нас своєю многогранністю. Але правдива релігійність золотою ниткою проходить через усе життя. Коли ми свідомо засвоїли собі правдиву віру, то вона й підсвідомо буде діяти в нас. Активний зв’язок із струмом життя — це пайбільше задоволення, яке ми можемо знайти. Ми граємо різні ролі в житті, тому що в драмі існування потрібна безконечна кількість ролей. І не важне, хто саме грає ролю, таку чи іншу, але як він її грає. Успіх залежить від нас самих і від того духу, який окрилює нас до участі в вищому духовному житті.

Суспільна організація й увесь нарід мусять мати ідеали, які піддержує здорова релігійність. Політичні ідеали не повинні бути підпорядковані релігії і навпаки, релігія не повинна бути підпорядкована політичним ідеалам. Політика й релігія повинні йти разом, доповнюючи одна-одну. Людські права повинна мати кожна людина, а не як колись було — права королям, а над королями — церква. Людство оточене величезними незреалізованими можливостями. Кожна людина — це новий вихідний пункт — надхнена релігійністю вона буде досліджувати з користю для себе і для світу. Разом із тим буде міцніти її віра й філософія життя, поєднані в одну нерозривну цілість.

Нам треба жити сьогодні й не втікати від життя, навіть якщо воно іноді буває жорстоке. Заховавши всі спомини як досвід, нова живучість із бездонного джерела життя допоможе нам відкрити нові можливості нашого розуму й нашого ото-

чення. Кожний з нас є ключем до всього, за чим він шукає і горизонти прояснюються, коли ми до них наближаємось. Час не жде й наша ситуація мусить бути добре переглянута й запланована. Не мітичне майбутнє, яке заперечує наше єдине життя, а земне й реальне, збагачене всім тим найкращим, що дає сучасність. Жити нам, а не тліти, боротись, а не втікати й гнутись перед кожним подувом вітру. Влес Книга говорить проречисто: “Ми не худо́ба, ми ж є ру́сичі”. Життя без віри в себе, без віри в завтра, а понад усе без віри в Бога, це не життя, а існування. Будьмо собою, а не тим, що нам чужі й ворожі сили наказують. . .

Американський філософ Р. Емерсон сказав: “Моя надія на людську расу є ясна, як рання зоря і до людини наближається слава, яку не зуміли ніколи описати найбільш надхнені пророки й поети”. Такі гарні слова відроджують прибиту горем і розчаруванням душу. Прийде той час, коли ми скинемо ярмо християнського забобону і вступимо на дорогу слави, як нам призначено природою. Коли український нарі́д стільки терпить, то він повинен знайти вихід з зачарованого кола духового примітивізму, щоб ступити на дорогу абсолютної Дійсності. Реальне існування мусить бути зрівноважене духовим життям. Б. Шов, ірландський письменник, ще в 1921 р. в книжці “Назад до Метузелі” сказав: “Цивілізації потрібна релігія, як проблема життя і смерті”. Він не мав на думці християнство, а розвинуту релігію сучасності. Така релігія — це суцільно переконуюча сила, а не насильство й відсталість.

Шукаючи дороги не забуваймо, що видимий світ — це тільки частина невидимого й духового, як би нас не переконували в протилежному матеріялісти типу Енгельса чи Фюрбаха. Єдність із вищим світом — це наша дорога й ціль. Кругом нас незбагнені запаси невикористаної енергії, яка могла б збагатити наше життя і нас самих, якби ми вміли її засвоїти. Осяяні новою релігією ми будемо творчі на полі культури й непереможні на полі свободи й незалежності. Святість — це не щось відірване від життя, це є саме життя. А все, що пов'язане з життям — мистецтво, література, філософія й наука — це тільки шукання святости. В шуканні треба щирої ви-

міни думок, коли хочемо досягнути спільне порозуміння. Є багато доріг до правди, але вони повинні бути щирі й співдіючі.

Свобідну думку не можна трактувати як проступок. Незгода — це необхідний чинник в перехідній стадії росту. Вона може спричинити не тільки свіжий подув вітру й надію, але й біль та нещастя, залежно в якій формі вона висловлена і чи має релігійну насагу. Правдива релігійність суспільства прислухається до всього. Одні люблять музичну симфонію, другі не люблять, але ми мусимо всіх респектувати. Навіть квіти тієї самої породи не є однакові. Весь наш досвід є тимчасовий і перед нами лежать далші можливості. Світ постійно йде вперед і ми ніколи не досягнемо абсолютної досконалости в жодній ділянці. Це тільки мітичне християнство парадє своєю блискотливою й порожньою “досконалістю”. Всі ідеї і все, що бачимо, треба вміти сприймати і кожний з нас є в однаковій мірі відповідальний за майбутнє, для якого ми живемо і для якого відійдемо з цього видимого світу. Відходячи, ми напевно запитаємось себе, що зробили ми для того майбутнього світу, в якому всі мрії й надії людства й чи не надаремне пройдемо ми свій життєвий шлях?

В світі йде боротьба двох пристрасних кандидатів на панування над світом — християнства й комунізму. Постава відважної і живцем спаленої людини Джордано Бруно з одної сторони, й мученика за правду Валентина Мороза з другої сторони, стають підставою нової цивілізації. Вони обидва підкреслили ідеалістичну традицію індійських Упанішадів — найвищі вартості нерозлучні з дійсною реальністю і йдуть із повною толеранцією свобідного досліду, віри й переконань, як цього вимагали великі гуманісти Еразм і Лок. Цей останній писав так: “Ані пагани, ані мусульмани, ані християни не повинні бути позбавлені громадянських прав через свою релігію”. Цілком інакше поведуться українські християни, які з-під лоба дивляться на своїх братів нехристиян і засуджують їх на повну ізоляцію. Того роду засліпленим фанатикам не суджено мати гарне майбутнє. На щастя далеко не всі в нас такі й перелом стається на очах.

Надіймося, що ми є на порозі нового існування, такого відмінного від нашого, як наше відмінне від існування первісної людини з-перед мільйонів років. Поки досягнемо новий рівень духового визволення, мусимо позбутись різних ілюзій минулого. Важне те, що буде, але ще важніше те, що є зараз, бо його треба розв'язати і приготувати дорогу в майбутнє. Яка б не була ситуація на релігійному полі, містерія Бога залишиться незбагненою і ми завжди шукатимемо нового змісту, як того вимагатиме дух часу. Явища нижчого світу — це тільки тіні вищого світу, який завжди вимагатиме кращого пояснення тієї самої правди. Ми ще живемо в кайданах дуалістичного⁸⁾ світу, поділеного на світ природний і надприродний. І тільки в єдиному і свобідному світі будемо щасливими, бо Бог буде з нами, а не десь поза Марсом і Венерою.

8.

Еволюція — це марш вперед, а інволюція — це поглиблення духових вартостей на базі здобутого досвіду. Один і другий процес працює невинно і нам приходится запитатись, а де є ми? Це дуже важливе питання, яке вимагає поважної застанови й належної відповіді. Бог дав нам розум, щоб ми самі будували своє життя й життєві процеси вимагають вищої якості людей. Нам потрібна об'єднуюча сила й надхнення. Наше місце в еволюційному процесі — це не мітичне спасіння, а будівання динамічної української людини, яка вміла б знайти змісл суцільности свого існування. Наші найщиріші бажання ми віддавали ідолам, а нашу волю кидали в болото. Квітучий розвиток нації — це не байка, а реальність, яку треба бачити і здобути власними силами.

Бурхливе життя вимагає розв'язки безпосередніх проблем, а наш світогляд — це тільки дірочка в стіні, а решта — це християнська темрява. І тут нам знову і знову треба питатись: Хто ми є? Що маємо? Куди йдемо? Чого хочемо? Яка на-

⁸⁾ Дуалістичний — подвійний.

ша сила і слабкість? Коли будемо питатись, то відповідь знайдеться. Коли ніхто не порушить традиційних привичок, то ніщо ніколи не зміниться. Завжди будемо заглядати в дірочку в стіні серед темряви. Ось ми живемо на землі, зі всіма можливостями відкритими для нас, а ми оглядаємось на Ватикан і Царгород, замість оглядатись на себе самих. Тут нагадуються знову слова Ю. Липи: "Не брак людей, лиш брак Людей". Життя не змінюється за один день, але цілковита пасивність і рабське двигання віджилої традиції — є протилежні життю. Треба вміти боротись з одноманітністю життя — для того є інтуїція і візія, коли бракує знання. Форми життя постійно змінюються, перевіряючи старе й видвигаючи вартості нові.

Без революціонерів проти традиційних навантажень ми були б ще в Кам'яній Добі. Світ наближається до зрілості, а ми шұкаємо спасіння в мурах церкви. Труднощі життя не повинні бути перешкодою, бо вони на те, щоб з ними боротись. Поневолена батьківщина страждає й винародовлюється, а еміграція стоїть над пропастю. Без духового відродження, без свіжого вітру, ми пропадемо. Розум і воля — це основні наші засоби, яких марнувати не годиться. Величезний досвід віків залишається невикористаний. Наша молодь повинна студіювати проблеми буття, а не тільки здобувати дипломи для хліба, бо тільки тоді станемо в перші ряди людства, а не застигнемо на нашому вузькому господипомилуйному загумінку. Широкий світ дає великі можливості, тільки треба дивитися поза щоденні будні і користуватися всіма багатствами світу.

Кожна людина має свій досвід, який вона докладає до спільного досвіду. Спільний досвід поширює наш світогляд. Сама віра, або сам патріотизм це ще далеко не все. В нашому світогляді повинна віддзеркалюватись панорама нашого існування. А іскра надії, яка запалює вогонь в душі, є в нас самих. Від нас залежить, чи ми її погасимо, чи буде ясніти вона вічним світлом.

Національне треба ставити понад особисте, а через національне — до універсального. Єдине і дійсне щастя — є шукання правди з відкритою душею і волею до прогресу. Це наша дорога, якою треба відважно йти. Залишім тимчасові виго-

ди й думаймо про вартості вічні. Не жиймо від випадку до випадку, а для вищого ідеалу в житті. І найперше, залишім осоружні слова — “християнська нація” та “богоносна нація”.

Нема такої речі, як людина в природі, є тільки “суспільна людина”. І що б ми не робили чи думали, це завжди йде на рахунок тієї збірноти, до якої ми належимо. І тому кожний з нас є відповідальний за дальшу еволюцію своєї батьківщини, яка дала нам життя, а щойно опісля за еволюцією всього людства. Приналежність до племені, а сьогодні до нації, це природний порядок речей, законна дорога всього людства. Зректись того, що рідне, це зовсім загубитись. Кожне суспільство держиться разом спільними надбаннями, спільними емоціями і спільною солідарністю. Але бачити тільки свій загумінок, свою парафію, це бачити дуже мало. Дні ізоляції давно минули, бо наша планета робиться маленькою. І нерівна на ній еволюція тисне на нас із усіх сторін. Найбільшою силою, яка протиставиться всім злим впливам, є свідомість Бога. І коли та свідомість правдива, цебто оперта на розумі, тоді вона збагачує нашу ідентичність і відпорність.

В жидів, які будували християнство, була та сама туга, що в нас “переміщених людей” сьогодні. Вони, як і ми, були вигнані з батьківщини. Але жидівський нарід не пішов за ідеєю Христа, бо в ідеї Христа, як і в ідеї Будди і Заратустри, не було батьківщини. Після довгих скитань жиди вернулись до незалежної батьківщини, а ми надіємось на поміч неіснуючого Спасителя, бо самі не вміємо спасатись. Дві протилежності змагаються в нашій душі — батьківщина і візія інтернаціонального Христа. Той Христос, видуманий жидами на те, щоб нас спаралізувати і нічого, крім порожнечі, не залишає в нашій душі. Але ілюзія — це велика сила, з нею мільйони живуть і вмирають. Не універсальної християнської держави і не парафіяльного замкненого світику нам треба, а повної етнічної свободи й незалежності. А рідна мова, яку в Україні розбудили скоморохи й кобзарі, а в Західній Європі трубадури⁹⁾, має гомоніти всіма мелодіями світу.

⁹⁾ Трубадури — ліричні співці 11-12 віку (Франція). (Відповідне нашим кобзарям).

І до Бога треба йти власною дорогою, бо всі дороги ведуть до Бога, а не поклонялись ідолам, та ще й чужим в додатку, в епоху розквіту розуму. Відтяти корні нашого походження, перестати бути українцем, забути за поневолення і стати бездушним — чи того хоче від нас Бог? Надіятись на ласку біблійних ідолів, це себе самих добровільно нищити. Що загубили ми в чужій нам Палестині? Чому не занести нам уяву правдивого Бога до рідного краю й показати світові, що ми не прибуди й не вроджені раби? Сократ, Сковорода і Шевченко показують нам дорогу до нас самих. Так як кожний індивід, так і кожна нація має виконати своє завдання, коли вже нам дане Богом життя. Життя — це напруга, від якої втікати не можна, як це роблять християнські аскети, індійські йоги, буддійська гінаяна чи мусульманські суфі.

Життя — це проблеми до розв'язання, для яких потрібні зусилля, а не втеча. Ми терпіли і в терпінні знайшли себе. З вірою в Бога і в перемогу правди наповнимо новим змістом наше життя. Творче життя має теж свої обмеження, але воно реальне. Життя — це не безглуздий абсурд атеїстів і не “долина печалі” християнства, а повне своїм змістом існування, яке треба знайти. В годину втоми найкраща пристань — це Бог. Але і втома буде тільки перехідна, коли займемо належне місце в житті, коли динамічний струм життя буде переходити через нас. Думаймо, бо ті, що думають, змінюють світ припливом нових духовних сил. Не забуваймо, що світ росте й ми ще такі молоді. Прислухаймось до маршу світового, бо ми ще не всі приспані ватикансько-царгородським кадилом. Насіння майбутнього треба сіяти сьогодні. На цвинтарищі християнських забобонів треба нових форм реалізації відвічних стремлінь, які допоможуть нам вилізти з багна примітивного забобону. Хочеться сказати словами нашої поетеси Л. Забашти:

Дубе, дістань мені з хмар блискавиці!

Я понесу їх у рідні оселі!

→

ЛІТЕРАТУРА

1. О. Воропай: Звичаї Українського Народу, Мюнхен 1958
2. Володимир: Проблема Української Віри, Лондон 1969
3. Володимир: Біблія як Ідеологія, Лондон 1970
4. М. Грушевський: Історія України-Русі, Нью Йорк 1954-58
5. М. Грушевський: Історія Релігійної Думки на Україні, Львів 1925
6. До Джерел, збірник, Лондон-Гага 1975
7. Енциклопедія Українознавства, Мюнхен-Нью Йорк 1949
8. С. Килимник: Український Рік у Народних Звичаях, Вінніпер 1963
9. В. Модзалевський: Трипільська Культура на Україні, Київ 1926
10. Я. Пастернак: Археологія України, Торонто 1961
11. Повесть Временних Лет, Москва 1950
12. М. Ростовцев: Давно Минуле Нашого Півдня, Київ 1918
13. W. Atkinson: The Inner Consciousness, USA 1908
14. M. Argyle: Religious Behaviour, London 1958
15. G. Allen: The Evolution of the Idea of God, London 1949
16. E. Aubrey: Present Theological Tendencies, New York 1936
17. M. Blackham: Religion in Modern Society, London 1966
18. R. Bucke: Cosmoc Consciousness, New York 1923
19. A. Bowman: A Sacramental Universe, London 1939
20. R. Bambrough: Reason, Truth and God, London 1969
21. A. Bouquet: Religious Experience, Cambridge 1932
22. G. Boas: The Limits of Reason, London 1961
23. R. Braithwaite: An Empirical View of the Nature of Rel. Belief, Cambridge 1955
24. A. Bruckner: Mitologia Slowianska, Warszawa 1918
25. G. Crile: The Phenomena of Life, USA 1936
26. C. Coulson: Science and Christian Belief, London 1958
27. J. Dewey: A Common Faith, London 1921
28. H. Dingle: The Scientific Adventure, London 1952
29. C. Darlington: The Facts of Life, London 1953
30. M. Dhala: Our Perfecting World, New York 1930
31. R. Davids: Manuel of Buddhism, London 1932
32. M. Drummond: The Ascent of Man, London 1894

33. A. Eddington: *Science and the Unseen World*, London 1929
34. J. Everett: *Religion in Human Experience*, London 1952
35. S. Freud: *Civilisation and its Discontents*, London 1930
36. *The Future of an Illusion*, London 1949
37. Fung Yu-lan: *A History of Chinese Philosophy*, Princeton 1953
38. O. Frish: *The Nature of Matter*, London 1972
39. K. Graves: *The World's Sixteen Crucified Saviors*, New York 1875
40. K. Graves: *The Bible of Bibles*, USA 1879
41. R. Guenon: *The Crisis of the Modern World*, London 1942
42. F. Gregoire: *Les Grands Problemes Metaphysiques*, Paris 1966
43. C. Gore: *Belief in God*, Harmondsworth 1939
44. E. Gilson: *God and Philosophy*, Newhaven 1941
45. L. Gloring: *God and the New World*, Gr. Britain 1965
46. A. Haydon: *Biography of the Gods*, New York 1967
47. F. Happol: *Mysticism*, G. Britain 1967
48. J. Huxley: *Religion without Revelation*, London 1967
49. H. Hotema: *The Divine Life*, California 1963
50. R. Hephurn: *Christianity and Paradox*, Edinburgh, 1963
51. J. Haldane: *What is Life?* London 1947
52. H. Hawton: *The Humanist Revolution*, Gr. Britain 1963
53. J. Hick: *God and the Universe of Faith*, London 1973
54. J. Higgins: *Anacalypsis*, New York 1960
55. J. Haldane: *The Philosophy of Biologist*, Oxford 1936
56. W. Inge: *Mysticism in Religion*, Hutchinson 1947
57. A. Isaaks: *The Survival of God in the Scientific Age*, England 1966
58. W. James: *The Varieties of Religious Experience*, London 1963
59. J. Jeans: *The Mysterious Universe*, Cambridge 1948
60. C. Jung: *The Integration of the Personality*, New York 1939
61. J. Krishnamurti: *The Impossible Question*, England 1972
62. C. Kilmister: *The Nature of the Universe*, London 1959
63. K. Kohler: *Jewish Theology*, New York 1928
64. H. Lewis: *Our Experience of God*, London 1959
65. R. Lowie: *Primitive Religion*, New York 1952
66. J. Laird: *Theism and Cosmology*, London 1940
67. J. Laird: *Mind and Deity*, London 1941
68. G. Lakhovsky: *The Secret of Life*, California 1970
69. A. Macbeath: *Experiments in Living*, London 1952
70. Masaharu Anesaki: *History of Japanese Religion*, London 1930
71. S. Mathews: *The Growth of the Idea of God*, New York 1931
72. J. Maringer: *The Gods of Prehistorical Man*, London 1960

73. J. Noss: *Man's Religions*, New York 1949
74. L. Northbourn: *Religion in the Modern World*, London 1963
75. L. de Nouy: *Human Destiny*, London 1941
76. M. Nicoll: *Living Time*, London 1952
77. J. Needham: *Time, the Refreshing River*, London 1944
78. A. Oparin: *The Origin of Life*, London 1957
79. P. Ouspensky: *A New Model of the Universe*, London 1931
80. R. Otto: *The Idea of the Holy*, Hammondsworth 1959
81. R. Otto: *Mysticism East and West*, New York 1932
82. S. Radhakrishna: *Recovery of Faith*, London 1956
83. L. Reid: *Preface to Faith*, London 1939
84. A. Richardson: *The Bible in the Age of Science*, London 1961
85. J. Robinson: *Honest to God*, London 1963
86. Radhakrishnan: *An Idealist View of Life*, London 1961
87. M. Scheler: *On the Eternal in Man*, London 1953
88. N. Smart: *The Religious Experience of Mankind*, Gr. Britain 1971
89. J. Sulliwán: *The Limitations of Science*, New York 1949
90. J. Santayana: *The Life of Reason*, New York 1913
91. B. Shaw: *On Religion*, London 1967
92. W. Stace: *Religion and the Modern Mind*, London 1953
93. E. Schrodinger: *What is Life?* Cambridge 1968
94. W. Sorley: *Moral Values and the Idea of God*, Cambridge 1918
95. H. Spencer: *First Principles*, London 1890
96. W. Schmidt: *Ursprung und Werden der Religion*, Munster 1930
97. N. Smarth: *Philosophers and Religious Truth*, London 1964
98. A. Toynbee: *Wie Stehen Wir zur Religion?* Stuttgart 1954
99. H. Temperley: *A Scientist Who Believes in God*, London 1961
100. A. Toynbee: *A Historian's Approach to Religion*, Oxford 1956
101. H. Turner: *The Pattern of Christian Truth*, London 1954
102. A. Taylor: *Does God Exist?* Glasgow 1961
103. I. Taimni: *Man, God and the Universe*, USA 1974
104. J. Thompson: *Morals in the New Testament*, London 1911
105. R. Thoules: *Psychology of Religion*, Cambridge 1924
106. A. Vidler: *Objections to Christian Belief*, London 1963
107. R. Woodrow: *Babylon Mystery Religion*, USA 1966
108. J. Wright: *Curious Facts, Myths, Legends and Superstitions Concerning Jesus*, NY 1894
109. Wing-tsit Chan: *Religious Trends in Modern China*, New York 1953
110. H. Willoughby: *Pagan Regeneration*, Chicago 1929
111. A. Wensinck: *The Muslim Creed*, Cambridge 1932

- 112. A. Whitehead: Religion in the Making, New York 1926
- 113. A. Whitehead: Science and the Idea of God, New York 1958
- 114. A. Whitehead: Nature and Life, Cambridge 1934
- 115. A. Whitehead: Adventures of Ideas, Gr. Britain 1948
- 116. K. Walker: So Great a Mystery, London 1958
- 117. H. Wells: The Outlook for Homo Sapiens, London 1942

ПОКАЗНИК

А.

- Абеляр П., 26, 287
Абсолют, 84
Абсолютна Правда, 236
Абстрактність, 262
Августин, 167, 188, 287, 299
Авести, 180, 196
Авіньонський екзиль, 189
Аврелій М., 34, 63, 80, 263, 270
Агріман, 169, 180
Агура Мазда 179-80
Агні, 172
Адад, 304
Адам, 353
Ад-гад, 205
Адоніс, 165, 167
Айнштайн, 67, 116
Анації, 168
Анвінас, 222
Алькід, 303
Альберт, 193
Аллах, 191
Амон, 168
Аметарасу, 179
Анімізм, 104, 208
Антропоморфізм, 224
Антонович, 202
Ангели, 185
Аннон, 205
Апполоні, Апполоній, 301
Арнольд, 32
Арістотель, 62, 187, 263
Археологія, 11
Арійці, 172, 179, 286
Арістарх, 187
Астарта, 181, 186
Астрономія, 113
Аскет, 330
Асона, 270
Атон, 168
Аттис, 165, 167, 304
Атом, 11, 16, 124-5
Атеїст, 16, 49, 54, 72, 227-8
Атман, 171
Ашторет, 283
Ашур,
Ачарія, 174
Афродита, 186

Б.

- Баба-яга, 204
Баал, 23, 181, 304
Бабна, 211
Бача Ю., 294
Бальдур, 167
Бак, 303
Балі, 304
Бгавад Гіта, 15, 25, 136, 155,
173, 300
Безсмертя, 38, 107, 165, 317
Бейкон Р., 62, 73, 75, 105, 136,

138, 193, 228, 287, 358
Берклі, 120, 128
Бемен, 136
Бетель, 168
Береза, 168
Берзгон, 248
Бердник О., 38, 258, 322
Бедун, 304
Бедру, 304
Беме, 377
Біблія, 169, 182, 217, 224, 226,
289, 350-51, 354, 357
Білобог, 205, 208
Блейн, 136, 138
Бог, 7, 9, 10, 12, 14-5, 19, 22-4,
26, 28, 32, 35, 53, 76, 83, 117,
146, 152, 155, 158, 163-4, 196,
207, 212, 215, 233, 236-37, 268-
69, 271, 281, 289, 296, 297,
320, 324, 339, 377, 382, 385
Бор, 124
Бодісатва, 176
Бонавентура, 229
Браге, 114, 193
Бруно Дж., 22, 113, 192, 219-20
Бредлі Ф., 266
Бруно Дж., 381
Брагман, 16, 158, 168, 171-72,
174
Буття, 20, 67, 207
Будда, 34, 39-40, 47, 136, 169-
70, 174-76, 179, 196, 226, 262,
299, 301, 308, 321, 331
Бук, 168
Бурій, 205
Буніян, 136
Буфон 18 в., 242

Буття, 111

В.

Вавілон, 167
Вайтгед А., 32, 49, 89, 104, 188,
218, 256
Вальдензи, 192
Ваю, 180
Варуна, 172, 180
Вайгінгер Г., 264
Вартоломей, 288
Ватинан, 324
Ват. Собор 1870, 355
Веди, 169, 171, 195, 321
Веллес А., 32
Веста, 204
Венера, 186, 283
Велика схизма, 189
Велиндень, 209-11, 213
Велесдень, 212
Веданта, 172
Вища Реальність, 21, 56, 87, 124,
132, 142, 158, 202, 209, 220,
230, 246, 254, 319
Вища Сила, 156, 250
Вища Свідомість, 94, 135
Вишень, 205
Вихід 33.23,
Віра, 8, 10, 24-5, 27, 33-4, 53, 55,
66-8, 72, 75, 86, 89, 106, 129,
132, 142, 163, 195, 198, 213,
218-19, 227, 232, 235-36, 258,
262, 271, 296, 320, 337, 363,
374, 391
Вібрація, 117
Вівенананда, 174

Віз, 202
 Вішну, 171, 322
 Вішенський Ів., 213
 Вітгенштайн Л., 266
 Вінграновський М., 344
 він (наш), 366
 Вічність, 9, 12, 15, 133, 378
 Відродження, 110, 369
 Вітман В., 136, 138
 Влес Книга, 203, 205-08, 380
 Влес-Волос, 168, 204, 213
 Власна думка, 361
 Воля, 11, 14, 110, 215, 231, 329, 337, 383
 Вогонь, 125, 168, 281
 Воропай, 202
 Воскресіння, 159
 Ворний М., 345
 Водосвяття, 210, 214
 Волхв, 211
 Вольтер, 73, 199, 215, 295
 Вовк, 202
 Возняк, 202
 Вольта, 243
 Водяник, 206
 Врожай (Свято), 214
 Вседержитель-Прабог, 205
 Всесвіт, 34, 113-18, 121, 128, 143, 152, 160, 215, 233, 251, 275, 376

Г.

Гаївна, 202
 Гарвей, 242
 Гальвані, 243

Гайзенберг, 124
 Галілео, 65, 73, 105, 193-94, 197
 Гадад, 181
 Галантики, 115-16
 Гени, 249
 Герой, 330
 Генслі А., 280
 Гегель Г., 222, 265
 Генеза, 217
 Герта, 186, 283
 Герлос, 186
 Гера, 165
 Генель, 117
 Гершель, 114
 Гераклід, 57, 114
 Геродот, 203-04
 Генслі О., 149
 Гідність, 33
 Гіпокрит, 25
 Гіббон, 73
 Гінаяна, 176
 Гіттїті, 181
 Гинсози, 181
 Гіпократ, 202
 Гнатюк, 202
 Гностини, 286
 Гозеа 13. 4., 305
 Гоголь М., 67
 Гофмайстер, 248
 Грінченко Б., 202
 Греція, 184
 Гріх, 21, 40, 283, 325
 Грушевський М., 202
 Гуманізм, 58, 194
 Гусятин 1848 р., 205
 Гусейн, 167
 Гус Ів., 289

Г.

Гердер, 201

Гете, 42, 117, 216, 250, 371, 377

Гранат, 196

Гуру, 174

Д.

Дажбог, 168, 203-04, 210

Давид, 182

Данте, 136

Дарвін, 65, 99, 194, 223, 227-28,
239, 242, 245, 251

Даляй Ляма, 177

Да Вінчі, 248

Дева, 179

Деус, 179

Детермінізм, 59, 121, 242

Декарт, 73, 193, 242, 264

Деметра, 165

День Пастухів, 210, 213

День Ластівки, 214

Де Шарден, 223, 368

Де Граф, 248

Деїзм, 269

Демонізм, 281

Дев Дат, 304

Джайнізм, 39, 174, 226

Джерело, 32, 228

Джінс Дж., 120

Джеймс В., 155, 223, 266

Джалаль Аль-Дін, 192

Диво, 179

Дія, 11, 67, 266, 331, 344

Див, 205

Діонісій, 165, 223

Діяс, 172

Дійсність, 196-99, 231, 296, 328

Діакон Л., 202

Діоклеціан, 188

Діяна, 283

Доктрина, 10, 49, 286

Довженко О., 41

Досвід, 18, 35-6, 37-8, 49, 67-8,
86, 139, 229, 346, 378

Діза, 186

Добро, 332

Договір Ігоря 944 р., 204

Домовин, 204, 206

Доля, 207, 255

Догма, 48-9, 50, 89, 219, 224,
253, 261, 275-77, 286, 315

Дослід, 381

Драммапада, 175

Драгоманов М., 202

Думка, 7, 8, 15, 16, 18, 19, 21,
25, 79, 96, 98, 100, 127, 142,
145, 235, 255, 257, 336, 381

Душа, 7, 10, 11, 17, 19, 59, 146,
152-53, 169, 215-16, 251, 345

Дух, 8, 9, 12, 19, 72, 89, 128,
160, 233, 241, 378

Духовий світ, 101

Дуб, 168

Е.

Еволюція, 7, 10, 25, 29, 95, 97-
102, 105-12, 174, 232, 240, 245-
46, 336, 341, 359, 382

Евзебій, 186

Еготизм, 59

Еддінгтон, 75, 122

Екгарт, 21, 136, 143, 152, 236

Ель, 166
Електрони, 124
Електрика, 245
Елогейну, 181
Емоція, 13
Емерсон Р., 152, 380
Еміль, 168
Енгельс Ф., 56
Енергія, 11, 16, 116, 120-24, 127,
156, 231, 236, 241, 249
Ентропія, 98
Еней, 202
Епікур, 296
Ерігена С., 12
Ерігіна С., 138
Еразм, 192, 194, 324, 381
Ессени, 186, 322
Еснуляпус, 304, 308
Етика, 32,
Етер, 131
Етруски, 202
Ехнатон, 168

Є.

Євангелії, 186, 214, 309, 316, 351
Євангелисти, 306
Єгипет, 44
Єгошуя, 40
Єгова, 57, 166, 275-76, 307, 352-
53
Єзуїти, 189, 312
Єзекііль 36.25, 282
Єремія, 181, 295
Єрихон, 182
Єфремов С., 27, 280
Єфта, 182

Ж.

Жаль, 206
Життя, 7-11, 16, 19, 22, 25, 27,
36, 48, 55, 60, 65, 68-9, 74-5,
95, 97, 109, 145, 178, 229, 235,
239-42, 246, 248-52, 266, 274,
289, 297, 317, 319, 325, 327,
330-31, 347-48, 379-80, 383, 385
Жива, 204
Жрець, 211

З.

Закон Природи, 9, 88, 119-20,
248, 261, 350
Закон Життя, 11
Забобон, 28, 47
Заратустра, 39, 40, 170, 180, 196,
204, 302, 308, 321, 331
Завірюха-Молодиця, 211
Зажинни, 212
Загрей, 167
Забашта Л., 385
Закон еволюції, 131
Звичка, 28
Зелені Свята, 210, 311
Зевс, 168, 179
Зен-Авести, 201
Земнобог, 205
Зен-Буддизм, 176, 178-79
Зерній, 206
Земля, 113, 115
Зимобог, 205
Зін, 179
Зіпора, 182
Злидні, 205
Зло, 268, 331-34

Знання, 13, 18, 27, 35, 66, 69,
70, 79, 87, 103-04, 145, 220,
255, 260, 266, 336, 373-74

Зневіра, 24

Золоте теля, 23

I.

Ібн Арабі, 143, 192

Ібн Рушт, 192

Ібліс, 190

Іван 1.1., 282

Іван 20.17, 307

Ідол, 37

Ідолатрія, 293

Ідолопоклонство, 311

Ідеал, 8, 10, 25, 27, 29, 39, 108,
255

Ізраїль, 183

Ізида, 186, 283, 292

Ізанаті, 179

Ікони, 282

Ілюзія, 108

Інстинкт, 17, 153, 245

Індивідуальність, 13, 27

Інтуїція, 18, 81, 84, 154, 230, 254

Індуїзм, 34, 39, 169, 223, 331

Індрани, 186, 283

Індія, 171

Ідентичність, 262

Інокентій (папа), 288

Інквізиція, 288

Індра, 304

Інтелект, 345

Інволюція, 382

Іоан (митрополит), 213

Іпатієвський літопис 1114 р., 203

Іринеї, 310, 314

Ірод, 309

Іслям, 39, 169, 190-91

Історія, 13, 60, 170, 196-97, 258,
340, 367

Ісус, 136, 165, 170, 185, 196, 200,
224, 284, 299, 305-08, 311, 313-
14, 317-18, 328, 333, 370

Ісая, 225, 305

Іщі, 304

Й.

Йога, 145, 174

Йосія, 181

Йосиф, 309

Йордань, 185

К.

Кант, 16, 58, 81, 114, 231, 242,
265

Картагена, 166

Кабір, 40

Кальвін, 47, 289

Камін Кааба, 168, 190

Карма, 171

Канаан, 189

Кабала, 183

Каліфи, 190

Карна, 206

Калігула, 292

Кабір, 322

Кара, 324

Квецальнотль, 304

Кванти, 122

Квірінус, 304

Квітнія, 206

Кельти, 166

Кеплер, 16, 25, 192-93, 195
Кибеле, 186, 283
Килимник С., 202
Кінський Великдень, 210
Кірнегард С., 235, 265, 297
Клен Ю., 18
Клітина, 244
Космос, 7, 75, 77, 87, 125, 145,
250, 269, 289, 358
Костенко Л., 13, 376
Космологія, 113, 117, 221
Космічна свідомість, 139-41,
Конфуціанізм, 34, 63, 169, 177,
331
Конфуцій-Тао, 39, 40, 49, 196,
262, 303, 308, 321, 346
Копенгаген, 166
Коїні, 179
Константин, 189, 286, 306
Костомаров М., 202
Коляда, 202, 212
Коренич, 204
Корочин, 204, 210
Колендь, 205
Коструб, 211
Колач, 211
Констеляція Вірго, 299
Ковінька О., 361
Комунізм, 28, 56, 189, 358, 381
Крішна, 171, 173, 299, 300, 308
Кроче Б., 197
Кришень, 205
Криничний, 206
Кріль, 243
Кріт, 304
Ксенофан, 185
Ксамольксіс, 304

Коран, 9, 169, 190, 196
Коперник, 65, 105, 193
Культ особи, 23, 62
255-56
Климентій, 310
Кшатрія, 173
Куліш М., 202
Культ Оленя, 202
Купало, 204, 206, 210-13
Кущовий, 206
Куреній, 211
Кутя, 212

Л.

Леля, 186, 204, 209, 283
Лель-Ладо, 204-06, 211-12
Левітин, 283
Левенгук, 242, 248
Ленін В., 57
Леонардо, 192
Лісич, 206
Літобог, 205
Лисенко, 202
Липа Ю., 135, 340, 383
Логіка, 20, 84
Логос, 182, 187, 282
Лок Дж., 73, 89, 381
Лужич, 206
Лука 23.40, 312-14
Любов, 110, 232, 327-29, 364
Людина, 7, 8, 12, 14, 18, 21-23,
26, 29, 33, 37, 39, 43, 82, 91,
100, 132, 163, 246, 267, 356-57,
366, 369, 379
Лютер, 192, 218, 289
Ляйбніц Г., 73, 221, 231

Ляо-Тсе, 40, 177-78, 196
Лямарн, 98, 245
Ляпляс, 114
Ляховський, 243

М.

Матерія, 8, 10, 17, 36, 55, 72-3,
92, 94, 121-23, 126, 128, 160,
223, 242, 297, 337, 358, 372
Маланюк Є., 96, 209
Мардун, 168, 304
Мартино Дж., 32
Магабгарата, 172
Магія, 43, 46
Магавіра, 174, 196
Мара, 175
Магаяна, 176
Маоїзм Тао, 177
Маркс Н., 56-7, 201, 277, 370
Марія, 185, 187, 283, 307, 309
Максимович, 202
Маюша, 203-04
Маяна, 204
Марноні, 243
Марціоне, 286
Марко 1. 14, 313-14
Матей 18. 9, 312-14, 353
Мавки, 206
Макабеї, 182
Медина, 190
Медведиця, 202
Медитація, 147
Менцій, 177
Мендельсон, 183
Менандер, 202
Метафізика, 143
Мезоліт, 208

Менка, 190
Мислення, 53
Містика, 135, 140-47, 150, 154,
156, 160, 165, 194, 247, 253-
54, 256, 340
Містерія, 22, 38, 114, 202, 217,
250
Містерія Космосу, 352
Місійність, 289
Міт, 34, 45, 90, 201-02
Мінадо, 167
Мітра, 173, 180, 291, 302
Мітологія, 45
Мороз В., 8, 9, 294, 369, 381
Мова, 21, 25, 100, 202, 266, 384
Монотеїзм, 168
Морлі Дж., 32
Мохаммед, 40, 47, 136-37, 170,
190, 192, 196
Морісон Н., 66
Мойсей, 51, 170, 182, 196
Молитва, 52-4, 141, 279-80
Мо-тсу, 177
Молох, 181, 225
Моральність, 22, 151, 289, 320-
21, 324, 326-28, 331, 335-38,
341-42, 344, 346-47
Москва, 189
Мотлинський, 202
Морена, 204, 209
Мороз-Дід, 211
Молочний Шлях, 114-15
Мудрість, 19, 34, 339, 374

Н.

Нація, 18, 26, 48, 384
Наука, 7, 8, 16, 20, 24, 42, 65-9,

71, 79, 89, 93-4, 104-05, 114,
118, 132, 215, 233, 235-36, 258,
262, 296, 335, 356, 362
Народ, 26
Нацизм, 27, 58
Народження, 32, 171, 176, 250
Найвища Реальність, 33
Нав, 205, 208, 324
Натуралізм, 59
Наслідок, 249
Нана, 186, 283
Надхнення, 109
Надреальне, 114
Наш вік, 366
Небо, 203, 207
Неандертальська людина, 43
Нестор, 210
Незнання, 296
Ненависть, 312
Неволя, 318
Нікейський (собор), 49
Нірвана, 136, 171, 175
Ніцше Р., 264
Новий Рік, 207, 212
Нутрія, 186, 283
Нютон, 65, 88, 114, 193-95, 227

О.

Об'явлення, 14
Об'єктивність, 343
Обжинки, 212
Обов'язок, 321
Одін, 304
Озіріс, 165, 302
Озерний, 206
Окультизм, 44
Окнам, 193

Олімп, 185
Онтологія, 221
Оріген, 188, 315-16
Орфей, 302
Ормузд, 169, 180, 322
Осина, 206
Осіньбог, 205
Очисні вогні, 211
Освячення, 282

П.

Пам'ять, 16, 103
Пантеїзм, 30, 135, 168
Павло, 47, 136-37, 185, 290, 305,
310
Пашанджалі, 174
Парітура, 283
Папа, 287, 290-91, 293, 315
Пате, 292
Пантеон, 203
Парсі, 181
Пастер, 215, 242
Пека, 206
Перун, 210, 212-13
Петро, 290, 292
Пекло, 324
Переконавання, 381
Песимізм, 26
Підсвідомість, 18, 84, 148
Пітагор, 197, 303, 308
Пізнання, 217
Писання, 209
Плотин, 28, 137, 143, 222
Плянк М., 65, 115, 121, 229, 242
Плютарх, 113, 187, 317
Платон, 13, 1, 33, 136, 187, 218-
19, 263, 374

Поведінка, 14, 175, 335
Політеїзм, 174
Потебня, 202
Полевик, 206
Побережник, 206
Покора, 326
Почування, 15, 66, 218, 262
Правда, 7, 11, 20, 26, 28, 37, 42,
50, 62, 73, 114, 142, 155, 162,
193, 213, 235, 262, 266, 271,
297, 318, 337, 360, 368, 374,
376 385
Природа, 7, 15, 36, 75, 77, 83,
89, 127-28, 135, 222, 228, 236,
239, 249, 347, 373
Прогрес, 17, 197
Пракрит, 172
Прометей, 168, 303
Призначення, 196
Прокопій, 202, 204
Пращур, 205
Прав, 205, 208
Проводи, 210
Причина, 249
Пророки, 170, 352
Промінь Світла, 126
Причастя, 284, 302
Прокляття, 334
Пристосування, 111
Простір, 130
Прагматизм, 58
Психологія, 10, 36
Птоломей, 113, 167, 187
Пульсар, 116

Р.

Радганрішна, 33
Рамакрішна, 46, 174
400

Рамаяна, 172
Ра, 205
Раціоналізм, 223
Райс Дж., 266
Рам Мога Рой, 174
Радю, 204
Радогост, 204
Рабство, 344
Рамануя, 218
Рахманний Великдень, 210
Рай, 205
Радіяція, 116, 125-26, 243
Реальність, 33, 63, 70, 74, 79, 87,
132, 144, 176, 227, 237, 335
Релігія, 20, 24, 26, 30, 32-5, 38,
41-4, 48, 50, 59, 61-6, 74, 80,
83, 86, 89, 93-4, 104-5, 118,
154, 163, 170, 215, 222, 230,
235-36, 258, 260-62, 267, 288,
320, 324, 335, 338-39, 355-56,
367, 371, 375-76, 380
Ренесанс, 65, 189, 193, 248, 263,
288-89, 359
Реформація, 189, 193, 289
Регель, 205
Ренан, 223, 316
Реліквія, 278
Ритуал, 32, 46
Рильський М., 110
Риг Веди, 172, 201, 217
Рим, 184, 189, 285, 290
Рибич, 206
Рід, 208, 212
Різдво Дажбога, 210, 212, 214
Ріна-Руса, 210
Розум, 7, 12, 20, 22, 36, 50, 60,
67, 68, 70-3, 80, 89, 90-3, 104,
107, 114, 127, 129, 133, 138,

150, 169, 188, 194, 215, 218-
19, 228, 232, 235-37, 242, 252,
254, 260, 262, 265, 269-70, 275,
279, 296, 327, 329, 362, 383
Розкол в Хр-ві, 289
Ромуль, 304
Русь, 202
Русалки, 206, 210
Русалії, 210
Руссо Ж., 219, 265

С.

Самоа, 168
Санскрит, 172
Сатурналії, 210
Салівагана, 304
Сартр Ж., 33
Свідомість, 7, 9, 15, 19, 20, 34,
55, 71, 79, 80, 97, 103, 107,
130, 138, 151, 159, 162, 229,
233, 241, 252, 256, 321
Світ, 12, 54, 56, 77, 127, 153, 232,
247, 251, 319, 341, 379
Свобода, 48, 231, 326, 336-37
Святість, 88, 380
Світовид, 205, 209
Св. Книги, 195
Сварожич, 204
Священний Гай, 208, 211
Свято Врожаю, 210
Свято Квітів, 210,
Свято Ураю, 210
Святе Джерело, 211
Святая Святих, 211
Свято Корочуна, 210
Святий Анатолій, 226
Св. Дух, 281

Сверстюн Є., 358, 369
Сведенборг, 136
Сварог, 168, 203, 205, 207
Секта, 49
Середньовіччя, 138
Сераміда, 186
Серветус 1553 р., 192
Сенека, 263
Серапіс, 302
Сет, 302
Симоненко В., 27, 70, 128, 142,
260, 348
Синагога, 182
Символи Хр-ва, 280
Сіммах, 41
Сінізм, 174
Сідгарта Гаутама, 175
Сіонізм, 184
Сноворода Г., 13, 136, 154, 207,
214-16, 218, 224, 231, 239, 272,
274
Снептицизм, 59
Снити, 170
Снутара, 166
Смерть, 32, 171, 250, 325
Сніп-Дідух, 212
Сократ, 95, 136, 260, 262
Сотворення, 99
Сонце, 116, 207, 309
Совість, 319, 321
Соль Інвіктус, 189, 304
Собор у Халнедоні 451 р., 283
Собор у Нікеї, 278
Сповідь, 44, 284
Спіноза Б., 73, 135, 138, 150,
183, 218, 223, 265
Спенсер, 142, 222, 229, 245

Спасіння, 166-67, 179, 199, 272,
274, 281, 299, 309, 317, 330,
334, 364

Спадковість, 241

Срі Оробіндо, 128

Стратон Б., 32

Старіння, 129, 244

Стрибог, 204

Стеблій, 206

Стоїк, 222

Страви (12), 212

Сумнів, 22, 26

Суспільство, 27

Сузір'я Квейзар, 117

Сучасність, 370

Сумління, 339

Судді 1. 19, 225

Суфі, 137

Т.

Тайна вечеря, 44

Таґґарт М., 33

Таоїзм, 169, 178, 226

Тао-Те-чінг, 178

Талмуд, 183

Таммуз, 303

Творчий Дух, 121

Теологія, 32, 118, 275, 287

Телеологія, 33

Темні віки, 65, 263

Телескоп, 115

Теорія квантів, 118

Телекінезія, 124

Тертуліян, 184, 315

Теїзм, 269

Терпіння, 268, 326, 331

Торо Г., 25, 294

Толеранція, 27, 368

Тойнбі А., 43, 167, 183

Тома, 188, 287, 349

Толона, 212

Тор і Гезій, 304

Тора, 182

Традиція, 27, 47

Троян, 167

Тріпітана, 175

Трійця, 185, 286, 281, 311

Триглав, Троян, 205, 322

Требник УПЦ, 284

Турівський Кирило, 210

Туліс, 304

У.

Українна Леся, 29, 61, 105, 151,
206, 370

Україна, 168, 175

Ум, 15, 16, 81, 83, 92, 103, 122,
128, 131, 139, 149, 235

Упанішади, 18, 51, 172, 219, 233

Урай, 214

Уява, 18, 84, 363

Ф.

Фанатизм, 23, 41, 61, 279, 329,
367

Фаталізм, 255, 274

Фізіологія, 9, 18, 20

Філософія, 32, 104, 215, 257-60,
267, 270

Філо, 182

Фігура, 282

Федькович Ю., 204

Флорентійський Собор, 293

Фоєрбах, 225
Фольклор, 202
Фоне, 47
Франко Ів., 11, 41, 47-8, 59, 74,
93, 161, 196, 214, 227, 230,
271, 296, 318, 334, 348, 368
Фройд З., 33
Фрідріх II., 189

Х.

Хорс, 168, 204
Хорошдень, 212
Хрест, 280, 310-11, 317
Христові походи, 192
Християнство, 23, 28, 39, 45, 55,
81, 91-2, 105-06, 111, 113, 136-
37, 167-70, 184, 195, 213-14,
223-24, 263, 271, 274, 285-86,
323, 329, 331, 354, 365, 381
Хромозони, 248

Ц.

Царство Небесне, 169, 214
Царгород, 189
Церква, 50, 286, 295
Цельсій, 113
Цезар, 167
Церес, 283
Цивілізація, 11, 66
Цинізм, 26
Цілість, 110, 116, 243, 250, 266
Ціцерон, 284
Цвінґлі, 289

Ч.

Час, 130, 262
Чанк-Ті, 303, 308

Чаклунство, 357
Чеснота, 262, 322, 347
Чистилище, 293
Числобог, 204
Чорти, 185, 312, 333
Чорнобог, 205, 208
Чуан-Тсу, 143
Чудо, 349, 356

Ш.

Шаян В., 219
Шанкара, 143, 174
Швайцер, 151, 315
Шван 19 в., 242
Шевченко Т., 18, 257, 279, 285,
290, 318, 370-71, 377
Шелінґ І., 265
Шелі, 316
Шемош, 181
Шеоль, 182
Шін, 179
Шінтоїзм, 39, 169, 178, 179
Шіват, 171
Шінґ-Мо, 186, 283
Шопенгавер А., 264
Шов Б., 69, 380
Шовінізм, 41, 89
Шпенґлер, 277

Щ.

Щербанівський, 202

Ю.

Ю (монах), 303
Юдаїзм, 169, 181
Юм, 73, 221, 223, 264

Юнг, 33, 146, 152

Юстин, 315

Юстиніян 526 р., 188

Я.

Я, 12, 13, 27, 145, 157, 268

Яв, 205, 208

Ягве, 168-69, 181-82, 325

Ядро, 124

Яків, 182-83

Янус, 291

Яр-Ярило, 204-05, 211

Яродень, 212

Яриня, 204

Яси, 202

Ясмень, 202, 205, 210

Видавничий Комітет і Автор книги "Бог і Релігія" Ярослав Оріон висловлюють усім патріотам-жертводавцям сердечну подяку, що спричинилися до видання цієї наукової праці.

ВИДАВНИЧИЙ КОМІТЕТ:

Равро С. — Голова
Брага О. — Секретар
Яворський С. — Скарбник

ЧЛЕНИ ВИДАВНИЧОГО КОМІТЕТУ:

Брага О. В.	Лада і Радослав
Грушецький П. і Л.	Підгурський Б. і З.
Кміть Е. і П.	Ситник М. і Л.
Кміть Р.	Сурма В. і М.

ФУНДАТОРИ:

Авраменко М. і Н.	Лишин Г.
Вінніченко М. і С.	Мацьків В.
Гайовий В. і М.	Мрична П.
Голубицький Я.	Остринська Л.
Дмитренко П.	Слюсар Й. і О.
Зорян З.	Сахно З. і Н.
Куц М. і А.	Тищенко О.
Кармелюк О. і Н.	Татаринів С.
Колосовський І. і Н.	Топчан Л.
Коваль П. і А.	Фень-Донецький Б. і Л.
Кравченко А.	Яворський М.
Кобець К.	

2011-12
100

100

100

100

100

З М І С Т

1. Вступне слово	5
2. Людина	7
3. Релігія	31
4. Релігія і наука	65
5. Еволюція	97
6. Космос і природа	113
7. Космічна свідомість	135
8. Релігії світу	163
9. Віра наших предків	201
10. Бог	215
11. Життя	239
12. Філософія релігії	257
13. Християнство	271
14. Спасителі	299
15. Моральність	319
16. Біблійна фінція	349
17. Висновки	359
18. Література	387
19. Показник	391
20. Зміст	405

